

Надія Мориквас

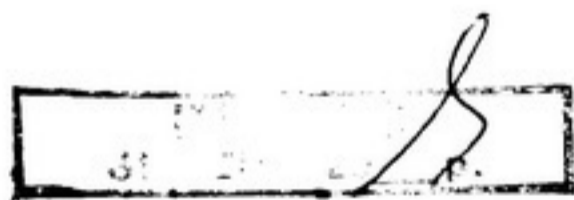
Меланхолія
**СТЕПАНА
ЧАРНЕЦЬКОГО**

*Лесі Чарнецькій,
доньці поета,
присвячую*

Надія Мориквас

Меланхолія
**СТЕПАНА
ЧАРНЕЦЬКОГО**

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО «СВІТ»
2005

ББК 84(4УКР)
М 79

831 62

Л. 57. 46. 9 (49) 26

Рецензенти: М. 01 20

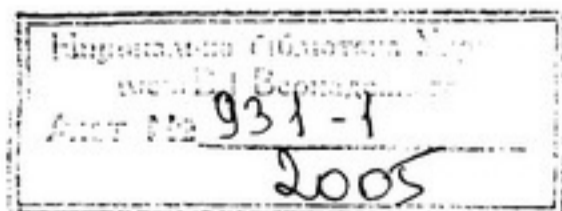
М. Ільницький, член-кор. НАН України,
д-р філол. наук, професор
(Львівський Національний університет ім. І. Франка)
Н. Лисенко-Єржиківська, канд. філол. наук,
наук. співробітник
(Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України)

Мориквас Надія

М 79 Меланхолія Степана Чарнецького: Есей. — Львів:
Світ, 2005. — 384 с., іл.
ISBN 966-603-435-2.

Розповідається про непросту, навіть трагічну долю одного з найцікавіших представників львівських молодомузівців Степана Чарнецького (1881–1944), автора дотепних і гострих новел і фейлетонів, компетентного та спостережливого театральньо-музичного критика, автора актуального і в наш час нарису «Історія українського театру в Галичині». Широко використані цікаві архівні матеріали, спогади сучасників поета, зокрема його дочки Олександри. Книга вражає майстерно виписаним колоритом львівського богемного життя 20–30-х років ХХ ст.

ББК 84(4УКР)

ISBN 966-603-435-2

© Мориквас Н.М., 2005
© Мориквас Ю.В., художнє
оформлення, 2005

ПОДЯКА

Висловлюю щиро вдячність першим читачам і рецензентам цієї праці, а також моїм колегам і друзям, фахова і моральна підтримка яких посприяла її написанню:

Миколі Ільницькому, докторові філологічних наук, професорові, члену-кореспонденту Національної академії наук України; Наталії Лисенко-Єржиківській, кандидату філологічних наук, науковому співробітнику Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Марії Вальо, кандидату філологічних наук, науковому співробітнику ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ; д-ру Божені Зінкевич-Томанек, україністці Ягеллонського університету в Кракові; Ірені Бачинській-Чабан, головному редактору журналу «Наше життя» (Союзу Українок Америки).

Окремо хочеться подякувати всім тим, хто на різних етапах підготовки рукопису всіляко сприяв у пошуках матеріалів, зокрема: співробітникам відділу рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ Галині Бурлаці і Аллі Дибі та співробітникам Інституту рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. Вернадського НАНУ; співробітникам Тернопільського краєзнавчого музею Ярославі Гайдукевич та Ганні Швець; кандидатів історичних наук Галині Сварник та ученому-архіваріусу Іванові Сварнику; кандидату мистецтвознавства Роману Яціву; Степану Костюку, завідувачу відділу мистецтв ЛНБ

ім. В. Стефаника НАНУ; львівському бібліофілу Анатолію Недільському; голові Клубу греко-католицької інтелігенції Іванові Гречку; краєзнавцеві, директору наукової бібліотеки НУ «Львівська політехніка» Олександрю Шишиці; науковому співробітникові музею «Личаківський цвинтар» Роману Фіголю; вченому і пошуковцеві Степану Яремі; журналістові Ігореві Мельнику; краєзнавцеві із села Шманьківці на Тернопільщині Мстиславові Гуменюку, краєзнавцеві із села Звенигород Львівської області Богдану Закалику.

Створенню цієї книжки також посприяли студенти і викладачі Української академії друкарства та працівники Асоціації роботодавців Львівської області. Добрими помічниками мені були і (насамперед!) родичі Степана Чарнецького: його дочка Леся Чарнецька-Кучма та її син Юрій Кучма.

Дякую також своєму синові Юрію та його друзям за терпіння і допомогу упродовж тих двох років, коли писалася книжка.

Надія Мориквас

ГОЛОСИ ВІЧНИХ РОМАНТИКІВ

Ця історія почалася 1 серпня 1918 року у Львові, коли Степан Чарнецький вийшов на балкон свого помешкання на вулиці Руській, 3, щоби закурити сумну сигару...

Поет-"молодомузівець", автор популярних пісень, не менш відомий своїми "новелями", фейлетонами та театральними рецензіями, шанований в колі богемістів за вміння сказати й випити, того ранку був набурмосений. Настільки — що це помітив сусід: їх спільний балкон виходив на подвір'я Волоської церкви. "Чого журитеся, пане меценасе? Та ж у вас донька народилася!". "Та так. Але якби ви бачили, яке то чудо — мале й волохате!" — ще журливіше присмоктався до своєї "куби" Чарнецький. "Куба" була напхана бозна-чим, що й близько не лежало коло справжнього тютюну. Війна ще не скінчилася, навіть підбралася ближче, впритул до ілюзорного спокою цього серпневого ранку, де поет вже вкотре прощався зі своєю молодістю...

Оця мізансцена на балконі, на Руській, видається мені правдивою. Давній український квартал, "руське гетто"* біля Успенської церкви, яку ще називають Волоською**, не обминула жодна з буремних львівських подій. Повз теперішнє поетове помешкання рухалося життя в керунку Ратуші, на цій вулиці розташувалися товариства "Сокіл-Батько" — предтеча українських Січей і "Руська Бесіда", де Чарнецький був режисером театру перед самою війною... Усі його мандри з Мельпоменою уже минулися — і режисер розвернув мізансцену вглиб церковного подвір'я, куди майже не долітав вуличний гомін. Звідси можна було кинути погляд позад себе — на золоті зблиски юності й просто посумувати на самоті.

"Молода Муза", здається, залишилася в далекому минулому (як літературне угруповання вона проіснувала, на думку деяких дослідників, з 1907 до 1909-го, інших — до 1911-го). Правда, Чарнецький назавжди залишиться "молодомузівцем", поетом і богемістом... По-суті, він вийшов з двох "муз": "Молодої Музи" і "Молодої Польщі", і як ніхто знав і відчував дві культури. Його світогляд формувався у "космополітичній культурній столиці галицької України" [1], яким був Львів початку минулого століття, він вчився у польських школах, і його українство було свідомим вибором.

У народній пам'яті, байдужій до поетичних новацій, Степан Чарнецький залишився як автор пісні "Ой у лузі

* У 1525 р. декретом короля Сигізмунда I українське населення позбавлялось права купувати будинки за межами Руської вулиці.

** Успенська церква з її правом та інститутом Ставропігії ще від 16 ст. і аж до 19, поки не відсвяткувало тут свою перемогу москвофільство, була єдиним осередком освіти і духу українців у Львові; її ще називають Волоською церквою, бо на її спорудження жертвували кошти і молдавські (волоські) господарі.

червона калина", що стала стрілецьким гімном. Українська історія часто і вдячно послуговувалася нею. "Червона калина" звучала і в 90-х минулого століття — на новій хвилі національного зриву, що здобув нам Незалежність. Українці мають цю пісню за свій другий, неофіційний, державний гімн. Ось що згадує Богдан Бойчук, поет так званої Нью-Йоркської групи, який приїжджав разом з іншими українськими поетами Америки на фестиваль поезії "Золотий гомін" у Києві 1990 року: "1990 рік був дуже хиткий і невизначений. На місцях ще функціонувала радянська влада, але самостійницька українська стихія одверто проникала в суспільство й політику. На величному концерті й читанні поезій у палаці "Україна", наприклад, уся риторика була виключно самостійницька, але співати український гімн "Ще не вмерла Україна" не наважувалися, співали натомість "Гей у лузі червона калина". Хоч у Львові співали вже український гімн" [2]. Ця пісня буде звучати ще довго в дні наших свят і випробувань. А разом з нею не згасне імено її автора (незважаючи на те, що існує інформація, яка ставить це авторство під сумнів...).

"Чарнецький шляхтич і козак в одній особі, дідич і бурлака. Петроній і богеміст. Любить поезію старих дворів і блеск заржавілих мечів, і сяйво театральних квінтетів. Поезію вбачає в тихій мовчанці вечірнього села і в бурхливім шумі міського полудня. Його обличчя дуже складне. Але воно всміхається в сторону, де видно красу руко-нерукотворну", — писав про свого побратима Богдан Лепкий [3].

Багатомірні завзяття Степана Чарнецького заслуговують на прискіпливішу увагу наших сучасників. У галичан побутує вислів "Дякую за пам'ять!" — наприклад, з приводу привітання когось з іменинами. І це вже на нашій совісті — пам'ятаємо чи ні... Тонкий лірик та автор громадянської поезії; перекладач, театально-музичний критик, автор чудових лірично-іронічних "новелей" та дотепних, гострих фейлетонів, нарешті — компетентний і спостережливий дослідник, який дав нам "Нарис історії українського театру в Галичині", досі вартісний... Як він жив? Як міг залишатися богемістом, себто людиною, для якої творчість була стилем і суттю всього життя, — на тлі непростой, навіть трагічної долі? Варто спробувати відповісти на ці запи-

У подвір'ї Волозької церкви

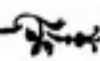
Степан Чарнецький

Логотип часопису "Світ"

*На передньому плані (зліва направо): сидять гість (з України), Неоніла Пачовська, за нею стоїть (другий справа) В. Пачовський, сидить М. Яцків...
Фото з родинного архіву Бориса Пачовського (сина поета)*

Іван Франко і Володимир Гнатюк на літніх курсах української мови для слухачів з Галичини і Східної України в 1904 році у Львові

тання. Бо якщо літературознавці і проливають зрідка світло на його творчість, то досі немає правдивої історії його життя, як, зрештою, й багатьох інших людей, що творили нашу культуру. Себто історія залишає нам інформацію про імена, але аж ніяк — про живих людей. Скупі біографічні дані, що вміщені у "Вибраному" Степана Чарнецького (Львів, книжково-журнальне видавництво, 1959) — вкрай спотворені, але виглядає, що саме з них черпали факти до всіх подальших згадок про нього. (Не уникнув цього і В. Качкан, автор найновішої розвідки: "Степан Чарнецький — в культурологічному оздобленні свого часу" [4]. Поза тим треба віддати належне авторові за те, що він широко представив твори поета із його збірок, які вже стали бібліографічною рідкістю).

Степан Чарнецький переживав свої злети і падіння з приреченістю поета. Ще він пережив трагічну смерть дружини, сам виховував своїх дітей. Хвороби й злидні воєнних років вкоротили йому віку... Але він ніколи не був самотнім. Його молодша дочка Леся стала добрим ангелом-хоронителем і завжди була поруч зі своїм незвичайним татом.

Спогади доньки поета, яка живе у Львові, стали тим документом, який робить історичний персонаж живим. "Записавши пані Лесю", мені здалося, що я зробила найтяжче... (Ми познайомилися, коли їй було 84. З тих пір, наділена доброю пам'яттю і світлим розумом, вона вже двічі — перед кожним Великоднем — прощалася зі мною, бо колись під Великдень не стало її мами)...

Я не змогла уникнути кількох "теоретичних" сторінок, адже мова йде про поета, який мав свій контекст, своє літературно-мистецьке й богемне середовище — львівську "Молоду Музу". Але це теж зроблено з метою вирвати матеріал з вузького кола фахової уваги...

* * *

Здається, зовсім недавно ми засвоїли інформацію про "модернізм" молодомузівців... Власне, через те, що ці галицькі письменники були деякою мірою "трансляторами" на рідний ґрунт нових західних літературно-мистецьких течій нереалістичного спрямування, що на межі ХІХ—ХХ століть

"виникли як заперечення традиційних форм і естетики минулого" [5]. Дослідники різних поколінь по-різному визначали мистецькі і світоглядні пошуки молодомузівців, що майже століття були забарвлені в негативні відтінки. Здається, найдовше за молодомузівцями закріпилося "звання" декадентів (що ототожнювалося з модернізмом). І справді, чи не були вони всуціль співцями суму і тути? Правда, самі "співці" до цього не признавалися.

Ось як пізніше, з відстані тридцяти років, писав один з них — Михайло Рудницький: "Довго-довго товклася по всіляких статтях і підручниках фраза буцімто "Молода Муза" складалася з песимістів, людей відвернених плечима до життя. Відкрийте книжки молодомузівців і прирівняйте їх з тими новими, де то багато гукають про здоровля, силу, життєву енергію. Молодомузці мали гумор, витривалість і віру..." [6].

То ж варто прислухатися до цього заклику і бодай одним оком зазирнути, наприклад, до "Надгробних стихарів" Петра Карманського, який вважається найталановитішим з грона "Молодої Музи" [7].

Стих III

Всьо минеться, всьо розрушить
 Вир буття і міль часу,
 Студінь смерті всьо зморозить;
 Славу, честь, добро, красу
 Втоплять сльози;
 Всьо заглушить
 Звук труби. *Memento mori!**

Ніч по дні, а день по ночі —
 Всьому свій прийде кінець,
 Щойно станеш квіти рвати,
 Вже й нести готов вінець:
 Гаснуть очі,
 Час вмирати.
 Чуєш клич? *Memento mori!*

* Пам'ятай про смерть (лат.).

"Журавлі" Богдана Лепкого

*Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій.*

*Чути: кру! кру! кру!
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилонька зітру.*

*Мерехтить в очах
Безконечний шлях,
Гине, гине в синіх хмарах
Слід по журавлях.*

(Із циклу "Осінь")

Із циклу "До Неї" Степана Чарнецького

* * *

*Прийди, сповита в чар гаснучих рут,
Як день конати буде;
Прийди з устами, наче маків жмут,
Відслони білі груди...*

*Вколиши душу звуком срібних струн,
В вечірній чар привдійся,
Розжари грудь кровавим блиском лун
Та й... з мрією розвійся!*

(Із збірки "В годині сумерку")

Василь Пачовський, який сягнув вершин свого таланту в драматичних поемах*, на сторінках своєї любовної лірики часто страждав від нерозділеного кохання (йому приписували еротичку і навіть порнографію) і жінкам "мстився":

*До вечері в шлюбнім строю
Сів старий із молодю,*

* «Сон літньої ночі», «Сонце Руїни» та ін.

*А тоасти йдуть без тями,
Дві нажовто вбрані дами
Шепчуть у секреті всім:
— Добру партію зробила,
Вона того-во любила,
Та він хліба ще не має!
Все на мене поглядає,
А я ногу з гуски їм!.. [8].*

Правда, у цих рядках Пачовського більше іронії, ніж суму. А на спостереження дослідників, власне, страждання — типовий внутрішній стан ліричного персонажа молодомузівців... Австрійський дослідник Стефан Сімонек виділяє кілька характерних прикмет, серед яких суттєве місце посідає меланхолія [9]. Здається, це характерно для митця взагалі, що, згідно з природою своєю, сприймаючи світ чуттєво загострено, усвідомлює трагізм життя. (Меланхолія асоціюється з творчістю, починаючи з Арістотеля, а після Бодлера — з модернізмом, вказує Т. Гундорова — авторка монографії "Femina MeLancholica"). Правда, меланхолію Чарнецького врівноважувала властива йому іронія.

*Не журіться , учені, щадіть мозок і очі:
Уся мудрість в казки умістилась діточі.
Бо в дитинстві було все. Всякі дальші події —
Поворотні лиш сні і відіграні мрії [10]...*

Здається, що то поет дав пораду усім, хто намагатиметься розгадати загадку "Молодої Музи".

Правда, виглядає, що з розвитком "модерністичного дискурсу" роль "Молодої Музи" стає все скромнішою... Якщо йти за одним із багатьох визначень, що модернізм — це виклик часові, то львівський модернізм був, мабуть, таким викликом насамперед своєму, і то галицькому часові.

Ім'я Степана Чарнецького зустрічається у цьому дискурсі рідко і принагідно. Чому? Судячи зі спогадів його побратимів, він був яскравим представником свого середовища і свого часу, з непідробним ліричним хистом і щедрою, широкою закровою натурою. Ще у першому числі журналу "Сьвіт", що 24 лютого 1906 року оголосив про з'яву нових поетів, які вказували громадянству в його "хвилях борби

призабуту може, а предсі все так тужно вижидану стежину: Добра і Краси" [11], заповідалося, серед інших, подавати поезії, Степана Чарнецького. І справді, знаходимо його триптих "З осені" та "Не жди мене", наприклад, у числі 15-му чи в наступному, 16-му — поряд з "Ніобою" Ольги Кобилянської (переконаливої представниці раннього символізму) — поезію "Там, де гора чорна, сумна...". У своїх спогадах М. Рудницький називає С. Чарнецького серед найближчих співробітників цього друкованого органу молодомузівців, який вони втримали, однак, не більше року [12]..

Разом з побратимами зірвався поет у ще один "пробний лет". Його підпис стоїть під однією з небагатьох заяв молодомузівців, вміщеній у першому виданні "Молодої Музи":

"Зривали ми ся кілька разів до лету, та за кождим разом відчували, що наш розмах не зовсім свобідний. Так було і з останньою пробою, літературним видавництвом "Сьвіт". Тяжкою працею двигнули ми його понад рівень звичайних проб, але під напором грубої руки видавця ми приневолені лишити "Сьвіт", не маючи в нім своєї волі і свободи.

Та наш гурт остане нерозбитий! Зав'язуем нове видавництво "Молода Муза". Видаватимемо тільки оригінальні твори молодих письменників і будуть виходити вони збірками в довільнім часі. (Всі часописи просимо подати сю нашу заяву до ширшої відомости).

Львів. 7 жовтня 1906 р.

Володимир Бирчак, Петро Карманський, Богдан Лепкий, Остап Луцький, Василь Пачовський, Сидір Твердохліб, Стефан Чарнецький, Михайло Якуів" [13].

Отже, Степан Чарнецький належить до перших учасників і творців "Молодої Музи".

"Чому забутий письменник Степан Чарнецький?" — запитував в листі до редакції "Літературної газети" письменник Володимир Беляєв у 1955 році [14]. Допустимо, Чарнецький-молодомузівець не вписувався у тодішній літературний контекст. Але й у пізніших дослідженнях чи просто згадках про "Молоду Музу" його часом навіть не називають серед її учасників, хоч він належав до їх ядра..

Рудницький характеризує поета як безпечного і байдужого до власної прижиттєвої слави: "Він волів легкий про-

хід і легку пісню на устах, ніж коректу — байдужий, чи його збірка справді вийде. До видавця "Молодої Музи", посла Михайла Петрицького — людини наскрізь нелітературної — він мав тільки єдине домагання: нехай дасть добрий папір до книжки, а не такий "пакунковий", який всунув із скнарства до "Блудних огнів" Карманського". (І, наприклад, протилежний тип поведінки — Сидора Твердохліба: "... Твердохліб щойно тоді починав свою роботу: бігав із книжкою, вишукував когось, хто написав би на неї рецензію, перекладав власні вірші на польську мову і "робив вітер") [15]. Можливо, причина призабутості Степана Чарнецького і в цій безпечності, а ще — у безлічі пізніших його псевдонімів і криптонімів. (Наприклад: Анчар, Хома Брут, Тиберій Горобець, Терентій Капець, Крилов-Горобець, Малий Горобчик, І.Левицький, Стефан Орлин, Данило Пятка, Терзит, Тувім-Горобець, Чацький, Остап Шандура, Ст.Шманківський, Шманьковецький; Стефан Чар., Ст. Чарн., Cza-ski Stefan, Ст.Ч., С. Ч-ий, Ч-ий, С.Ч.).

Першими (якщо не зважати на літературознавців діаспори) із забуття радянської доби витягнули молодомузівців львівські дослідники. І зараз, коли так по-різному дискутується їхній "модернізм", засадничими видаються праці Миколи Ільницького, насамперед як упорядника та автора передмови до поетичної антології "Розсипані перли" 1991, де він показав творчість чільних представників "Молодої Музи", зокрема П. Карманського, В. Пачовського, Б. Лепкого, С. Чарнецького, С. Твердохліба, О. Луцького та М. Рудницького. Ця антологія, як вважає літературознавець Марія Вальо, по суті, послужила реабілітації "Молодої Музи" від раніше усталених, здебільшого негативних трактувань, як важливої ланки художнього розвитку української літератури. А можливість розгляду її творчості у тісному зв'язку із загальноєвропейською і світовою поезією доби упорядник надав відомому діаспорному поетові і літературознавцеві Богданові Рубчакові.

Коло молодомузівців та їх прибічників значно ширше за власне "поетичне". До цього грона належали прозаїки Михайло Яцків і Володимир Бірчак; до нього тяжіли композитор Станіслав Людкевич, скульптор Михайло Паращук, жи-

вописець Іван Северин, скрипаль і маляр Іван Косинин, фейлетоніст Осип Шпитко... Володимир Лучук, упорядник першої антології західноукраїнської поезії початку ХХ ст. "Молода Муза" [16], додає до цього угруповання ще й Остапа Грицяя, Мелетія Кічуру, Франца Коковського та Миколу Голубця. Так що, здається, тут можна говорити не тільки про своєрідний літературний клуб, який засідав, як на Парнасі, у львівській кав'ярні "Монополь"* і куди міг долучитися кожен, хто мав щось за душею, щоб докинути до вічного вогню Творчості, а радше — про "молодомузівський простір".

Отже, як характеризує Степана Чарнецького у "Розсипаних перлах" Микола Ільницький? *"В ліриці С. Чарнецького вражає тонке сприйняття природи. Ліричний герой поета постійно зачарований, він "зливається" з нею у момент духовного сум'яття чи піднесення. Настрої лірики С. Чарнецького, нав'яної враженнями карпатських краєвидів, перегукуються із мотивами "Кримських сонетів" А. Міцкевича, а безнадія закоханого серця нагадує іронію багатьох віршів про кохання Гейне (С. Чарнецький переклав низку віршів німецького поета українською мовою).*

І от цей, здавалося б, камерний поет з великою силою показав трагедію людини, краю, народу в Першій світовій війні; його поезія збагатилася новими барвами і тонами, здобула ноти сильного громадянського звучання..." [17]. (Ця "громадянська" еволюція Степана Чарнецького характерна і для інших молодомузівців у "після-молодомузівський" період їх творчості).

А що з погляду, висловленого 1968 року в Нью-Брансвіку (біля Нью-Йорка) у статті Богдана Рубчака "Пробний лет (Гло до книги)" (так і ненаписаної книги про явище українського модернізму)? Тут також є силуетка Степана Чарнецького:

"Постать і життя Стефана Чарнецького найбільше зближається з тогочасним західним богемізмом. В українську літературу прийшов він прямо з середовища краківських символістів "Молодої Польщі". Петро Карманський

* Містилася на пл. Марійській, 8 (тепер пл. Міцкевича) у будинку князя Понінського у 1902—1912 рр., на місці якого збудована кам'яниця Шпрехера, нині — Будинок книги.

говорив про Чарнецького як про трубадура, що "годував свого духа тонами і мріями" і в якого не було "найменшого зрозуміння для цифри і того, що можна перемінити на матерію". І справді, Чарнецький часто бував голодний, часто йому мушили помагати друзі. Його поезія була б цікава, якби не сильні польські впливи на його мову, які не дозволяли поетові втримати ритм своїх строф" [18].

Говорячи про поетів "Молодої Музи", Б. Рубчак не називає їх модерністами, а радше — "передсимволістами" (символізм вважається одним з етапів раннього модернізму), які "до символізму як такого не дійшли: він прийшов на Україну значно пізніше... Треба також пам'ятати, що шлях на Україну заступали символізові будь-що-будь велетні. Треба було рахуватися з ерудицією Михайла Грушевського, гостроперою стилістикою Сергія Єфремова, з величезним авторитетом, а до того ще безпощадним дотепом Івана Франка, який на диво капризно то лаяв, то хвалив нові мистецькі течії" [19].

Справді, треба пам'ятати, що ці велетні приречені були стояти на сторожі народного здоров'я, цементувати націю. Про це ще наприкінці ХІХ ст. писав поет та літературознавець Василь Щурат, популяризатор західного і слов'янського символізму в Галичині: "Вільно бавитися Франції, та не вільно тому, в кого є ще обов'язок кінчити недовершене діло" [20]. (Це власне В. Щурат побачив ознаки модернізму (декаденсу) у найпоетичнішій Франковій збірці "Зів'яле листя". У відповідь на цей закид, якого він не простить Щуратові до кінця життя, Франко написав відомого вірша "Декадент").

Цікаво висловлюється з цього приводу і діаспорний вчений Іван Мірчук, який означив молодомузівців тільки як "прихильників модернізму в Галичині". Ось, наприклад, така його оцінка поета Василя Щурата, якого він порівнює з молодомузівцем Богданом Лепким: "Оповита мрійною журбою поезія Лепкого скорше здається голосом запізнілого романтика, ніж модерніста. Так само романтичний сум є основним мотивом Василя Щурата, у якого часом, як і у Лепкого, теж звучать нотки громадської поезії..." [21]. Автор "Історії української культури" навіть про поезію П. Карманського пише, що "своїми засобами це поезія не

символізму, а повороту до найсумніших мотивів романтизму початку ХІХ ст."

Соломія Павличко, авторка відомого "Дискурсу модернізму в українській літературі", теж, здається, відмовила "молодомузувцям" у повноцінній "прописці". Дослідниця виснувала, що вони "спромоглися лишень позначити певні координати нового модерного дискурсу й нової філософії мистецтва, однак розвинути їх не змогли. Це зробили Микола Євшан і його колеги з київського журналу "Українська хата". Ніцшеанство лягло в основу дискурсу хатян" [22]. Справді, молодомузувці, вшановуючи Ніцше (радіше як автора "Заратустри", аніж як філософа), мало що взяли з його ідеології сильної людини. Творчості більшості з них властиві "сумна нута" і задушевність, так званий кордоцентризм ("філософія серця") — себто прикмети українського національного характеру, які розвинуть пізніше символісти. Зрештою, "Українська хата" — "молодша сестра "Молодої Музи" і багато молодомузувців у ній друкувалися, а львів'янин Микола Федюшко-Євшан став визначним критиком, у тому числі — й молодомузувців.

За С. Павличко, "своєрідність становища "модерністів" полягала в тому, що першою трибуною майже для всіх галицьких поетів був ЛНВ (*Літературно-науковий вісник*), і по суті "модернізм" відбруньковувався від народництва, протестуючи проти нього, як неслухняна дитина протестує проти материнських вимог. І так само, як сварка матері й дитини завжди закінчується примиренням, так і тут конфлікт виявився неглибоким і в перспективі завершився повним примиренням... Розлучення з народництвом не відбулося. Щоправда, витворився міф про модернізм, який значно пізніше підтвердив Карманський, схарактеризувавши тодішні погляди "молодомузувців" як модерністичні в книжці "Українська богема" [23].

Але той же Карманський, змальовуючи братство музиків (як вони самі себе називали), пише: "Крізь нього (Михайла Яцківа. — Н.М) добиралася до нашої первісної душі західноєвропейська психоза; випереджував нас на кілька десятків років. І якщо "Молода Муза" придбала фірму модерністичної школи, так це слід записати головно на рахунок Яцкова. Інші "молодомузувці" були тільки романтиками, кожний на свій лад. Він один між нами був вільний

від манії патріотичного суспільництва, був індивідуалістом, а може, й анархістом" [24].

Якщо звернутися тут до сентенції Рубчака, що "символізм — дитина романтизму", то видається справедливим назвати "передсимволістів" (за його ж визначенням) запізнілими романтиками. Це буде справедливо насамперед за літературознавчими категоріями. На рівні світосприйняття поети тої "критичної доби", коли не сповнилися ще всі заміри попередньої епохи та мрії романтичної (на рівні менталітету!) [25] нації, а "модерний" світ гнав вперед, мали б почуватися романтиками...

Отже, існує кілька поглядів щодо модернізму молодомузівців. Як, зрештою, на концепцію українського модернізму, хоча є вже у нас вдосталь "постмодерністів". У Польщі, наприклад, дискутуючи на тему, що таке польський постмодернізм, повернулися до запитання: а що ж таке модернізм? "У Польщі й цілій Центральній Європі "модернізм" приблизно означає літературу періоду "Молодої Польщі" (1890—1918), натомість в Америці й у Західній Європі він більшменш відповідає нашому розумінню авангарду (модерності) в мистецтві", пояснює читачам "Критики" знавець польської літератури ХХ ст. Владзімеж Болецький і тут же, окреслюючи складність проблеми, посилається на авторитет іншого: "Роман Якобсон сказав з цього приводу: "Я намагаюся не вживати термінів "модернізм" і "постмодернізм", бо їхні значення міняються залежно від того, хто говорить" [26].

Усе ж ризикну навести одне визначення, бо воно "універсальне" (подає УСЕ — універсальний словник-енциклопедія): "Модернізм — одна з назв новаторських тенденцій у мистецтві й літературі ХІХ—ХХ ст. у Європі та Північній Америці; в українській літературі виявлявся у формі декаденсу ("Молода Муза" та ін.)" [27]. Як би критично не поставився хтось до такого лаконічного й узагальненого висноження, воно поєднує в нашій свідомості і в єдиному контексті модернізм і "Молоду Музу"...

Чи ж так розходиться про збереження львівського "модерністичного" міфу, який творили молодомузівці, поки були молодими? Потім вони еволюціонували. Так само, як еволюціонує критика: чим далі від предмета досліджень, тим меншими видаються постаті і їх чин, тим важче оцінити їх

сучасникам... У цьому плані існують навіть фізичні перешкоди: старіють і стають важкодоступними архіви, закриваються на довготривалі ремонти книгосховища, замовкають старі люди — поодинокі обереги живої історії...

* * *

... "Молода Муза" "не захотіла" перетворитися просто у ще одну львівську легенду, такий собі "аргументований міф", який можна довести, посидівши в бібліотечних та архівних сховках. У кінці 80-х минулого століття вона остаточно виринула із незнання. (Цілком можливо, що і завдяки черговому спалахові інтересу в літературознавстві та критиці до модернізму). Теперішні студенти, на відміну від мого покоління, вивчають молодомузівців: їх твори, вирвавшись за львівські межі, увійшли в найновіше 2-томне видання "Історії української літератури ХХ століття", антології та хрестоматії... Перевидана не так давно у Львові книжка спогадів Петра Карманського "Українська богема" — доступна кожному, хто встиг її придбати. Ті спогади (вірніше, спогади про спогади — тих, хто читав) магнітом притягували не одне покоління львівських студентів. Нас завжди більше цікавили розповіді про їхнє богемне кав'ярняне життя, ніж власне поезія молодомузівців, яка з часом перетворилася з модерної на сентиментальну. Загадковою, бо недоступною, залишалася "Чорна Індія "Молодої Музи" (яка вийшла вслід за "Українською бегомою" — у 1937 і ще, на жаль, не перевидавалася), з прозовими творами молодомузівців і з передмовою Михайла Рудницького, де також була самооцінка. Нас завжди цікавило те, як вони жили і що думали про себе, літературу і мистецтво. І зовсім недавно, перечитуючи перше (і єдине поки що) видання "Чорної Індії..." в україністичному відділі бібліотеки Інституту східнослов'янської філології Ягеллонського університету, я побачила відзначені акуратненькими "хрестиками" найцікавіші місця передмови... На мить здалося, що це мої помітки (хоч я ніколи не знала такої "розкоші": малювати олівцем в першодруках). Якогось допитливого читальника, як і мене, зачепив той самий пасаж. "...молодомузці боронили, — пише Рудницький, — права письменника розвивати свій талант без огляду на те, як уявляє собі

літературу широка маса, навіть та, що її зовуть інтелігенцією, чи елітою. Цього права боронили мистці завжди в усіх добах і режимах — так само, як учені, що мусять шукати нових шляхів у своїх дослідах..." [28].

Сміливці, що наважилися зігнорувати традицію, на сторожі якої стояв насамперед всесильний "Літературно-науковий вісник", що виказували своїми творами "нез'ясоване захоплення новими подувами з чужих літератур" [29], були здебільшого вихідцями з невеликих містечок (переважно — з Тернопільщини). Це вони заговорили у Львові "мовою декадансу" (інший термін: "модерн") — поезії душевного страждання, виклику заскорузлій традиції, уваги до непривабливих сторін життя, — оперуючи між собою іменами Ніцше і Шопенгауера; Бодлера, Ібсена, Метерлінка і Пшибишевського, наслідуючи польських, німецьких і французьких поетів. Тут, на кордоні світів, сумувалося й плакалося цілком доречно. Як пише М.Ільницький: "'Молода Муза' була однією з ланок — либонь, крайньою — в ланцюгові літературних організацій багатьох країн Європи — 'Молода Бельгія', 'Молода Німеччина', 'Молода Польща', що проголосили своїм гаслом символізм та служіння красі". Тобто нова естетика була загальноєвропейським явищем.

Критик Ярослав Гординський*, який підкреслював, що "на першому угрупованні письменників української модерни, що з'єдналися були під назвою "Молода Муза"(1906—1911)", був помітний зв'язок із новою польською поезією, писав: "Межі того зв'язку ще не визначені докладно, але я вкажу, наприклад, на те, що С. Чарнецький, пізніший перекладач Міцкевичевого "Конрада Валенрода" (див. Додатки), сам зазначає у своїй збірці деякі переклади з польських поетів" (наприклад, у першій збірці С. Чарнецького "В годині сумерку" (1908) є поезії "З Годлевського", "З Петшицького", фрагмент драми Юрія Жулавського "Йоля" та ін. — Н.М.); на тісний зв'язок О. Луцького з польською поезією вказувала зараз критика; С. Твердохліб перекладав з обох мов, Б. Лепкий переселився скоро на постійний побут до Кракова й увійшов у безпосередній контакт із поль-

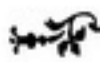
* Батько Святослава Гординського — відомого художника, поета і літературного критика.

ською поезією, а над відношенням польської поезії до Пачовського сперечалися вже давно. Може, найменше торкнулася польська поезія Карманського... А не забуваймо, що з краківської атмосфери скристалізувалася творчість хоч би В. Стефаніка" [30].

"Власні книжки гріли молодомузців хіба так довго, доки вони їх писали, — згадував Рудницький. — Зате гріли їх чужі твори. З яким захопленням вітав Пачовський перші збірки Олеся та Філянського. Як тішився Яцків, що відкрив Хомика або Орищина! Всі з пієтизмом слухали вражінь Б. Лепкого, що у Кракові зустрічався з великими вже тоді творцями "Молодої Польщі". Всі заздрили Щуратові його спробі перекладів ріжних західноєвропейських поетів. Луцький перекладав тоді чеських і німецьких поетів, Карманський читав італійських, Чарнецький польських, Бірчак вічно щось студіював, Яцків мав бібліофільського бацिला, Тверлохліб вічно бігав з якимись книгарськими сенсаціями під пахою" [31].

Рубчак з цього приводу зауважує: "Щодо ентузіазму того часу — я щораз глибше переконуюся, що ніколи в українській літературі — ні до перелому сторіч, ні після нього — не було такого щирого захоплення паралельними літературними процесами на Заході, такого зацікавлення в них і знання їх, як в час між, скажімо, 1885—1914 роками. Хто з нас, навіть сьогодні, зразу перекладає на українську мову найновіші твори наших ровесників у Англії, Канаді, США, Франції? Хто, як щоденне правило, обговорює їх у статтях, у приватних листах? Хто горить найновішими мистецькими течіями інших народів, як ними горіли Франко, Леся Українка, Шурат, Вороний, "Молода Муза", "Українська хата"? Інша справа, що сьогодні ми вже на такому ступені культурного розвитку, де "ковтання Європи" стає менш потрібним" [32].

Як згадує М. Рудницький, молодомузівці ходили, наче в гарячці, під враженням якогось нового небувалою твору. І коли Франко раз у полемічному фейлетоні проти "Молодої Музи" висловився "трохи зневажливо про Ібсена та Метерлінка, як про представників замряченого символізму, то молодомузівці довго-довго роздумували над цією фразою так, наче б ішло про якусь глибоку особисту образу" [33].

Та не забуваймо, що Франко, який метав стріли у молодих поетів, обзиваючи їх жертвами згубної чужої літературної моди, дав світові чудовий зразок модерну перед самим модерном: ліричну драму "Зів'яле листя" — найкраще зі своєї поезії. Цікаво, що "Українську богему" Петра Карманського відкриває саме спогад-шкіц про Франка. Оскільки ще з тих пір "Молода Муза" та "українська богема" сприймаються як синоніми, то ж виходить, що Франко-богеміст (незалежно від того, як би він до цього поставився) був "автоматично зарахований" до молодомузівців. І це вже й не так алогічно, як може видатися на перший погляд...

Мова, звичайно, не тільки про їхній спільний "Парнас" — зокрема, львівську кав'ярню "Монополь", де Іван Франко мав окремого столика, а за сусіднім сиділи молоді поети, яким, бувало, "позашивало роти" в його присутності; чи — "Централку", де власне заповівся "Сьвіт". І Франко і молодомузівці жили в один час і творили одну літературу — нехай кожен в міру своїх талентів. Саме завдяки активній зацікавленій реакції Франка на творчість та естетичні заяви молодомузівців, насамперед, Остапа Луцького, став творитися теоретичний дискурс молодого мистецького угруповання. (Літературознавчі студії про цей період рясніють посиланнями на тодішні львівські часописи, зокрема на статті Франка в "Ділі" та "ЛНВ". На жаль, з теперішньої преси для майбутніх літературознавців буде менше користі). Власне це Франко у своїй відповіді на програмну статтю О. Луцького (надруковану 18 листопада 1907 р. в газеті "Діло") назве її "Маніфестом "Молодої Музи" і навіть "узаконить" її місце в літературному процесі. "Я не буду тут характеризувати ступеневого зросту того молодого літературного руху: се буде вчинено, може, при нагоді. Тут зазначу лише найновішу його фазу, тобто постанову формальної організації літературного кружка наших молодих поетів..." [34].

Іван Франко, який був найавторитетнішим знавцем західноєвропейської літератури, в принципі привітав чи не кожного молодомузівця, друкуючи їх твори і в ЛНВ, і в своїй антології "Акорди". Про його стосунки з молодомузівцями свідчать, зокрема, розвідки "До історії взаємин І. Франка з П. Карманським" П. Ляшкевича [35] та

"До проблеми літературних взаємин І. Франка і В. Пачовського" Г. Чопика [36]; відома дружня опіка Франком Яцківа. Щодо С. Чарнецького, що його поезії також були в "Акордах", то Франко поважав і його талант театрального рецензента та перекладача (відомий блискучий переклад Чарнецького польською мовою Франкової ліричної мініатюри "Як почувеш вночі...") І ще хтось, можливо, напише "Іван Франко і Степан Чарнецький". Але якщо згадати, наприклад, Франкову статтю "Привезено зілля з трьох гір на весілля"[37], де він з величезним задоволенням і дуже дотепно "розгромив" усіх авторів однойменної збірки (окрім Яцківа), що вийшла у видавництві "Молода Муза", — то і Чарнецькому там дісталось...

Збірка мала посвяту: "На день 30 липня 1907. Володимирові і Марійці Бирчакам" — з приводу їх весілля. (Мабуть, сама "молода" була меценатом видання, бо ж читаємо у М. Рудницького: "...один член "Молодої Музи" оженився і віно своєї жінки призначив на другу збірку" [38]) ...

Та посвята стала дуже вдячним ґрунтом для критики: "А д. Ст. Чарнецький уже духом на весіллі і безсоромно пропонує панні-молодій чи якійсь іншій дівчині:

Ex vive la vie! Най пісня рвесь пуста!
І струями най шумно лються вина!
Ти нахили вишневі уста,
Ах, ти у пристрасті обійми йди, дівчино,
Най злучить нас на хвилю гра пуста!
Гей, нахили уста!"*

Зрештою, як уважає М. Ільницький, "Тодішні критики вбачали у Франковому неприйнятті програми "Молодої Музи" захист основ традиційного реалізму, сьогоднішні ж прочитують у його твердженнях тверезий і багато в чому справедливий погляд на явище раннього модернізму в українській літературі, а саме вказівку на його еkleктичний характер, наслідуваність тощо" [39]. Франко ж, як і молодомузівці, належав до нового в українському суспільстві типу мистецької інтелігенції, "який способом життя і твор-

* Хай живе життя! (фр.)

чістю демонстрував втілення ідеї свободи особистості, індивідуалістського бунту" [40].

Якщо модернізм за своєю природою завжди був виразником повної свободи вислову й мислення людини (за Богданом Бойчуком), то наші молодомузівці були такими замолоду. До цього слід додати ще й вільний стиль життя і поведінки — "циганерію". І якщо модернізм — це виклик часові, то богемна "Молода Муза" була таким викликом. Викликом було не дбати "про кар'єру" й добру опінію у "патріотів" та "жити" в кав'ярні.

Кав'ярні... Розтягнути горнятко кави на дві-три години "застільної" розмови (єдиний обов'язковий комфорт: щоб не було тут голосної музики та п'яного товариства, і щоб було тепло). "За що ж ті поети, що цілими тижнями думали, де б позичити гроші, могли видавати книжку? Треба було шукати меценатів." [41]. — Це так нагадує мені братство "Три-пілля" — відоме у Львові у вузькому колі своїх уболівальників в кінці 90-х! [42]. "Три-пілля" мало свій "Маніфест" (і своїх хроністів), де, зокрема, заповідалося: "Талант — це дар Божий. Слово і Мистецтво — вічні. Не шкодуй скарбів душі своєї, а щедро роздавай їх людям. Не марнуй свого таланту. Не позаздри таланту ближнього свого. Найбільше щастя — спілкування із собі подібними на мові духу і серця" [43]. "Три-пілля" також постало з неясних опозицій світові, які в принципі зводилися до однієї: писати і видавати всупереч всьому книжки. Це був виклик часові, коли, як нам здавалося, все більше людей почало обходитися без читання поезії...

У всі часи є тло для виявлення своєї опозиції; як правило, це короткочасні романтичні жести. Бо ж чи це не романтична мрія — остати у динамічному людському мурашнику тільки письменником? "... без огляду на різниці талантів, молодомузівців єднало переконання, що нема кращої життєвої мети для письменника, нема кращого заняття, нема кращої професії, як бути тільки письменником" [44]. Ще одна мрія — розкіш спілкування із собі подібними (власне неподібними) у "своїй" кав'ярні. Бо де ж ті чудові затишні кав'ярні з часописами з цілого світу (або бодай зі львівськими свіжими газетами)? З недорогою кавою і ввічливою непомітною обслугою. Часи змінилися!

"Сьогодні кав'ярня дорожча, та й на біду змінила вона свою фізіономію. Сьогодні вкупі з радієвим приладом і з джез-бендом до кав'ярні вломила юрба, яка перемінила давній тихий захист у гомінку коршму, та ще й ця коршма зробилася дорогою й недоступною для нашого брата", — нарікав Петро Карманський 1936 року [45].

Сьогодні, завдяки праці дослідників, сформована (і продовжує формуватися) літературознавча й історична оцінка феномену молодомузівців. (Хоч, зрештою, визначення й оцінка літературознавців мало що важать для читацького загалу)... Та, мабуть, не варто нарікати на те, що на полицях книгарень не вистачає їх розтиражованих творів, — все одно не підуть нам назустріч молоді і старші "з книгами, що сверблять у пучках пальців" (метафора Ігоря Калинця). Можливо, сьогодні — не голосний час поезії? Правда, Богдан Лепкий ще року 1936 писав: "Нині реклями, реєвах, крик, а поезії ніхто не читає" [46].

Йому, 1937 року, вторив М. Рудницький: "30 років тому вони (молодомузівці — Н.М.) були переконані, що працюють у винятково несприятливих обставинах, знехтовані і покривджені, бо публіка не купує їх книжок. Нині вони вже знають, що сучасне покоління з десятками своїх журналів і всіма модерними засобами реклями теж не може продати більше як 300 примірників книжки. Видавець не покриває своїх коштів на папір і друк, автор не дістає навіть на чисту сорочку і півтузина комірців" [47].

То, можливо, сьогодні час життєписів? Справді, інтерес до постатей поетів зламу століть не втолено. І чого нам не вистачає до остаточної "деміфізації" львівських "музаків", то це, напевно — скромної галереї їхніх окремих доль. Адже кожен з них мав свою долю поза богемою (яка вимагає гурту). А "долю не вмовиш!" — як писав, здається, Карманський. Їхні долі — за межами літературної генерації — мов ненаписані сюжети. Марія Моклиця, дослідниця модернізму (яка вважає, що кожного українського письменника ХХ століття треба перечитати в аспекті модернізму), підкреслює: щоб знайти внутрішній стержень пошуків митця, треба пам'ятати, що вони завжди відбуваються одночасно в психологічній площині (у життєвому плані людини) й естетичній [48].

Чому саме мені випало писати цю книжку? Тому що я знайшлася на шляху пані Лесі Чарнецької, яка мусила комусь передати інформацію про свого батька. Чому я пропоную її до друку у такому стані, коли тільки тепер визначила для себе, що і де треба шукати, щоб ця історія була повнішою? (Вірю, що напишу ще одну книжку або ж хтось напише). Я поспішаю, тому що пані Леся дуже чекає на цю книжку: вона обіцяла її своїй онуці. Хіба це не важлива причина для того, щоби відкласти на потім купу мудрих і цікавих матеріалів, які підказують нові — мудрі і цікаві ходи?

Поета я відчула тільки тоді, коли натрапила (з допомогою працівників Інституту рукописів бібліотеки ім. Вернадського) на його рукописи. Кілька поезій, писаних його рукою. Так звані автографи! Пошуковці-неофіти або ті, хто ще не забув свою першу знахідку, зрозуміють мене. Це дивовижно! Невже зберегли енергетику поетової душі ці невеличкі листочки? Мене огорнула меланхолія запізнілого романтика, не правленого жодним редактором — з отими неправильними наголосами, що йому не раз закидали й що додають цій поезії якогось ненинішнього шарму...

*Прилинь до мене в ніч місячну тиху,
Як в сні задрімають рож вонні килихи*.
Як всне все довкола, лиш вірна подруга
Безсонної ночі не всне — моя туга!..*

1. Ляшкевич П. Фрагменти з історії української богеми // Петро Карманський. Українська богема. Львів, 1996. С. 15.

2. Бойчук Б. Спомини в біографії К., 2003.

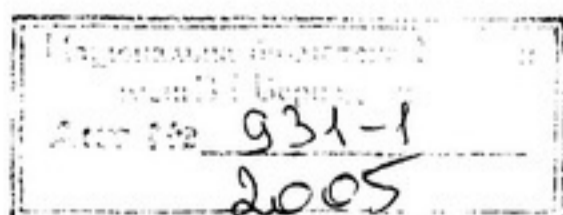
3. Цитую за: Качурівський Р. "Шляхтич і козак в одній особі..." // Літературний Львів, 1995. Січ. С. 10.

4. Качкан В. Степан Чарнецький в культурологічному оздобленні часу // Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX — XX ст.). Кн. шоста-сьома. Львів, 2004.

* Запаши (духмяні) келихи.

5. Ніколенко О. Поезія французького символізму. Харків, 2003. С. 7.
6. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч, 1937. Бер. Ч. 6.
7. Розсипані перли: Поети "Молодої Музи" (упоряд., передне слово та прим. М. Ільницького). К., 1991. С. 67.
8. Там само. С. 276.
9. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ, 2002. С. 190.
10. Літературний Львів. 1995. Січ. С. 10.
11. Сьвіт. 1906. Лют.
12. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937.
13. Пачовський В. Жертва штуки. Львів, 1906.
14. Беляєв В. Чому забутий письменник Степан Чарнецький? // Літературна газета. 1955. Ч. 50.
15. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 10–12.
16. Молода Муза: Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ ст. / упоряд., передне слово та приміт. В.І.Лучука. К., 1989.
17. Ільницький М. Краси свічадо (передм.) // Розсипані перли. Поети "Молодої Музи". К., 1991. С. 15.
18. Рубчак Б. Пробний лет // Розсипані перли. Поети "Молодої Музи". К., 1991. С. 38.
19. Там само. С. 31.
20. Цитую за: Корбич Г. Парадигма пізнання: рання польська модерна в українській літературно-критичній думці кінця ХІХ—початку ХХ ст. // Літературознавство. Кн. 1. Чернівці. 2003. С. 143.
21. Мірчук І. Історія української культури. Мюнхен; Львів. 1994. С. 206–208.
22. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К., 1997. С. 128.
23. Там само. С. 115.
24. Карманський П. Українська богема. Львів. 1996. С. 64.
25. Див.: Козак С. Український преромантизм. Варшава, 2003.
26. Болецький В. Лови на постмодерністів // Критика. 2001. Ч. 7/8. С. 45–46.
27. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія. К., 1999. С. 877.
28. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 9–12.
29. Там само. С. 7.
30. Гордінський Я. Станіслав Виспянський і Україна // Відбитка з Записок НТШ у Львові, 1935. Т. 155. С. 122.

31. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. Берез. Ч. 6.
32. Рубчак Б. Пробний лет // Розсипані перли. Поети "Молодої Музи". К., 1991. С. 37.
33. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. Берез. Ч. 6.
34. Франко І. Маніфест "Молодої Музи" // Твори: У 50 т. К., 1982. Т. 37. С. 411.
35. Ляшкевич П. До історії взаємин І. Франка з П. Карманським // Українське літературознавство. 1993. Вип. 58. С. 143–151.
36. Чопик Г. І пішов Франковим шляхом. До проблеми літературних взаємин І. Франка і В. Пачовського // Літературний Львів. 1995. Лип. С. 14.
37. Франко І. Привезено зілля з трьох гір на весілля. Молода Муза // Твори: У 50 т. Т. 37. С. 286–288.
38. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. Бер. Ч. 6.
39. Ільницький М. Драма без катарсису. Львів, 1999. С. 9.
40. Ляшкевич П. Фрагменти з історії української богеми // Петро Карманський. Українська богема. Львів, 1996. С. 19.
41. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. Бер. Ч. 6.
42. Нога О., Яців Р. Мистецькі товариства, об'єднання, угруповання, Спілки Львова. 1860–1998: Матеріали до довідника. Львів, 1998. С. 103.
43. Мориквас Н. Спокуса вічністю: Щоденник іронічної прози. Париж; Львів; Цвікау, 1998. С. 45.
44. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 15.
45. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 119.
46. Качкан С. Степан Чарнецький в культурологічному оздобленні часу. Львів, 2004. С. 69.
47. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. Бер. Ч. 6.
48. Див.: Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Ч. 1. Українська література. Луцьк, 1999. С. 7.

**“Їхав полчок невеличок
вулицею Руською...”**

Війна ще не скінчилася, навіть підбралася ближче, впритул до ілюзорного спокою одного серпневого ранку, де поет пихтів своєю "кубою" просто на дитячі пелюшки, які рясно цвіли на шнурках над балконом. Він "кинув на себе оком" збоку і мало не розреготався: виглядав, певно, на команданта, який промовляє до своїх вірних уланів з високого місця, розсуваючи мокрі завіси!..

Чарнецький, як і його старші брати, послужив трохи в австрійському війську, тобто сплатив так званий "податок крові". (В Австро-Угорщині був підвладний військовій службі кожен чоловік віком від 20 до 40 років. Календар "Просвіти" на 1915 рік писав: "Тепер, коли про долю народів монархії рішають кулі і багнети, повинен кожний горожанин вірити, що військова управа вишле в поле стільки войовників, скільки буде їх треба — для побіди над ворогами-наїздниками"[1]). На відміну від своїх старших братів, Степана не приваблювали принади служби. Був у глибині душі надто мирною і світською людиною. Та й, незважаючи на гарну поставу, не відзначався міцним здоров'ям. Хоч, цілком можливо, що поет пожалкував зараз за ймовірною "уланською" кар'єрою. Все ж ліпше, ніж пелюшки!.. Такий жаль, звісно, іронічний, знаходимо у фейлетоні "Чорт побори всі мрії!", де, як і в інших "нарисах і замітках з дороги життя", є біографічні моменти.

"...Лишилася ще велика надія на військову кар'єру. Заповідалося все якнайкраще. Після двох років служби в надолісті 1918 р. був я вже на турі до іменовання на старшого стрільця. Несподівано знов усе не з моєї вини поспувалося. Поволі, з боєм серця я розставався з моїми мріями про кар'єру в українському війську. Потому став я огрівати душу новими затаєними плянами, новою мрією.

Вичитуючи все в сусідських денниках, що "Галичина фактично вже належить до Польщі", лише потрібні якісь дрібні "формальности", догадувався я вже давно, що прийдеться нам служити у польському війську. Га, думав я: як треба, то треба! Я в'язав з сим навіть деякі надії. У мене в сім'ї уланські традиції. Думав я: самому не випадає мені йти до польського війська, але як будуть брати, то піду до уланів. Найбільше подобаються мені Беліняки за їх височенні шапки з рогами (шапки-"рогатівки" носили польські улани I полку, якими командував Владислав Беліна-Празмовський. — Н.М.). Мені раз навіть приснилося, що їду як командант на чолі такого полку. А мій полк весь у високих шапках, на високих, від Денікіна... позичених конях. А у першій ряді за мною на конях 20-ї міри: д-р Юліян Гірняк, д-р Степан Балей, д-р Ярослав Грушкевич, дир. Осип Скрентович* і інші поступово вгору. А всі мої улани справді "мальовані діти", що за ними не одна дівчина й не одна вдовичка "готова летіти". І їхав наш "полчок невеличок" вулицею Руською і дефілював перед магістратом з піснею на устах:

На самом пшеде,
Тиберій їдзе —
Улани. Улани... і т.д.

(Ми нібито мали вже тоді автономію і вільно нам було польські пісні для свого вжитку писати... громадянкою...).

Та ось і сі мої мрії розвіяв вчора президент (міста. — Н.М.) Найман, який розліпив чи властиво поручив розліпити у Львові оголошення з розпорядком варшавського мі-

* Юліян Гірняк — громадський і кооперативний діяч, член НТШ, професор Українського таємного університету, автор розвідок з теоретичної хімії; Степан Балей — член НТШ, професор Варшавського університету, автор книжок з психології; Ярослав Грушкевич — культурно-громадський діяч на Станіславщині, лікар-окуліст, автор популярної книжки „Про трахому”; про Осипа Скрентовича інформації не вдалося знайти.

ністерства війни, в якому сказано, що членами польської армії матимуть честь бути лише урядники "народовосці рускеї", бо сі особи через вступлення до державної служби набули польське горожанство і є обов'язані до військової служби.

Значить, я відпадаю, бо я і не урядник і не набув польського горожанства.

...Я перечитав розпорядок, затиснув зуби і подумав собі щось в душі. Дарма! Я сам проситися не буду. Не поїду вже, мабуть, ніколи на чолі полку Руською вулицею і не заспівають мені улани:

На самом пшедзе
Тиберій їдзе..
Улани. Улани..

По смерті ходитиму пішки і без рогатої шапки.
Чорт побери всі мрії [2].

Ясна річ, ця річ написана на злобу дня*...

Львів під час і після Першої світової війни став ареною для зміни кількох армій: російської, австрійської, української (Українських січових стрільців, які потім влилися в Українську Галицьку Армію) і польської. Тут за одну ніч — на 1 листопада 1918 року — українці здобули владу і вивісили жовто-блакитні прапори. Це був момент великої історичної сатисфакції... Відомий тенор Михайло Голинський, а тоді старшина УГА, згадував:

"Деся о 6-й годині, я йшов на ринок під ратушу, щоб подивитися на наш український прапор, що майорів на самому верху ратуші. Я стояв і гордо плакав... Біля мене і інші плакали. Не буду у моїх "Спогадах" описувати наших

* До 1923 року статус Галичини ще не був визначений остаточно великими державами. Тому Польща не мала права брати до війська галицьких українців-русинів (хіба що добровольців). З другого боку, лише служба у польському війську або робота на урядовій посаді давала право українцям-галичанам вчитись чи працювати в університеті..

боїв з поляками у Львові, про поміч Галлера*. Скажу лише, що ми трималися у Львові три тижні. 21 листопада (в день патрона св. Михайла) ми були змушені залишити Львів. Уряд переїхав до Тернополя.

З 21-го на 22 листопада 1918 року впав великий сніг. Я з сотником Северином Козаком, комендантом Львова, суддею Денисом Кондрацьким о 12-й годині ночі під сильним обстрілом поляків останніми покидали Львів. Спочатку — на Підзамчу, а звідти — полями по коліна в снігу, в делікатних шаврових черевичках, тільки під ранок вийшли на залізничну станцію Винники (під Львовом). Тут нас обсушили, нагодували, напоїли, дали підводу і відправили до Тернополя" [3].

Отже, через короткий час після проголошення ЗУНР (Західно-Української Народної Республіки) почалася польсько-українська війна, яка закінчилася нашою поразкою... Воював на фронтах і ставав політиком український академічний Львів — студентська молодь і поважні професори, пани послы, які знали тільки "цивілізовані" правила парламентської боротьби. (Поки пани послы радилися у Відні, поляки, скориставшись перемир'ям, зібрали свої сили в кулак — і останні загони УСС були змушені залишити місто. Наступні переговори у Відні про можливість автономії для Галичини вже не мали сенсу...).

Чарнецький у своєму фейлетоні кепкує, очевидно, над розбитими ілюзіями невдатних "докторів"-політиків і ... над собою, бо програш цієї війни був великим програшем кожного українця, особливо суспільно чи культурно активного. Та ця сумно-іронічна картинка цікавить нас ще й з іншого огляду: тут присутня деяка особистісна інформація. Оскільки поет не залишив нам автобіографії, доводиться збирати її по окрушині. Заради справедливості хочу сказати, що окрушин тих багато: і це не тільки спогади письменника, друковані у львівських часописах. Як поет-лірик, що, згідно природи своєї, пише від Я, тобто від себе і про себе, і пише правду, — Чарнець-

* Тут автор неточний: у листопаді 1918 на поміч полякам до Львова прийшов зі своїм військом генерал Токаржевський.

кий залишається таким і в царині новелі-фейлетона. Отож, можемо "числити" (розраховувати) і на достовірність його "нарисів і заміток з дороги життя", що склали збірки "Дикий виноград" і "Квіти й бодяче" і які кидають промінь світла на його життя. І то не тільки задля приватної інформації: хроніка долі Степана Чарнецького невіддільна від суспільного тла Галичини першої половини минулого століття. Тому я вирішила, окрім спогадів, якнайширше скористатися на сторінках цієї книжки й "замітками". (Хоча, знову ж таки, не треба забувати, що їх писав поет: з його уявою, фантазією та схильністю до асоціативного мислення, яке вихоплює з досвіду точну і вірну картинку, не турбуючись особливо про означення місця і часу).

...Характеризуючи один з епізодів тодішнього львівського калейдескопу, М. Ільницький пише: "Після відступу російського війська літературне життя в нашому місті відновлювалося дуже поволі. Іван Франко був тяжко хворий і в травні 1916 року помер. Інших письменників воєнна завірюха розкидала по всіх усяодах: деякі — Михайло Яцків, Микола Голубець, Степан Чарнецький опинилися на фронтах; інші — Петро Карманський, Василь Пачовський, Володимир Бирчак — у таборах для полонених українців російської армії в Австрії та Німеччині"[4]. Деякі інші автори вказують, що поет був мобілізований тільки на дуже короткий час й відпущений за станом здоров'я. (Тож чи встиг побути на фронті?)

Із зрозумілих міркувань Степан Чарнецький, влаштуючись на роботу в лютому 1940 року до Наукової бібліотеки у Львові, на запитання анкети про "службу в арміях" відповів заперечно. Це — один з небагатьох офіційних документів, що є в моєму розпорядженні, який, проте, малою мірою, може долучитися до автобіографії письменника: відповідав на запитання уже немолодий і хворий чоловік. Отже, згідно з анкетною, Чарнецький ніби й не мав коли воювати, бо постійно працював: 1906–1912 рр. — земська управа (сюди, очевидно, входить праця у "виділі краєвому" інженером; крім того, Енциклопедія українознавства подає: "з 1906 р. — театральний референт товариства "Руська Бесі-

да"[5], що могло бути паралельно. — Н.М.); 1912–1914 — режисер театру (Енциклопедія подає: 1913–1914); 1914–1916 — пом. нач. залізничної дільниці № 5 Львів — Стрий, Львів — Самбір; 1916–1920 — редакції часописів "Українське слово" і "Діло"(так поет "узагальнив" з десяток газет, в яких йому довелося працювати упродовж 40 років); з 1920 — референт управи м. Львова. Усього нарахував Чарнецький, на цьому йому, напевно, залежало, 34 роки "трудоного стажу". Проте рукою чиновника уточнено: "подтверждено документами 32 года"[6]. Маємо тут насамперед інформацію, яку не подає Енциклопедія: про працю Чарнецького на залізничних дільницях (що могло означати і мобілізацію його як фахівця).

Тож чи був поет на війні? Ще задовго до її початку він мав проблеми із здоров'ям...

У листі до Ярослава Весоловського, редактора часопису "Буковина", Чарнецький пише: "Простіть, що нині доледва відповідаю Вам. — Я переходив тяжку операцію ноги, так що ледве що два дні ходжу по покою — тому й не був в силі Вам відписати.

Дякую Вам з цілої душі за вишукане манускрипта і за "Бук." [овину]. Не хочу бавитись у компліменти, але фактично не пізнаю тої донедавна ще так мізерної "Бук.". — Желая і на дальше таких успіхів у Вашій редакційній праці і здоровля Вас дружно. Чарнецький" [7]. (Комплімент сей зумовлений, очевидно, тим, що редактором газети став Ярослав Весоловський: з 1 січня 1904 року). У фонді Ярослава Весоловського ЦДА у Львові зберігається ще один, попередній лист Чарнецького, адресований редакції часопису "Буковина", який має зворотну адресу: Львів, Театральна, 8. Продовженням цього листа є вірші, під якими зазначено: Яремче, 1903.

Влітку 1903 обриваються записи в особовій справі Степана Чарнецького — студента Школи політехнічної (Львівської політехніки), куди він вступив 4 жовтня 1900 року на інженерний факультет. Перший державний екзамен він склав 21 липня 1902-го, потім є ще оцінки за зимову сесію 1902-03 навчального року, а далі записів немає. Зате тут є біографічні дані "русина" і греко-католика Стефана

Степан Чарнецький

*Мати поета
Владислава Екгардт-
Чарнецька*

*Будинок Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові,
де у 1940 році у рукописному відділі Наукової бібліотеки
працювали С. Чарнецький та М. Яцків*

Чарнецького, уродженого в Шманьківцях. У графі "ім'я, стан і замешкання батька" або опікуна — записано: Владислава. Мама (удова по греко-католицькому пароху), Львів [8]. Думаю, що існують й інші студентські документи, тільки треба добре пошукати. Адже за спогадами доньки поета, Чарнецький провчився в Політехніці "майже до диплому, але диплому вже не захищав".

Звістка про невідворотний початок війни застала Чарнецького, режисера театру "Руської Бесіди", на гастролях.

"В Заліщиках відітхнув я кілька днів; аж одного вечора, будучи в домі Стефановичів, довідався я від доктора Романа Стефановича, який щойно вернув з Чорновець, що в Сараєві вбили архікнязя Фердинанда.

На другий день вернув я до Чорткова (театр в той день переїздив у Борщів), де мене ждала телеграма, взиваюча до безпроводного приїзду до Львова до безнадійно недужої мами.

Опісля події покотилися скорою ходюю. Я мусів лишатися у Львові, а небавком побачив деяких членів театру, що втікали з Борщева перед наступаючими москалями" ... [9]

Але маємо ще один красномовний "документ" — зразки воєнної лірики. Цикл "3 днів бурі" з другої збірки Чарнецького "В годині задуми" (1917) [10]. Ці поезії ще пахнуть свіжою... ні, не кров'ю, а "ржою втоми", смутку, і не чути в них гуку гармат, лиш "часом бездомний вітер-волокіта задзвонить в шиби" загубленого в полях шпиталю. Спостереження з Першої світової війни — світовідчуття романтика: співчуття її рядовим жертвам і героям та співпереживання очевидця і співучасника. Це, власне, один з таких віршів Чарнецького — "Іванові" — "добув йому права громадянина в нашому письменстві", як пізніше висловиться Петро Карманський.

Іванові

*Іване без роду, Іване без долі,
Куди не ходив ти, кого не видав?
У спеку і стужу, у лісі і в полі
Ти гинув, а славу сусід добрий взяв...*

На сербських зарінках клалась твоя сила,
 На волинським млаці твоїй гріб вже присів,
 І серед Поділля сіріє могила,
 Де впало в двобою двох рідних братів.

Подільські берези й покутські тополі
 Шумлять все по тобі, що марно ти впав;
 Іване без роду, Іване без долі,
 Ти згинув, а славу сусід добрий взяв.

Твій батько на гіллі повис в літню днину,
 Ти гинув інакше: Für Kaiser und Land*
 Та всім вам однаку дали домовину —
 Й печаттю вам символ: Name unbekannt!**

Ворожому війську

І тебе мені жаль, сірій сину півночі,
 Що ідеш день і ніч, і не знаєш куди;
 Ржа утоми лягла на твоїй голос і очі,
 І чоло вкрила тінь недостатків, біди...

І тебе взяв указ із сільської оселі,
 Від розораних скиб чи буйного лану,
 І голодний бредеш в дрантивенькій шинелі
 У невідомий світ, у чужу сторону...

А там стріне тебе гучний вистріл гармати,
 Або тихиший привіт: добре кована сталь;
 Кров обмиє чоло... Бідний сірій солдате, —
 І тебе мені жаль!.. І тебе мені жаль!..

"Найкращий серед "музаків" майстер жовнірської тематики, лірик у свого роду диптиху "Іванові"— "І тебе мені жаль..." глибоко відтворив на рівні рефлексивному трагедію України, сини якої з Полтави і Карпат падуть у двобої чи гинуть на чужій землі за чужі інтереси, біль "рідних піль", галицьких сіл, де "буря все змела"— сказав

* За кайзера і батьківщину (нім.).

** Ім'я невідоме (нім.).

про Степана Чарнецького сучасний дослідник Володимир Погребенник [11]. А упорядник антології "Галицька й буковинська поезія ХХ віку" 1930 року Б. Якубський, який писав, що вірші Чарнецького на воєнну тематику вносять дещо нового не тільки в поетичне обличчя їхнього автора, а й в українську поезію, зазначив: "вірш "Іванові"...надав поетові особливої популярності та став під час війни народною піснею" [12]... До речі, "малу антологію" Степана Чарнецького з війни (назва умовна) могла б доповнити й справді народна пісня "Карпати, Карпати, великі гори", записана 1926 року на Житомирщині [13]. Ось кілька рядків з неї:

*Карпати, Карпати,
Великі гори,
Ой бодай би вас, Карпати,
Затопило море!
Море затопило,
Хвилями розмило,
І солдатське біле тіло
Та й оживило.
Солдате-москалю,
Де ти почиваєш,
За родиною своєю
Чи ти не скучаєш?
Ой не скучав,
Ще й скучати не буду,
Ох я ж того Перемішля
Повік не забуду!...*

Таке зіставлення підтверджує думку В. Погребенника про те, що "молодомузівці" П. Карманський, В. Пачовський, Б. Лепкий, С. Чарнецький, а також С. Твердохліб ("Попри шпилі мідяними рядами...")... не обмежилися своєю галицькою "малою батьківщиною", а дали масштабний, сфокусований, зокрема крізь призму історизму, образ усієї України" [14].

В касарні

Ходить смуток по темній касарні,
Ходить тихо попід сірі стіни;
За ним смуток збитої ліхтарні
Снує довгі, чудернацькі тіни...

У куточку при розгрітій печі
Гуртом сіли втомлені камрати —
І торочать довгі сумні речі
Про листи, що не приходять з хати.

Про друзів, що томляться в неволі,
Про загоєні в шпиталях рани,
Про гроби, розсіяні по полі, —
Та про Чортків, Бучач, Бережани*.

Фрагмент з майбутньої лірично-драматичної поезії-триптиху (а мо' й поеми) "З невисланих листів" (у повному обсязі вона з'явиться лишень у третій збірці — "Сумні ідем", 1920 року) вперше був надрукований у Календарі "Просвіти" за 1915 рік...

З невисланих листів

Ще нині сниться мені сталь блискуча
І проникливий куль ворожих свист;
Вітром над нами пролітала туча,
Клалися люди, як осінній лист.
Потому втихло. Холод, шум, знемога,
Біль, сон, безтяма, а у грудях жар —
І довга, як вічність, дорога,
І небо чорне від навислих хмар...

Лютився холод... На мужицькім возі
Везли нас з поля через села, ліс;
Товариш глухо стогнав по дорозі,
Зломану руку й кулю в грудях віз...
Добились вози. Взяли нас в кімнати,
Старий монастир став нам за шпиталь;

* Містечка на Поділлі.

Пожовклі стіни, мури, вікна, ґрати —
Усьо на душу навівало жаль...

Чи знаєш сум шпитального склепіння,
Де визирає біль зі всіх сторін?
А в воздусі дрожать самі терпіння
І зимна смерть чаїться коло стін —
Вокруг тебе зболілі, сонні очі,
А в них безсилля, втома, туга, жаль —
І тобі все здається серед ночі:
Чийсь стогін втих, хтось знов відходить в даль.

Потому йдуть тупі години скуки,
Що сушать мозок, в кусні серце рвуть,
Числиш на стелі риси, щерби, луки —
А кожда твоя думка, наче ртуть...
То знову душу окриляє туга
За всім, що згасло з чаром давніх літ,
І виринає з мряки спомин друга,
Молоді мрії, як весняний квіт.

І ти — в тій келії — моя добра доле —
Не раз у сні відвідуєш мене,
Потім обоє йдем в далеке поле,
Де осінь тихо зжовклий лист жене...
Самітно мріють верби придорожні,
Їх шум разносить вітер по полях,
А перед нами дві стежки розбіжні —
І душу дивний заливає страх...

Минає сон. Крізь вікна у кімнату
Впадає блеск світання. День іде.
Ті самі тіні перейдуть крізь хату,
Ту саму скуку вечір приведе.
Так волічеться час. Одна картина
Перед очима вічно тут стоїть,
Лінивим кроком переходить днина
І всі ми вірим, що забув нас світ...

Отоді рано принесло новину:
Зі сну збудив нас розплаканий дзвін,

В вікні біліло: сніг покрив хатину,
 Що притулилась до шпитальних стін...
 Зима. Вже певно забіліли гори,
 Може, замовкли й шуми наших рік,
 Лиш зеленіють смерекові бори —
 Як символ того, що триває в вік.

Іде зима з предовгими смерками...
 Заки у печі спопеліє грань,
 Спомини добрі сірими нитками
 Оснують душу в думань срібну тканьь,
 Мороз інеєм ме всрібляти поле
 І білі квіти на вікні зітне —
 В таку годину — моя ясна доле —
 Може, згадаєш всіх їх — і мене!..

Львів, грудень 1914.

Отже, так було на війні. І в білому шпиталі (шпиталь стає метафорою поетової долі).

Виходить, що Чарнецький встиг потрапити на фронт після повернення з Чорткова до хворої матері восени 1914 року? Але чи це так уже й важливо встановити істину: коли був поет на війні? Він залишив нам свої переживання і вони дійшли до нас, бо ми повинні їх також пережити. Адже не буває даремних жертв.

Як поет Степан Чарнецький унікав патріотичної і "геройської" риторики. Тому й дав нам зразки такої проникливої жовнярської лірики, яка є водночас голосним документом про ту війну... Він був дуже природним українцем і не декларував своїх синівських почуттів. "Я співець сумних дум, тихих мрій, добрих снів..." — напише він в поезії "Україні". (І це, здається, єдиний випадок, коли він вживає це слово у своїх поезіях). Опублікована вперше 1914 року в "Ілюстрованій Україні", ця поезія увійшла аж до третьої збірки С.Чарнецького — там вона, як і вірш "Сумні ідем", носить ознаки "програмного", а то й підсумкового характеру. Але прочитаймо її зараз, пам'ятаючи, що вірш написаний 1914 року, щедрого на жертви і випробування людських почуттів...

Україні

Що кривавих пісень тобі в жертву не ніс,
 А беріг їх у серці на дні;
 Що вінків не сплітав з Твого болю і сліз —
 Прости мені!

Що не млів, не ридав, спочуття не просив,
 Хоч йшли дні і роки йшли грізні;
 Що почувань своїх на базар не носив —
 Прости мені!

Що до тебе приплив від чужих берегів,
 І снував свої думи сумні:
 Що домашнім богам поклонитись не вмів —
 Прости мені!

*

Я співець сумних дум, тихих мрій, добрих снів,
 Моє щастя й спокій в далині;
 Що вино я люблю, і дівчата, і спів —
 Прости мені!.. [15]

* * *

...Мріючи про сина, поет уявляв собі його таким самим козаком, як брат Іван або брат Йосип... І справді — він хотів сина, бо вже мав півторарічну дочку... Лишень тепер усвідомив, як то глибоко занурився у побутове, сімейне життя: кризь відчинене вікно помешкання на волю виривався плач немовляти, а за ним — і старшенької. Обидва голосочки полоснули по його нервах і відбилися, певно, аж від старих стін каплиці Трьох Святителів в кутку церковного подвір'я... Та він не мав права відлучитися з балкона бодай на годинку ("Атляс" був через квартал, і там його вже давно виглядає Геньо, вже не знати, яку гальбу цмулить з цієї-ось нагоди!) А він не може на світ вийти — жінка рішуче просила, щоби був під руками, напохваті. (Про цих двох приятелів Карманський напише згодом у своїх спогадах: "Він (Степан Чарнецький. — Н.М.) найбільше консекветний галицький богеміст, навіть ще тепер, в періоді свого життя, коли вже пора "присісти". Ще й сьогодні він

вірний товариш і друг другого ж такого богеміста польського, Збєжховського, і Львів затратив би своє обличчя, якби їх не стало"[16].

Насправді, інші клопоти накрили з головою усіх вчорашніх молодомузівців-богемістів — жоден з них не відхилився від сповнення свого громадянського обов'язку в роки української звитяги (не менші випробування були ще попереду!). Жоден з них не уникнув "суспільного заангажування" у своїй творчості, через що, зокрема, майбутні критики і поставили під сумнів їхній модернізм...

То був усе ж той Чарнецький, який чотири роки перед тим випустив у світ знамениту пісню "Ой у лузі червона калина", сповнену глибоким присмаком волі. (А тепер він мусив журитися "і ложкою, і мискою, і другою колискою"...).

1. Віденський ілюстрований Календар тов. "Просьвіта" на звичайний рік 1915. С. 23.

2. *Тиберій Горобець*. Квіти й бодяче: Нариси й замітки з дороги життя. Львів; Київ, Літературна бібліотека "Русалки", Вип. 12. 1922. С. 63–65.

3. *Голинський М.* Спогади. К., 1993. С. 63.

4. *Ільницький М.* Драма без катарсису. Львів, 1999. С. 10.

5. ЕУ: Словникова частина / За редакцією В. Кубійовича. Львів, 2000. Т. 10. С. 3695.

6. Архів ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ. Опис № 3 документів до 1944 р. С. Чарнецький.

7. ЦДА у Львові. Ф. 381. Оп. 1. Спр. 64. Листи до Ярослава Весоловського. Ксерокопії у книзі В. Качкана "Хай святиться ім'я твоє": Львів, 2004. С. 627–630.

8. Державний архів Львівської області. Фонд № 27. Оп. 5. Спр. 17048.

9. *Чарнецький С.* Моя мандрівка з Мельпоменою: Спогади // Новий час. 1933. Груд.

10. *Чарнецький С.* В годині задуми: поезії. Львів, Ч. 24. 1917. 48 с.

11. *Погребенник В.* Поезія "молодомузівців": тема Галичини // Визвольний шлях. 1995. Січ. С. 93.

12. Якубський Б. Поезія критичної доби // Галицька та буковинська поезія ХХ віку. Київ; Харків, 1930. С. 31.

13. Українські народні думи та історичні пісні. К., 1955. С. 329.

14. Погребенник В. Поезія "молодомузівців" — тема Галичини // Визвольний шлях. 1995. Січ. С. 94.

15. Чарнецький С. "Сумні ідем": вибір поезій // Новітня бібліотека. Львів; Київ, 1920. Ч. 34. С. 1.

16. Карманський П. Українська богема. Львів, 1936. С. 74.

ПОЕТ І ЙОГО ПІСНЯ

Дивна доля у цієї пісні. Створена для рівноваги однієї драми, яку поставив Степан Чарнецький, коли був режисером українського театру під проводом "Руської Бесіди", — вона б і не вийшла далі поза театральні лаштунки...

А тоді — не так чисте естетичне чуття його запрагло тої рівноваги, як душа — справедливості. Йому боліло за сценічну невдачу драми Василя Пачовського "Сонце Руїни", в якій він побачив багато "драматургічних" блисків і яку сам, ще як театральний референт, рекомендував для постановки. Це було нелегким завданням: насамперед через величезний обсяг твору. Упертий Пачовський погоджувався на скорочення (читаємо про це на останній сторінці першого авторського видання 1911 року: "При виставі сеї драми на сцені можна деякі уступи з поодиноких яв пропустити за порозумінням з автором" [1] — але з цим не впорався режисер Йосип Стадник. Одне слово, прем'єра "Сонце Руїни" — 1912 року на сцені польської "Гвязди" — була невдалою. "Трагедія Козацької України", за визначенням автора, з часів Руїни, з центральною постаттю гетьмана Дорошенка (якого він називає Сонцем) — по суті новаторська річ — не одержала ні належного режисерського прочитання, ні позитивних відгуків в пресі. І тільки через два роки Чарнецький, уже режисер театру, сам ставить п'єсу Пачовського, зі своїми скороченнями і з новою піснею, яка замінила сумну і протяжну пісню "Ой не дивуйтеся та добрії люде", яку співає військо наприкінці другої дії. І це була "Ой у лузі червона калина"...

Можливо, що своє бачення п'єси, новий ритм і звучання Чарнецький відчув одразу після перших вистав у Львові, коли він аналізував її як рецензент. Народний артист України Богдан Козак, досліджуючи історію постановки драми "Сонце Руїни", міркує: "Ще тоді, 1912 року, він збагнув стилістичну особливість і суть конфлікту драми" і наводить рядки з давньої рецензії Чарнецького: "Дорошенко не має

в собі багато з класичного героя, ще менше з героя української історичної мелодрами. І в тім, може, його трагічна сила... Навіть у тому великому потоці слів не затирається жива сила того гетьмана, що бореться зі всіма і з собою... [2]". І, можливо, вже тоді обізвалася до нього "Червона калина"?

Вийшовши якимось з "Руської Бесіди" на вулиці Руській, Чарнецький і не глянув у бік Ринку, спритно уникнувши таким робом розставлених там, як пастки, кав'ярень, та колами пішов додому. Не хотів розбавляти ні кавою, ні вином почуття неспокою й свого артистичного невдоволення. Мусив якимось інакше дати йому раду. Йшов і насвистував — Руською, Валами... І згодом почав мугикати, слова народжувалися разом з мелодією — та аж тоді поспішив додому. Чи на Личаківську, 6, де він мешкав разом з мамою, панею Владиславою (а після її смерті замешкає у квартирі навпроти — у своєї найстаршої сестри Гені)... Чи, може, він пішов через Підвальну і Скарбковську (тепер Лесі Українки) — до своєї "кавалерки" на Театральній, 8, але, за звичкою, повернув до Міського театру і опинився на Лукасінського (так називалася на початку того століття вулиця Низький Замок, а будинок, перед яким зупинився поет, в районі теперішнього гамірного вернісажу, де художники продають свої картини, буде зруйнований прямим влучанням з бомбовика під час Другої світової війни. Бомба впаде через кілька десятиріч і від того звуку вжахнеться його дочка — у бідному і незахищеному, хоч і з бомбосховищем, будинку на Краківській, за якихось півквартала від вирви. А ще через півстоліття на місці тої вирви, поміж артистичними продавцями вернісажу буде і його внук (до речі, з дипломом інженера політехніки в кишені і правом вибору також)... В кутку його кімнати стояло фортепіано — і Чарнецький, мугикаючи, сів з розгону до нього... Йому було абсолютно байдуже, що через десятки років після його смерті ми з вами будемо дошукуватися правди, хто ж написав цю музику. А слова?

*А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо!...*

Руська бурса в Стрижу. Архівне фото

*Обкладинка першої збірки
С. Чарнецького*

*Меморіальна таблиця Дмитра
Вітовського на стіні колишньої
"Народної гостиниці"
(вул. Костюшка у Львові)*

1990 року Федір Погребенник, один з дослідників пісні "Ой у лузі червона калина", проілюстрував, скільки ж то червоних калин живе в українській народній пісні. Море! І всі, як правило, — паралелі до дівчини чи до дівчини-України. А скільки авторських пісень присвячено цьому давньому символі українства! Варто назвати хоча б ліричний вірш Івана Франка "Червона калино, чого в лузі гнешся", який став народною піснею. Більше того, дослідник показав нам, чи радше нагадав (бо ж це живе либонь в душі українця, що "згадує" слова кожної щойно почутої народної пісні) давню козацьку пісню "Розлилися круті бережечки", яка закінчується ... строфою, що нею розпочав свою "Червону калину" Степан Чарнецький [3]..

*Розлилися круті бережечки,
Гей, гей, по роздоллі;
Пожурились славні козаченьки,
Гей, гей, у неволі.
Гей, ви, хлопці, ви, добрі молодці,
Гей, гей, не журіться, —
Посідайте коні воронії,
Гей, гей, садовіться!
Та поїдем у чистеє поле,
Гей, гей, у Варшаву
Та наберем червоної китайки,
Гей, гей, та на славу!
Гей, щоб наша червона китайка
Гей, гей, не злиняла,
Та щоб наша козацькая слава,
Гей, гей, не пропала!
Гей, щоб наша червона китайка,
Гей, гей червоніла,
А щоб наша козацькая слава
Гей, гей, не змарніла!
Гей, у лузі червона калина,
Гей, гей, похилилася
Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.
А ми ж тую червону калину,
Гей, гей, та піднімемо;*

*А ми ж свою славу Україну
Гей, гей, та розвеселимо!*

(Ця пісня записана на початку 70-х років XIX ст. в с. Мар'янівка Єлисаветградської губернії. Була складена напередодні або на початку Визвольної війни українського народу проти польської шляхти 1648–1654 рр. [4]).

Очевидно, ця "червона калина" озвалася в родовій пам'яті Степана Чарнецького, адже всі ми родом з єдиної України. А може, завезли її колись до Львова артисти-наддніпрянці на чолі з Садовським, яких "Руська Бесіда" запрошувала ще 1905 року на "гостинні виступи".

Чарнецький — сам "пісенний" поет. Власне, з народної пісні та ще із сільського оточення дитинства постала його українськість. Хіба не про це веде він річ у спогаді про вечір пам'яті композитора Михайла Вербицького?..

"... Кілька добрих споминів перевинулося крізь скромні убікації моєї душі. І не дивниця. Програму вечора виповнили твори самого Вербицького. Об стіни моєї душі оббивалися звуки сих милих, щирих мелодій, які колись перед давними роками в неперегляненій і не справленій формі ловив я ухом хлопчини і утрівавлював в пам'яті. А був час, коли я не знав ні одної української букви, коли я не знав української молитви, а знав співати:

*Вже бубон кличе — треба ставати,
Вже час надходить, щоби ся пращати,
Бувай здорова, мила Україно,
Не плач за мною, молода дівчино!..*

І непорочним хлоп'ячим сопраном затягав я не раз солодку каватину про затишну долину, в якій "гніздо мале-ньке коноплянка вила", а як ученик першої класи середньої школи співав я з докором під сусідським вікном:

*Я не можу так, як ти,
По двох нараз любити!" [5].*

Отже, для Степана Чарнецького пісня "Ой у лузі червона калина" була просто виявом його української душі.

І було в ній те, чого так дошукувався у житті і мистецтві цей незвичайний чоловік...

У своїй розвідці 1990 року, опублікованій в журналі "Народна творчість і етнографія", Ф.Погребенник зазначає, що подає текст пісні "Ой у лузі червона калина" за виданням "Пісні України" (К., 1919) — саме в такій редакції її виконувала капела О. Кошиця. Дослідник зауважує при цьому, що "на західноукраїнських землях більшої популярності набув текст "із січовими стрільцями". Очевидно, варіант пісні, що її виконувала капела Кошиця, виник перед його зарубіжними гастролями. Первісний текст пісні (маємо на увазі слова) належить поетові Степанові Чарнецькому; хто в нього згодом вніс поправки — невідомо" [6]. (Під "первісним" дослідник розуміє "текст, де прославляється січове стрілецтво").

Ой у лузі червона калина

*Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася,
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну розвеселимо.
Марширують наші козаченьки на кривавий лан
Визволяти братів-українців з московських кайдан.
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо.
Гей у полі ярї пшениці розіслався лан,
Розпочали наші козаченьки з москвинами тан.
А ми тую ярю пшеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо.
Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні наших козаків.
А ми тую козацькую славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!*

Через кілька років, одержавши нову інформацію про створення пісні, Ф. Погребенник доходить іншого висновку...

Щодо первинної мелодії до "Червоної калини", яка в більшості співаників зазначається як народна, то її все-

таки створив Степан Чарнецький. (Чи, можливо, також витягнув із своєї родової пам'яті). Як пише Ф. Погребенник, "...Чарнецький підібрав мелодію до поетичного тексту, спираючись, очевидно, на музичний мелос історичних пісень" [7]. Та є про це спогади Чарнецького (і, здається, це чи не єдина його згадка про загадку "Червоної калини"). Повертаючись до гастролей театру у Самборі навесні 1914 року, він пише: "... Ми стали викінчувати давніше вже приготовану до вистави драму В.Пачовського "Сонце Руїни". Автор дав мені свобідну руку скоротити предовгу протяжну, але прекрасну свою драму. Я це й зробив, обтинаючи її більш, як на одну третину та заступаючи пісню "Ой не дивуйтеся та добрії люде" новою піснею "Ой у лузі червона калина", до котрої мелодію доробив я сам, а Михайло Коссак розложив її на дуті деревляні й бляхові інструменти" [8].

Власне, цією цитатою послуговуються всі, хто прагне остаточно ідентифікувати "Червону калину". Федір Погребенник коментує її так: "...16 грудня 1933 р. львівська газета "Новий час" опублікувала спогади С.Чарнецького "Моя Мандрівка з Мельпоменою" (звідки і взята цитата. — Н.М.), в яких він пише про підготовку згаданої вистави і про *вкраплення в неї початкових рядків "Ой у лузі червона калина"*. І далі: "*У виставі була використана тільки одна строфа пісні*" ... [9]. Але ж Чарнецький не пише про жодні вкраплення! А лишень — про нову пісню. На жаль, немає в нашому розпорядженні сценарію тої постановки "Сонця Руїни" 1914 року. Можливо, дослідник виснував це з такого факту, який він наводить у тій же статті: "Через рік після виникнення пісню у своєму аранжуванні опублікував Ф. Колесса в збірці "Воєнні квартети" (Відень, 1915). Вона має підзаголовок: "На мужеський хор, присвячена українським січовим стрільцям". Це була чи не перша такого роду збірка. Ф. Колесса зазначив, що в основу його музики ліг "мотив народної пісні". Текст у цій публікації складається тільки з перших шести рядків" [10]. Чи може це послужити аргументом? Пісня "Ой у лузі червона калина", яка відкриває "Великий Співаник Червоної калини" 1937 року (коли вже давно жив її повний текст), подана лише двома першими строфами у такому вигляді:

" Ой у лузі червона калина похилилася,
 Чогось наша славна Україна зажурилася.
 А ми тую червону калину піднімемо,
 А ми нашу славну Україну, гей, розвеселимо!
 Пішли наші Стрільці Січовії у кривавий тан.
 Визволяти рідну Україну з московських кайдан.
 А ми тую червону калину піднімемо,
 А ми нашу славну Україну, гей, розвеселимо! "

У короткому передньому слові упорядник З. Лисько зазначає: "На початку кожної пісні з правого боку розміщено прізвище композитора, що аранжував дану мелодію. Слова, головню з відділів Стрільцьких та Козацьких пісень, довелось подекуди нагинати до цензурних вимог, а пісні з дуже довгими текстами, з практичних оглядів, треба було скорочувати до кількох стрічок, але так, що не порушено їх провідного змісту" [11]. "Червона калина" тут, аранжована для мужеського хору самим З. Лиськом, подана як "Гімн УСС, — пісня, що з нею йшли стрільці на війну". Як і деякі інші авторські пісні, вона втрачає своє авторство і набуває статусу стрільцької пісні (в даному випадку — гімну), тобто народної. Саме так вона була опублікована і в деяких інших співаниках і календарях.

Нові строфи пісні, вважає Ф. Погребенник, виникли пізніше "у середовищі рядових січових стрільців"... Однак ці нові строфи мають нового автора. Хто він?

Ім'я Грицька Труха як автора (чи співавтора) пісні "Ой у лузі червона калина" виринуло в Україні, очевидно, після публікації статті В. Селезінки "Ой у лузі червона калина" в газеті "Молодий буковинець" в червні 1990 року. Ф. Погребенник зазначив з цього приводу: "В. Селезінка, спираючись на зарубіжні джерела, зокрема на спогади Г. Труха, назвав справжнього автора слів пісні. Згодом В. Мельничук (помилка: правильно Б. Мельничук. — Н.М.) у статті "Як вироста "Червона калина". "Україна". 1991. № 14 (правильно: "Як виростала червона калина") конкретизував і доповнив свідчення В.Селезінки" [12]..

Спогади Г. Труха "Історія пісні "Червона калина", надруковані у 19-му числі торонтського журналу "Світло" за 1954 рік, згодом увійшли до збірки "За волю України"

(Нью-Йорк, 1967). Саме цю останню публікацію широко цитує у згаданій статті Б. Мельничук, а вслід за ним — і Ф. Погребенник. Подаю цю цитату за нью-йоркським збірником.

"Коли одного дня в серпні 1914 року ми мали збірку на площі згаданої бурси в Стрию, я почув, як мій сусід у ряді, урядник української каси в Стрию, Іваницький підспівував собі гарну пісню, що мені дуже сподобалася. Єї він навчився від артистів львівського театру "Української Бесіди". На мою просьбу він переспівав мені кілька разів одну строфку тієї пісні, я навчився її напам'ять. Слова тієї пісні, що мене так захопили, були перші її слова:

*"Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася..."*

Оці слова так дуже підходили до тодішнього нашого положення й так живо висказували всю нашу стрілецьку ідею, що я повторяв собі ту чарівну строфку раз у раз, а як наступного дня ми вийшли знову на вправи, я сів перед бурсою коло столика й склав іще три нові додаткові строфки, що разом створили ту славну "Червону калину"

*Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну, гей, розвеселимо.
Марширують наші добровольці у кривавий тан,
Визволяти братів-українців з московських кайдан;
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну гей-гей розвеселимо.
Ой у полі ярої пшениці золотистий лан,
Розпочали наші добровольці з москалями тан;
А ми тую ярую пшеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну гей-гей розвеселимо!
Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні Січових Стрільців;
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славну Україну гей-гей розвеселимо!*

Мабуть, іще таки того самого вечора після вправ я уставив стрільців на площі бурси в чотирикутник і почав учити

їх співати "Червону калину". Так було кілька вечорів. А що "Червона калина" захопила стрільців так само, як і мене, то незабаром по Стрию розходився гомін першої стрілецької пісні: "Ой у лузі червона калина похилилася...". Слова "Марширують наші добровольці у кривавий тан, визволяти братів українців з московських кайдан" пригадували нам щодня ту найближчу мету нашого стрілецького здвигу, а бадьорий, тріумфальний рефрен: "А ми нашу славу Україну гей-гей розвеселимо!" підносив нас на душі, розігрівав нам молоде серце любов'ю до України й рвав до жертви за її волю.

Тієї "Червоної калини", яка так захопила була моє серце й що її від мене перебрали, як дорогоцінний скарб, мої побратими-стрільці в Стрию, ми вже не забули, ніколи не переставали співати. Ми співали її в Стрию, ми співали її в Карпатській Україні, ми взяли її з собою в похід на Велику Україну. З літами її почали співати в Галичині й по всій українській землі, а з колишніми УСС-ами й іншими переселенцями "Червона калина" прибула до Канади й Америки, Бразилії, Аргентини й до всіх країн усього світу, куди залітали "Українські журавлі"... за хлібом, за волею, за кращою долею..." [13].

У попередній публікації Б.Мельничука "Як виростала "Червона калина" ("Вільне життя". Тернопіль. 1990) виділений абзац звучить інакше: "Оці слова так дуже підходили до тодішнього нашого положення й так живо висказували всю нашу стрілецьку ідею.

Ціла та пісня звучала ось так..." [14].

(Тобто в цій публікації відсутні слова: "що я повторяв собі ту чарівну строфку раз-у-раз, а як наступного дня ми вийшли знову на вправи, я сів перед бурсою коло столика й склав іще три нові додаткові строфки, що разом створили ту славу "Червону калину").

Чому Б. Мельничук пропустив ці слова? На жаль, мені не вдалося сконтактуватися із дослідником, який живе у Тернополі. Якщо це просто помилка чи скорочення, то дуже суттєве. Адже з такої укороченої редакції ще не можна виснувати, що Г. Трух "дописав" цілу пісню "Ой у лузі червона калина". Крім того, стає зрозумілішою тональність спогадів: багатослівне захоплення "власним" твором, якого автори просто не допускають.

Грицько Трух (1894–1959), уродженець с. Гірне Стрийського повіту на Львівщині, — відважний поручник Леґіону УСС та УГА, був ув'язнений в Домб'є. Автор слів жартівливої "Пісні підхорунжих" (надрукованої, зокрема, у Великому Співанику 1937-го року, із зазначенням його авторства), кількох віршів. Після поразки українських змагань став ченцем і 1933 року емігрував до Канади. Редагував журнал "Світло" (1943–1946), написав теологічну книгу "Житіє святих"... (Повніший портрет визначного василіянина о. Андрія Григорія Труха є в книжці Петра Шкраб'юка "Крехів. Дороги земні і небесні" [15]). До цієї характеристики слід додати і слова дослідника стрілецької пісні В.Витвицького: "На кількох стрілецьких піснях видніють теж імена колишнього семінариста Антона Баландюка та гімназійного абітурієнта Григорія Труха, якого головна заслуга була не в творчій праці, а радше в збудженні зацікавлення й ентузіазму для пісні в рядах стрілецтва" [16].

Отже, маємо дилему. Кому ж належить авторство: поетові-молодомузівцю із розспіваною "козацькою" душею, авторові віршів, які ставали піснями, і театрознавцю Степанові Чарнецькому чи відважному стрілецькому поручникові, авторові "Пісні підхорунжих", а згодом ченцеві й авторові "Житія святих"? Як бачимо, навіть довільний перелік їхніх прикмет дуже розмаїтий, що свідчить про обдарованість і непересічність кожного з них. Чи вдасться майбутнім дослідникам встановити істину?

Одна з найдавніших версій про засвоєння "Червоної калини" стрільцями належить сотнику УСС І. Коссаку, який писав 1916 року в "Ділі": "Червону калину" співав хор театральної дружини під проводом капельника Михайла Коссака в Чорткові в часі походу з нагоди сокільсько-січового задвигу в червні 1914 року. Пісня захопила всіх. Відділи УСС, що творилися в Чорткові, ходили з піснею на вправи, вирушили потім до Стрия, а опісля на Угорщину. В Горонді* співала цю пісню моя сотня, від неї перейняли цю пісню інші сотні. *Новий зміст, стрілецький* (виділ. моє. — Н.М.) втворили самі стрільці протягом двох перших тижнів

* Населений пункт на Закарпатті, де у вересні 1914 року стали на постій українські січові стрільці.

побуту в Горонді" [17]. (Про "чортківську" версію згадує і стрілецький композитор та музикант Михайло Гайворонський: "В Горонді співали її найбільше відділи, що прийшли з Чорткова...)" [18].

"Новий зміст, стрілецький", на мою думку, прийшов безпосередньо на зміну первісному, "козацькому" (а не навпаки, як вважав Ф. Погребенник) — необхідному в контексті драми Василя Пачовського про трагедію козацької України. Отож, напевно, існував повний (або майже повний, принаймні, більший за єдину строфу з давньої народної пісні) текст "Червоної калини", написаний спеціально для театральної вистави Степаном Чарнецьким. (До речі, пісня, що пропонував В. Пачовський у своїй драмі, "Ой не дивуйтеся, добрії люде, або "Пісня про Максима Кривоноса та Богдана Хмельницького" (де він замінює Кривоноса на Дорошенка), — була виразного і різкого "антиляцьського" спрямування: в ній йшлося про розгром військ князя Єремії Вишневецького під Пилявцями, тобто про події Визвольної війни 1648–1654 років [19]. Петро Дорошенко, представник наступної доби, бився разом зі своїми "серденятами", розраховуючи на союз із Туреччиною, "на два боки". В кінці другої дії драми Пачовського, яка завершується піснею, народ і полковники підтримують Дорошенка: "Йдем за турком, на ляхів, на Москву!" [20].

І власне антимосковський зміст усієї пісні (а не перша "аполітична" строфа про червону калину) міг захопити стрілецтво, яке йшло на битву з військами московського царя — визволяти усю Україну. (Хоча в деяких публікаціях, як згадує Ф. Погребенник, замість "москалі" вживалися абстрактні "вороги").

Народно-пісенні прикмети "Червоної калини" спричинилися до того, що стрілецтво не тільки сприйняло її як народну, але й само по-новому творило її окремі образи. Рядки *"Марширують наші козаченьки на кривавий лан Визволяти братів-українців з московських кайдан"* чи *"Як повіє буйнесенький вітер з широких степів, то прославить по всій Україні наших козаків"*, які, за Ф. Погребенником, є вторинними, насправді є первинними, що їх трансформували самі стрільці у *"Марширують наші добровольці у кривавий тан визволяти братів-українців з кри-*

давих кайдан" і "Як повіє буйнесенький вітер з широких стенив, То прославить по всій Україні Січових Стрільців". Пізніше, коли пісня поширилася на всій Україні, прийнялися обидва її варіанти, з розмаїттям оранжировок різних композиторів.

У стрілецьких співаниках та непоодиноких фольклорних збірках "Червона калина" подається або як стрілецька пісня чи "гімн УСС", або ж авторства С. Чарнецького. В альбомі "Українські січові стрільці. 1914–1920" 1935 року видання, який є поважним ґрунтовним дослідженням не тільки стрілецької звитяги, а й стрілецької творчості, записано: "Найпопулярнішу пісню "Ой у лузі", з якою виходили стрільці на війну, склав С. Чарнецький для твору В.Пачовського "Сонце Руїни". Стрілецькою піснею стали зараз на початку карпатської кампанії відомі "Журавлі" — слова Б. Лепкого, мелодія Л. Лепкого. Ці обі пісні увійшли в кров і кости Стрілецтва та залишились разом з піснею "Ой та зажурились" трійцею найповажніших стрілецьких пісень." "Ой та зажурились" зложив Р. Купчинський після переходу У.Г.А. за Збруч, коли У.С.С. стали залогою в Кам'янці" [21].

До речі, Б. Мельничук вважає, що "мабуть, саме після публікації в "Новому часі" (спогадів С. Чарнецького 1933 року. — Н.М.) почали зазначати, що автором слів "Червоної калини" є С.Чарнецький. Цю традицію не порушили і в наші дні, коли пісня переживає своє друге народження" [22].

Очевидно, повз увагу Б. Мельничука пройшов "Співаник УСС" 1918 року (репринтне видання: Львів, 1990).

У "Кінцевому слові" "Артистичної горстки", що її заходами було видано Співаник "п'ять днів по проголошенню дня 20.XI. (1917) України республікою" (мається на увазі проголошення 3-м універсалом Української Народної Республіки на Великій Україні), записано: "На спомин кривавих стрілецьких трудів, на спомин пережитих думок і вражень, на спомин оружної боротьби за визволення українського народу, до якої перші пішли Українські Січові Стрільці, зібрані є в тім співанику пісні, що їх складала та співали стрільці в полі, коші, вишколі та збірнях.

Чотири гімни поставлені на переді, всі інші пісні упорядковані поазбучно..."[23]

Ось ці чотири гімни: "Ще не вмерла Україна" (Величаво. М. Вербицький, П. Чубинський, С. Данилович), "Не пора, не пора" (Величаво. Ходою. — Д. Січинський, І. Франко), "Ми гайдамаки" (Ходою. — О. Маковей), "Ой у лузі червона калина" (Ходою. — Народна. С. Чарнецький) [24].

...Роман Купчинський 1935 року писав: "Небагато з нас, усусусів, пам'ятає всі обставини, серед яких творилися стрілецькі пісні. Це переважно ті люди, які були авторами тих пісень: Михайло Гайворонський, Лев Лепкий і я.

Але навіть і автори пісень, як я переконався, позабували, де, коли і серед яких обставин творили вони свої пісні. Редагуючи свого часу "Сурму", додавав я до кожної стрілецької пісні коротеньку її історію, і це лишилося досі одинокою вказівкою для будучого дослідника пісенної творчості Українських Січових стрільців" [25]. (У "Сурмі", укладеній Р.Купчинським 1922-го, "Ой у лузі червона калина" подається як пісня, що "записана між стрільцями").

Тарас Салига, упорядник антології "Стрілецька Голгофа", подає текст "Ой у лузі червона калина" у добірці поезій Степана Чарнецького, поряд з такими вірцями його воєнної лірики, як "Стрілецький біль", "Іванові", "Де айстри вмирили", "Ворожому війську" та ін., справедливо вписуючи їх в один контекст [26]. Є тут і один вірш Грицька Труха — "Шуміли там лози злегенька..." [27].

Зрештою, ця тема — історія пісень знаменитої стрілецької доби — невичерпна, у тому числі й історії "Червоної калини"... Як порадив мені добродій Іван Гречко, відомий знавець історії і мистецтва, "Ніколи не закривайте тему. Правда, то не мої слова, а професора Ісаєвича. Але при нагоді передаю їх вам. Не закривайте тему. Дайте можливість наступним дослідникам сказати своє слово на предмет дослідження". З вдячністю користаю з цієї мудрої поради, тим паче, що вона не заважає визнати ще одну рачю, яка має багато прихильників. І слова, і мелодія "Червоної калини" у своїй основі наскрізь народні — незважаючи на присутність автора чи авторів-літераторів. Більше того! Народ продовжує творити пісню, і нині подекуди в Україні співають ще й такі її нові строфи:

Не хилися, червона калино, рости догори,
 Не журися, славна Україно, ми твої сини.
 А ми тую червону калину піднімемо,
 А ми нашу славну Україну, гей, розвеселимо!

Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт,
 Не журися, наша Україно, маєш славний рід.
 Білим цвітом червона калина уквітчається,
 Славним родом наша Україна, гей! гей! прославиться!
 Ой у лузі червона калина похилилася,
 Чогось наша славна Україна зажурилася.
 А ми тую червону калину підіймемо,
 А ми нашу славну Україну, гей, розвеселимо!

...Історія "Червоної калини" вражає насамперед тим, що вона зійшла з театральної сцени. З легкої і щедрої руки Степана Чарнецького, незалежно від того, як ви, шановний читальнику, ставитеся до його авторства... Все-таки, як дивно в житті буває. Справді вартісні речі народжуються ніби передчасно, слово випереджує події. Пісню, створену Чарнецьким до п'єси Пачовського, покликала до життя сама історія. З театральних лаштунків вона, як тільки назрів її час, перенеслася у справжній театр воєнних дій...

Так само, як і "Журавлі" Богдана Лепкого. Поезія, написана 1910 року, ще до війни, не відразу стала піснею. "Журавлі" злетіли на крилах аж тоді, коли прийшов час оплакувати втрати — її співали сотні Дмитра Вітовського, які залишали Львів після Листопадового зриву 1918 року, — як про це пише львівський дослідник Роман Заставський [28]. (До речі, він помилково вважає, що Степан Чарнецький замінив пісню "Чи я в лузі не калина була?", якою завершується драма Пачовського.)

З часом "Журавлі" стали піснею українських емігрантів... Чи не тому, що Богдан Лепкий написав її за межами рідного краю — в Кракові? До речі, також — під впливом театральної вистави С. Виспянського — як свого часу Василь Пачовський написав свою першу драму "Сон української ночі" під впливом його "Весілля" (що у травні 1901 року ставилися у Львові) ... "Журавлі" мали аж дві мелодії. Перша, що не сприйнялася стрілецтвом, належить Лесеві

Новіні-Розлуцькому, який згодом входив до прес-квартири УСС, зокрема до її артистичної групи. І друга, яка дала справжнє життя пісні, — братові поета Левкові Лепкому.

Пісня "Ой у лузі червона калина" не просто увійшла до репертуару стрілецьких пісень... Вона стала гімном українських січових стрільців, на думку Р.Заставського, починаючи від їхніх переможних боїв над річкою Стрипою (*притока Дністра*) на Тернопільщині [29]. Бо це була пісня гідності і певності у своїх силах. До поезії смутку і поразок іще був час...

*Гей у полі ярої пшенички золотистий лан.
Розпочали стрільці українські з ворогами тан...*

Можливо, спочатку вона прозвучала тихо, для зміцнення бойового духу товариства — в стрілецьких землянках під Семиковцями над Стрипою. Саме тут на початку листопада 1915 року відбувся один з переломних боїв на теренах Галичини з вояками царської армії. У фотолітописі "Українські Січові Стрільці" записано: "Після Маківки та Болехова семиковецький бій був третім великим подвигом, в якому У.С.С. своєю відвагою та рішучістю причинились до перемоги..." [30].

Неможливо вирахувати, скільки "грамів відваги" може додати пісня. Але в боях над Стрипою стрілецтво вибрало її собі за гімн...

"Червона калина" жила вже майже два роки — з часу самбірської прем'єри "Сонця Руїни" в березні 1914-го. То був тріумф драми і пісні, яку жваво підхопили театрали.

А таких було багато серед стрілецької старшини — молодих, освічених людей і старших інтелігентів. (Під Семиковцями билася сотня Вітовського, яка формувалася у Львові; в одному з боїв відзначився син Івана Франка — Петро. До речі, обидва сини Франка — Тарас і Петро були в У.С.С., а потім в УГА). Ось як, наприклад, представив стрілецького поета Романа Купчинського на сторінках журналу "Слово і час" Федір Погребенник: "Він належав до того покоління молоді, яке відчайдушно стало в ряди борців за волю України в часи Першої світової війни, — з піснею "Ой у лузі червона калина", зі стрілецькою рушницею " [31].

Петро Карманський так описує "особовий склад" стрілецького війська на початку світової війни.

"Конець серпня. Розшаліла вже буря, обрії східної Галичини кровавився...

До Стрия стягалися вже нові громади втікачів...

Нараз роздається гомін трубки. Очі всіх звертаються в сей бік, звідки гомін несеться. Виринає з вулиці ряд піхотинців в оливкових строях з крісами на раменах. На переді лопотить малиновий стяг.

Се наші Січовики! Опустили загрожений княжий город і тягнуть на південь, де в супокійнім закутку відбудуватимуть дальшу муштру.

Пливуть довгими рядами, чета за четою, сотня за сотнею — тисячка, друга..

Пересунула маса оливкових строїв, минулася чета в сивих строях, а далі посунули пестрі ряди молодців з Покуття, з Поділля, з околиць Львова.. Між простою мужицькою ношею тут і там виступають темні пляма сурдутів і студентських мундурів. Се ще "ополченці", які на разі не мають воєнної ноші, а навіть не можуть похвалитися крісами. Лиш сей або той почіпив до боку стару шаблю або багнет і сим зазначає свою приналежність до боевої дружини. Десь взялася музика і грає завзято січового марша; инша чота співає.

Між рядами стільки знайомих лиць! Онде мій ученик, що ще перед двома місяцями не міг дати собі ради з "Русалкою Дністровою" або "Кирило-Методіївським брацтвом" і мусив здавати "промоцію". Там знов мій давний ученик, нині вже правник, який представляв собою тип звичайної мірноти. А таких тут десятки, сотки. Из Золочева, Львова, Тернополя..

Які вони передчасно зрілі! Які вони дивно великі! Які вони відмінні від нас, своїх учителів, що уміли бути тільки теоретиками і речниками вчинку, а за вчинок ніколи не брались" ... [32.]

Січове стрілецтво — то, напевне, найромантичніша сторінка нашої історії, коли музи і гармати заговорили водночас. З початком світової війни, як тільки-но зорганізувався легіон українських січових стрільців, добровільне форму-

вання у складі австро-угорської армії, відразу створюється "Пресова квартира У.С.С." і "Артистична горстка в полі" — творчий гурт обдарованих старшин. У "Горстці" і письменники, і художники, і музиканти, і фотографи, і журналісти — слава горстка, славні імена.: Р. Купчинський, О. Назарук, М. Голубець, М. Іванець, М. Гайворонський, Л. Лепкий, О. Курилас, Л. Гец (у Співанику помилково написано Л. Чец. — Н.М.), А. Лотоцький, М. Угрин-Безгрішний, Т. Мойсеєвич, В. Оробець, Б. Бабюк (М. Ірчик) і ще, і ще..." — написав у передмові до репринтного перевидання "Співаника українських січових стрільців" Ігор Калинець [33]. Цей перелік дійсно можна продовжити, користуючись й іншими джерелами, але мені так і не вдалося знайти імені С. Чарнецького, якого назвав серед учасників "Артистичної горстки" Ф. Погребенник [34].

Та дослідник має рацію. Степан Чарнецький був тісно причетний до стрілецької творчості — і то не тільки через свою "жовнірську" поезію. Він співпрацював і з стрілецьким театром, був власне одним із його постійних рецензентів і "теоретиків". Під час Першої світової війни, а власне від січня 1916—до середини червня 1918 років, єдиний у Галичині український професійний театр товариства "Українська Бесіда" працював великою мірою завдяки підтримці українського січового стрілецтва, зокрема Коша УСС і Збірної Станиці УСС, які забезпечували театр акторами-чоловіками. Як пише мистецтвознавець О. Боньковська, ця власне перша в історії українського сценічного мистецтва військова національна театральна трупа одержала згодом незалежну від товариства назву "Стрілецький театр". Водночас січові стрільці — члени театру "Української Бесіди" — беруть активну участь у громадському житті Львова — як тільки Львів стає хоч на часину "мирним". У відновленому 1917 року Науковому товаристві ім. Петра Могили Чарнецький читав цикл лекцій "Над колискою українського театру в Галичині". Коли у лютому 1918 року відновило свою діяльність театральне товариство "Український Ювілейний Театр" (засноване ще у січні 1914 року А. Будзиновським до 100-річчя від дня народження Т. Шевченка), при театрі були організовані художня рада (М. Яцків, С. Твердохліб, Д. Лукіянович), яка опрацьовувала пропоновані до поста-

новки п'єси, і драматична школа, серед викладацького складу якої були С. Чарнецький, Л. Новіна-Розлуцький, Я. Новацький [35].

УСС, які виступили під австрійськими прапорами проти царської Росії, протиставили ворожій навалі силу ідейного духу. На карпатській вершині Маківка почалася слава легендарної хорунжої Олени Степанівни, про яку захоплено писала навіть віденська преса. (Що й казати, тільки після Маківки УСС, які билися тут з 29 квітня по 2 травня 1915 року і, відбивши всі ворожі наступи, не допустили до прориву фронту, — здобули довір'я вищих воєначальників та заслужене визнання: "Українці! З великою гордістю можете глядіти на ваші найновіші геройські подвиги. Кожен мусить славитися приналежністю до Вашого корпусу, бо матиме право назвати себе вибраною частиною. Я певний у тому, що в кожній небезпеці можна на вас числити " — так закінчувався наказ генерала Фляйшмана, командувача 55-ї дивізії) [36].

Відомий вчений-славіст Олекса Горбач згодом запише у своєму родинному придністровському селі Романів (Перемишлянського району Львівської обл.) народні стрілецькі пісні про Маківку ("... А в Карпатах усусусів команда стояла, межі ними Степанівна, як рідная мама. Бо Олена Степанівна така добра була: б'ютсі стрільці на Маківці, вона бандажує..." (тобто перев'язує рани — очевидно, люди могли сприймати жінку — ще десятницею нагороджену медаллю хоробрості, а потім хорунжу — лишень як сестру милосердя). Або ("Ой, там під лісом на траві зелені, там лежить стрілець, тяженько ранений; а коло него сама мила єго, плаче-ридає, желує єго. — Ой, мила, мила, не стій коло мене, возьми хустину, втери кровцю з мене, тую хустину, що-с ї вишивала, будеш пам'ятала, щос милого мала") [37].

Деякі з таких пісень, що творилися по селах, в гущі народу, записувалися потім до стрілецьких співаників. Поряд з ними — давні історичні та козацькі пісні, що їх галицькі стрільці принесли зі своїх зазбручанських походів, перейняли від січових стрільців з Великої України чи видобули з родової пам'яті у час великої потреби народної пісні. Такий загальнонаціональний характер стрілецьких спі-

ваників ще довго буде засвідчувати високі, хоч і трагічні, моменти нашої історії.

Стрілецькі співаники дають нам ключ до розуміння спадкоємності двох літературних генерацій — "молодомузівців" і поетів стрілецької доби.

Адже не випадково авторами текстів стрілецьких пісень ставали поети-молодомузівці. До стрілецького репертуару увійшла і пісня на слова Василя Пачовського (музика Т. Ярославенка) — "Б"ють літаври гучні" і "Сповнилась міра" Петра Карманського (мел. Модеста Левицького), і, звичайно, "Журавлі" Б. Лепкого.

Тарас Салига зараховує до пісенних раритетів першого двадцятиліття ХХ століття ще цілий ряд інших, вартих прискіпливої уваги дослідників. Це: "Гей, видно село" (слова і мелодія Левка Лепкого), "Питається вітер смерті" (сл. Ю. Шкрумеляка, мел. М. Гайворонського), "Заквітчали дівчатонька" (сл. і муз. Р. Купчинського), "Гей, Січ іде, красен мак цвіте" (сл. І. Франка, мел. нар.), "Ой нагнувся дуб високий" (сл. М. Голубця, мел. М. Гайворонського), "За твої, дівчино" (сл. і муз. Р. Купчинського), "Гей там у Вільхівці" (сл. і мел. у співавторстві написали Р. Купчинський та Л. Лепкий), "Бо війна війною" (сл. і мел. Левка Лепкого), "Кладочка" (мел. Левка Лепкого до дещо змінених слів Б. Лепкого), "Шалійте, шалійте, скажені кати" (Н. Вахнянин, О. Колесса), "Гей там на горі січ йде" (сл. Клима Обуха, мел. народна), "Ми, гайдамаки" (сл. О. Маковея, мел. нар.) та чимало інших, котрі часто оранжували такі відомі композитори, як С. Людкевич, М. Вериківський, П. Козицький, В. Барвінський, М. Колесса, Н. Нижанківський, З. Лисько, А. Рудницький, Б. Кудрик" [38]. Закінчиться війна, і поети, об'єднані українською стрілецькою ідеєю, спробують ще сказати своє слово... Як писав В. Щуровський: "Пресова квартира і її видання ("Бомба", "Червона калина", "Самоохотник"), ряд молодих поетів, музиків, що в стрілецьких рядах готувались і клали свої перші кроки (Атаманюк, Баб'юк, Бобинський, Гайворонський, Купчинський, Л. Лепкий), або доводили свою поетичну творчість до зеніту (Степан Чарнецький), є найкрищим доказом живучості стрілецької стихії" [39].

1. Пачовський В. Сонце Руїни. Жовква; Київ, 1911.
2. Козак Б. До історії постановки драми "Сонце Руїни" В.Пачовського // Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник. Ужгород, 2001. С. 115.
3. Див: Погребенник Ф. "Ой у лузі червона калина похилилася" // Народна творчість та етнографія, 1990. № 6; *Витвицький В.* Стрілецька думка // За волю України: Історичний збірник УСС. Нью-Йорк, 1967. С. 356–368.
4. Українські народні думи та історичні пісні. К., 1955. С. 91.
5. *Тиберій Горобець.* Квіти й бодяче: нариси й замітки з дороги життя. Львів; Київ, 1922. С. 57–58.
6. Погребенник Ф. "Ой у лузі червона калина похилилася" // Народна творчість та етнографія. 1990. № 6.
7. Погребенник Ф. Ой у лузі червона калина похилилася // *Визвольний шлях.* 1998. Трав. С. 591–598.
8. *Чарнецький С.* Моя мандрівка з Мельпоменою: Спогади // *Новий час.* 1933. Ч. 279.
9. Погребенник Ф. Ой у лузі червона калина похилилася // *Визвольний шлях.* 1998. Трав. С. 594.
10. Там само.
11. *Лисько З.* Наша дума, наша пісня не вмре, не загине! // *Великий Співаник Червоної калини.* Львів, 1937. С. 1.
12. Погребенник Ф. Ой у лузі червона калина похилилася // *Визвольний шлях.* 1998. Трав. С. 595.
13. *О. Андрій-Григорій Трух,* ЧСВВ. Про стрілецьку пісню "Червона калина" // *За волю України: Історичний збірник УСС.* 1914–1964. Нью-Йорк, 1967. С. 354–355.
14. *Мельничук Б.* Як виростала "Червона калина" // *Вільне життя.* 1990. Груд.
15. *Шкраб'юк П.* Крехів. Дороги земні і небесні. Львів, 2002. С. 226–232.
16. *Витвицький В.* Стрілецька пісня // *За волю України: Історичний збірник УСС.* 1914–1964. Нью-Йорк, 1967. С. 359.
17. Цит. за: Там само. С. 474.
18. Цит. за: *Мельничук Б.* Як виростала "Червона калина" // *Україна.* 1991. Ч. 14. С. 9.
19. Українські народні думи та історичні пісні. 1955. С. 104.
20. Пачовський В. Сонце Руїни. Жовква; Київ, 1911. С. 68.
21. Українські січові стрільці, 1914–1920. Львів, 1991. С. 128.
22. *Мельничук Б.* Як виростала "Червона калина" // *Україна.* 1991. Ч. 14. С. 9.

23. Сьпіваник Українських Січових Стрільців. Львів, 1990. С. 12.
24. Там само. С. 12–13.
25. Купчинський Р. Стрілецька пісня. — Стрілецька Голгофа: спроба антології / упорядник і автор передм. Т. Салига. Львів, 1992. С. 121.
26. Там само. С. 115–120.
27. Там само. С. 352.
28. Заставський Р. Засумуй трембіто // Дзвін. 1990. Ч. 8. С. 21–24.
29. Там само.
30. Українські січові стрільці, 1914–1920. С. 50.
31. Погребенник Ф. Роман Купчинський — лицар чину і слова // Слово і час. 1999. Ч. 9. С. 34.
32. Карманський П. 3 днів грози і великих надій // Календар "Просвіти" на 1915 рік. С. 50–56.
33. Калинець І. Бо війна війною...// Сьпіваник Українських січових стрільців. Львів, 1990. С. 4.
34. Погребенник Ф. Роман Купчинський — лицар чину і слова // Слово і час. 1999. Ч. 9. С. 35.
35. Див.: Боньковська О. Театр товариства "Українська Бесіда" в роки Першої світової війни (Стрілецький театр) / Львівський театр товариства "Українська Бесіда" 1915–1924. Львів, 2003.
36. Українські січові стрільці, 1914–1920. Репринт. відтворення з вид. 1935 р. Львів, 1991. С. 33.
37. Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід. Львів. С. 135.
38. Салига Т. "Гей, Січ іде! Красен мак цвіте..." // Дзвін, 1990. Ч. 6 С. 134.
39. Щуровський В.І. Іван Франко серед українських січових стрільців // Спогади про Івана Франка // Упор. і вст. сл. Мих. Гнатюка. Л., 1997. С. 548.

ШЛЯХИ

Різними шляхами поверталися з полонів та полів битв учорашні січові стрільці та їх співці — "митуси". Українська ситуація вимагала змінити стилет на стилос: зброю на перо. Чарнецький-поет віддав належне звичайній людині — селянинові, що не мав на що поміняти зброю, бо втратив на війні свій основний "робочий інструмент" — здоров'я.

З полону...

*Згасала днина. Плакав дзвін
І промінь сонця блід
В село з далеких ген сторін
Прибився інвалід.*

*В душі незгоєний ніс біль
І смерть у собі мав,
Як взрив вигони рідних піль,
Заплакав, заривав.*

*З Берестя йшов... І падав з сил,
Вмлівав, вставав і йшов,
Минав забутих сто могил,
І на ногах мав кров...*

*І при воротах станув він,
Як промінь сонця, блід —
І плакав дзвін, і плакав дзвін —
І плакав інвалід...*

"З поміччю гуртка Пресової квартири УСС основано у Львові місячник "Шляхи", що мав стати виразником стрілецької ідеології та збірником матеріалів до історії Стрілецтва. У ньому друкувалися праці стрілецьких літописців, новелістів та поетів. Між іншими на його сторінках появилися вперше публіцистичні статті чет. Василя Кучабського

та матеріали до історії У.С.С. В. Дзіковського. Крім Р.Купчинського та М. Голубця, що вже перед війною добув собі імя, друкували у "Шляхах" та принагідних стрілецьких виданнях свої твори такі молоді поети і письменники, як Л. Лепкий, Ю. Шкрумеляк, В. Бобинський, А. Лотоцький, А. Бабюк, І. Балюк, М. Заклинський та Р. Кузьмович"* — так записано у стрілецькому "фотолітописі" [1] ...

Насправді "Шляхи" (1915–1918) стали останнім пристановиськом молодомузівців. Як зазначав пізніше Я. Гординський, "... з 1916 року пробує українська література вийти на нормальні шляхи. Але ані українська віршована поезія, ані літературна критика не станули на висоті свого завдання. Вони почали повертати до старих передвоєнних позицій. Львівські "Шляхи" опинилися в полоні давніх молодомузівців"[2].

Степан Чарнецький, "давній молодомузівець", теж критично оцінював ситуацію. Але — у властивій йому блискучій іронічно-співчутливій манері, коли йшлося про речі, що йому боліли, і насправді це було дуже серйозно. Причому, цього разу він цілком несподіваний: йдеться про своєрідний поетичний маніфест, який Чарнецький виголосив в очікуванні нової поезії...

Прийдуть поети!

"Кожна неділя приносить на мій столик жмуток рукописних поезій молодого невідомого поета; часом заблукається скромно видрукована дрібненька збірка, то якесь періодичне видання чи одноднівка. Вичитую і римовані вправи, шукаю в них поезії і поета.

І дивні думки снуються в моїй голові. З цього, що війна дала українській поезії, в Галичині, не дається покищо підвести підсумок. Коли судити після цього, що вже надруковано, що появилось в різних видавництвах і денниках з підписами четарів, сотників, ба й отаманів — то роки війни дали нам небагато. Рідко відзивався новий звук, рідко бренило сильно, порішене слово. Більше тут благородного

* Бачимо тут імена, які у 1921 році сформують нову літературну групу "Митуса".

дилетантизму, як мистецтва, що мало би виявити багатий внутрішній зміст людини. Повторюються вічно відомі мотиви.

Та, мабуть, у великих історичних моментах все так бувало. Так є й сьогодні. Покоління, що має за собою велику війну, мусить охолоннути після великих вражень. Се все, що воно пережило, мусить побачити — в перспективі. І щойно година, в якій се покоління вискажеться устами своїх найбільше талановитих представників, буде народинами й початком нової української поезії.

Створять її сі, що добудуть зі себе новий тон, що не новий кинуть вираз, а виявлять нову, в огні великих подій перетворену, душу.

Се все, що під сю пору являється в нашій поезії з маркою "новини", піде, здається мені, на склад, як складається декорація й реквізити після п'єси, що сходить з репертуару. Я вірю, що на кону являться українські поети, може, нечайно й ненадійно, поети, які під сю пору мовчать. А за якими є більше внутрішнє право промовляти в імені поезії, як за сьогоднішніми молодими корифеями модних напрямків, що о десять років припізненою фалею вдарили об наш беріг.

Се право говорити дасть їм саме пережита війна, яку перебули не в каварнях на пустомельних дебатах, не на мандрівці вулицями, але в стрілецьких ровах, на вільному просторі серед піль, лугів, лісів, в безнастанному дужанню з ворогом, серед безнастанної небезпеки, віч-на-віч з найбільшою тайною природи — зі смертю.

Уявляю собі, що таким життям жили десятки тисяч нашої інтелігентної молоді, що не один з них уперве на війні приляг груддю до сирої скиби, уперве глянув ніччю в зоряне небо, уперве бачив красу і простір української землі.

Се збратання з природою буде для них невичерпаним збірником вражень. Воно не мине беслідно. І тому я певен, що не великоміська неврастенія, а широкий подих природи витисне своє п'ятно на українському мистецтві найближчої днини. А рівнобіжно з сим прийде й видобуття з глибоких покладів душі глибокого змісту сучасного Українця, що віднайшов себе — відродженим.

У "Війні і мирі" Толстого є одна ява, в якій Андрій Болконський валиться ранений на землю. Лежить горілиць обімлілий. А коли очунав і відкрив очі, побачив і обіймив усю глибину розпнятого над ним голубого неба. Ся глибина вступила в нього, і дала йому змогу пізнати все се, чого до сеї пори не бачив, не знав, не розумів. — Дала йому змогу відчувати у вселенній — Бога!

І здається мені, що поетом стає лиш сей, хто в сякий чи такий спосіб пережив подібну хвилину.

А скільки таких знайдеться на нашій Україні?.. [3]

Здається, що цим "маніфестом" Степан Чарнецький не тільки "вочищає дорогу" для нових поколінь поетів... Хоч згодом саме він привітає "нового поета" в особі Святослава Гординського. Сам ще раз осідлає романтичних коней... Можливо, це — передчуття Антонича?.. Ні, це радше сподівання на прихід ще одної когорти романтиків, спрага за щирістю (яку заповідав ще "маніфест" молодомузовців) і туга за ідеалом, до якого стремів він сам...

"Поколінням, що має за собою велику війну", були "митусовці". Як пише М. Ільницький: "Але хіба перша після війни літературна група на західноукраїнських землях "Митуса", що об'єднала вчорашніх "січових стрільців" В. Бобинського, О. Бабія, Р. Купчинського та Ю. Шкрумеляка, — хіба не веде свій родовід і від "Молодої Музи" своїм тяжінням до символіки, прагненням заглибитися в таємниці буття, сприймати світ не раціонально, а підсвідомими, інтуїтивними порухами душі" [4]. Чарнецький стане їх однодумцем. Правда, старший за віком і літературним досвідом, він почуватиме себе вирозумілим і зрілим, і, можливо, трохи людиною збоку, яка має право оцінювати...

Чи не зараховує він і себе до тих, кому "право говорити" дала війна? Та він вже сказав свої найсильніші слова. Його жовнірська лірика із збірки 1917 року "В годині задуми", що друкувалася по календарях ще під час війни, теж належить до пласту стрілецької творчості. Більшість віршів циклу "З днів бурі" поет включає до нової збірки 1920 року "Сумні ідем". Символічно, що збірка закінчується однойменним віршем — тим самим, яким розпочиналася перша збірка "В годині сумерку" — передвоєнного видання 1908 року.

*До першого Причастя. Леся (фото зліва)
і Сяся (Ксенія) Чарнецькі*

*"Академічний Дім"
на теперішній вул.
Коцюбинського, 21
у Львові —
гуртожиток для
українських студентів,
побудований
на початку ХХ ст.
на кошти емігрантів
з Великої України
(зокрема, Чикаленка),
в якому жили деякі
учасники "Молодої
Музи"*

Сумні ідем

З п'ятном німих терпінь явились ми на світ,
 З чолом, завітчанім в зів'ялий ранком цвіт,
 Життя прибрало нас в зір згаслих діадем —
 Сумні ідем...

В осінній, сірій день нас сумерк породив,
 Беззвідних ночей шум в колисці нас пестив,
 В тісний обруч судьби скрань* втомлену кладем —
 Сумні ідем...

Над нами хоч шумить труба бурхливих днів,
 Не гріє сонце нас, ні вольний, дужий спів;
 Безголосно колись торбами покладем —
 І в смутку відійдем...

Оцей, колись "програмний" вірш поета-молодомузівця, як обрамлення, об'єднує усю його поетичну творчість — три єдині збірки. Виглядає на свідомий акт. Чи мав би він засвідчити цілісність поета, незважаючи на "похід на війну" — його жовнірську лірику — як вірного ідеалам його молодості Краси і Смутку? Чи просто цей вірш — жест прощання? Напевно, Чарнецький добре знав один з найважливіших законів поетичної творчості — вчасно відійти, посунутися, не гвалтувати втомлену поетичну музу... Тим більше, що його живила ще одна муза — іронічна, яка потребувала газетних шпальт та ще й дозволяла авторові залишатися поетом.

Ця нова, демократична муза закривала очі і на поетову богемність. Справді, чи залишався Чарнецький тим "салонним богемістом", котрий, як пише М. Рудницький, "уперше оспівував у нас кав'ярняні настрої"? Богемним, тобто творчим? Якщо розглядати "модернізм" "Молодої Музи", який творили її учасники також і своїм трибом життя, то Чарнецький, мабуть, — найбільш послідовний модерний молодомузівець. Його "богемність", як згадують друзі "лязарона", перетривала війну та інші випробування. Степан Чарнецький залишився вірний собі.

* Скроня.

(Цікаво, чи витримала ці випробування дружба Чарнецького з поляком Збежховським? О так! Зрештою, на ці та інші запитання хочеться відповісти на сторінках цієї книжки).

Це його вміння бути собою, незважаючи на зміну тла і обставин, закріпив П. Карманський: "... вносив те специфічно своє, чого нам хибувало: сентименталізм цигана, розспівану душу, нешкідливий цинізм, легку іронію і відвагу бути собою, не жертвуючи Богові конвенціональності (умовності)" [5].

Тільки із спогадів уявляється ця постать, зухвала своєю молодістю і талантами, серед інших — молодих і талановитих. Бо сам Чарнецький 37-річним — відколи починається наша історія — вже ледве втримував у серці ті свої летючі прикмети. (Чи то "комплекс 40-річного чоловіка", чи мінливий настрій меланхоліка, "що годував свого духа тонами і мріями", спричинявся до припливів суму, а то й депресії...)

Саме зараз Чарнецький страждав від того, що не може покинути свого балкона і гайнути до "Атлясу", до Генрика Збежховського. Йому здавалося, що дружина серйозно замахнулася на його права. А запросити нині Геніка до себе також не випадає, бо в хаті не до гостей. Ще й прийшла його сестра Олена і сновигає туди-сюди. "Вони дочекаються, що я піду на пів ночі!", — роздратовано думав він, — а хотів же вирватися на якусь годинку. З практики Степан знав, що чим пізніше він прийде до "Атлясу", тим більше публіки буде навколо Геня. І не вийде просто посидіти й задушевно відсвяткувати народження його другої дитини. Весела компанія зробить з цієї нагоди привід до зтяжної забави. А йому ж хотілося не так випити, як пожалітися Генюві, що на його свободу, здається, зазіхають...

Вони були більше, ніж приятелями — вони були поетами, які розуміли один одного з півслова і з півпогляду. Обидва були піснярами і ліриками, обидва поклонялися Музі і Бахусу. Очевидно, Збежховський поважав український вибір свого приятеля, принаймні жодні міжнаціональні конфлікти не захитали їхньої дружби. А для Чарнецького було важливо час від часу хапнути ковток того давнього аромату їхньої молодості, яким дихали Генрикові поезії.

Сам Чарнецький засвідчує про себе, що він вийшов з "польського осередку": "... кінчав народню і середню поль-

ську школу, де навіть греко-католицьку релігію треба було відповідати по-польськи..."[6]. Такою була доля багатьох молодих галичан, світогляд яких формувався на зламі століть і які знайшли свій осідок у Львові. Але поет завжди має національність. Чарнецький знав про це... Інакше він не написав би тих пісень, які підхоплювали в його народі.

* * *

І ще ця слава мала би гріти серце Автора, сягаючи балкона на вулиці Руській (пак — над церковним подвір'ям). Зрештою, Чарнецький ніколи не був ні голосливим патріотом, ні марнославним. Син греко-католицького священика зі Шманьківців (тепер Чортківського району на Тернопільщині), який, проте, давно вже став дитям міста і мав у тому місті родичів і домівку — чим разюче відрізнявся на зорі богемної юності від тих своїх товаришів з "Молодої Музи", які жили в убогих кімнатах "Академічного дому"* — писав:

*Гей, сипле сніг, невпинно сипле сніг,
І біла ніч приходить.
За мною слід завіяних доріг,
А віддаль тугу родить.
До тебе, краю бідний мій
За горами-ріками,
Я в студінь, в ніч, під шум завій
Раз в раз лечу думками...*

... А до 1 листопада 1918 року залишалося рівно три місяці. Чарнецький, який, "послужив на фронтах" і заробляв собі на життя в редакціях найвпливовіших львівських газет, не міг не знати, що щось має настати, що "ідилія" поліетнічного толерантного Львова доживає останні дні. А дух української державності з-над Дніпра, добравшись до Галичини, змусить чітко окреслити етнічні кордони, які, на думку професора географії Львівського університету Еуге-

* Гуртожиток у Львові (на теперішній вулиці Коцюбинського, 21) для студентської молоді, збудований 1906 р. за ініціативою НТШ.

ніуша Ромера, проходили в нашому краї крізь шлюбне ложе...

Про актуальне тоді "сусідське питання" Степан Чарнецький пише у фейлетоні "На любій розмові". Намагаючись розтлумачити суть проблеми своєму знайомому вченому Войцехові Колянкові, який живе на Личакові вже 58 років ("...на Личакові жив і мій батько, що примандрував з Божні. Я тут хочу вмирати. Що мені етнографічна межа?"), — письменник малює таку картинку:

" — Слухайте, пане, — кажу, — берім так на розум: іде зима, а у мене нема плаща. А мені плащ необхідний, власне, потрібна мені шуба, але не маю і нема за що купити. А бачите, у мого сусіда є шуба. Значить, можна би мати шубу. Треба тільки переступити поріг, розбити шафу, ну і...

— Ей, пане, це пахне Бригідками, — перебиває статесний п. Войцех.

— Ну, ну, заспокойтеся. Я того не зроблю. Я зостанусь у своїх етнографічних межах...

Ми випили ще одно пиво. І говорили про осінь, харчове постачання і недобрих жінок..." [7].

Зрештою, світ мав змінитися після закінчення світової війни. Австро-Угорська імперія та її могутній німецький союзник захиталися. Поряд впала інша імперія — Росія... В кав'ярнях менш обізнані, ніж він, перешіптувалися: "Щось назріває!"... Щось тривожне носилося над головами, заглядало до львівських веж. Здавалося, що то доля шелестить над дахами, над головами, — перегортаючи нову сторінку.

І то саме тепер, коли поетові, певно, доведеться зосередити свої думки і зусилля на приватному житті, на хатніх обов'язках. Бо ж чи зміниться його жінка після народження другої дитини? (А чи зміниться він сам, чи поступиться своїми превільними звичками, дружбою Генріка, товариством театрального люду, кав'ярнями і своєю безжурною філософією? Ніколи. Все суєта суєт! In vino veritas!)

Він думав про свою дружину — красуню-полячку, яка потихенько пила його кров... Історія цього одруження неімовірна. Вона побачила його в коридорі якогось готелю,

де Чарнецький байдикував заручником російської армії — у квітні 1915-го багатьох галицьких громадських діячів, чи просто популярних в суспільстві людей, як от Чарнецький (яких ще не заслали вглиб Росії), вивезли за межі міста або ж ув'язнили "для профілактики" в дешевих готелях на час приїзду до Львова царя Миколи II. Цар тоді підіймався на Високий Замок — любувався містом і, мабуть, уже прилучив його до своїх володінь, як і всю Галичину. Принаймні, цар побачив з Високого Замку Святоюрську гору і, може, згадав про Митрополита Андрея Шептицького, якому судилося стати "царським в'язнем" у монастирській тюрмі в Суздалі ... А через якихось два роки цар з родиною загине від рук своїх підданих в Росії. Історія — жорстока річ...

Отож Вона зустріла його в коридорі якогось готелю, де Чарнецький байдикував заручником, і захотіла його привласнити. Юна Ірина Поповчак була екзальтованою особою, а 34-річний Чарнецький — все ще поставним красенем з меланхолійним поглядом сірих очей — гроза для панянок і пань. Вона підійшла до нього впритул і сказала: або шлюб, або шлюс! — і показала звинним жестом, як то зашморг може затягнутися на поетовій шиї. Родинна легенда свідчить, що до вінця вони пішли через три дні (правда, чомусь — у Стрию) — в супроводі двох солдатів з гвинтівками. Цілком можливо, що Чарнецький "здався" добровільно: поет умів оцінити справжню вроду...

Здається, ця зустріч була фатальною, а Чарнецький тільки позірно корився обставинам. Його дружина, як виявилось, була хвора на епілепсію і приступи жіночої істерики. Вони часто не розуміли один одного, хоч спілкувалися одною мовою — польською... Він навдивовиж легко знаходив спільну мову зі своїм польським артистичним середовищем — та тяжко було йому достукатися до серця цієї вродливиці...

Маленька Леся довго була "гидким каченятком", як ласкаво назвав її татко (що не завадило йому взяти за хресного батька для "каченяти" свого доброго приятеля Василя Стефаніка) — це наклало особливий відбиток на її дитинство. Але саме їй, а не старшій сестрі-красуні, судилося, як колись наймолодшій дочці короля Ліра, —

свого знаменитого тата в хворобі припильнувати, до старості доглянути. Аж перед смертю Чарнецький попросить прощення у своєї молодшої доні: за те, що він любив її менше, ніж старшу...

Її жертва була неусвідомлена: вона жила задля батька, вона його обожнювала.

Здається, чар меланхолії, якою була оповита поезія Степана Чарнецького, перейшов і на його долю. Його таки покинула дружина... Дівчатка виростили під опікою няньки і старшої Степанової сестри. Він не одружився вдруге: "я не знайду вам другої матері". Їхня сім'я кочувала по Львову, змінивши п'ять адрес, кожного разу займаючи все скромніше помешкання. Леся не пам'ятає квартири на Руській. А от будинок на вулиці Красінського, 24 (тепер Льва Толстого) — свідок її скромних дитячих і дівочих свят. Батько часто повертався додому на фіакрі: привозив продукти з базару й ласощі. Сюди ще заходила мама й водила дівчаток в театр, приносила тістечка. (Пані Леся пам'ятає про кожен такий випадок: вона дуже любить солодке). Тут одного разу вона йшла зі своїм знайомим хлопцем вулицею, а назустріч — батько. "Тато привітався, зняв капелюха!" — здається, вона й досі пишається своїм батьком перед тим хлопцем...

Коли я вперше побачила доньку Степана Чарнецького, подумалося: ось живий документ, каптал*, який тримає основу долі поета. Їй судилося ще раз прислужитися своєму коханому татові, адже вона втримала в серці його образ...

1. Українські січові стрільці, 1914–1920. Львів, 1991. С. 122–123.

2. Цит. за: Ільницький М. Драма без катарсису. Львів, 1999. С. 11.

3. Тиберій Горобець. Квіти й бодяче. Львів, 1922. С. 51–53.

* *Каптал* — кольорова тасьма з потовщеним краєм, яку наклеюють зверху і знизу до корінця книжкового блоку для його скріплення, захисту та зміцнення.

4. *Ільницький М.* Краси свічадо // Розсипані перли. 1999. С. 17.
5. *Карманський П.* Українська Богема. Львів, 1936. С. 73
6. *Чарнецький С.* Мій перший авторський гонорар // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 143.
7. *Тиберій Горобець.* На любій розмові // Дикий виноград. Нариси й замітки з дороги життя. Львів; Київ. Новітня бібліотека. Ч. 35. 1921. С. 38–40.

Час-характерник

Не раз я думала про те, що людина здатна акумулювати в собі сонячну енергію прожитих днів і засвітитися на старість квіткою, на яку ми натрапляємо несподівано між сторінками забутої книжки...

Тета Леся розкладала пасьянс... Сюди, на вулицю Павла Римлянина, де вона живе останніх 57 років, не долинає навіть голосний дзенькіт трамваю з Личаківської, бо поміж домом а Личаківською стоїть колишній монастир Кларисток, де вже давно розмістився поліграфічний технікум з друкарськими цехами, але й шуму машин звідти не чути — не пропускають давні мури. Через відчинені вікна на першому поверсі, напівзаслонені літніми фіранками, пробивається в її помешкання хіба що лагідний гамір з відкритої морозарні "Кастелярі", власник якої відомий меценат Володимир Кашицький тихо згас недавно (ще гріє його ім'я, зафіксоване вдячними біографами). Чи знав він про існування на світі, у нього ж під боком, цієї історії про згасаюче імено? Напевно, не знав, як і більшість із нас. Недавно померла приятелька пані Лесі по гімназії — вона єдина ще називала її "пані Чарнецька". А тепер таємницю цього імені прикриває металева табличка на дверях з милим написом "О.С. Кучма" (то прізвище її покійного чоловіка). Але я знаю, я поспішаю, бо тета Леся вже почала розкладати свій пасьянс...

Коли ми вперше прийшли до неї з панею Іреною Чабан, яка доводиться їй двоюрідною онукою — і фактично єдиною, хто ще пов'язаний хоч такою тонкою ниточкою з родом Чарнецьких, — тета Леся не відірвалася від свого заняття. Вона сиділа за столом — рівненька і тонка, як струна, а перед нею лежали 52 карти — як 52 дороги. І хоч вона давно вже вибрала одну-єдину, продовжувала зосереджено творити нові комбінації. Не можна було їй нічим зарадити. Вона лишень раз лагідно зблиснула до нас великими голубими очима за скельцями окулярів — усмішка

*Будинок товариства "Дністер", де був розташований зал товариства "Сокіл". Це також одна із адрес "Руської Бесіди".
Вулиця Руська, 20. Сучасний вигляд.*

освітила її незвичайне — кольору опалих пелюсток опало-вої троянди — обличчя, високе чоло і ... далі лягла на карті. Пані Ірена спробувала було пришвидшити процес і швиденько переклала якусь карту з купки на купку. "І що ти зробила доброго?" — сказала тета Леся і поклала карту на попереднє місце. Я зрозуміла, що нам треба чекати, поки пасьянс не "зійдеться".

І ось я знову переходжу повз Галицький ринок, — тоді, влітку 2002-го, торговиця ще не зачинилась на реконструкцію, — то зовсім близько від пані Лесі. (Її двоюрідна онука відїхала, тепер я сама ходжу цією дорогою). Ринок нині — весь у спасівських яблуках, грушках і травах. Спаса позавтра, але нині субота і жінки з сіл та околиць понавозили пахощів. Впізнаю серед них і левандівські: з деревію, полину й чорнобривців — я сама збираю такі букети до хати. Та нині день здійснення ритуалів. Спасівський букет найліпше було купувати на Галицькому, можна і посвятити відразу — через дорогу, в Андріївській церкві. Та Спаса позавтра! І я переходжу коло церкви, через благословенне монастирське подвір'я Бернардинів, де лине знайома мелодія — під муром Глинянської вежі старий музика в гуцульському

капелюсі грає на скрипочці й співає "Бо то таки Львів..." (на мотив "Тільки ві Львові" — але я не знаю, які слова первинні). То моя улюблена дорога — коло церкви, повз давній сухий колодязь, оповитий таємничими переказами, біля молодої художниці з довгими ногами, яка заснула в ніші давнього муру, а сонячні промені світяться рудим багаттям у її волоссі, повз реставраційні майстерні, і далі — через підземний перехід... У переході острівець російської "попси", з усіх кіосків — а тут справжній підземний базарчик з біжутерією, галантереєю та музичними дисками — лунає ота "попса" — модне львівське словечко, бо в місті вже котрий рік триває словесна війна проти цього там-таму. На мить уявляю собі інші мелодії... Справді, чому б не покласти на музику поезії "молодомузівців"? Або ж — "прокрутити" забуті шлягери Степана Чарнецького чи його колеги Генріка Збежховського. Тоді й із закритими очима можна було б відчутти себе у Львові. Але нині попса не дратує, я проходжу крізь неї, як крізь інший вимір, я її не чую, так само, як не бачать мене з десяток юних продавачок, які пританцьовують коло своїх яток. Що їм до перехожих зі спасівськими букетами? Ще менше їм діла до тоненької, аж прозорої, як засушена квітка, доньки Степана Чарнецького — доньки поета (якщо вони не знають цього імені), до якої я поспішаю. От і добре, що ніхто не зачепить мене, що жодного знайомого не зустріну — я несу в руках трави, а в душі пісню старого музики. Бо то таки Львів. І день такий сонячний, теплий, хоч львівські мурі і світяться передчуттям холодів. На розі Личаківської і Франка нарешті зняли загорожу й звільнили проїзд — цього літа ремонтують старі вулиці в центрі міста, зривають бруківку, відкривають давні оборонні споруди — знімають для археологічних альбомів і... знову закопують.. Час такий. Люди поспішають, а тут на два місяці паралізували трамвайне пересування через старий Ринок. Ж-ж-а-а-х! Міська Рятівна археологічна служба просто проявила героїзм, відвойовуючи тих кілька тижнів для знімкування і консервування цінних знахідок. Колись, років за сто, як ми перестанемо так поспішати, може й "розконсервують" нашу історію — для нащадків. Але от що цікаво: в Літописі про нас буде записано: вони (себто ми) не вберегли багатьох

архітектурних, культурних етс. пам'яток, бо дуже поспішали. Що тут вже говорити про імена! Про імена, які згасують, про пучки людської пам'яті, які є єдиним їх оберегом. Адже нема Рятівної служби імен, принаймні у Львівському магістраті на початку цього, 2002 року, точно не було.

День сьогодні особливий, різні думки снуються в голові. Дивлюся на місто, немов уперше бачу або ж збираюся звідси виїжджати. Дивлюся — не налюбуюся: чи то яблучний Спас, що буде позавтра, забарвив його такими дивовижними кольорами, наповнив дивними мелодіями, чи то я зараз вбираю все це в себе — для пані Лесі. Вона вже кілька років не виходить з дому.

А день сьогодні у Львові справді незвичайний — 17 серпня 2002 року. У пані Лесі — день народження! 84 роки... Повна несподіванка, але зі мною — спасівський букет.

— Мене хрестили 17 серпня — і так метрику видали, а я народилася 1 серпня. Але я не справляю уродини, тільки День Ангела.

— А коли у вас День Ангела?

— 12 вересня... Завше в таку пору ми їздили в Брюховичі. Там у нас родич далекий мешкав і тато з ним контактував. То такий колишній аристократ польський — Кречмар. Як "наші" вернулись, то його посадили трошки. Він вже старий був, все їздив поїздом ввечері до Львова — за білим хлібом. Ну, я його врятувала. Я саме працювала кухарем в їдальні на Личаківській, де аптека, — нагорі відкрили їдальню для райкому, обкому, фінвідділу — словом, для таких "шишок". Я їх всіх знала. Я пішла, поговорила і його на другий день випустили.

— А ви що — кухар за фахом?

— Та де! Господи! Ким я не була, аби тільки заробити...

— Мені здалося, що ви працювали в музеї чи в бібліотеці... У вас таке обличчя. Чи вам не доводилося там працювати?

— А щоби я там заробила? Абсолютно. Я дивилась, де заробіток. Тому я не спішила туди, де 60-70 рублів. А я заробляла 120.

— А якби ви змогли покерувати долею? — я дивлюся на її довгі бліді пальці, якими вона делікатно витягає карти з колоди, на руки, які ще зберегли гарний малюнок —

то вже не пелюстки, то довгі засушені стебла — як закладки до книжки. — Чи були у вас мрії?

— Що я могла покерувати? Я була тоді молода і мені треба було думати, як би вижити.

— Але була у вас якась мрія?

— Була. Фармація. Я дуже хотіла... Але на навчання потрібні були гроші. Мені ще в школі подобалася хімія. І може через це... Коли я лежала в лікарні, вже за радянської влади, то допомагала лікарям. Вони мене вночі могли підняти, бо треба і йди. Асистенткою була при операціях, наркоз давала...

— Без спеціальної освіти?!

— Та тоді людей не вистачало. А я латину трохи знала з гімназії і ліки виписувала на аптеку...

Вона сьогодні взяла для свого пасьянсу нову "талію" (комплект) — карти блищать чорним і червоним. Якби то так просто було змінити долю, як перекласти карту з купки на купку!

Однієї суботи, коли з неба сівся дрібний львівський дощик, пані Леся все ще бідкалася, що ніяк не може одержати своїх 50 гривень, що ото людям віддають в ощадкасах (їх видавали по середах і суботах, якщо були гроші; і вже пройшло багато тих серед і субот намарне). За своє життя вона трохи заробила, тепер з тих заощаджень їй визнали понад 3 тисячі гривень. — Порахуйте, скільки б то разів я мала ходити на Валову (в ощадкасу), щоб їх вибрати! — Сина вона не хоче просити, бо він на роботі, а там якраз, в тій касі, цілий день треба стратити. Чи не маю я там знайомих? Пані Леся каже, що для неї достатньо зайняти чергу, а потім вона сама підійде. Правда, її сусідка — як зайшла зранку о дев'ятій, то вийшла з каси о четвертій.

Я уявила собі паню Лесю — маленьку, худеньку й беззахисну в штовханині коло ощадкаси і мені стало за неї страшно. Чомусь мені здалося, що за все своє життя вона не бачила таких довгих, лютих і злих черг, які готові, здається, на шматки розірвати кожного, хто б посмів прорватися до віконечка каси самотійно. Якщо пані Леся доручить цю справу мені, то я можу стати такою жертвою, бо ніщо на світі не змусить мене вистояти в черзі цілий день... Я ще деякий час думала, як з меншою кров'ю залагодити

Вежа Корнякта (вид з подвір'я)

цю справу, а потім забула. Пані жодного разу не нагадала мені про неї, аж поки не відважилася доручити це своєму синові. Отож в мене совість навіть не встигла заговорити...

Та оцадкаса на розі Валової і Руської — якраз навпроти вежі Корнякта. Якби пані Лєся вибралася зараз туди, то, напевно, не втрималася б від спокуси, щоб перейти вулицю (тобто попросити свого супроводжуючого перевести її) і потрапити на те церковне подвір'я...З Руської сюди, на Павла Римлянина, якихось 10 хвилин ходу. І то — враховуючи, що все перерито. А для пані Лєсі то відстань у 84 роки!

Вона знає вікна того помешкання і той балкон, на якому сумував батько з приводу її народження: вже школяркою не раз забігала сюди — подивитися. Щось тягнуло малу Лєсю до того місця, з якого почалося її життя. Щось дуже інтимне, бо й зараз вона ніяковіє, відкриваючись мені: "Я ходила туди дивитися!" .

Вхід до помешкання Чарнецьких був не з Руської, бо там, за спогадами пані Лєсі, містилася якась друкарня, а з

Бляхарської (тепер Івана Федорова) вікна також виходили на вузеньку Бляхарську, відкриваючи цікавським очам лиш будинок навпроти — з щиро заштореними, приватними сюжетами, уривки з яких можна було випадково углядіти хіба що в заслонених до половини вікнах партеру. Зате балкон, який виходив на подвір'я Волоської церкви, був справжньою розкішшю для Чарнецького. Він любив понихтіти тут сигарою, вдивляючись, як вечорові тіні проникають в усі шпарки кам'яного простору між мурами. Лиш на вершечку вежі Корнякта ще тремтіли золоті промені останнього сонця. Звідти чи, може, з дна церковного подвір'я, де між плитами скупими кущиками проростала бідна міська трава, до нього ще навідувалась Муза. Вона була сумна: її поет прощався з молодістю... На тім довгім балконі — з туалетами та всіляким скарбом кількох квартир, як то в старих домах, — постать Чарнецького все ще здавалася монументальною, але вже була огряднішою, а на обличчі відбивалися перші сліди бурхливого артистичного життя ...

*...Тиха, сумна, як сонця блиск вечірній,
Що в срібній млі осінній потопає,
Ти щезла. В душі простір став безмірний.
На ньому туга панахиду грає.*

(“В півсвіті”)

— Я ходила туди дивитись! — ніяковіє пані Леся. — Тато розказував, то я пам'ятаю — всередині Волоської церкви, що на Руській. То був теперішній другий поверх (колись — перший, бо був тоді партер). Так мені тато розказував. Як до церкви ходила на Руську, то я часто туди забігала. І зі школою ми там співали в хорі...

Дитячих спогадів з Руської нема, окрім розповідей дорослих. Тато казав, що вона була така: “голова — як стопка солі, рот — від вуха до вуха, та ще й поросла вся темним волоссям”. Суцільна метафора, певно, поет перебільшив. А цьоця Нюня (батькова сестра Олена) розповідала, що дівчинка була вкрай недоглянута... “І хоровита я якась буда. І вони всі думали, що я там духа віддам. А я — на зло — вижила!” — Сміється.

— Нічого собі! Ви таке гарне життя прожили...

— Та то вже потім я вирівнялася. А то була дуже якась така... Тато казав: "Я просив Бога, щоб тебе забрав". Бо сестра була дуже вродлива, а я — дуже негарна. (Ну, в це важко зараз повірити. Хоч, можливо пані Леся належить до тих жінок, які з кожним роком стають гарнішими — і то за рахунок усмішки!) — Він все казав: ну і дівка в мене вродилася! — Ну, ясна річ, що поет жартував! Але в дитячій пам'яті враз з палкою уявою закріпилося оте невтішне: "Тато мене менше любив"...

— Але кажуть, що такі хоровиті діти глибше сприймають, більше розуміють душею... Правда?

— Можливо. Сестра завше намагалася бути осторонь, то я мусила сама все розуміти.

— А як доля сестри склалася?

— Вона в Німеччині живе. Півтора року старша від мене. Місяць тому телефонувала...

— А ви ж ніколи не покидали тата?

— Ні. Ми разом завжди були. До його смерті.

**“я лиш малий
фейлетоніст”**

"Там, на Руській, — велика квартира, вона нам не потрібна була. І був один адвокат, хотів з татом помінятися. Так ми пішли на Льва Толстого (тоді поета Зигмунта Красінського) жити, а він відкрив тут собі канцелярію. Красінського — то чудний район! Там сама аристократія жила: поляки, німці. Ми — одна сім'я українська. Я там жила десь до 16-річного віку. А на Руській — до якого часу — не пам'ятаю"....

В "анамнезі" нового мешканця аристократичної вулиці, якого поляки мали, певно, за "порядного русина" (тобто лояльного до польської влади), було принаймні кілька арештів. Чарнецький мав друзів з-поміж поляків, але час від часу потрапляв за ґрати за українські справи. В родині його дочки побутує переказ про те, як Чарнецький, ув'язнений знову ж у якомусь готелі, підпалив штори в номері, чим спричинив страшний рейвах і приїзд пожежників, які його й визволили...

Як діяльний журналіст, в умовах польської окупації Чарнецький потрапляв в гущу українських подій і небезпеки.

Другого вересня 1914, коли австрійські частини залишили Львів, вийшло останнє число "Діла". "Редакція спорожніла, співробітники роз'їхалися. (До честі польської преси, як пригадують сучасники, жодна з газет не припинила свого виходу, навіть ті, що вели відверту антиросійську пропаганду)" [1]. Як пише Ю. Шаповал, незначна частина співробітників "Діла" все ж залишилась у Львові, намагаючись втихомирити капітулянтські настрої серед українців. "Передовсім — В. Охримович, Ф. Федорців. Оперативно залучивши тих, хто не злякався репресій, серед них С. Чарнецького, І. Труша, І. Свенціцького, М. Павлика, надзвичайними зусиллями здійснили випуск 5 вересня ще одного номера газети. Російська окупаційна влада розгорнула репресії проти членів редколегії. Заарештований і висланий до Сибіру В. Охримович. Вже 7 вересня 1914 року "Діло" було закрите остаточно" [2].

У червні 1915-го, коли австрійські війська разом з січовими стрільцями зайняли Львів, було створено Комітет Україн-

Кам'яниця на площі Ринок, 10, де на початку ХХ ст. розміщалися українські інституції, а також редакція газети "Діло"

ців Львова (очолюваний письменником, юристом Андрієм Чайківським), який налагодив видання газети "Нове слово", відповідальним редактором якої став Лонгин Цегельський, редакторами — Степан Чарнецький і Федь Федорців [3]. (Чарнецький також був заангажований до Комітету для звеличання воєнних подвигів УСС, який у 1915 році (коли ще йшла війна!) турбувався спорудженням пам'ятника Січовим стрільцям на площі св. Юра у Львові. Про це, здається, ніхто зараз не згадує, однак збереглися документи (див. Додатки).

Про ще один арешт Чарнецького можна довідатися із путівника "Львівський історико-культурний музей-заповідник "Личаківський цвинтар".

Путівник сей надзвичайно корисний розлогими довідками про деяких особистостей, які спочивають в некрополі. Зокрема, є така довідка про Івана Кивелюка (1866–1922) — українського громадського і політичного діяча, доктора права, посла до Галицького сейму, багаторічного голови "Просвіти", який був активною фігурою (радником) Української Народної Ради, яка проголосила утворення Західно-Української Народної Республіки в жовтні 1918 року. Відозва, яку Іван Кивелюк виголосив до галичан через газету "Діло" із закликом вступати до стрілецтва УГА, спричинилася до його арештів польською жандармерією: 22 жовтня — разом із професором К. Студинським. Звільнили його з тюрми у Баранові лише через три місяці, та ненадовго, бо вже у червні 1919 року разом з професором Студинським, д-ром Охримовичем*, редактором Чарнецьким польська жандар-

* Той самий Володимир Охримович, який не так давно, у 1915–1917 роках, відбув ув'язнення "заручником" в Сибіру.

мерія знову заарештувала його в готелі "Вікторія" і кинула до тюрми. Згодом арештантів перевели до табору репресованих в Домб'є під Краковом. ... В той час у Домб'є перебувало кілька тисяч репресованих українців. Не маючи жодних звинувачувальних доказів проти І. Кивелюка, восени 1919 року його випустили на волю..." [4]. (Це той самий Іван Кивелюк, якому згодом Степан Чарнецький присвятив свій "Нарис історії українського театру в Галичині")...

Чарнецький пізніше не признавався до своїх арештів. У тій же анкеті 1940 року, коли наймався на роботу до бібліотеки, на запитання анкети "чи зазнавали репресій?", відповів — ні. Зате щиро розповів про свій досвід у замітках з дороги життя. Отож маємо нагоду прочитати про типовий арешт українського редактора...

Мої юридичні міркування

Уже сьогодні можу виявити всю правду і відслоню цілу тайну стривоженої душі, яка мене гризла до тої міри, що я не міг ні вдень робити, ні вночі спати. Коли мене замикали до Іванової хати, я нібито всміхався, що се хвилеве непорозуміння між мною і прокуратурою, от собі помилка без поважнішої причини, без значіння і наслідків. Але по правді душа моя сих 13 днів і 13 ночей була на рамени. Бо й що то в нинішніх умовах числити на помилку? Що сьогодні багато людей лише через помилку ходить на волі, се річ загальновідома, але що тисячі людей без причини сидять по тюрмах і що не одного вже через помилку повісили, се теж річ доказана. Та й годі інакше.

Мене хвилювало, що стою під замітом злочину в §58 б), за який грозить менше-більше кара смерти. Бо хоч моя пенсія не конче вистарчає на життя, все ж таки і на думку мені не приходить вмирати...

Весь мій злочин заключався в сьому, що в деннику поміщено резолюції Народного Комітету, в яких між іншим сказано те, що знає кожний пересічний притомний мешканець Європи, а іменно, що справа державної приналежності Східної Галичини до сеї пори не порішена. Тої самої гадки є і президент міністрів Вітос, який сказав недавно, що "справа Східної Галичини стоїть під знаком запитання".

Та склалося инакше. Власть і силу іміюці зволили заінтерпретувати справу так, що оскільки се відноситься до відповідального редактора українського денника, то воно містило в собі злочин головної зради з §58 б). Щоправда, опісля змінили погляд на сю справу і випустили мене, та я все ж таки боявся, що можуть знов змінити погляд, внаслідок чого довелось би і мені змінити знов місце замешкання...

Аж оноді відітхнув я свобіднійше, як перечитав урядовий денник. Ось в ч. 23 "Gazetet-u Lwowsk-oi" з дня 29 січня, на четвертій і п'ятій сторінці поміщено "Експозе Бенеша", яке кінчиться ось яким реченням: "Чехословацчина заховується супроти Східної Галичини льояльно і дожидає порішення сеї справи, не вмішуючись до неї ніяким способом".

Я перечитав, здивувався, зразу зрадів, а потому тяжко засумувався. Збудилося в мені людське почуття для тих всіх, що їм по закону прийдеться відповісти за поміщення Бенешової промови. Станув перед моїми очима старий редактор "Газети Львовської" п. Станіслав Россовскі, її видавець — яким уважається сам генеральний делегат п. Галецкі і старенький директор друкарні Лозинський. Підуть всі в Іванову хату, — думав я, — і будуть бідувати, бо для них се першина, вони по в'язницях не сиділи і певно не зуміют приноровитись до тамошнього життя і удогіднити його собі так, як я. Я мав вражіння, що їх замкнуть як не на 13 днів, то бодай на дві-три доби.

Та виявилось, що мої побоювання були безосновні. Показується, що все на світі залежить від обставин, на кого паде відповідальність. Під тим оглядом неоціненні є українці. На щастя, так їх багато в Східній Галичині, що все можна когось з них потягнути до відповідальности все одно чи за зраду, чи за заговор, чи за страйки, за дорожнечу, знижку валюти, непогоду, постанови Найвищої Ради, резолюції Народного Комітету, неврожай, лихий хліб, бруд, пошести, непорядки..." [5].

(Очевидно, тут мова йде про події 1921 року, коли справа державної приналежності Східної Галичини ще не була вирішена Радою Послів держав-переможниць у I-ій Світовій війні).

За тиждень до свого 40-річчя поет набирался натхнення... в тюремній камері, на Баторія. Він був сповнений смутку і самоіронії, і навіть вирішив написати ... прелато-

ві. Цікаво прочитати цього "листа" в такій редакції, в якій він був опублікований у збірці "Дикий виноград"...

З тюрми

(Лист до прелата Л. Куницького)

*І ось нарешті я знов в арешті,
Чотири стіни і ґрата.
Їм хліб, фасолю, згадую волю
І наші гарні дівчата.*

*Сьогодні зранку згадав "Маланку"
(В келії тихо, сонливо), —
Розіб'ю клітку, зірву решітку
Й до Вас прилину ... на пиво.*

*Бо тут страх глуно, з повітрям скупо,
Звичаї дивні, покраєні,
Усюди бруди — люди не люди,
Й запахи дуже двозначні.*

*На очах скука, у серці мука,
На нічім гадці спочати,
А вершок болю — без алкоголю...
Стелити причу й лягати.*

*Вічно із міста приходять вісти
Свіжі, нові, безконечні:
Про хід роботи й що... патріоти
В мишачих дірах безпечні.*

*Й мені безпечно! Щоправда, гречно
Треба тепер поводитись.
Хоч як тут брудно, все ж таки трудно
Якого "чина" добитись.*

*Кінчу писати. Хотів би знати,
Що там Федь, Сонка і Мара?
Смійтесь, гуляйте, мене згадайте
І ... присилайте цигара!*

Тюрма Баторія, 13 січня 1921 [6].

... Степан Чарнецький, заангажований відразу в кількох редакціях і в кількох жанрах, а найголовніше — в жанрі фейлетону, де, критикуючи польську окупаційну владу, міг скубнути і своїх добрих сусідів, повертався додому пізно, зазвичай на фіакрі. Як тільки коні рушали з місця, він намагався знайти для свого великого тіла зручнішу позицію, щоб розслабитися. Він дуже цінував цю вечірню їзду додому, бо то була його єдина можливість хапнути останній ковток вільного повітря. Спочатку, як завжди, з тутою дивився на міські мури, що пропливали мимо — вони їхали Сербською, переїжджали площу Бернардинів, де вже світилася кав'ярня "Центральна" або "Централка" — давнє пристановисько молодомузівців, саме тут заповідалося й обговорювалося перше число журналу "Сьвіт", в якому поети заманіфестували нові ідеали; повз його теперішні ранкові кав'ярні — "Варшавську" та "Удзялове" — а то вже була Панська; з Панської коні звично звертали на Яблонівських, а звідти — по святого Яцека на Тарнавського, і вже й — удома. Йому завжди хотілося, як колись, переміряти ці вулиці ногами. Цим містом треба ходити пішки, він здатний розуміти його знаки. Він пам'ятає безліч своїх нічних мандрювань, коли думалося добре й співався у душі новий вірш...

*Не раз в вечірнюю годину
Я йду поблизу твоєї хати
І чую, як тугою линуть
Звуки вечірньої сонати
В край зоряних світів...
Я чую: Ти сама їх граєш
Так, як колись... Чи на наругу?
Чи споминів у них шукаєш,
Чи присипляєш свою тугу —
За сном щасливих днів!*

(Із збірки "В годині сумерку")

Колись він пам'ятав, де і коли на нього "находило". Готовий вірш залишалося тільки записати і не забути, де поклав... Чарнецький перестав ностальгійно визирати з фіакра й віддався на поталу знайомій заспокійливій мелодії — м'якому стукотові копит по м'якій львівській бруківці. Ще

мить — і він засне, впершись носками черевиків у кошик з продуктами, що він їх закупив вдень в Ринку. (Довкола Ратуші був базар, правда, там торгували тільки до години другої-третьої — в основному євреї. І наші люди з села стояли та продавали, але не мали яток. Чарнецький намагався купувати продукти у своїх, жаліючи людей з села. Щоправда, вони не мали марципанів, які він купував для дітей щодня)... Тут фірман, як звикле, круто завернувши з Панської (так називалася ця частина вулиці теперішньої Ів. Франка) на Яблоновських (нині Шота Руставелі), ледь втримав рівновагу, і Чарнецький перекотився на сидінні. Чого то він має заснути? Нині він вертає скоріше — Сяся щось прихворіла.. Він сягнув рукою до кишені за хустинкою і намацав там конверт. Ледь не забув! Ще нині треба написати щось до "Діла" з приводу того листа. А заодно і дати відповідь цій панусі. Що вони знають про нього?! Чарнецький рознервувався і, якби не той клятий фірман, що завжди їздив з якимсь вихлясом, та ще не брак світла, то тут же взявся б писати. То був один з тих листів, що полювали за ним по редакціях і, як правило, залишалися без відповіді, бо не мали зворотньої адреси. Як і цей... Жіночою рукою було написано:

"Шановний пане Горобче! Люблю читати малі фейлетони з дороги вашого життя. Лише прошу вас, не пишіть ані про весну, ані про дівчину, ані про ніяке кохання. Всі знають, що ви маєте власну жінку і діти, тому не завертайте людям гітари. Ви ж самі, зрештою, повинні й те добре знати, що ніякого кохання на світі нема... Тому й ваш фейлетон "Гей, дівчино..." не вдався вам. Ганна К." [7].

Над цим листом можна було реготатися й ридати. Закинути таке молодомузівцеві! Та кожен з них вже не раз досліджував кохання у своїх збірках поезій, немов учений — у дисертації. Він знає, що таке кохання, на жаль. Він знає ту силу, з якою воно може підняти чоловіка на бентежну висоту, до зір — а потім шпурнути в такі темні нурти пристрасті, з яких той чоловік вже цілим не вилізе... Тут би йому порозпачати над своєю долею, але Чарнецький був підвладний ще одній силі, яка і на цей раз перемогла. Це була могутня сила азарту, передчуття влучного слівця, що ним вже свербів язик. Запеклий молодомузівець, що звик гострити слово в дискусіях і дружніх кпинах, за браком любого

товариства Чарнецький-фейлетоніст мав чудову нагоду полемізувати, розмовляти й кокетувати з величезною аудиторією — читальниками львівських газет. І треба сказати, то було взаємне задоволення. Його новелі (як тоді писали) і фейлетони — з цікавими новелістичними сюжетами (інколи й не варто розділяти їх на жанри) — це маленькі іронічні шедеври, згусток таланту, спостережливості, ерудиції, доброзичливості і легкого світського тону... Вони несуть печать душі їх автора, який любив людей з примруженим оком і був з життям "на ти". Здається, таку людину ніщо не могло зламати...Ось і зараз Чарнецький аж підскакував у фіякрі, зовсім забувши, що захворіла його улюблениця (так дивовижно подібна до Ірини)...

"О шановна, невідома пані Ганно К.! Кажете, що нема на світі ніякого кохання..

Я не кличу на свідків поетів усіх народів, я покличу всіх наших жінок, між якими є й такі, що шість літ ждуть своїх чоловіків з війни і не зрадили їх ні разу, хоч мінялися на постоях війська, хоч мінялися держави, хоч миналися — гарячі червневі ночі.. Не можна ж вірити злобним людям, що ті жінки не зрадили своїх чоловіків лише виключно тому, що не було нагоди. Нема такої перепони, якої жінка не перебере, коли хоче зрадити. Все на світі може не вдатися, але зрада жінки вдасться. Зрештою, це байдуже. Чи зрадить, чи не зрадить, то одне і друге доводить, що є на світі кохання.

*І ще одну тайну зраджу вам, ласкава пані. Є щось величніше, вище й краще, як само кохання. Це туга за коханням. Нею живуть бліді зорі, самотні цвіти, заблукані птахи, поети (навіть такі, що мають власну жінку і діти) — *excusis at most** — старі панни, що не мають нічого, крім клейнода, продовженого далеко поза терміном дівування.*

Що ж Вам більше сказати, як Вас переконати?

Коли Ви учениця четвертої класи, трудно мені виявляти перед Вами всі таємниці любовних арканів, коли ж Ви стара панна, теж не скажу Вам більше нічого, бо взагалі не люблю говорити про кохання з жінками, які мають ... забагато літ.

Остаю з дрібно-буржуйським щирим привітом

Т. Горобець". [8].

* Пробачте за слово.

Так закінчувався цей блискучий фейлетон-відповідь Тиберія Горобця (один із псевдонімів С. Чарнецького), улюбленця галичан і галичанок. І якби зараз видати усі його новелі й фейлетони окремою книжкою (або хоча б перевидати збірку "Дикий виноград", видання 1921, чи збірку наступного року "Квіти й бодяче..."), то і сьогоднішня публіка ними зачиталася б — не менше, аніж спогадами П. Карманського. Сьогодні взагалі бракує літературного фейлетону як жанру, бракує такого автора, який, прогулюючись містом, мило підглядав би і записував... Правда, є в нас свої обсерватори, але порівнюючи з Тиберієм Горобцем, то просто жорстокі монстри, а не обсерватори.

...Відклавши фейлетон на глибший вечір, Чарнецький на якусь часинку перетворився на турботливого батька. Він намагався приділяти дівчаткам хоч трохи уваги. Його дружина далі нервувала й всерйоз дітьми не займалася. Зрештою, теж мала працю і часто поверталася додому пізно. Ірина працювала секретаркою на медичному факультеті університету і хто зна — чи мала там справді стільки роботи, чи просто не поспішала додому. Чарнецький знав, в які дні його дружинонька завертала після роботи до своєї матусі — вона тоді була особливо збудженою, як сухий листочок, що міг загорітися просто від повітря... І він, що ставився з іронією до багатьох на світі речей, в тому числі й до жінок, був безпорадний... Яюсь вона просто з порога шпурнула йому в лице свій капелюшок (ну, це м'якко сказано: Ірина носила величезні капелюхи, від чого його вроджене естетичне чуття страждало: "*...бо не знаю, чи що більше псує в мені кров, як теперішні страховища на головах жінок*" [9]).

— І ти смієш називати оце страховищем?! — верещала Ірина.

Ага, значить, уже прочитала. Чарнецький здогадався, що його люба жіночка, заходила сьогодні до своєї мами і вони разом читали його фейлетон "З весняних мелодій"...

— Заспокойся, люба, це не про твій капелюшок. Ти ж красуня і тобі пасує абсолютно все!...

— Це у мене "примітивне розуміння краси"?! — жінка не переставала на свій лад цитувати його писання. — Теж мені поет — знавець жіночих капелюшків! Так, я сама його купила — за свої гроші!

— Обіцяю тобі, як тільки звільнюся трохи — поїдемо до Кракова і я куплю тобі капелюха, якого вибереш! — вкотре пообіцяв він.

"І поневолі пригадуються мені прекрасні в лінії капелюхи з портретів Рембрандта і Ромнея, в яких жіноче лице виглядає, як запашна біла квітка, кинена недбало на величезний темний фон" [10]...

Нині квітка її обличчя з такими доскональними лініями, посіріла від злості, темно-сині очі — недобрі. Боже мій, куди подівся її чарівний усміх, її звабливий сміх, куди поділися їхні дні і ночі?! Ах, історії наших розчарувань! Кажуть, що всі щасливі пари однакові, а нещасні — кожна по-своєму. Чарнецькому, до всього, докучала ще й жінчина хвороба, яка, як ніяка інша, залежала від її настрою...

Доводилося поетові самому засукувати рукави, щоб при потребі зробити все, що вимагає хвора дитина. Правда, пані Леся переконана, що батько доглядав тільки старшу доньку, яку більше любив: "Тато був дуже добрий для нас. Він нас любив. Правда, більше — мою сестру. Вже незадовго до смерті мені сказав: я перед тобою гріх маю, бо я тебе менше любив"...

*Дружина поета Ірина
Поповчак-Чарнецька*

...Проте поет не міг довго бути нянькою. (Няня в їхньому домі була, але розраховувати на неї особливо не доводилося). Йому вдалося якимось робом влаштувати дівчаток в притулок для сиріт при монастирі Сестер Василіянок. А коли викрилося, що діти — не сироти, — то відвіз їх до подібного притулку в село Словіта, недалеко від Львова. Про ту Словіту в його молодшої доні залишилися не веселі спогади, на рівні дитячих кошмарних снів...

Спочатку все виглядало пристійно. Дітей прийняли, не дуже допитуючись за їх "сирітство". У цьому Чарнецькому посприям новий родич — священик Іван Бачинський, який служив у Словіті і за якого незадовго перед тим вийшла заміж Степанова небога — дочка його найстаршої сестри Іванна. Отож діти були влаштувані (аж поки молодшій з них не сповнилося 4 роки). І здається, їх тато скористався з того перепочинку, як з Божого дару. Заблистіли свіжими дотепами його фейлетони, не нудьгувало більше без нього любе товариство. А був то Геньо Збежховський власною (і часто — не єдиною) персоною, який як ніхто умів розрадити свого товариша. З ним було можна, як писав про Чарнецького Карманський, "запорпатися в товаристві артисток і артистів з міського театру, музиків і польської богеми". Та однієї суботи (Чарнецький щосуботи їздив до Словіти) поет повернувся до Львова разом з дітьми — воля скінчилася. Няні з притулку розповіли йому про один непривабливий випадок...

"Я сама пам'ятаю той випадок! Дали пенцакову кашу на вечерю. Я страшно не люблю її — донині. Десь я то їла і тут же — відбігла під стіну і все вирвала. І тоді мені дали капусту квашену їсти. То я пам'ятаю. І після того тато зразу нас забрав... Там одна монахиня була, що дуже симпатизувала татові. Як він приїжджав, то вона все приходила — "куріт цигари", тобто запах нюхати. Пам'ятаю фото: сестра була грубенька, а я — худенька була."...

Пані Лесю, як я вас розумію! Нема більшої муки, ніж жувати остогидлу жуйку, яку обов'язково треба проковтнути. Колись я знала одну таку дівчинку, вона вже тепер доросла... Вона виховувалася в рідної маминої тітки-монахині і також мала проблеми з кашами. Її запитували, наприклад, "Що ти хочеш: рисову кашу чи гречану? — Гречану!" — відповідала дівчинка і тут же перед нею ставили миску рисової, якої вона терпіти не могла. "Тіло — то є осел, якого треба впокоряти, а не потурати його забаганкам", — повчала тітка. Дівчинка набивала повний рот (щоб скоріше з'їсти!) і, аби відволіктися від каші, дивилася у вікно, на прекрасний весняний чи осінній сад, — пейзаж за вікном мінявся, а її мука не кінчалася... "Та вона вже в тебе скисла!" — не витримувала тітка. Протягом таких обідів тітка розбила спересердя кілька тарілок. Вона так і не

змогла впокорити вперту дівчинку, яка, як виросла, то все собі варить таки гречану кашу...

Леся не озлобилася через несправедливості свого дитинства, бо дуже рано зрозуміла, що таке обов'язок...

"Як вернулися зі Словіти — то відразу на Красінського (а де жили перед Словітою — я не пам'ятаю). Не було кому ходити коло нас — мама хора і на роботу бігла.. Тато тоді був головним редактором, приходив пізно. А так він цілий час працював у редакціях — і в "Новому часі", і в "Ділі", і в польському "Дзенніку літерацкім" друкувався".

П. Медведик, автор статті про С. Чарнецького до енциклопедичного словника "Українська журналістика в іменах", перераховує такі часописи, у яких той працював, співпрацював чи був членом редколегій. Отже, Степан Чарнецький "входив до складу редколегій журналу "Шляхи" (1915–1918), "Життя і мистецтво" (1920), був редактором громадсько-політичної і літературної газети "Український голос" (1915). Співпрацював у газетах "Громадська думка", "Міщанське слово", "Українське слово", "Назустріч", редагував "Український вісник". Майже 40 років виступав на сторінках львівських журналів "Молода Україна", "Ілюстрована Україна", "Неділя", "Шляхи", "Життя і мистецтво", "Будяк", "Література і мистецтво", в газетах "Діло", "Руслан", "Воля", "Новий час" та ін. Друкувався також в польській пресі. Починаючи з перших фейлетонів "Думи, мрії та спогади щирого українця" і "Казка життя", опублікованих під псевдонімом Тиберій Горобець 1920 року в "Руслані", Чарнецький три десятиліття вів цей жанр на сторінках різних газет, зокрема "Діла". Він визначився як талановитий фейлетоніст на злобу дня, автор сатир, спрямованих проти вороже настроєних до українських справ польських владних структур та партій шовіністичного спрямування" [11].

("Пам'ятаю, кілька днів ходив приголомшений після того, як надібав у Львівському архіві перелік назв українських часописів, що виходили лише (!) у Львові (до 1939-го)", — напише вражений Василь Пахаренко, науковець з Черкас. І подає цифру: 139 [12]).

Один з перших голосних виступів С. Чарнецького в пресі, що спричинився навіть до судової справи — так званого

процесу Михайла Губчака, відбувся у квітні 1905 року. У статті "Дещо про теперішній стан галицько-руського театру" Чарнецький піддав критиці стиль керівника українського театру у Львові — М. Губчака, який вбачав в театрі джерело власного збагачення, навів низку фактів, які свідчили, що на чолі театру опинилася людина випадкова, некомпетентна. Цікаво, що через деякий час ЛНВ (*Літературно-науковий вісник*) надав слово самому директорові й художньому керівникові театру, який у цьому слові не так виправдав, як осмішив себе. Критика Чарнецького була справедливою: виявилось, що театр очолює людина недалеко. Губчак, який позивався з ЛНВ у суді, вірніше, з В. Гнатюком, як "відповідальним за редакцію", програв процес [13].

Чарнецький мав авторитетного спільника у своєму зацікавленні долею українського театру — Івана Франка. На думку С. Чарнецького, основною проблемою тодішнього театру був брак сталої сцени. Франко не зовсім з цим погоджувався, бо йому "ходить о далеко важнішу річ", тобто перспективу розвитку українського театру [14]. Через роки схоже висловиться і Лесь Курбас, який починався і гартувався у мандрівному театрі: "...коли є будинок і в ньому ставлять спектакль, то ще не значить, що є театр" [15].

Театральна тематика, мабуть, була основною у творчості Чарнецького-рецензента. Але не менш важливою для автора і читача є постійна рубрика "З дороги життя". Іронічні фейлетони-новелі, які друкувалися під цією рубрикою за підписом Тиберій Горобець, інколи нагадують поезію в прозі (не треба забувати, що і в його поезії ми знаходимо багато іронії). Карманський, поцінуючи Чарнецького-фейлетоніста, робить йому такий сумнівний комплімент: "Поза тим, мабуть, найцінніше це те, що вийшло з-під пера не Степана Чарнецького, а Тиберія Горобця. Його вдача не дозволяла йому бути глибоким ліриком. І якби його не стало, ми жалували б не за Степаном Чарнецьким, а за Тиберієм Горобцем, за сентиментальним невдахою-лязароном, який заставляв нас сміятися крізь сльози і говорити з резигнацією: все суєта суєт" [16].

Правда, після прочитання деяких поетичних новел Чарнецького — не до сміху. Вочевидь, Карманський не затримав на них своєї уваги...

Забута свята

Від непамятних часів стояла викована з каменя серед диких зарослих корчів край дороги.

Били її зимні вітри, змивали її дощі, перепливали понад нею градові хмари, окутували її зимою сніги.

Минали її хлопські вози, минали її пастухи, що йшли за товаром.

Ніхто й не глянув ніколи на запалу в землю, зчорнілу, закриту корчами камінну статъ.

І надійшов самотний мандрівник, який пустився битими шляхами у далекий, невідомий світ, щоби розвіяти по дорозі велику тугу і великий біль, що його вивели з рідного села.

Сів край дороги спочити і побачив серед корчів сумну, почорнілу, камінну статъ Святої.

Пішов у ліс, поміж корчі тернини, назбирав коралових зерен глоду, нанизав їх на довге золоте пшеничне стебло і поклав вінок перед забутою Святою.

А що ягоди глоду збирав серед колючої тернини і нераз окривавив долоні, тому й на золотому стеблі, окрім коралових глодів, багрилися рубіни живої крові самотного мандрівника.

А камінна Свята гляділа байдуже на жертву; її очі, вимиті дощами, затерті сірим крилом часу, не бачили жертви, не бачили коралових ягід глоду, ні рубінів живої крові самотного мандрівника [17]...

Про що ця новела чи притча — про неприйнятну жертву чи про безглуздість деяких наших жертв? Ця забута мадонна досить несподівана і разюче відрізняється, наприклад, від "живих" небайдужих мадонн (пізнішого) польського поета Єжи Гарасимовича (1933 — 1999): його Лісова Мадонна панує "над диками і ласицями і тим великим золотим листям" [18].

Поетичні новели про кохання і розлуку... Я довго вагалася, яку саме вибрати до уваги читальників. "Не тямлю" ("коли ми стали себе кликати по імені") чи "De mortuis" (спогад про любов, яка могла би стати єдиною, якби кохана не відїхала). Вибрала другу, тому що тут, здається, є

щось конкретне з любовного досвіду поета, що, можливо, залишило фатальний слід на його долі...

*De mortuis**

Була гарна і добра — як сонце!

Ранком клала на моє чоло свої білі долоні, шовкові, як рожеві усміхи ранньої зорі, як тиха пісня пробуджених зі сну лугів...

В полудне сповивала мене хвилею розпущених кос і кораловими устами займала в пожежу.

А в тихі лілові сумерки була для мене мелодією вкоєння і пошумом розтуженого за весною лісу.

.....
Відганяла від мене всю журбу сірої днини і смуток безсонної ночі. Очима говорила мені казку про зоряні світи, де нема болю, а є лиш тишина і розкішне забуття.

А я любив її, як ангели люблять свої золоті зорі. Кидав її під ноги всі думки і мрії. І тремтів за неї, хоч добре знав, що буду лиш придорожним пристанком у її життю...

.....
Остали в моїй пам'яті, як послідний спомин: сумний, прошибаючий вечірній холод, пронизливий свист паровоза і червоне світло ліхтарні, що кривавилася на останньому возі поїзда, який поволі западався у віддаль ночі.

А в магічному блиску червоного світла кривавилася моя найніжнійше випещена мрія, тремтіла найглибше вицарувана казка, за якими вічно тужитиме сірою буденщиною бите, непоправне серце...

Котився поїзд в темну даль, дрожало за останнім возом червоне світло і погасало, а разом з ним погасала моя мрія, розвівалася найкраща казка...

.....
Зле їй, видно було зі мною.

Пішла від мене в далекий світ... [19]

* *De mortuis* [aut bene aut nihil] (лат.) — про мертвих або говорити добре, або мовчати.

1. Шаповал Ю. "Діло" (1880–1939 рр.): Поступ української суспільної думки. Львів, 1999. С. 203.
2. Там само.
3. Косів Мих. Воскресають лиш там, де є могили // Дзвін, 1990. Ч. 6. С. 87.
4. Львівський історико-культурний музей-заповідник "Личаківський цвинтар": Путівник. Львів, 1996. С. 139.
5. Тиберій Горобець. Квіти й бодяче... Львів, 1922. С. 74–77.
6. Тиберій Горобець. Дикий виноград. Нариси й замітки з дороги життя. Львів; Київ, 1921. С. 61–62.
7. Там само. С. 18–19.
8. Там само.
9. Там само. С. 41–42.
10. Там само.
11. Медведик П. Українська журналістика в іменах // Матеріали до енциклопедичного словника. Випуск IV. С. 271.
12. Пахаренко В. Віті єдиного дерева. Мости єднання між Україною Східною і Західною у 1-й половині ХХ віку // Дзвін, 1991. Ч. 12. С. 85–86.
13. Корбич Г. Журнал "Літературно-науковий вісник" львівського періоду (1898–1906). К., 1999. С. 58–59.
14. Франко І. Твори у 50 т. К., 1982. Т. 35. С. 362–366.
15. Лесь Курбас. Театральні закони і акценти. Львів, 1996. С. 24.
16. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 76.
17. Тиберій Горобець. Квіти й бодяче... Львів, 1922. С. 4–5.
18. Гарасимович Є. Лісова Мадонна // Єжи Гарасимович. Руський ліхтар, або небо лемків: Поезія 1957–1999. Львів, 2003. С. 112.
19. Тиберій Горобець. Квіти й бодяче... Львів, 1922. С. 10.

“КОРОЛІВСЬКИЙ МІЙ БІЛЬ...”
ВІРШІ ПРО КОХАННЯ

Закид Карманського про нібито неглибокий ліризм Чарнецького видається мені вкрай несправедливим. Чарнецький був настільки ліриком, що вдавати чи "симулювати" глибоко-патетичні почуття, як це, до речі, інколи робив Карманський, в нього не було потреби.

Цікава з цього приводу думка Б. Якубського, відомого літературознавця 30-х років (загалом критично налаштованого щодо "націоналістичної" сутності молодомузівців, який намагався бути об'єктивним в оцінці їх творчих індивідуальностей): "Різнить С. Чарнецького від трьох названих поетів "молодомузівців" (Лепкого, Пачовського і Карманського. — Н.М.) його сильний і щирий ліризм, ліризм не наївно-просвітянський, як у Лепкого та Твердохліба, не риторично-патетичний, як у Карманського з Пачовським, а таки щирий, глибокий ліризм" [1].

У його молодості було багато кохання (одружився Чарнецький уже "підстаркуватим парубком"). Артистичне середовище, мабуть, сприяло... Його кохана часто грає на роялі, співає або кудись від'їжджає... (на гастролі?)

На жаль, на відміну від Пачовського, який писав вірші в альбом Дзюні, Стефці, Олі і т.д., Чарнецький ніколи не називає ім'я своєї коханої...

Часом складається враження, що ці поезії присвячені майбутній дружині, якої він ще не знав...

Але ж мусили бути музи! Бо хіба "поети" і "закохані" — не синоніми? (Ось чому ці два стани — поезії і закоханості — зазвичай завершуються разом з молодістю)...

Отож варто пошукати сих муз до поетового одруження, в першій збірці "В годині сумерку" 1908 року [2].

Перша збірка — найбільш молодомузівська. Є тут і "космічний сум" і відчайдушна туга, яку можна відчутти тільки на дні справжнього почуття, коли наперед боїшся, що се щастя може минутися. Кохання кидає контрастні тіні на світ, загострює трагічне світовідчуття. Адже нічого

немає на цій землі вічного, Господи! Хвилі взаємної любові, взаємного бажання такі короткі. А мить, коли дві душі потрапляють в один ритм, в унісон — прориваючись до космосу, до раю — це справді тільки мить. І немає більшої муки, ніж передчуття невідвортної розлуки двох душ — кінця того раю. Це і є, напевно, кохання... Страждання, як і кохання, — справжнє.

Степан Чарнецький любив і страждав очевидячки.

ІЗ ЦИКЛУ "ДО НЕЇ"

* * *

*Тиха, сумна, як мрії тінь повійна,
Ти крізь душі моєї йшла кімнати —
Світи, де була пустка безнадійна,
Ти стала цвітом щастя устеляти.*

*Тиха, сумна, як сонця блиск вечірній,
Що в срібній млі осінній потопає, —
Ти згинула. — В душі простір остав безмірний
На ньому туга панахиду грає.*

* * *

*Коби я міг, як тії білі цвіти,
Що на твоїй принадній груді в'яли, —
Коби я міг так все при тобі мріти
Краси твоєї чаром зір поїти, —
Як білі цвіти, що на груді в'яли..*

*Коби я міг, як тії білі цвіти,
Що на твоїй чарівній груді в'яли, -
В твої промінні очі все глядіти,
Під подихом твоїм в нестямнім шалі мліти,
І в'янути, як цвіти ті конали..*

* * *

*Не раз душа моя скимить
В глухі, беззвездні ночі,
І сум туманний давить грудь
І до землі толочить..*

Ні сниться стать мені твоя,
 Ні твої сині очі,
 А душа стогне і скимить
 В глухі, беззвіздрні ночі.

* * *

Як сумно ти грала в той вечір розлуки,
 Як жалко твій спів линув в даль,
 Неначе закласти хотів в свої звуки
 Весь біль мого серця і жаль...

Ридали всі струни, акорди стогнали
 І серце скиміло в грудях;
 Душа виривалась і руки дрожали
 І сльози блискіли в очах.

Так дико твої гри линули звуки,
 Мов море розбурханих фаль*,
 Що рвали з собою все горе розлуки
 Всю тугу і смуток і жаль...

Не йди від мене

Не йди від мене ти, що все сіяла
 На небі мого щастя, як промінна зоря.
 Диви: найкращі цвіти доля потоптала
 І стежку заступили темні тіни горя...

Не йди!

* * *

Твій голос — то слізна без слів
 Молитва білих цвітів;
 То тихий мелодійний спів
 Із зазірних засвітів...

Твій голос — то страшний проклин,
 Аж серце каменіє..
 Твій голос — то надгробний дзвін
 Над труною надії...

* Хвиль.

Vogue la galere!

Я іду... Чорна ніч слонить тінню мене,
Вітер спомини звіє по мені,
Мов скиталець блудний, човен мій пожене
Гей, на море, на хвилі, на сині.

Я іду. Чи найду супокійний остров,
Чи забуду, як стріну затишшя,
Чи, як тінь, піде там вслід за мною любов,
Мені душу тугою вколише?..

Я іду, я іду... серед бурі огнів
В вічну тінь, в забуття, серед ночі,
Тільки море шумить своєю думу без слів,
Тільки жалібно мева кигоче.

Місячна соната

(Із циклу "Мій альбом")

Часом, як смерк розстелить сірі крила
І довгі тіні стануть западати,
Ти в дім приходиш, моя ясна, біла —
І крізь самотні тихо йдеши кімнати.

Віє від тебе запах рож весняних,
Що завітчали скрань твою дугою;
Йдеши до мене, а в очах коханих
Тремтить жалоба срібною росою...

Мовчки сідаєш поруч мого ложа,
Топиш у мені добрі, тихі очі,
На твоїх грудях гасне біла рожа,
Сповита в чари місячної ночі..

Чи знову кличеш у світи забуті
На стрічу сонцю — сонцю золотому?..
Звідки ж той безмір смутку в кожній нуті,
Смутку, неначе шуми, що їх віє
Вечірній вітер понад сонне море?..

І знов на струни, що покрились ржою,
Кладеш легонько свої білі руки,
І чути пісню...

Люблю тебе! Все тужу за тобою...
В тобі відбився сум землі моєї,
В тобі відбилися зорі світла грою
І сонця скін в скривавленій киреї...

Люблю тебе, як ранній сміх природи,
Як даль степів, завіяних снігами,
Люблю тебе, як небо в час негоди,
Люблю тебе!..

.....
І так усе, як смерк розстелить крила
І сірі тіні стануть западати —
Ти в дім приходиш, моя ясна, біла,
Крізь опустілі тихо йдеши кімнати,

Мовчки сідаєш поруч мого ложа,
З усміхом дивишся у мої очі,
На твоїх грудях гасне біла рожа,
Сповита в чари місячної ночі...

В розмріянь болісній годині

В розмріянь болісній годині,
Як смерк прислонить сонні гори,
Вітер з травою в полонині
Веде таємні розговори...

В розмріянь болісній годині,
Як зашумлять вечірню бори,
А небом хмари плинуть сині —
Сум крізь душі іде притвори...

Тебе я жду в таку годину...
Мені здається, що в вечірній
Мельодії гір — твій вчую спів...
Я жду тебе, моя дівчино!

Прилинь! Промов! В тиші безмірній
Потоне гомін твоїх слів...

В розмріянь болісній годині
Не раз тебе ввижає зір!
Крізь осінній мряки сині,
Крізь вільний чорних піль простір.

Пливеши до мене з шумом гір,
Де плесо рік шумить зелене —
З тремтінням мерехтячих зір
На крилах мрії летиши до мене.

І як сон осінньої ночі,
З туманів срібних виринаєши,
Смутна стаєши переді мною...

Топиши в мені погаслі очі
І знов у сірій млі щезаєши,
Та спокій мій іде з тобою...

Цей дивовижно мелодійний рядок-рефрен "В розмріянь болісній годині" — серед моїх улюблених. Ним, здається, можна було б назвати якусь з поетичних збірок С.Чарнецького, або принаймні, цей розділ. Я вибрала рядок з пізнішого вірша: "Королівський мій біль..." — це нота високого страждання, біль шляхетного серця від туги за коханням, серця, яке ніколи не звинувачує кохану... Ці мотиви дуже характерні для любовної лірики Степана Чарнецького, незважаючи на ще одну суттєву прикмету його інтимної поезії — її іронічність, про що писав М. Ільницький [3]. Іронія може пробитися у найнесподіванішому місці, навіть у такому вірші, який відносять до зразків української тужливої поезії, як, наприклад, "І вже в проваллі тім плачу, дівчино..."

І вже в проваллі

*І вже в проваллі тім плачу, дівчино,
Не підем стежкою одною,
Ніколи та ніколи...*

Мов два човни, розігнані судьбою,
 Мов збите листя, що вітри по полю
 Женуть далеко, далеко світами —
 Минулись ми. І ти пішла шляхами,
 Де вічно рожі красніють пахучі,
 Де вічно небо синіє прозоре;
 Переді мною осінь, бурі, тучі
 І чорна ніч, страшна, як людське горе.

В ридван життя тобі любов і врода
 Невільниками запряглись
 І в прогони ідуть із леготом весняним.

Мене розпука, жаль, життя негода
 Несуть безпуттям болотняним,
 А небо чорні думи залягли...
 Я долом йду, а ти летиш горою...

І вже у тім проваллі сліз, дівчино,
 Не підем стежкою одною,
 Ніколи вже, ніколи...

.....

Зате колись, потомлені плавбою,
 У пізній вечір у прибою станем
 При тихих берегах острова,
 Де супокій вколише нас на цвіти,
 Де незглубима тишина гробова
 Над нами кипарисом ме шуміти.
 І біла вільха розпне сумні віти,
 Де в затишиші хрест камінний біліє —
 Там допливем, моя ти безнадіє!..

Там і сльозу за нашим світом зроним
 І тихо голову утомлену приклоним
 На віки, вже на віки..
 Над нами кипарис буде шуміти,
 І біла вільха розпне свої віти..

.....

Може, колись, в ніч місячну, чудову,
 Як світло злине на могили,

*Ми плити повідвалюєм гробові —
 І в місяцевих блисків срібній хвили
 Зійдемося таємні і повійні,
 Засвітні тіни тихі, супокійні.
 Життя нове відчинить нам повіки...
 І блідий місяць зв'яже наші руки,
 Тополя своїм шумом нас звінчає —
 На віки, вже на віки... [4]*

До речі, І. Франко помістив цю поезію до своєї антології "Акорди" 1903 р. в редакції: "І вже на тім падолі сліз, дівчино..." [5]. Тож можемо порівняти авторський оригінал з редакторською візією, що дасть нам додаткову інформацію — про Франка-редактора. Покажемо обидва вірші С. Чарнецького, поміщені в "Акордах" — задля цікавого художнього вирішення верстки художником Ю. Панькевичем; зокрема — т. зв. ініціалів до текстів.

("Акорди" завершує примітка І. Франка: "Завершуючи впорядковане отсеї антології, складаю щиру подяку Впов. проф. Грушевському за ласкаву поміч і пораду при доборі й порядкованю матеріялу, а також йому й артистови Іванови Трушу за впорядковане і допильноване артистичної та декораційної частини сеї книги. Іван Франко").

Стефан Чарнецький

*и щезла скорше, як в туман вечірний
 Рожевий облак на небі зникає, —
 Лишив ся жаль по тобі, жаль безмірний.*

*Ти щезла скорше, як той привид красний,
 Що в літню ніч на душу налітає,
 І в світ веде чужий, щасливий, ясний.*

*Лишила ся одна тоска по тобі,
 Що стадом хмар хвилину втіх стемняє,
 І спомини, немов квітки на гробі.*

*вже на тім падолі сліз, дівчино,
Не йти нам стежкою одною
Ніколи, ах, ніколи!*

*Два човни мов розігнані судьбою,
Мов збите листє, що вітри по полі
Женуть далеко-далеко сьвітами,
Розбіглись ми. І ти пішла шляхами,*

*Де рожі все лишають ся пахучі,
Де небо все всьміхаєть ся прозоре, —
А перед мене осінь, бурі, тучі,
І чорна ніч, страшна як людське горе.*

*В твоїй віз любов і розкіш і уroda
Послушні шії запрягли
І в перегін йдуть з вітром весняним;
Мене розпука, жаль, життя негода
Поволокли шляхом болотяним,
А небо чорні хмари налягли.
Я йду низом, а ти пливеш горою,
І вже на тім падолі сліз, дівчино,
Не йти нам стежкою одною
Ніколи, ах, ніколи!*

*Та як колись, потомлені плавбою,
Під вечір в пристани одній ми станем
При тихих берегах блаженного острова,
Де вічний супокій царює,
Тиша глубокая, гробова,
Де кипарис над нами ме шуміти
І біла вільха розстеляє віти,
В затишку мармуровий хрест біліє, —
Як доб'ємось
Туди, моя ти безнадіє, —
Там ще сльозу за світом нишком зроню,
І сонну голову поклоню
На віки, ах, на віки...*

*Над нами буде кипарис шуміти
І біла вільха розстеляти віти.*

А може в нічку місячну, чудову,
 Як світло наші обіллє могили,
 Ми плити повідвалюєм гробові
 І в блисків місячних сріблястій хвили
 Зійдемо знов, холодні, супокійні...
 Житє нове відчинить нам повіки,
 І блідий місяць зв'яже наші руки,
 І вільха своїм шумом нас звінчає
 На віки, ах на віки...

...Те "червоне світло ліхтарні, що кривавилася на останньому возі поїзда", який відвіз кудись далеко і назавжди поетову мрію, не дало йому спокою. Боронився перед ним як міг...

У другій збірці Степана Чарнецького ("В годині задуми", 1917) з'являється, на перший погляд, поодинокий вірш — "Я клонився тобі...". Він, здається, свідчить, що його романтична віра в єдине і вірне кохання, минулася.

ІЗ ЦИКЛУ "МІЙ АЛЬБОМ"

Я клонився тобі...

Я клонився тобі, блідолиця розпусто,
 Як на серце ліг сум і важкий біль життя...
 Як ридала душа, бо в душі було пусто, —
 Я клонився тобі, блідолиця розпусто,
 Шукав в тебе хвилин забуття!

А ти брала мене. В рамена білі брала
 Запалити уста на розкоші і страсть;
 Ти у грудях моїх сто іскор роздувала
 І так палко мене ув обіймах тримала,
 Брала силу і волю, і власть...

І клонивсь я тобі у житейській завії —
 І усе, все тобі я у жертві складав:
 Молоду мою кров, мою душу і мрії,
 Все, з чим йшов я у шум життєвої завії,
 Я в огонь твоїй на попіл метав...

І не жаль мені днесь, що у тому розгоні
 Мене буря несла у невідому даль,
 Хоч не раз я мої окривавив долоні,

Я на бурю поклавсь в моїм першій розгоні —
І не жаль мені нині, не жаль!

Вина, дівчино!

Вина, вина, дівчино,
червоного, як кров!
Хай вип'ю за минуле,
за молодість, любов,
За мрії, що погасли
від холоду життя —
На вічний вип'ю спомин,
на вічне забуття!

Любив я сині очі,
горнув в обійми світ,
В душі, немов в руїнах,
все спомином шумить...
З-за сірої опони
підноситься мара,
Сумна, як в катаринці
мельодія стара..

І будиться наново
до сили, до життя,
І ломить білі руки,
і молить забуття!

А поза тим, чи понад тим — над недовговічними при-
страстями і гамом життя — меланхолійні мелодії Шопена
і їх відзвуки в душі і поетичному слові Чарнецького.

ІЗ ЦИКЛУ "ВІДЗВУКИ"
(З мотивів Шопена)

Ноктурн *es-dur*

Гасне день.
Туман долину слонить;
В садах біліє квіт вишень,
Між листям вітер дзвонить.

Прийде ніч,
Така багата в чари.
На небі блисне море свіч,
На землю злинуть мари.

Всне село,
Втомлені втихнуть люди...
А я розпалене чоло
На твої склоню груди ...

Я уста
Твої займу в пожари!
Тихо... З піль мряка йде густа,
І ніч розносить чари...

А за шопенівськими мелодіями прорветься чарівна осіння лірика.

Це вже осінь і ще любов... Це вже осінь! Пора меланхолії, поетової розкоші і його "королівського" болю. Справжня осінь в житті Степана Чарнецького прийде ще не скоро і буде не такою сумовито-чарівною й поетичною... Але залишимо осінню лірику, тим більше, що вона заслуговує на окрему увагу, на останні сторінки цієї книжки — нехай вона буде обрамленням нелегкої долі поета.

1. Якубський Б. Поезія критичної доби: Галицька та буковинська поезія ХХ віку. — Київ; Харків, 1930. С. 30.

2. Чарнецький С. В годині сумерку: Поезії. Львів, 1908. 90 с.

3. Ільницький М. В свічаді плеса: Розсипані перли: Поети "Молодої музи". К., 1991. С. 15.

4. Чарнецький С. В годині сумерку. Львів, 1908. С. 36.

5. Акорди. Антологія української лірики від смерті Шевченка. Уложив Іван Франко. З ілюстраціями Юліана Панькевича. Львів, 1903. Накладом Українсько-руської видавничої спілки. С. 299–300.

in vino veritas

— Він був високий дуже, але був і огрядний, — говорить про свого тата пані Леся, — отже, великим... Взагалі, тато був дуже веселий в компанії, любив танцювати, особливо — вальсувати. Компанії в нас збиралися тільки на Степана і на Великдень. Вдома, на Красінського. Там було велике мешкання і там можна було приймати. Приходили татові колеги, дружин з собою не брали...

Збежховський, розповідає пані Леся, мав приятельку Франю — свою секретарку з редакції "Газети поранної", де він був головним редактором. Цьоця готувала гостину, а Леся й Сяся подавали. Дами були дуже декольтовані. Леся запиталася якось в цюці: чому вони то все повиставляли напоказ? Тепер така мода, відповіла цюця. Франя зовсім не була красунею, але, очевидно, мала якусь родзинку, що її оцінив поет.

— В ті роки був такий шлягер на слова Збежховського:

*Піць альбо не піць —
ото єст питанє.
А пшеціж латво
Отповедзіць на не:
Не піць єст здраво,
Але піць пишемне!*

— Ввечері, як тато приходив з роботи, то ми давали концерти. В городчику перед будинком, де тато зробив велику лавку... Він гарно співав, і ми також добре співали. Тата завжди просили, щоб він заспівав щось. Я мала таку сусідку, стару панну, — то вона все просила: "Ойцеу спєва — одкривай окна!" Він мав гарний голос. Що співав? Що вона запросила — те й співав. А взагалі любив народні пісні...

Згадаймо тут знову Карманського. У своїх спогадах про молодомузівця Степана Чарнецького він не оминув увагою і цього його таланту. "Не раз після півночі можна було почути здалека арії якоїсь опери, які він повними грудьми виводив, ідучи ринком самотою"...[1]

— А ви що співали?

— Те, що тато казав. Стрілецькі в нас були найбільше в репертуарі.

— І як то поляки сприймали?

— То були наші сусіди — професори, директори банків, то вони толерантно ставилися до того. Правда, діти їхні — то вже нас обзивали: русінками, кабаніками. Але тато казав не звертати уваги...

— А яка в нього вдача була?

— Нервовий, страшно нервовий був. Може, від життя нервувався...

Я вам скажу, мій тато був нещасний, — голос пані Лесі сповнений співчуття. — Бо мама моя була хвора, вона його не розуміла. Вона працювала в медінституті. Секретаркою чи щось... коло головного лікаря чи директора. Одного разу мама взяла нас до себе на роботу. Такими довгими коридорами ми йшли в той кабінет, де вона працювала. Тільки пам'ятаю, що ми зайшли, вона щось взяла, що їй треба було, і ми вийшли. В кіно, в театр нас брала. Пам'ятаю, на оперу — ми, дітлахи, ми там розумієм оперу! — Коли нас взяли на "Копцюшка" (діточа опера) — то нам було цікаве. Але як взяли на "Ріголетто" — куди нам?! Але все одно — ходили. Завше нам цукерки купувала...

— Ви, певно, любите солодке?

— Так. Пам'ятаю, як ми сиділи в театрі — мені нудно було — для мене опера була зтяжка тоді — і я їла цукерки і пити захотіла. Поки мама принесла — це довго тривало, та що зробиш — зате в театрі були! (Здається, пані Леся пам'ятає кожен вияв уваги й турботи батьків про неї). Я пам'ятаю, як мама перший раз в кіно нас взяла. Машина їде на цілий екран — просто на мене! І я, зі страху, під крісло залізла. То був кінотеатр, що пізніше називався ім. Щорса — найближчий від нас.

Приблизно в цей час Лесин тато підрахував, що у Львові є 16 кінотеатрів.

Степан Чарнецький вітав кіно як молодий вид мистецтва. З приводу його 25-річчя, у 1920-му, він писав, що кіно ще "емансипується і оприділиться так, що не буде конкуренцією для театрального мистецтва" (він не знав ще про теле-кіно-серіали, які витіснятимуть з духовного обрію його

майбутніх співгромадян не тільки театр, а й книжку!). "Вернувшись з кіна" — фейлетон в стилі Тиберія Горобця, іронічно-ностальгійний (хоча, можливо, літературознавці якось по-іншому визначать цей жанр, де актуальність події чи явища неодмінно перемережана якимось інтимним спогадом).

"... Кіно є молодше роками від мене, та чомусь не раз мені здається, що воно супроводжало мене в життю від колиски. А по правді я стрінувся з кіном уперве щойно як ученик III кл. реальної. І сумний спомин обмотався довкола тої події. Було се в Станіславові. У великій салі т-ва Музичного ім. Монюшка була вистава для шкільної молодіжи. Показували море з його скарбами і тайнами. Молодіж так розмістили на салі, що ученики середніх шкіл були в партері, а жіночі школи в ложах, на балконі і галереї. Відси й скоїлось лихо, що опісля впало на мою голову. В часі вистави, коли на салі була майже ідеальна темінь, хтось кинув помаранчу в сторону лож. Помаранча вдарила в голову поважну виглядом і пережитими веснами учительку семінарії. На другий день було пекло в нашій школі. Кликали до канцелярії. Писали протоколи. Опінія чомусь то зверталася проти мене, хоч не мала в основах ніяких матеріальних доказів. Вкінці вдарив грім. Найшлися два професорські сини, які засвідчили, що я перед виставою купив помаранчу. Не помогли клятьби, що я свою помаранчу прикладно з'їв. Учительський збір "вицофав" мене зі школи. Плакала моя мама гіркими сльозами, що наймолодший син такий сором стягнув на родину... Я й тут не мав сили переконати про свою невинність!..

*Мамо моя, кохана, добра мамо! Згадка про страшну подію в кіні навіяла на душу і спомин про Твої сльози! Єй Богу, кленуся ще раз, я тоді свою помаранчу з'їв, а та друга, що зіткнулася з головою учительки, була власністю старшого товариша, тихого, скромного товариша, пізніше видатного мистця Модеста Сосенка..**

* Модест Данилович Сосенко народився 23 квітня 1875 р. в с. Порогах Надвірнянського повіту на Станіславщині (тепер Івано-Франківщина) в сім'ї священника. Після смерті батьків трирічного Модеста бере на виховання вуйко о. Сов'яковський в с. Пужники.

Помаранча була його, лиш він — не знаю, чи жалував, чи не мав відваги кинути — то я його виручив..." [2]

— Так мені шкода вашого тата! Мені здається, що він її кохав, свою дружину...

— Вона така красива була. Але дуже неакуратна. Може, й через те в них сварки виникали.. Я пам'ятаю, що тато приходив: так — білизна десь лежала на виднім місці — то він зараз: "Забери то!" — з таким, знаєте, притиском.. Сестра любила так само порозкидати свої речі...

— Якщо це його так разило, значить, тато був педантом?...

— Я знаю? Цьоця за ним дивилася. А потім вже — я.

Степан Чарнецький ставав сам собі паном, як тільки виходив з дому. На роботу йшов пішки, бо переходив через дві кав'ярні.

Спочатку читав газети на розі Пекарської — Панської в "Удзяловім" (тепер там якесь бістро — пані Леся говорить це слово з наголосом на першому складі — тобто правильно. Цікаво, що слово "бістро" походить з російської, а перейшло до нас від французької). Він любив випити свою першу чорну каву наодинці, переглянути свіжі газети, які ще пахли друкарською фарбою, помічаючи олівцем все, що варте було обговорення. Бо перейшовши вулицю, він одразу заходив до другої кав'ярні. На протилежному розі Панської (потім Пілсудського, а зараз Франка) була ще одна кав'ярня — "Варшавська" — зараз там також якесь кафе... Там на нього вже чекав колега Генрик Збєжховський — так само, як і Чарнецький, поет, пісняр і журналіст. Тільки що Геньо не мав малих дітей і був, порівняно з ним, вільний як птаха. Вони мали спільну мову по життю і літературі, і по келішку. Чарнецький забував з Генриком про свої домашні клопоти і настроювався на новий гарний день. Тим паче, що їх ще чекав обід в "Атлясі".

Цією славною у Львові ресторацією зваблював ще один міський ріг: вулиці Гродзіцьких і площі Ринок. (Там потім було трикотажне ательє, потім якийсь магазин — і нарешті! — знову "Атляс"! Я очам своїм не повірила. Любязний господар сучасної піцерії під історичною назвою на площі Ринок, 45 показав мені той самий шинквас, який, як і колись, зваблює відвідувачів блискучою шеренгою пляшок витончених міцних напоїв, у першій залі, і — таємничу

Дружина поета з доньками: Лесею (зліва) і Ксенєю (справа)

 <p>PIKIE MORELÓWKE MUSZYŃSKIEGO</p> <p>dziś wszędzie do nabycia</p> <p>Odwiedzajcie zawsze i o każdej porze lokal mięślnikowy</p> <p>M. L. Atlasa</p> <p>Lwów, Rynek L. 45</p>	 <p>ZYCIEMY NADAL PRACUJEMY STALYM KURACJONEM SANATORJUM ALEKSEJEWICZOWO</p> <p>ATLASA</p> <p>LWÓW, RYNEK 45 TELEFON № 1447</p>
--	--

Рекламка "Атласа"

"Атлас" —
сучасна
львівська
кав'ярня
(на тому
самому місці
і під тією ж
назвою, що
і на початку
XX ст.)

"спеціальну" кімнату, де колись за зачиненими дверима бенкетували гурмани цього життя. (Зараз ця кімната не використовується для відвідувачів. Але, можливо, тут колись буде музей! — це поки що моя вигадка)... "Атляс" не був звичайним рестораном, а радше літературно-мистецьким кафе, славним своїми традиціями. Тут можна було засісти до пізнього вечора, а Геньо Збєжховський, король богеми, був душею цього закладу. Про Геня, про знаменитого пана Едзя, господаря кнайпи, про багатьох цікавих і талановитих людей, які протоптали собі стежечку до "Атлясу", — можна прочитати в книжці Ю.Винничука "Кнайпи Львова". Жаль тільки, що тут немає жодної згадки про Степана Чарнецького, який також був завсідником "Атлясу"...

— Вони туди сходилися, ті всі пияки — і він там був, — скаже про "тих всіх" неординарних чоловіків пані Леся, несправедлива у своєму докорі, в своєму гіркому досвіді, як і більшість жінок, рідні яких зловживають чаркою. — Для них там була спеціальна кімната, нікого туди не пускали, тільки вони самі. Тато ходив туди аж до війни ... На стінах були карикатурні портрети.. Вже за німців я зі своїм начальником, він любив пиво, і з його жінкою — я працювала тоді щось два місяці в районній українській поліції, — зайшли якимось туди... Я підняла голову і кажу: о, дивіться, портрет мого тата! Там було багато карикатурних портретів і татів портрет. І особно, на окремій стіні — офсетна картина-портрет Генрика Збєжховського. Він був зображений за піаніно, а з рота йому стриміли аж дві цигарки...

Чарнецький завжди мав на чарку, бо завжди мав роботу: ще навіть безжурним молодомузівцем. Як згадує М. Рудницький, "На малій, але вигідній посаді Виділу краєвого він міг дозволити собі на далматинське вино в "Дідоліча і Прпіча" у товаристві чужих панків". (Кав'ярня далматинців Дідоліча і Прпіча на вулиці Чарнецкого, теперішній Винниченка — це лиш одна з адрес, де збиралася польська богема, насамперед з "Молодої Польщі", на симпозіони*, що кипіли поезією, в яких верховодив "бача Каспрович" і ще й заради самої кав'ярні, "на вино і шампан". (Бачимо тут трохи інше тло, ніж в кав'ярнях наших "музаків", які

* нічні бенкети

пробавлялися здебільшого кавою).

Степан Чарнецький залишався вірним приписові "In vino veritas" все життя, поступово перетворюючись зі стрункого красеня в огрядного чолов'ягу з помітним черевцем...

Проте він чесно намагався ділити свої гроші і час поміж кав'ярнею і домом. Його дівчатка були вбрані й нагодовані. То були непогані часи, коли він працював в газетах "Діло" і "Новий час". А от що недоглянуті — то тут вже поет не вмів собі дати ради. Здається, він став заручником власної няні... Поки вона була молодшою і ще мала силу, то брала додому чуже прання (себто ще десь підробляла). Сестра Олена якось спробувала звернути на те його увагу, та Чарнецький через своє м'яке серце нічого не сказав няні. Він звик до її непомітної присутності в домі, здається, це єдине, що його тут не дратувало. А сестра, яка часом заходила в гості на Красінського, в принципі не мала права робити зауваження ні няні, ні тим більше — пані Ірині. Тим часом саме няня стала тою останньою краплею, яка переповнила чашу терпіння в цьому домі...

Перед тим Олена відчайдушно спробувала врятувати ситуацію чи, як вона казала, "дітей — від вошей". Вона перебралася на Красінського і взяла господарку в свої руки. Дівчаткам вже йшов п'ятий і шостий рік, їх треба було потрохи готувати до школи... Чи стало легше від того молодій пані Чарнецькій? Скільки разів вона казала няні, щоб та мила дітям голови! Але від неї взагалі годі чекати якоїсь помочі... Тож треба, щоб аж чоловікова сестра прийшла "рятувати" її дітей?! Але ж Ірина, так само, як і її чоловік, щоранку випурхувала з дому, як пташка — на волю...

"Я вам скажу... Як тато приходив додому — бо мама приходила пізніше, ми все бігали десь, на подвір'ї, там було куди бігати! І я пам'ятаю той останній випадок... Правда, нас з сестрою відразу забрали, цюця повиганяла з хати, але потім вона розказала... Як вони посварилися за шматок хліба! Був підвечірок. Тато врзав хліба, щоб занести в кухню для няні. А мама підходить і каже: я перша повинна бути, а не няня. А він каже: ні, спочатку — няні! І мама пішла зараз з дому. А потім за якийсь час прийшла — стукала в двері, тато не пустив. Сказав: хто раз з дому пішов — більше не вертається".

Хто знає, які образи і жалі, чи які амбіції замурували серце цього шляхетного чоловіка?! Його дружина була набагато молодша від нього, але він не вмів, мабуть, ставитися поблажливо до її молодості. Він був світським чоловіком, знав, як пошанувати чужих жінок, та не вмів пошанувати своєї. Можливо, юна Ірина серйозно замахнулася на його свободи? Але звідки вона могла знати, що це справа безнадійна?

Вона пішла, а няня зоставалася в цьому домі до глибокої старості, аж поки Чарнецький не відвіз її до сестри в село, і вона там незабаром померла.

— Нянина сестра приїжджала, щоб повідомити про це тата, і він поїхав, похоронив. Якесь село коло Оброшина. Няня говорила по-українськи і трохи по-польськи...

— Я чула про такі випадки, коли няню дотримали до смерті, похоронили.

— То були такі милосердні звичаї, — погоджується зі мною пані Леся. — Мама приходила до нас, вже як пішла. Приходила на польські свята. Подарунки нам приносила. Тато нас відпускав з нею, але строго наказував, щоби на ту і ту годину ми були вдома. Ми один раз в мами заночували, то тато нам такий рейвах зробив, казав, що більше не пустить. Він, бідний, переживав.

(А які муки й розкоші терпіла Ірина Поповчак, яка, певно, викупала своїх доньок, розчесала їм коси і ніяк не могла розпрощатися з ними в домовлений час!)

— Вона сумувала за вами?

— Я знаю?

Маленька Леся мало знала свою маму, яка так раптово зникла з її життя: дівчинці було тоді чотири роки. А потім, десь через два роки, прийшла їх відвідати — викликала з дому дітей через двірничку. "Якби двірничка нам не сказала — ми б не знали, що це наша мама"... Вона приходила на "Гвядку" (польське Різдво) і на Великдень, приносила гостинці... Казала дівчаткам, що тато п'є і навчила їх пісеньки: "Мала'м я мужа пияка". Співала її по-польськи. Колись, цьоця говорила, що як жили всі разом, то для мами різниці не було: чи то польські свята, чи українські; певно, польські скромніше відправляли, наші — гучніше, але різниці — ніякої. А вже потім, як пішла з дому, — тільки польські свята шанувала. І з дітьми говорила по-польськи.

Але, здається, не варто шукати тут — у стосунках Степана Чарнецького і його дружини — міжнаціональної ворожнечі, яка в ті часи і призводила часом до трагедій в мішаних шлюбах (і в їхній родині був один сумний випадок, про що пані Леся розповість пізніше)... Та я не буду цього робити. Чарнецький говорив з дружиною її мовою. Більше того, поет, який писав і польською та багато перекладав з польської на українську та з української на польську — любив музику цієї мови і відчував її. Він нічим не міг образити національних почуттів своєї дружини. Хіба що мати Ірини — пані Поповчак час від часу докидала дочці порцію польської погорди щодо українського поета.

"Тато був з такої родини, що і з сестрою розмовляв по-польськи! Тільки з нами, дітьми, — по-українськи".

Українськість поета починається з його раннього дитинства на Станіславщині, з тих образів "рідного села" і "сільської дороги", якими дихають його поезії, з народних пісень, з яких він вчився мови...

Степана Чарнецького, який виріс з двох "муз" — української і польської — любили в обидвох середовищах. Хоч інколи і закидали, як наприклад М. Рудницький, за те, що він "як той горобець, нипав по ріжних подвір'ях", але любили і вірили йому. Його українськості не загрожував "польський" спосіб існування, бо він був сформованою людиною. Інша річ, коли мова йшла про молоді душі...

Чарнецький любив навідуватися до своєї найстаршої сестри Гені, що жила на Личаківській (і все ще тримала квартирантів), коли там сходилися українські студенти. Одного разу він був вражений, що вони почали спілкуватися між собою ... польською. "Слухайте! А хто ви такі? Українці? А чого ж по-польськи говорите?!" Тої єдиної зауваги популярного в місті поета й редактора вистачило для хлопців. "Більше я від них того не чула!" — розповідала пізніше пані Геня своїй молодшій сестрі Олені. Вона, виглядає, час від часу мала клопоти зі своїми квартирантами... (Чи не про неї пише Степан Чарнецький у фейлетоні "На любій розмові"? "Від майже наполеонівських часів живе при ул. Личаківській моя тітка. Колись був я у неї на станції*. Маю знайомства в сій кам'яниці до

* На квартирі.

сьогодні..."[3]. От тільки чому він називає її тіткою, адже це його найстарша сестра? Можливо, це літературний прийом?).

У цюці Гені було велике помешкання, де жили квартиранти-студенти, до яких приходили товариші. Одного разу хлопці принесли портативну друкарську машинку — щось записувати. А на другий день приїхала поліція з обшуком... Цюця була велика педантка — вона подушки на ліжку клала, "як конфети". Як поліція ті подушки порозкидала, вона стояла збоку і плакала — а вже старенька була... Вона дуже рано овдовіла (її чоловік — отець Михайло Ганкевич — був парохом в церкві Петра і Павла). Деякий час на Личаківській, 6 жила і її молодша сестра Олена, двічі вдова і бездітна. Єдина донька пані Гені, Іванна, була великою приятелькою молодого Чарнецького (вона була його ровесницею, хоч і доводилася племінницею)... Степан любив брати Іванку з собою "на проходи" і "докопуватися" до її української душі. У висліді цих розмов Іванка, яка до 12 років розмовляла тільки польською, виросла на таку українську патріотку, що навіть була переслідувана коротко польською владою. (Через багато років поважна їмость Іванна Бачинська любила повторювати своїй онуці Ірці: "То Степан Чарнецький зробив мене українкою").

Очевидно, в такий спосіб Чарнецький боровся проти відомого в Галичині етнічного поділу, який проходив у середині родини. У мішаних шлюбах, якщо мати була українкою, то і дівчатка виховувалися українками (тобто в греко-католицькому обряді), а сини — поляками ("латинниками"). І — навпаки. Степанові сестри розмовляли польською, бо їхня мати — Владислава Екгардт була, як каже її онука Леся Чарнецька, та й судячи з прізвища, — із сполонізованого німецького роду. А що сам Степан дістав насамперед польське виховання, то це тому, що виховувала його одна мати. Батько помер, коли йому, наймолодшому (тринадцятому за народженням), було трохи більше року...

А ще у дворі на Личаківській був сад... Степан нагне, бувало, гілку з грушками і каже: зривай. Та як тільки Іванка візьметься за гілку, як він її відпустить: фу-у-р! "Він був жартівник страшний!" — каже його дочка.

На Личаківській, 6 зберігся скромний триповерховий житловий будинок — в глибині подвір'я. (Цікаво, що тут, в

кінці ХІХ століття працювало кілька років невелике архітектурно-проектне бюро Івана Левинського, яке з часом стане найпрестижнішим в краї і, звичайно, змінить свою адресу) [4]. Кілька дерев — то, очевидно, залишки того саду. Одне з них справді сягає вітами балкону... У сусідньому подвір'ї, яким закінчується вуличка Вузька, — великий ремонт... Незатишно. Будинок оточений звідусіль мурами. Ось звідки виривався колись молодий хлопець підкорювати Львів і Парнас.

* * *

А на вулицю Красінського у травні 1926 року до двох малих дівчаток — які билися й мирилися і були щасливі тим, що кожную хвилину, вільну від школи, бавилися у двох малих городчиках коло дому, — прийшла справжня біда. Вона була така незрозуміла, мов загорнена в чорне чужа жінка, що якось просила в них милостиню. Вони не відразу збагнули її, не злякалися, навіть не заплакали. "То було не для дитячого розуму!" — скаже мені пані Леся...

За татом вночі прийшла поліція й заарештувала. Бідна його сестра Олена дуже перелякалася...

"Тато і мама жили осібно вже чотири роки, але розлучення не було, і подумали, що, може, то "татова рука"... Вранці його відпустили. Якраз ми йшли в школу, тато прийшов — а ми вже вбрані. "Клякайте! Говоріть "Отчеш" і "Богородицю". А потім сказав: "Ваша мама померла". І більше ні слова не вимовив. А цюця щаслива була, що його випустили"...

У родинному альбомі пані Лесі зберігається кілька маминих фотографій. На одній з них — мати з двома доньками. Її надзвичайно вродливе обличчя з м'якою усмішкою, викликаною, напевно, близькістю дітей, нічого не говорить про ті пристрасті, які терзали її бідну душу... Ця фотографія зроблена незадовго до її смерті — на балконі помешкання, яке вона винаймала на вулиці Пекарській, 16.

Ірина Поповчак зовсім не схожа на самовбивцю... В родині довго побутував переказ, придуманий, очевидно, колись для дітей, що їх мати впала з балкону третього поверху в домі свого приятеля. Вона перебралася тоді теж на ту вуличку (бічна Гвардійської) й інколи заходила до нього... Як діти підрости, то їм сказали, що, можливо, їхня мама сама кинулася вниз головою. Вже як Леся стала ціл-

ком дорослою, то їй розповів один чоловік — кахляр, який якраз тоді працював по сусідству і чув останні слова її матері... В той момент він виходив за глиною і побачив жінку, яка вже лежала на дні подвір'я. Вона ще промовила: "Матко Боска, ратуй ме!".

Тіло Ірини Поповчак-Чарнецької лежало в "анатомії" на Пекарській, тобто в міському морзі. Звідси, з каплиці, її хоронили. Сюди Степан Чарнецький із кам'яним серцем привів своїх дітей...

— Ми підійшли під перше дерево, — розповідає пані Леся, — далі тато нас не пустив. Якраз з ним говорив директор медінституту, коли бабуся підійшла (мамина мама — я її тоді вперше побачила) й каже: "Пусти дітей попрощатися з матір'ю". А тато відповів: "Мої діти попрощались з мамою чотири роки тому". І не пустив нас. А цьоця пішла!

— Невже ваш батько був такий гордий?! А може, дуже її любив і так образився на неї чи собі щось не міг простити?..

— Я знаю? Я не можу судити.

— Я думаю, що він її любив. Бо якби не любив, то закохався б у когось іншого й одружився...

— Та певно, що не любив, бо він її мало знав!

— Мало знав?

А й справді, що знав поет про муки цієї жінки, яка приходила до колись спільного їхнього дому, щоби через двірничку викликати дітей? Як вона прожила тих останніх чотири роки свого життя, що передумала за цей час, чи хотіла повернутися? Він знав, що Ірину перевели з роботи на медфакультеті університету Яна Казимира в психіатричну лікарню на Кульпарківській: там вона і працювала, і жила, і лікувалася. Значить, вона рятувалася?!... Можливо, ці питання постали перед поетом вже після її смерті і він тоді по-справжньому страждав і жалів свою дружину, але вже було пізно... Залишалися діти, треба було щось для них зробити. Залишалася надірвана власна душа, яку треба було якось затицькати.

І хоч усі мене покинуть...

*Давно до мене ти пристала,
У днях вижидання і скуки*

*На мої сонні очі клала
Свої дрозачі білі руки.*

*Потім в життя стрімкій дорозі
Всюди вела мене за руку:
В якійсь затаєній тривозі
Гляділа на мій сміх і муку...*

*І знаю: дні минуть, полинуть,
Ти вже нікого не полюбиш —
І хоч усі мене покинуть,
Ти мене щиро приголубиш —
Моя подруго — неврастеніє!*

(Із збірки "В годині задуми")

Він розповідав дітям про родину їхньої матері, але знав справді небагато... Зараз пані Леся вже не може згадати імені своєї бабці, матеріної мами. А дідо — Іван Поповчак — працював у Кракові якимось чиновником, залишив свою дружину (а її бабцю) і взяв собі вдову з двома чи з трьома дітьми, і ще своїх мав двоє чи троє. І потім скоро помер. І ті діти потім приїжджали до них в гості, до тата. І навіть досить довго гостювали. То були Лесині "триродні браття". Але самого діда Леся ніколи не бачила. Він не був на похороні дочки.

Поповчаки були нібито родом з Кракова (а може й з Перемишля), але мати з дочкою давно мешкали у Львові... Ірина мала рідного брата, який був офіцером і проживав спочатку в Катовіцах, а потім переїхав до Познані. Конфліктував зі своєю жінкою і потім покинув її, одружився з іншою. Його доля теж обірвалася трагічно. Як офіцера його судили, — мабуть, за двоєжонство. І він тоді застрелив свою другу дружину, а потім — себе. "Він до нас писав — один чи два листи. Отже, знав, що ми є. Але ми бачили тільки його фотографію. Імені не пам'ятаю, Поповчак". (Вже пізніше пані Леся пригадає, що той її дядько перейшов на прізвище своєї другої дружини. Ось чому я не змогла знайти згадки про цей трагічний випадок в "Кур'єрі польському" — правда, шукала навмання, бо ж точний час трагедії невідомий. До речі, таких фатальних історій, коли закохані

позбавляли себе життя, найчастіше в готельному номері, багато в тогочасній — міжвоєнній — кримінальній хроніці).

Це було третє за рахунком самовбивство в родині Поповчаків. Бо Лесина бабця — мати Ірини теж пішла зі світу добровільно, вслід за дочкою...

"Вона була дуже вродлива. Я її тільки побачила на похороні мами — мою бабцю... Якось ми йшли до школи з татом — вулицею Яблонівських, і тато каже: он бабця йде. І я як її побачила — а в мене був мамин хрестик срібний: як мама померла, то тато мені подарував, — я злякалася, що вона мені забере, і я той хрестик зірвала з шиї... Я пам'ятаю, що була дуже вродлива. Мама була гарна, а вона ще гарніша!"

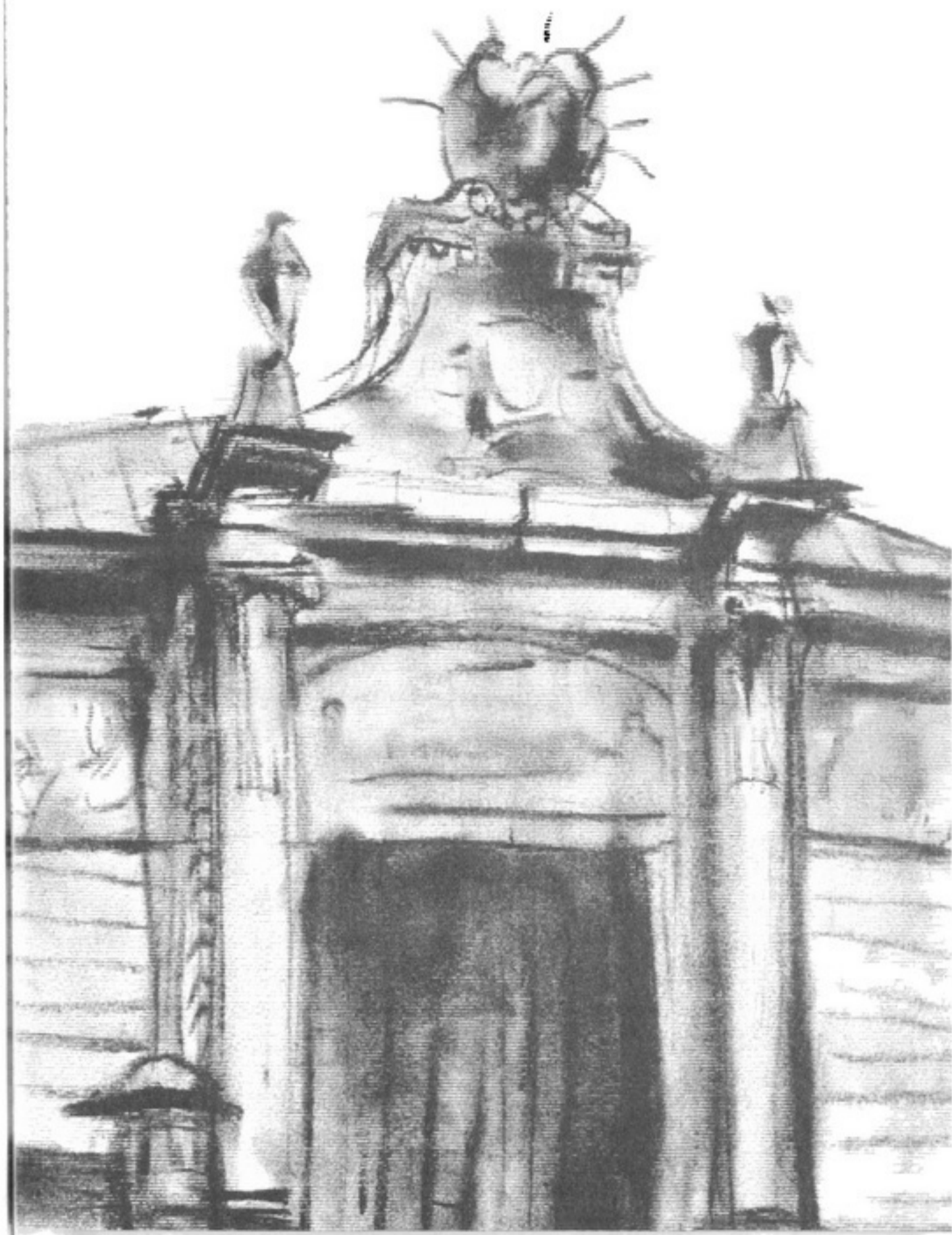
Лесина бабця відкрила газ і лягла коло плити... Як скоро після смерті дочки — невідомо. Вона ніби завершила ряд екзальтованих жіночих характерів цієї родини.

У родині Чарнецьких були також свої трагедії і, нав'язані часом, похмурі міфи, про які довгими зимовими вечорами розповідала дітям тітка Олена.

Мені здається, що не випадковим був цей союз. Поети часто беруть собі дружин, які також не від світу сього...

1. Карманський П. Українська богема. Львів, 1936. С. 73.
2. Горобець Т. Вернувши з кіна... // Квіти й бодяче: Нариси й замітки з дороги життя. Львів; К., 1922. Літературна бібліотека "Русалки". Вип. 12. С. 69–71.
3. Тиберій Горобець. Дикий виноград. Нариси й замітки з дороги життя. Львів; Київ. 1921. С. 38–40.
4. Нога О. Іван Левинський. Львів, 1993. С. 13.

до Кракова по капелюшок

Леся Чарнецька так і не побувала в Кракові. Одного разу, коли вже була панною і її товаришки вибралися туди на екскурсію, вона не змогла викроїти для цього якихось 25 злотих. Потім було не до того... Але Краків чарував її здалека, з самого дитинства. Там мав свої зацікавлення батько, там жив її дідусь — і, мабуть, часто колись бувала її таємнича мама. Мама для Лесі залишилася загадковою красунею на світлинах. Особливо на одній, де вона знята в чудовому зимовому капелюшку і з пухнастою муфтою на руці. Правда, на світлині стоїть штемпель фотографічного закладу "Геліос" в Перемишлі... Але хіба там можна було знайти щось такого — фантазійний витвір на жіночій голівці, що відтінює ніжний овал маминого обличчя, перевершував найсміливіші забаганки!..

Я також переконана, що найкращі капелюшки — в Кракові. Хоча б тому, що в рідному місті рутинніші клопоти можуть витіснити твої світлі мрії, так би мовити, на другий план. А от коли поїхати спеціально!.. І я поїхала, попросивши в пані Лесі світлинку її матері.

...Голодні митниці мовчки ковтають автобус. Жодного іншого транспорту, жодних черг — ніхто не їде нині до Кракова. Немовби усі прийняли на віру похмурий прогноз: лишень холодні дощі й вітри, що прориваються крізь люфти в горах, чекають нас на берегах Вісли. Куплю собі капелюшок! Правда, відразу за Краківцем морок дихнув теплом: поруч проплив якийсь острівцець, весь у блискучих вогнях. То, певно, сільський цвинтар, хоч до 1 листопада залишається більше тижня. І то вже — Польща, бо в нас по селах не ставлять лампадок, ніхто не полишає на ніч освітлених цвинтарів. Після тих вогнів немов розвиднілося на душі: чи бачиш, чи тільки відчуваєш голі чисті поля, якісь інакші, ніж удома. Тут завжди інакше. Навіть володіючи мінімальним досвідом перетинання кордону, приймаєш як dokonаний факт: за ним усе не так. Здається, навіть — повітря.

Якихось сто років тому наші попередники дихали тут вільніше. На них не діяла магічна сила кордону. Скажімо, ті ж молодомузівці, які взувалися тоді на молоді музи Європи, зокрема на "Молоду Польщу", шанували краківські кав'ярні й театри, як свої. Здається, що богемісти обидвох міст могли, не змінюючи тла, дискутувати на життєво важливій для них теми — в гостинній квартирі університетського та гімназійного лектора (на початках) Богдана Лепкого на вулиці Зеленої в Кракові, у львівському "Атлясі" чи в краківській "Ямі Міхаліка" на Флоріанській. Стіни обох кав'ярень однаково прикрашали їх власні парсуни... (картини і портрети на стінах в кав'ярні на Флоріанській разом з іншими атрибутами, що творили неповторну атмосферу постійного замешкання циганерії часів Молодої Польщі, збереглися й досі — чого, на жаль, не можна сказати про оздобу колишнього "Атлясу"). Боже, та чи пам'ятаємо ми зараз, про що вони писали?! Ми хочемо знати, як вони жили.

"Через лучність і приязнь Стефаніка, Лепкого, Луцького й Новаківського (які довше чи коротше жили в Кракові — Н.М.) з Виспянським, Пшибишевським, Орканом, Тетмаєром і іншими корифеями нової польської поезії, — згадував Карманський, — ми знаходили духовний контакт з ними, а на львівському ґрунті зв'язали нас особисті зв'язки з Ф. Гвіжджем*, Й. Єдлічем** і деякими молодшими малярами. І ця платонічна єдність не була безплідна. Бо попри Твердохлібову антологію нової української поезії в польській мові, появилися в тому часі повні томи перекладів на польську мову творів Яцкова, Стефаніка, Коцюбинського, Шевченка, а надто в перекладах польських поетів появлялися спорадично поезії, головню "молодомузців"... [1].

Цікаво, що, за Карманським, мова йде найчастіше про "платонічні" стосунки, яких одначе вистачало на те, щоби

* Гвідж Фелікс (1885—1952) — польський письменник, перекладач, журналіст, громадський діяч, у той час — сенатор.

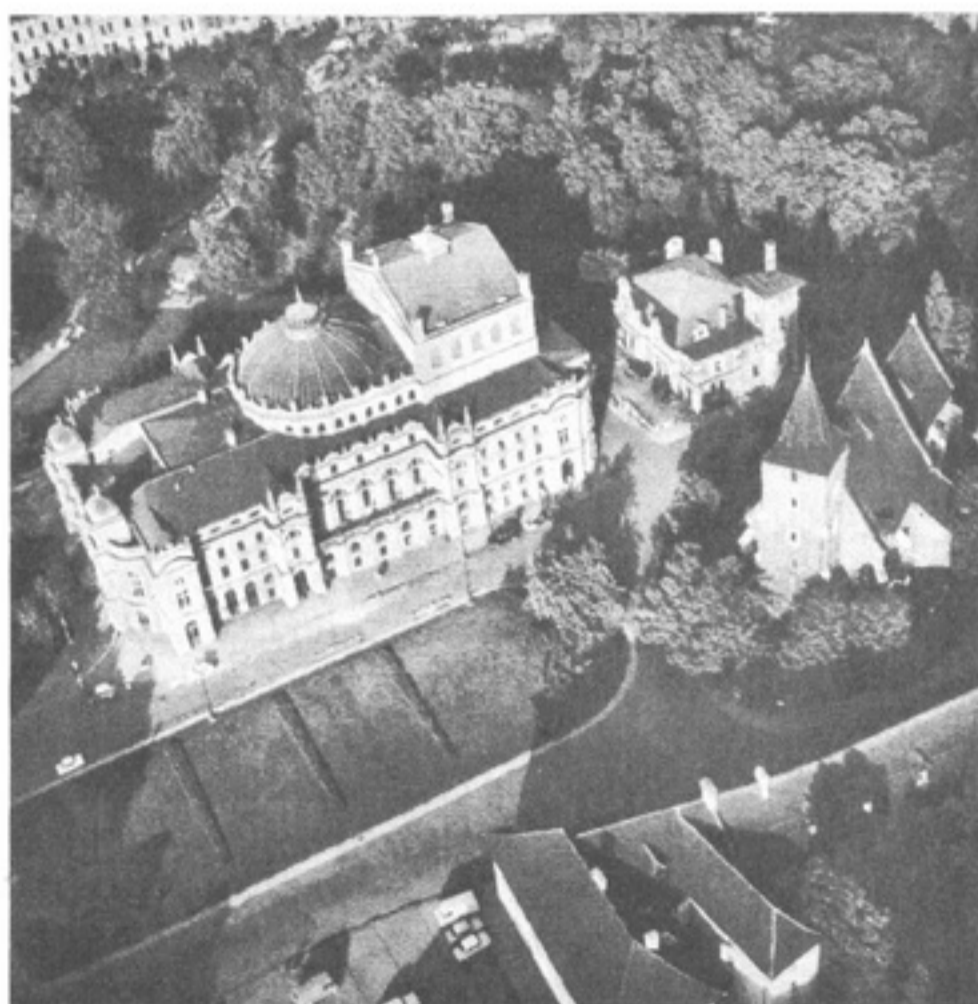
** Єдліч Йосиф (Капусцінський) (1878—1955) — польський письменник, перекладач, публіцист. Відомий збіркою віршів "Сонячна пісня" (1904).

Богдан Лепкий

*Інтер'єр кав'ярні
на Флоріанській в Кракові*

Театр ім. Словацького в Кракові

митці тієї доби відчували себе органічно в європейській культурі, як у своєму рідному домі, і кореспондували чи спілкувалися з нею як рівня...

Справді, музаки, для яких роздобути щодня гріш на склянку кави було вимогою "не дня, а — вічності", не могли собі дозволити їздити до Кракова (здебільшого вони задовольнялися розповідями Лепкого). Запеклий театрал Степан Чарнецький, можливо, зрідка наїжджав сюди, ще як співробітник Виділу краєвого, зі своїм приятелем Генріком Збежховським, щоби відвідати Міський театр, де ставили драми С. Виспянського, С. Пшибишевського, Г. Запольської. У Кракові, який на початку ХХ століття став центром польського національного театру, було багато менших сцен, які давали вистави під відкритим небом або в непристосованих приміщеннях. Такі театральні вистави, на які продавали багато стоячих місць, відвідувала проста публіка, молодь [2]. Звісна річ, що не оминули наші приятелі і кав'ярні, в якій засідали місцеві богемісти-театрали. Чи зустрічався Чарнецький із Виспянським? (Станіслав Виспянський помер у 1907 р.). Особистий вплив цього талановитого поета, драматурга і маляра на покоління Молодої Польщі, а відтак на українських поетів і художників дуже суттєвий, зокрема його драми "Весілля" — на творчість Пачовського. Критик Ярослав Гординський досліджував і зворотний процес: вплив України на Виспянського [3].

Степан Чарнецький залишив нам спогади про відвідини Кракова у 1913 році, коли тут гастролював театр "Руської бесіди".

"В листопаді (в газетному варіанті автор допустив неточність, написавши "в грудні". — Н.М.) 1913 року загостив наш театр до Кракова.

Уперве бачив підвавельський город наш театр іще влітку 1900 року, коли його управителем від виділу "Бесіди" був, дуже мило в пам'яті дружини записаний, Микола Заячківський.

Тоді то мешканці Кракова товпою пливли до нашого театру: манила їх передовсім чарівна українська пісня, а при цьому всьому дивилися на наше мистецтво, на народні строї як на щось екзотичне, що прибуло зі сходу...

В 1913 р. було децю інакше. За 13 років мав Краків час самому розспіватися... І серйозна музика здобула собі там право повного горожанства (громадянства), і перший кабаре "Зелений бальончик" зі своєю свавільною пісенькою братав громадянство з музикою й усі каварні (чого раніше не було) лунали скучними й сентиментальними мелодіями... Українська громада заточенців у Кракові зі сердечним Богданом Лепким на чолі привітала нас з приїздом незвичайно щиро і за весь час йшла нам назустріч порадю, угодженням, допомогою ...

(Про цю допомогу, дуже конкретну, можна дізнатися з листа Олекси Ремеза, секретаря "Театру Руського", до Богдана Лепкого від 4 листопада 1913 року, відправленого з Ярославля, де львівські актори дали кілька вистав.

"Високоповажаний Пане Професоре!

З припоручення директора нашого Театру Романа Сирецького і режисера п[ана] С.Чарнецького — звертаюся до Вас з уклінною просьбою.

В неділю, 16 падолиста, граємо в Кракові перше представлення — "Запорожець за Дунаєм" і треба видрукувати відповідну афішу і прилагодити білети. Посилаю Вам афішу до надрукування і прошу не відмовити нам в ласкавій помочі. Афіша, певно, мусить бути лише польська, ну, а щодо стилізації, то наша афіша взірцем бути далеко не може — повно в ній "биків". Та й щодо цін, то Ви вже пристосуетесь до місцевих театральних цін більше-менше.

А коли театр "Апольо" білетів не має, то замовте нашим коштом і ульокойте (примістить), де знайдете потрібним, до продажу. В друкарні най лишать нам два примірники з кожної афіші (для Виділу краювого). Більша часть дружини приїде в п'ятницю або суботу..." [4]).

Отже, "...Краківський сезон розпочали ми "Запорожцем за Дунаєм", опісля йшла Аркаса "Катерина" при нових прекрасних декораціях (малював Дяків). Дирекція польського театру визичила костюми для російського війська, так що перехід солдат при великому числі статистів робив надзвичайне вражіння. Рубчакова співала прекрасно. Голос

Василя Коссака був повний металічного звуку й сили, хор був просто капітальний, а орхестра визначно скріплена... З опер. виставив театр з особливою старанністю "Гальку", а опісля оперетки й народні драми зі співами..."Сватання на Гончарівці" вивів я переважно придніпрянськими силами й вистава повелася.

Окрема сторінка належиться заслужено приятелям і прихильникам українського театру в цьому далекому й чужому для нас місті. Були ними поза українською громадою в цілості (вчителі, урядники, серед них найбільше залізничників і інша служба, яку можна було бачити щонеділі на Богослуженні у маленькій церквці св. Норберта) академічна молодь, головно студенти Академії Мистецтв, що охоче виступали як статисти на сцені.

Не раз мав я з ними мороку.

Пригадую Миколу Голубця (що теж був тоді студентом Академії Мистецтв)...

В "Марусі Богуславці" мав він "робити татарина...", що схоплює Марусю й виносить її до коня, що жде десь недалеко за лаштунками... Я знав Голубця як здорового зашківського* хлопаку, сильного в ногах і руках...

Та Микола завів мої сподівання... Ухарактеризований стояв з гуртом татар за кулісами й ждав свого моменту.

А коли в послідній хвилині Вільшанський скинув йому окуляри з носа і дав сигнал до нападу, Голубець з гуртом і з криком Аллах! вибіг на сцену. Не вмів зразу пізнати, котра Маруся, а іншої не хотів брати на руки... Врешті пізнав, вхопив її, поніс кілька кроків на сцені (Кушнірева була знаменита артистка й прекрасно, гарно збудована жінка), вкінці поставив її ногами на землю й силою поволік за собою... Зашківська сила не дописала...

Виходив за цих часів часто на сцену незабутній Лесь Новіна-Розлуцький, одним з чортів у "Вію" був Станіслав Гілевскі, нині світової слави маляр (що портретував св. Отця, президента Масарика й інші знаменитості), перебирався за козака незабутній мій друг Юрко Німентовський (син нашої Уляни Кравченко), співав сольові пісні прекрасний баритон Романовський. Поза ними крутилася довкола теа-

* Зашків — село недалеко Львова.

тру ціла громада студентів, що самі себе прозивали "мандлями" й "фійолами", що в сучасній номенклатурі називається "свірк".

З польських акторів друзями театру були: Андрій Мілевський, Григор Сеновський і секр. Театру краківського Новіцький (колишній наш поліщук).

Андрій Мілевський був знаменитим артистом драматичним і режисером (його родове прізвище Сидор), був з роду і почував себе українцем (як і два другі названі) і виставив у своїм часі на краківській сцені "Нещасне кохання" у польським перекладі. Не один вечір провели ми на милій розмові. Говорив мені, що мимо цього, що весь вік прожив на польській сцені, найкраще почував себе в козацьких ролях. І справді такого Гонти у "Вернигорі" і такого "Семенка" в "Срібному сні Сальомеї" я в житті не бачив.

З польських письменників заходив до нас симпатичний Владислав Оркан, якого "Скапаний світ" ставив наш театр як прапрем'єру в р. 1900 в салі "Гвязди" у Львові й сам автор був на цій виставі..

Звіти і рецензії дали "Час", "Нова рада", "Глос народу" [5].

* * *

Тепер цими дорогами ходить Ярослав Поліщук, молодий професор з Рівного, який нині працює на кафедрі україністики Ягеллонського університету, — автор книжки "Міфологічний горизонт українського модернізму".

Досліджуючи ранній український модернізм, він дійшов висновку, що сто років тому, на зламі століть, була така культурна епоха, коли українство реалізувало себе, створивши повноцінну культуру (тогочасну українську). І не тільки через постаті, скажімо, Лесі Українки, Кобилянської, Винниченка, Франка чи Стефаніка, які набагато переростають значення тільки літературне...

"Мені йшлося про літературу і в тому сенсі, що за умов відсутності держави література виконує фактично основну функцію — національного згуртування, так би мовити. Тобто в ту добу, в ту епоху, вона виконала ту функцію, що українство дійшло до усвідомлення нації (грубо кажучи, від народництва — до усвідомлення себе як нації), яка потребує

відповідного конституювання власної національної культури і власної держави. Це, може, те найбільше, що тоді перевернуло характер нашої культури і абсолютно радикально її змінило. Це були явища етапні, які зламали хід мислений, хід думок, який існував протягом усього ХІХ століття. І десь нас так поставили просто перед необхідністю сприймати себе органічно в європейському контексті.

То був відчайдушний прорив у нову добу, в нову епоху. І зокрема прорив молодих, які собі ще не зовсім це усвідомлювали — сприймали все як гру. (Знаємо про це зі спогадів Карманського, наприклад).

Власне, якщо говорити про самоусвідомлення молодомузівців у літературі, то вони обирали свою стежку. Вони не виступали як критики, здебільшого не пропагували себе в якихось теоретичних працях, скажімо, як західні модерністи. Тим більше, що часто зверталися до переспівів тих самих французьких чи польських символістів. І взагалі, проблема, про яку зараз пишуть чимало дослідників на Заході, — це вторинність раннього модернізму. Ну, це ж щось подібне, як літній дощ, — він впав і він пішов у пісок... Тому що взагалі модернізм починається від вторинного (в такому грубому розумінні), від того, що він *переспівує* якісь мотиви, а потім уже йдеться до визрівання свого, національного. Для української літератури це теж було дуже характерно. Скажімо, молодомузівці перші кинулися в атаку, так би мовити. Вони не мали ні часу, ні, може, особливих підстав чи зусиль... — та бракувало навіть освіти, про що вони самі казали, належного інтелектуального рівня — щоб осмислити свою творчість як явище органічно національне. Але вони таки зробили цей крок. А вже наступне покоління, яке сформувалося в "Українській хаті", — Євшан, Сріблянський, Толкачевський, поети — Чупринка, скажімо, — ті вже пішли далі, ті намагалися, особливо в публіцистиці, пересадити отой європейський модернізм на український ґрунт, тобто спробувати його органічно прочитати — не просто переспівувати якісь мотиви чи переносити їх в українську літературу, а зробити це явище внутрішнім, вже на рівні національної ментальності, що було значно складніше. Але перший крок, безумовно, зробили молодомузівці...

— Щось цінного варто перенести з тої епохи до нас, щоб, можливо, повернути нам відчуття учасника того спільного процесу, європейської культурної спільноти...

— Так, так, це дуже важливо. І в цьому відношенні я, наприклад, вважаю, є дуже принциповими дві епохи: кінець ХІХ—початок ХХ століть (ранній модернізм) і ще 20-ті роки, коли власне його традиція продовжилася (те, що називаємо українським Відродженням). То це ті дві епохи, які найактуальніші сьогодні. Для того, щоб ми навчилися мислити по-сучасному, — мусимо до них звертатися.

На думку Ярослава Поліщука, це насамперед оте відчуття своєї органічної присутності в культурі. Тобто не в ізольованій національній культурі, а в культурі загальнолюдській, де сприймають як свого, однаково і Шевченка, і Шекспіра, і Данте — в якій це все є органічним. "Оце відчуття є — і просто мене захоплює — в молодомузівців, в Лесі Українки, в Кобилянської. І вся ця творчість ним дихає. Це нормально. Це так, як ви пливете за течією, і вона вас несе..."

Щоранку Ярослав переходить місток через Віслу. Потім другий міст — і сюди через алею Міцкевича йде до Інституту східнослов'янської філології Ягеллонського університету. Хтось ходив вже тут до нього — по оцих плантах (краков'яки засипали і засадили колишні оборонні рови деревами, і тепер навколо старого міста зелена паркова смуга). Найбільше тут слідів Лепкого, який також читав лекції з української мови і літератури студентам Ягеллонського університету. Він прожив у Кракові більшу частину свого життя — з ностальгією і самотністю, часто непотрібний і незрозумілий своїм і чужим... Саме тут він написав свої знамениті "Журавлі"... *"Поезійка "Журавлі" написана у Кракові, року 1910. Я вертав з театру з драми Виспянського "Noc listopadowa", під ногами шелестіло листя, а над головою лунали крики відлітаючих журавлів, — напише опісля Богдан Лепкий. — Вірш склався немов сам із себе, без мого відомо і праці..."* (Ярослав Гординський вважає, що ця поезія створена під впливом іншої драми Виспянського — "Леґіон") [6].

Без Лепкого неможливо уявити український Краків початку минулого століття. Хто приїжджав сюди з Галичи-

ни, ба з України, — кожного привітав "сердечний Богдан Лепкий". Привітав він і Михайла Коцюбинського, коли той 1905 року їхав з Чернігова за кордон на лікування, і залишив нам про це спогади.

"...Заїхав (Коцюбинський. — Н.М.) до "Європейського готелю", біля залізничного двірця (вокзалу), й пустився до мене. Я мешкав тоді на вул. Собеського, чис. 5. Стрінулися ми на дорозі, там, де вулиця Баторія стикається з Собеського. Пізнали себе взаємно, хоч досі ще незнайомі були, й вдоволені йшли до мене: він, що в чужому місті матиме свого чоловіка, а я, що гоститиму такого виняткового гостя.

... Як жар децю пригас, пішли ми в трійку оглядати Краків. У першу чергу костел Францисканців, Чеснохресну каплицю на Замку, престол Файт-Штоса (Віта Ствоша) й подвір'я в Ягайлонській бібліотеці. Із Францисканців насилу витягнули ми нашого гостя. Його полонили й очарували декоративні мотиви квітів Виспянського, не міг відірвати очей від його вітражів. А костел цей такий вогкий та зимний, що хворій людині взагалі нема чого туди йти. Наші (українські) вавельські фрески вразили Коцюбинського своїм, як він казав, "окциденталізмом". Я жалів, що вони сильно запорошені й що фарби з них облітають. Треба би відновити. "Що лише тоді поспують", — зауважив Коцюбинський, — до реставраторів у мистецтві не маю довір'я" [7].

Ці спогади Лепкого цікаві ще й тим, що є тут деякі прикмети тогочасної української громади в Кракові, про яку Я.Гординський зазначив, що вона дуже спричинилася до підтримки взаємин із польською літературою й мистецтвом.

"... А потім сіли у кав'ярні нашого земляка Кіяка, в ринку, де на підвечірок, а ще більше на вечірні часописи, збиралися молодші члени української "Громади" в Кракові, зокрема студенти. Деякі з них так полюбили цей город, що замість п'яти років були на медицині десять, але після скінчення ставали все ж таки дуже добрими лікарями... Від Кіяка ми пішли на вечерю до Гавелки, бо це лише кілька кроків...

На другий день краківська українська "Громада" вшановувала Коцюбинського сходами й спільною вечерєю.

На розі вулиці Кармелітської, там, де нині кіно, стояла одноповерхова камениця, а в ній на партері був ресторан Круля й Завілінського. Не був це локаль першорядний, як "Гранд" або готель Саських, але й не найгірший. Остання кімната була досить простора. Там уставлено довгий стіл, і при ньому засіло яких сорок осіб, старшого громадянства й університетської молоді. Зі старших, крім мене, є ще мабуть у Кракові тільки радник Рихвицький, хто і де з молодших залишився, не знаю, бо всі ми нині розпорошені по цілому світу, як цигани" [8].

* * *

— Ярославе, чи уявляєте себе кимось з наших земляків того часу — з початку минулого століття?

— До такої реінкарнації не доходить, але якось так, навіть містично, перегукуюся з ними. Ото іду по цих плантах — осінь, вже листя спадало, а перед тим я студентам розповідав про Лепкого, і про "Журавлі" — ми читали цю поезію з пам'яті. І тут — журавлиний ключ, хмарне небо — і той самий звук пронизливий схопив за серце. Згадав, що два місяці вдома не був... І я навіть почав жалкувати: от якби я це раніше побачив, то, можливо, по-іншому розповів би студентам про Лепкого...

Практично тут побувало багато наших ...Цікава доля в Карманського — теж по світах скитався в пошуках розуміння. Близьким до "Молодої Польщі" був Степан Чарнецький... (Тут пан Ярослав зробив паузу, і я зрозуміла, що він більше нічого про те, що мене зараз найбільше цікавить, не скаже. Чомусь Чарнецький в поле уваги автора "...українського модернізму" не потрапив. Що ж, будемо задовольнятися контекстом...)

— На той час власне Львів найближче, може, стоїть до Кракова, тому що найближча оця ментальність, подібно цей дух новизни сприймається в обох містах. За рангом вони приблизно рівні. Бо Львів і Відень — це різні ранги. Там — елітна культура, Львів — це все-таки провінція на мапі тогочасної Австро-Угорщини. А з Краковом налагоджуються тісні зв'язки, особливо коли переїхав Лепкий сюди. На межі ХІХ–ХХ століть тут складається дуже сприятлива атмосфера для українства взагалі. Чому власне в Кракові (а

не, скажімо, у Варшаві) локалізувалася "Молода Польща"? Бо тут сформувався осередок того польського модернізму як руху, бо саме серед кількох польських культурних центрів Краків виявився, може, найбільш органічним — намагався оту європейську новизну поєднувати з традицією, з польськістю, в доброму значенні слова, з літературними шляхами ХІХ століття.

— Як ви почуваетесь у Кракові зараз? Мені здається, що тут дуже здорові життєві ритми...

— Поляки нині бігають, вивчають по кілька мов. Але це не означає, що вони зрікаються своєї польськості. Навпаки. Тільки плюс, коли людина знає більше і може себе сприймати в перехресному світлі рампи: справа, зліва... В цьому відношенні постать Степана Чарнецького дуже символічна — адже він знав і відчував дві культури, трансформував усе в рідну і зберіг свою ідентичність... Українська література завжди відчувала брак таких постатей. В нас завжди існувала загроза самоізоляції. Коли ми себе ізолюємо, ми відстаємо. То щось схоже, як людина під час хвороби себе ізолює. Крім того, то підстава для відчуття ворожнечі, "бо то — чуже"...

З Ярославом Поліщуком хочеться поговорити про все. Відчувається, що "тимчасова еміграція" дала змогу його думкам відстоятися, а йому самому стати трохи збоку подій... У цьому відношенні мені пощастило: страшенно люблю перевіряти свої припущення на компетентних людях, на фахівцях.

— Як ви ставитеся до думки, що поезія сьогодні не на часі? Мовляв, ще у прагматичному ХХ столітті поет усвідомив свою непотрібність...

— Йдеться про те, що література зараз змінює свої функції. Але я б не сказав, що саме та чи та література потрібна. Потрібна література і така, яка буде в шкільних читанках — тобто заангажована патріотично-національно; потрібна література чисто естетична, яка могла би бути відпочинком для інтелектуала, потрібна масова.

— Наш стрийський письменник Любомир Франків висловився відвертіше. Він теж за здоровий повноцінний літературний організм. Але він вважає, що нас хочуть зробити імпотентами. Маю на увазі приреченість української літератури на елітарність... Мова не йде про поезію, яка

елітарна вже за своєю природою, а передусім — про прозу. Найгірша ситуація, коли письменника запідозрять в претензії на елітарність — і тут же по шапці, тою ж "Критикою" Грабовича...

— "Критика" Грабовича — це інститут збереження літератури, захисна її реакція.

— Тобто вони повинні на своєму Олімпі бути — ці "гравці в бісер", як я їх називаю?

— Вони повинні бути взагалі. А те, що вони є на Олімпі, — то це їхня вина, їхня біда і їхня заслуга одночасно. Тому що так об'єктивно стається. Бо наше суспільство не є україномовним і не є українокультурним — і з цього почнемо. Якщо творити, скажімо, українську літературу на базі кількох областей Західної України, то це не буде загальна українська література. Це буде лише регіональна література. Тому в нас існує така кардинальна проблема. Література мусить сама якось себе захищати і самооберігатися від того. Інакше що б їй залишалося? Якби українська література не творилася як елітарна, а творилася б як масова, то її чекала б просто загибель, тому що вона не витримає конкуренції з російською. Бо навіть найкраща книжка для масового читання — не йде в жодне порівняння з російською. Російську книжку читають уже через те, що її дешевше придбати і простіше читати, тому що свідомість східного українця налаштована на російську культуру, як на свою. А українську сприймають як екзотику — в кращому випадку. Так що це перекося. Ми про це говоримо, і з поляками про це говоримо. Вони мають дуже поверхове уявлення про українську літературу. Думають, що наша література. — ну, за тими перекладами, що вони знають, — це Андрухович, Єшкілев, станіславівський феномен, і більше нічого. Бо так сталося, що творчість шістдесятників майже не представлена в перекладах, за винятком деяких поезій Ліни Костенко, Ігоря Калинця, прози Валерія Шевчука, а всі інші ніби не існують.

— Тобто це і є завданням україніста в Польщі, історика літератури, представити таку цільну картину... Ви маєте якесь своє бачення?

— Так, щодо цього маю. Але багато цікавих колізій виникає вже в процесі. От, скажімо, коли викладаєш українську літературу в Польщі, то стараєшся дійти до свідомо-

сті поляків — ці студенти, як правило, поляки — намагаються робити доречні паралелі з літературою польською. Це вимагає більшого знання чи більшого осмислення цієї літератури. Я дуже тішуся, коли щось таке знаходжу. А в той період (злам століття), ви знаєте, що були дуже гарні контакти літературні. І польські видання, польський переклад — скажімо, антологія молоді української новелістики, яка вийшла у Варшаві; кілька збірок Яцкова в польських перекладах — блискуче були сприйняті польською критикою; а Стефаніка критика просто обожнювала. Лепкий, наприклад, — ну, тут цілу низку таких речей можна назвати. Або у 30-х роках — "Biuletyn polsko-ukrainski" (Польсько-український бюлетень), який виходив у Варшаві, друкував поетів празької школи в перекладах і класичну літературу: і Сквороду, і Шевченка; і сучасників представляв дуже широко... На такі речі просто звертаєш увагу студентів, і вони сприймаються дуже гарно. Стає очевидним, що ми не висмоктуємо з пальця наші контакти, бо вони цілком солідно представлені.

А зараз нам якраз цього бракує. Особливо в останні роки, навіть в постсоціалістичні, ми, на жаль, втратили такий рівень зв'язків... Тепер перекладів дуже мало та й випадкові вони. Є кілька публікацій часопису "Literatura na świecie" (Література у світі). Тематичні добірки, і тільки в газетах.

— Є ще одна дражлива тема, що муляє мені. А тут якраз по місцевому телебаченню показували концерт (benefis) з нагоди ювілею відомого польського композитора Войцеха Кіляра, який відбувався в одному з краківських театрів... Ансамбль "Піккардійська терція" виконував пісню "У степі широкому", якою починався багатосерійний фільм "Пан Володийовський" за одноіменним романом Генрика Сенкевича. Сивий композитор, пісні якого співала елітарна львівська група, сказав, що не був у Львові ще з-перед війни, і вже не буде, бо "Львів тепер не той..." Кажуть, що поляки з боєм дивляться на теперішній Львів. Страшенно хочеться щось зробити, щоби Львів був подібний до Кракова...

— Так, то складна справа, — зітхає Ярослав.

— Найсуттєвіша їх перевага, що вони себе поважають. Отже, це в нас причина...

— Це речі, які, на жаль, не зміняться за рік чи два. Можна фасад будинку відреставрувати в центрі Львова — і буде дуже красиво, безперечно... Краків зберіг свою шляхетність. Це не місто столичної суєти. Однозначно визнають, що це місто інтелектуалів і письменників.

— Це справді потребує такого повітря нестоличного...

— Це, мабуть, те, чого треба побажати Львову. І так, до речі, воно станеться з часом. Бо зараз, бачте, в нас львівський інтелект вимивається — до Києва або за кордон. В наших умовах це так стається. А тут зуміли поляки створити таку ауру, що для них не є непростим жити в Кракові. Навпаки, краківські письменники їдуть у Варшаву на виступ — їх запрошують. Але вони повертаються назад... Тут собі мешкають. Віслава Шимборська, наприклад, Славомір Мрожек, Станіслав Лем...

...Величезна черга до театру ім. Словацького — на зустріч з поетом Юзефом Бараном. Спочатку пускають тільки за запрошеннями, решта чекає спокійно. Якщо забракне місця в малій залі, то знайдеться в переходах біля неї, де поезію слухають стоячи. Читають актори: Він і Вона, бо це вірші про кохання — в абсолютній тиші. Якимось дивним чином не порушуючи її, люди проносять горнятка з кавою. Тут вгощають кавою — це ритуал. Духмяні горнятка несуть обережно, немов запалені свічки: не вихлюпнеться кава, не сколихнеться полум'я свічки, не здригнеться голос Єжи Треля (відомого польського актора):

*Лиш трохи літа
з палкою надією
квітуючи не для плоду
а для самого цвітіння.
Бо то єдина поезія
цього світу.*

("Дочці")

Краків шанує поезію та легенди — і продовжує їх створювати. Якихось п'ять років тому місто — величезною траурною процесією — прощалося з Пйотром Скшинецьким, одним із своїх символів вільного духу... Кажуть, в роки комуністичної влади його "Півніцу под баранамі" так і нази-

вали: вільною територією — тут можна було говорити все, тут не боялися шпиків. Цей острівець свободи з "нічним" літературно-мистецьки кабаре був місцем зустрічі для вибраних — тих, кому можна було довіряти.

Сюди колись приходили молоді Божена і Кристіан... Це таке подружжя поляка та українки, через шлюбне ложе якого ніколи кордон не пролягав. І коли я бачу, як пані Божена, до пізнього вечора мандруючи книгарнями Львова, куди вона як спраглий філолог навідується під час кожних відвідин нашого міста, — починає занепокоєно зиркати на годинник, то знаю, що вона поспішає на пошту, щоб зателефонувати до свого чарівного пана... Божена Зінкевич-Томак — кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри україністики Ягеллонського університету, вона — одна з організаторів і сподвижників краківської україністики в 1991 році. Слова мають вирішальне значення в житті цієї жінки. Вона займається культурою української мови, її цікавить норма: що правильно, а що — неправильно. На жаль, не завжди можна знайти однозначну відповідь у підручниках. Принаймні за кордоном це дуже важко вирішити... Для україністів Ягеллонського університету проблема навчання існує як для спеціалістів, що повинні намагатися хоча б говорити добірною мовою. Насамперед — завдяки Україні. Але як часто паню Божену — як мовника і мовознавця — чекає прикре розчарування власне в Україні! Не раз бувало, що в Києві вранці або ввечері клацала пультом телевізора, щоби знайти якийсь канал українською мовою, але нічого не знаходила. Або наприклад, не уявляє собі жодного парламенту, в якому б депутат говорив недержавною мовою. Навіть елементарна культура вимагає цього, каже пані Божена, пошана до народу. Або передачі для дітей перемішані: українсько-російською... "В Польщі це було б неможливо. В Польщі є навіть закон про захист польської мови".

Але хіба в нас немає такого закону?

У комп'ютері пані Божени — тисячі сторінок українських газет, прози, зокрема цілий роман Валерія Шевчука. Скажімо, цей письменник пише на кожному кроці "купив олівця", "гудзика" тощо (як це подає Антоненко-Давидович) — це дуже чиста українська мова. Вона перевіряє якісь окремі слова і зіставляє, як вони часто вживаються саме

тепер: якщо якісь форми вживаються дуже рідко, то в підручниках чи в українському правописі повинна бути така інформація. Це дуже копітка робота, ось чому пані Боженна має репутацію бджілки!

...Після кожного конгресу українців пані Боженна приїздить до Києва, подивитися на Дніпро — це справляє їй таку приємність, там її місце. Якщо не там — то у Львові! Це її місто — такою мірою, якою може стати мрія про літні вакації для школярки — в короткій сукенці і "з радіо у вухах". (Це особливо дратувало дідуся — греко-католицького священника Михайла Зінкевича). Нині могили дідабаби на Личакові. І пані Боженна відвідує їх вже тут, використовуючи кожную нагоду приїхати до Львова. І взагалі — коли вона дихає українським повітрям, їй добре.

Це власне пані Боженна розповіла мені про Пйотра Скшинецького:

"Це легендарний представник краківської богеми. Пйотр Скшинецький був засновником літературно-політичного кабаре "Пивниця під баранами". Вони дійсно виступали в пивниці (в підвалі) будинку на площі Головного Ринку, який називаємо "Палац під баранами" (це палац Потоцьких, а на його фасаді — барани, саме звідси назва). Пйотр Скшинецький був організатором, творцем і конференсьє. Дуже цікавим, симпатичним, у чорному плащі і капелюсі. Кабаре відкривалося пізно ввечері, тому що їхні спектаклі починалися після закінчення театральних вистав, не раніше 21.00, а часто о 22.00. Глядачі після спектаклю йшли додому, а дружній колектив Пйотра Скшинецького розходився десь на світанку. Вони ходили з "головою у хмарах" — поети, сатирики, піснярі. Розповідають, що Пйотр Скшинецький довгі роки жив без паспорта, бо такі "приземлені" речі його не займали. І щойно, коли кабаре "Пивниця під баранами" збирався на гастролі за кордон, виявилось, що в Пйотра з документами не все в порядку.

Добровільно прирікши себе на нічне життя, цей чоловік організовував чудові імпрези, які наповнювали зали пивниці іскристим гумором та хмарою сигаретного диму."

— Зараз в "Півниці под баранамі" витає добрий дух Пйотра, — впевнена пані Боженна, і я в цьому сама переконалася. Сфотографувавшись на пам'ять біля бронзової фі-

гури Скшинецького на Ринковій площі, забула на стільці коло нього сумку (з документами, квитком до Львова грошима...). Повернулася сюди з приятелями, коли спам'яталася, — десь через півгодини. Стілець був порожній. Але з відкритих дверей кав'ярні визирнули господарі: "Ви шукаєте сумку?"

У Львові є своя легенда, подібна до цієї, краківської, — про славного господаря славної кнайпи "Атляс". Треба було б якось увіковічнити і доброго пана Едзя, який відкривав кредит для своїх постійних клієнтів, та й самих знаменитих завсідників, які тим кредитом зловживали. Але бронзи в нас так багато немає — і взагалі зараз не час робити пам'ятники чи дорогі скульптури (не час писати поезію — що ж тоді на часі?) — а от художню таблицю на згадку про добру людину зробити не гріх. Я вже не кажу про таку таблицю на одному з будинків, де жив Степан Чарнецький, бо їх би довелося виготовити принаймні з п'ять.

У Кракові є кілька металевих легенд. Насамперед — вражаючих розмірів бронзовий Смок-Дракон, якого мудра казка перетворила з чудовиська в доброго опікуна Кракова. У коридорах гірничо-металургійної академії приваблює скульптура чарівної "Малгосі, яка читає книжку" — дружини ректора. Або — пам'ятна таблиця, присвячена... комендантові студентського гуртожитку. Був такий добрий комендант, який не виганяв геть студентів, які не мали де жити чи де переночувати. Вдячні студенти увіковічили його в металі. Отже, це пам'ять про людську доброту.

Наприкінці жовтня 2002 року у Краківській гірничо-металургійній академії відбулося відкриття меморіальної таблиці, присвяченої визначному українському вченому в галузі металургії, професору Академії, засновникові тут кафедри металографії та загальної металургії Іванові Феценку-Чопівському. Його українська біографія — громадянська і політична, незвична: очолював кілька міністерств в уряді УНР і створену Симоном Петлюрою Раду Республіки (в екзилі). Життя цієї яскравої і талановитої людини закінчилося в гулагівському концтаборі 1952 року. Це життя належало двом народам, його ім'я з однаковим пієтетом вимовляють і поляки, й українці (ті, що знають, бо він належить до маловідомих і довго замовчуваних діячів

нашої історії). Меморіальна таблиця з'явилася з двох ініціатив: Львівського національного університету ім. Івана Франка та Генерального Консула України у Кракові Олександра Медовнікова...

Пропам'ятну таблицю привезли зі Львова. Її виготовив, безкоштовно, скульптор Василь Ярич. До речі, скульптор, зацікавлений постаттю Івана Фещенка-Чопівського, каже, що йому хотілося б щось серйозніше зробити задля його імені: наприклад, погруддя чи пам'ятник на батьківщині вченого (а це — Житомирщина).

Від Академії до одного з будинків філологічного факультету Ягеллонського університету, де в травні 1998 року встановлено меморіальну таблицю, присвячену Богдану Лепкому, недалеко. Краків шанує імена великих українців. Тут є частинка нашої культури, нашої душі.

...А вулицями й площами міста справді розгулявся вітер, та жінки ходили простоволосі, і я ніяк не могла побачити, що ж нині носять на голові. Залишалася затишна "Ягеллонка" (як називають головну бібліотеку Ягеллонського університету), де сповнювались інші твої бажання й найменші забаганки. На цілий день тут можна відчути себе "пупцем землі": величезна бібліотека дихає любов'ю, а всі її усміхнені працівники, немов покликані якнайліпше прислужитися тобі.

На вечірніх трамвайних зупинках затишно й негамірно. Тут є ще дивовижні смітники з прикріпленими до них попільничками. Якщо упродовж того тижня на краківських газонах і з'явилися три-чотири недопалки, то це мої. Від зупинки до зупинки й далі можна пройти пішки: дрібно сіється дощ, й готичні вежі проступають крізь мряку, як у Львові, тільки ще ближче, ще тісніше; можна пройти повз освітлені магазини, жалкуючи, що нема на цьому маршруті вітрин з капелюшками.

У Новій Гуті (одному з районів Кракова) — так, в тій самій, де колись, розповідає пані Божена, все було присипано сажею з нового металургійного комбінату: такий "грандіозний подарунок" зробив Кракову у 50-х Радянський Союз — площі між будинками вкриті величезними скверами-газонами. Тут також якось (як ото в нас) збиралися відкрити бензоколонку, але мешканці одностайно за-

протестували. Навіть до преси не дійшло — просто всі вийшли з будинків і стали стіною на тому місці, де хотіли будувати, — з наміром простояти так день і ніч, і скільки треба. Зараз попід деревами вражають великі целофанові мішки із зібраним листям. Чисто! Правда, тут ніяк не походиш по листю, по золотому шурхоту, по чарівній згадці про літо... Скажу про це пані Лесі.

А капелюшка я не купила. Довелось повертатися додому у своєму старому — до речі, польському, яким я у Львові хизуюся як французьким.

1. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 127.
2. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Львів, 2002. С. 430.
3. Див.: Гординський Я. Станислав Виспянський і Україна. Відбитка з Записок НТШ у Львові, 1935. Т. 155. С. 109–130.
4. Див.: Качкан В. Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX–XX ст.). Кн. 6–7. Львів, 2004. С. 182–183.
5. Чарнецький С. Моя мандрівка з Мельпоменою // Новий час. 1933. 8 груд.
6. Цитую за: Гординський Я. Станислав Виспянський і Україна. Відбитка з Записок НТШ у Львові, 1935. Т. 155. С. 128.
7. Лепкий Б. Коцюбинський у Кракові. // Богдан Лепкий. Вибране. Львів, 1990. С. 180–181.
8. Там само. С. 182.

Вілля Гердта

Думка поїхати з панею Лесею на вулицю Красінського, тобто Льва Толстого, визріла в мене одного прекрасного ранку, коли вона зустріла мене особливо погідним обличчям. Подумалося, ну чого вона обов'язково має сидіти в хаті безвилазно? Я знала, що пані Леся якось впала на своєму балконі — їй закрутилася голова і вона навіть втратила свідомість. З тих пір син з невісткою лагідно, але наполегливо не випускають її з дому, навіть на той балкончик першого поверху, що низько нависає над подвір'ям — вниз, до трави і кількох зелених кущів можна зійти трьома сходинками. Але це ж нерозумно! На вулиці стоять сонячні безвітряні дні, їй потрібне свіже повітря. Та й поїдемо ми машиною. Говорю їй про це:

— Мені так хочеться, щоб ми з вами поїхали за тими адресами, де ви мешкали. Щоб ви тільки показали будинок і вікна. А я потім собі походжу, подумаю. З тими людьми поговорю.

— Добре, — сказала просто пані Леся.

На цю мандрівку я намовила свого брата Олега. 28 серпня о 12.00 пані вже була готова. У прямій, недовгій спідниці, синій блузці, оздобленій скромною брошкою з "бісеру", на шиї — вузький чорний гердан також з бісеру — вона була дуже елегантна. Свіжовимите волосся (вона завжди мила голову перед моїм приходом) додавало святковості й урочистості цій хвилині: пані Леся вже років зо два не виходила з дому. І тепер чекала на мене зовсім розтрижена.

— Як ви?

— Дуже тяжко...

Вони з невісткою панею Надею домовилися, що поїдемо тільки за одною адресою: на Льва Толстого де вона жила з малих років і до шістнадцяти. Мій брат зітхнув з полегшенням: не доведеться пробиратися через заборонений для проїзду Ринок. Можна "нарватися" на даїшника,

якому начхати, що комусь забаглося підвезти ближче до Краківської, Друкарської чи до Руської (все це — адреси Чарнецьких) стареньку доньку поета. Зрештою, середмістя з цього боку все ще закрите: ще не закінчено реконструкцію вулиці Руської, де тільки недавно замурували відкопані археологічні цінності, ще копають в сквері на Винниченка, на колишніх Губернаторських валах (просто по кам'яних й дерев'яних "кістках" нашої історії). Тепер тут споруджують пам'ятник В'ячеславу Чорноволу: пам'ятник на пам'ятках. Обласна рада дуже хоче "привласнити" собі Чорновола: щоб він дивився у вікна тої сесійної зали, у якій він колись головував. Але то ж уже не та рада, і не ті депутати. Невідомо ще, чи сам Чорновіл погодився б отут зараз стояти. Мені здається, що нині усі пам'ятники великим людям просто приречені бути свідками нашої економічної і моральної кризи, нашого безглуздя, яке ми називаємо мудрим словом "реалії", — і хіба душам тих великих людей від того легко, там, на небесах?! У світі є багато людей, а серед них — і львів'ян, які не відчують жодного душевного трепету, жодного обов'язку стосовно того і тих, хто був перед нами, їм все одно, хто наснажував кров нації, народу, цієї землі.

Отже пані Леся сама відшукує у темному кутку коридору, де зберігається взуття, пару своїх давно не ношених босоніжок на досить високих підборах і ми вирушаємо. Вона забажала сісти на передньому сидінні, бо "я ж буду показувати", і вже через пару метрів, як тільки машина завершила за риг — на Пекарську — починає голосно дивуватися тими змінами, що зустрічають її на кожному кроці. Їдемо Зеленою. Пані Леся показує на палац родини Шептицьких: "Там німці тримали полонених італійців. Їх розстріляли всіх". То, певно, ті, що на Личакові поховані...

Найбільше пані Леся розхвилювалася на Льва Толстого. "Я не упізнаю вулиці!.." Вона стояла оперта на мою руку — тоненька й легка, але її тривога була тяжкою, чи то, може, мій власний страх — чи ж добре я вчинила, придумавши цю мандрівку? Я, правда, бачила якусь мить її очі розчуленими й щасливими.

Впізнання справді було тяжким. Пані Леся наполягла, щоб ми вийшли з машини на початку вулиці, бо "ми

ходили з цього боку в гімназію". До 24-го номера, який колись був передостаннім з протилежного кінця вулиці, було ще далеченько, але пані Леся конче захотіла йти пішки і кожен будинок розглядала, як своє велике розчарування: то не цей будинок, або взагалі — незнайомий будинок... Вулицю "окупували" нові українці — не дбаючи про збереження стилю забудови, колись єдиного ансамблю. Тут кожен по-своєму розцяцькував свою нерухомість. Почерк скоробагачків особливо відчувається в облаштуванні деяких обійсть, які, немов у селі, аж випирають на вулицю.

— Вілля Гердта! — пані Леся спинилася і міцніше стиснула мій лікоть коло сірого величного будинку без будь-яких слідів реставрації. — Тепер я вже знаю, що це моя вулиця! — Вона схотіла хвильку перепочити... Потім поволі йдемо далі. "Ось на цьому місці, — каже пані Леся, — то десь перед номером 18, тут будинок завалила бомба, а зараз — дитячий майданчик. Але ви того не бачили. А я сюди вже після війни приходила... А тут одного разу я гуляла зі своїм кавалером, а нам назустріч тато. Я кажу: це мій тато. Тато знімає капелюха! — вклонився і пішов... Тут був будинок на три поверхи! — і я вже його не бачу. А наш будинок був передостаннім в тому ряду, там вже не було вулиці. Там була цегольня. На нашій вулиці жили тільки поляки, ми одні — українці, а решта — німці. І один єврей був, він називався Нас — купив ділянку при кінці, там ще той будинок має бути, а навпроти нашого — цегольня. Там довкола були цегольні.

— Але дивно, що така вулиця аристократична і — з цегольнею...

— Там глина була. Просто на тому місці глину видобували і відразу обпалювали. Одного разу наш пес залишив сліди на сирій цеглі, що сушилася, — і тата оштрафували. А був такий мудрий пес! Він завжди крутився близько дому, а то взяв і побіг... Боже, то моя вулиця! Тут мої найкращі роки минули, я вже все розуміла, в гімназії вчилася. До гімназії добиралася пішки, йшла назад, через Яблоновських...

— Нам треба йти далі, пані Лесю.

— Але тут вже нема куди йти! — вона пригнічена. — Нема нашого будинку!

Леся-школярка

— Вулиця продовжується, — кажу до неї, як до дитини. — Невже вона колись така вам коротка була?

— Маленька. 24-й номер — наш і під 26-м ще був будинок. І все.

— А зараз знаєте який? Тільки 18. Якщо далі старі будинки, то варто подивитися.

— Та ні! (Пані Леся перехитрила нас на свою біду: вона не захотіла проїхатися вулицею машиною, а тепер їй не вистачає терпцю йти далі. Чи боялася, що не побачить з віконця машини

свого будинку, чи просто хотіла пройти цю дорогу пішки, щоб відчути ногами кожен камінчик?)

— Ні? — Але обидві йдемо далі.

— Тут жила польська артистка, — показує на один з домів пані Леся. — Але де ж наш дім? О! — тут на розі був продуктовий магазин, тут все продавалося, навіть цигари. Це Тарнавського — ця вуличка... Я пам'ятаю, як няня нас вела по цій вулиці до школи. У перший клас ми ходили до приватної школи імені Шевченка, на Мохнацького, то тепер Драгоманова, а вже третій-четвертий — до школи імені Шашкевича, на Вірменській (точніше, на Скарбківській, 26. — Н.М.) Сестра на клас старша, але нас разом водили до однієї школи.

Я пішла сюди, по Тарнавського, вслід за панею Лесею, бо вона захотіла глянути на свою вулицю з тилу, вперто відмовляючись йти вперед, до 24-го номера. Може, вона боялася, що його нема?

— Тут забудовано, але там трошки буде видно, — ми викручуємо шиї, щоб побачити сподіваний балкон, який виходив з кухні на подвір'я.

— Ні, не тут. — Йдемо далі... Чекайте-чекайте, може, я тут наш дім упізнаю. Бачите, тут відреставровано, але це старий будинок. — Ні, не тут.

— Якого кольору той будинок був?

— Сірий. В нас усі сірі були. А тепер якісь голубенькі — радянська фарба!

— Ні, то теперішня, ще й, певно, дуже дорога ...

— А в нас ціла вулиця сіра була! Вона не дуже широка, але гарна.

Ми доходимо таки до 24-го номера — Надія з Олегом вже давненько чекають на нас.

— То він! — каже про будинок, як про живу істоту, пані Леся. Будинок стоїть на місці під тим самим номером — це єдине, що не змінилося тут за 70 років. Він покритий дорогою, як сказав мій брат, ядучо-голубою фарбою, з одного боку ще підпертий риштуванням — і якби ми прийшли сюди на тиждень-два пізніше, то вже ніхто б його, напевно, не впізнав. Ще один помпезний будинок на аристократичній колись вулиці. Пані Леся припадала до нього, немов до дитяти, заглядала до середини, а потім стала на порозі і завмерла. Дивилася на сходи, що вели на другий поверх, де було колись їхнє помешкання, і годі було вгадати, що творилося в її душі.

— Той балкон! Тато все сидів на балконі. У тій кімнаті жили квартиранти-студенти, але тато завжди виходив на балкон (вони залишали ключ, в них там нічого не було) — курити цигару. А дві інших кімнати виходили на протилежну сторону. Ми жили вгорі, на другому поверсі. І внизу, де тепер друга квартира, також жили українські студенти ...

Перед будинком, в тому "городчику", де Чарнецькі давали концерти, цвів колись боз — білий, турецький, та він вже всох. Чи може, то той самий? — Перед будинком росте величезний кущ, видно, що

Будинок на Льва Толстого, 24

старий. Цікаво, скільки живе боз? Треба прийти сюди навесні — подивитися, як він цвіте. Але добре, що зараз осінь, останні дні літа. Пані Лесі дуже пасує це пригасаюче тепло, адже вона сама — мов квітка, що відцвітає...

— Там були яблуньки... — пані Леся показує за будинок — не знаю, чи можна туди зайти?

— Ви хочете туди?!

— Там ще один городець. І якраз кухонний балкон, і наші кімнати... Пішли б туди, — дуже хоче пані Леся, але її всі відраджують. — Бо з цього боку кімнату ми здавали, а в тих двох великих жили. ...То були найкращі часи — на Красінського. Тато тоді заробляв добре, а вже пізніше, як ми підросли, стали панночками — того вже не було... В дитинстві ми були забезпечені. Як тато їхав додому, то все віз з собою: взимку — тістечка, влітку — овочі всілякі, фрукти. Базар від нас був далеко, тому цьоця туди не ходила...

Ми задзвонили в квартиру № 2, щоби попросити дозволу пройти за будинок, в подвір'я. Відкриває молодий сумовитий чоловік. "Ви — власник цього будинку?" — запитує його Надя. "Власник кімнати" — в тон їй відповідає чоловік. Каже, що можна спокійно перейти за будинок — собаки там немає. Чи знає він про Степана Чарнецького? Так, щось чув про нього. Хто він за фахом? Займається кіно. А хіба кіно ще живе? Живе, каже він. Принаймні, цей чоловік радо дає нам свій номер телефону, "якщо щось треба буде". Ми з Надею не без зусиль проходимо вузьким проходом вздовж стіни будинку, перелазимо через якісь труби і риштування — ремонт! — в дусі часу, увесь Львів ремонтується — пані Лесі справді не варто сюди йти — і знаходимо кухонний балкон на місці — на рівні другого поверху, я його навіть фотографую...

У цей час пані Леся сидить в машині, вона так і не закурила! — і розповідає моєму братові про того пса, за якого Степан Чарнецький платив штраф...

Ми повернулися на вулицю Павла Римлянина через годину (ніби з іншого світу). Нас запросили на каву, і пані Леся, яка зовсім не хотіла йти відпочивати, мило підтримала світську розмову. У неї з моїм братом виявилася маса спільних знайомих в колишній офіцерській їдальні на Пекарській, де Олег колись працював. "Я вас пам'ятаю: ви

приходили за сметаною!" — сказав Олег, який зовсім не жартував. Пані Леся з насолодою вдовольнила свою цікавість — Олег розповів їй про долі багатьох їхніх спільних знайомих. — "Ні, я не працювала на Пекарській. Я мала там сусідку, котрій колись допомагала, а як вона стала там працювати, то вже допомагала мені. І я туди часто приходила, то ж поруч. Коли син женився, то вона мені торт весільний, такий чотириповерховий, зробила — вона була майстром — такий торт! Світлана Сиротенко її звали. Не знаю, де вона зараз."...

* * *

Пані Леся довго не могла забути мандрівки на Льва Толстого. Особливо жаль їй було того кухонного балкону, що вона його не побачила.

— То ж треба було нам далі піти по Тарнавського. Звідти можна було побачити кухню і ще одну кімнатку, і балкон. — В її голосі жаль. — Все, як згадую, бачу тата... — Вона не на жарт розхвилювалася, в голосі — сльози...

— Ой, пані Лесю, не переживайте так!.. Читаю зараз про вашого тата — поета...

— Я пам'ятаю, тато написав на такому шматочку паперу "Моїй дочці" — вірш... Нічого не пам'ятаю, жодного слова. То я знайшла, коли перебирала батькові речі. Такий клаптик паперу і було дві стрічки...

(Отже, справедливо писав М.Рудницький про С.Чарнецького: "Літературою не журився: писав вірші, польські та українські напереміну, але коли треба було видати його збірку, треба було визбирувати вірш за віршем, що десь валялись по його кишенях і шухлядах на клаптиках паперу" [1]).

— Я пам'ятаю, як тато...(Я дуже боялась духів, бо цьоця все так нас виховувала — страшила). І тато казав: " Як я помру, то тобі сигнал дам. Я знаю, що ти боїшся, то ти вже не будеш боятися". — Сміється. — І ніякого сигналу не дав! — з жалем. — Я і тепер боюся. Хоч знаю: живих треба боятися!.. Я так хотіла глянути на той балкон, бо...

Бо це був маленький чудовий світ, який належав їй. Парадний балкон — татові, а цей був "дитячий". Вона любила спертися на перила і перебирати очима всілякі відтінки

зелені в їхньому городчику, розглядати червону черепицю на дахах, що спускалися вниз по Тарнавського, звідки часом, як звечоріло, викочувався фіакр з татом. А часом, як він був удома, то приходив до неї і ставав поруч...

— Тато боявся, коли виходив на кухонний балкон, ступав дуже обережно. Тут стояли скриньки з помідорами — ми завжди самі вирощували помідори, і тато навчив мене їх їсти, бо я дуже їх не любила. Тобто балкон уже був "перевантажений", а тато важив не менше 120 кілограмів. Він був високий, тому його вага не дуже впадала в очі. Але живіт! Не міг сам зняти черевики, коли приїжджав з якоїсь вечірки...

— Я принесла вам фотографію того балкону. — Подаю пані Лесі зображення нічим непримітного "заднього" (того, що виходив у двір) львівського балкону. Тут нема жодної індивідуальної рисочки. Але пані Леся щось побачила такого, що не стерлося з її пам'яті за стільки літ. — То він! — каже вона таким тоном, яким недавно говорила про будинок на Льва Толстого. — Жаль, що ми не зайшли з того боку...

Той жаль передається й мені.

— Знаєте, йшла сьогодні до вас, — намагаюся перевести розмову на інше, — коло "Кастелярі" люди вже п'ють каву і читають газети. То так гарно — рано вставати. А то я все вночі працюю і вранці не можу встати.

— Так, в нас так прийнято, що жінка вдень і вночі працює.

— То ви вважаєте, що це нормально? — дивуюся.

— Що поробиш... — Ця жінка дуже багато працювала у своєму житті і сприймала це як належне. Без сумніву, поетова дочка гідна кращої долі. Але що про це говорити, коли сонце вже заходить. Ще тішать око пригасаючі глибокі кольори під його останніми променями, але вже не гріють серця. Пані Леся вміла пошанувати свою долю такою, якою вона була для неї. Ця її філософія спонукає задуматися над власним ставленням до життя. Чи не для того я зустріла цю жінку? Вона дуже чутлива... Час від часу я намагаюся забігти до пані Лесі на півгодинки — просто так, щоб розвіяти її самотність. Вона обов'язково варить мені каву. Тут дуже смачна кава. Пані завжди вили-

ває без жалю ще свіжі і запашні "фуси", до таких я вдома доливаю води і варю "другу каву". Я це роблю не так з ощадності, як задля свого здоров'я — бо п'ю цей трунок зранку до вечора. У пані Лесі ми випиваємо — на рівних — по два духмяних горнятка свіжозавареної кави. Вірніше, це запарена кава — пані Леся засипає її в джезву з кип'ятком і тут же знімає з вогню. Правда, доводиться кілька хвилин почекати. Вона каже, що п'є тепер каву тільки зранку, бо якщо вип'є пізніше, то потім не може заснути. Я радо погоджуюся з нею, що це дуже правильно. Потім вона подає мені "мою" попільничку і ми куримо свої сигарети. Єдине, що вона дозволяє мені інколи принести, то це сигарети, без яких їй важко обходитися, а син часом забуває купити. І ще — хіба печиво до кави, тут наші смаки також збігаються. Коли я довго, через усілякі марудні справи, не бачу пані Лесі, мене обсідає неясна тривога і я їй телефоную. В неї все в порядку, їй нічого не треба. "Не треба ходити до мене з обов'язку, я ж це відчуваю" — в голосі м'який докір. Я не можу пояснити їй, що, можливо, вона мені більше потрібна, ніж я — їй... Але часом вона якимось особливим скрипучим голосом, що тяжко пробивається із глибин ества, каже у відповідь на моє запитання "як справи?" — "тр-р-удно". І я кидаю все й поспішаю на Павла Римлянина...

* * *

12 жовтня, коли у Львові лив холодний дощ, ми заговорили собі про життя взагалі. Нема кращої погоди для ностальгійних розмов, ніж дощ за вікном, а на столі — свіжозапарена кава. Одне слово — повний комфорт. Як там у Чарнецького?

"Дощ. Розсипався над містом, розстогнався. Бив об бляшані дахи, об камінні бруки, дзвонив по ринвах, плакав на шибах, шумів тихо в уличних спливах. А смерком задзвеніла ціла монотонна симфонія переплітаючихся хлюпотів, плюскотів, дзвонення і шуму. І прийшов вечір. На шиби поклався хорий блиск ліхтарні, в комнаті розснувалися тіні. В куті тріснула пастка, зловилася миш. І знов тихо. Лиш дощ мие дахи, хлюпоче, полоче ринви, дзвонить на шибах, плаче, ридає..

Я сів у глибоке крісло, закурив цигаро і задумався..." [2].

Тут, у пані Лесі, можна розслабитися, покурити і навіть помовчати, якщо говорити не хочеться. До речі, вона це чудово розуміє, бо й сама часто користується тим своїм правом. "Мені зараз про це не хочеться говорити" або "не можу зараз згадати"... Мені двічі повторювати не треба, ми розуміємо одна одну. А сьогодні заговорили раптом про її молоді літа і шанувальників. Ця жінка, яка посвятила свою молодість батькові, а другу молодість — синові, — чи ж уміла вона жити для себе? Навіть не знаю, чи випадає таке питати. Адже пані Леся не раз зачаровувала мене власною делікатністю.

— То таке цікаве життя! Правда?

— Не говоріть!

— А чи були у вас такі моменти, що ви тільки для себе жили?

— Я такого не мала. Тато всюди зі мною ходив. Як я вже підросла, він мені багато уваги приділяв. Я сама — нікуди, навіть в гості як кудись ішли, то разом.

— А коли ви ще були дівчинкою, дитиною — може, тоді у вас були такі моменти?

— Ні, не було.

— Бачте, то на якомусь підсвідомому рівні... А цьоця вас виховувала строго?

— Ні, цьоця була ліпша, як рідна мама. Вона своїх дітей не мала. Також курила папіроси... Я закопчена від малої дитини!... (сміється).

Ми замовкаємо на якусь хвилю, прислухаючись до дощу за вікном — чути, як хлюпає вода на подвір'ї. Потім пані Леся починає розповідати про листи, які вона одержувала від хлопців. Тоді була мода на листи, навіть зі Львова — до Львова.

— То ми з татом відповідали...

Бідні ті хлопці! Вони ж не підозрювали, що їм відписує сам Тиберій Горобець — як треба, то в міру ущипливий і навіть нещадний. Як один кавалір написав дочці: "коли ж та бумажна зрілість перейде тобі в голову?" і вона образилася, то Тиберій тільки й сказав: я тобі покажу, як відповісти. На жаль, вона не пам'ятає тої відповіді. Леся перед татом не мала жодних секретів — він знав про всі її симпатії і побачення. "І я всю правду говорила, я не вміла

брехати. Треба ж було порадитись зі старшим!" Якимось знайомий болгарин написав їй листа віршем, по-польськи. І там були такі слова:

*Пані, ти пенькна єстесь,
як мундур войсковий...*

Тато сказав: ну, то вже занадто, можеш не відписувати...

А знайомилась тоді молодь на танцях. Як починався так званий карнавал, то кожен інститут робив вечір, куди приходили і гімназистки, зазвичай, з "домашнім" супроводом. Так Леся і запізналася з тим болгариним — який "такий страшний був, як атомна війна"...

— А хто вам найбільше подобався з хлопців?

— Може... На Красінського... Як ми туди з вами пішли і проходили біля тої вілли, де він жив, — вілля Гердта — перша, така розкішна, там німці жили, — мені аж защеміло... — Он воно що! Вілля Гердта, де пані Леся захотіла перепочити! Ось чому вона вирішила перейти всю вулицю пішки.

...Потім вона зустріла його за німців. Алька Прітус не встиг захистити диплому і приїжджав до Львова, щоб перездати якісь іспити. Леся його стрінула, як йшла з роботи (мабуть, не дуже гарно вдягнена, бо в неї вже пішла своя війна — за виживання), а він з катедри* виходив — вифранчений молодий пан, без тіні зухвалих бісиків в очах. "Він вже жонатий був", сказала про це з сумом. Алька вперше поцілував їй руку. Це взагалі був їх єдиний поцілунок. Він запрошував Лесю кудись пообідати, дівчина відмовилася — вдома на неї чекав хворий батько. Що ж, він проведе її додому. Алька забрав в неї з рук великого портфеля. — Боже, що ти за тягарі носиш! — Та то... — вона не стала йому пояснювати; її сумка була наповнена дерев'яними цурпалками — відходами з меблевої фабрики, де вона тоді працювала. Щодня вона тягала таку торбу додому — на розпал... Того дня було холодно. Вони стояли коло брами на Краківській, 14, де мешкали в той час Чарнецькі, і мовчки розглядали одне одного. "Ну, то що?" — промовила з легким кпином Леся, і він зрозумів її.

* Римо-католицький собор у Львові.

На Красінського вони жили недалеко одне від одного. Як дівчинка йшла до школи — обов'язково коло його вікон, зі школи — також: перший дім — то був їхній. Так що він її бачив вічно. І все був у тому вікні, як вона йшла. "Але він був нахаба, "народовець", як то казали. Ми часом йшли разом зі школи, а назустріч — моя товаришка з гімназії. А в нас було прийнято так: що ми повинні говорити тільки українською мовою. Він *не розумів*. Як я по-польськи розуміла, то й він по-українськи мав би розуміти. Але... Тільки я стрічаюсь з тою куліжанкою, вітаюся з нею, він мене при ній питає: "Со *такієго*?" І мені відразу на другий день в школі зауваження роблять — за те, що я по-польськи з ним говорила. "Хай він вчиться по-українськи говорити!". То гупо було. Але ж був такий час. Що багато говорити!"

"А цо *такего*?! — мовив дівчині в тон Альфонс Примус у 1942-му. (Його завжди кликали "Алька", бо студенти знали, що таке "альфонс"). Обоє сумно посміхнулися. Ця війна, яка до краю загострила українсько-польські стосунки, якось насміялася над їхніми давніми дитячими кпинами. Та що їм до того! Алька дивився на Лесю, немовби бачив її у вікні на вулиці Красінського, чи йшов поруч з нею зі школи і дивився зверху вниз на її гладенько зачесену русяву голівку. Він завжди знав, що ця дівчина буде красунею... (В Лесі нарешті вибухнула приспана мамина і татова врода). Якби вони були тоді молодшими, то хлопець смакав би цю дівчинку за косу і так би дав їй знати, що вона йому подобається. Але він був старшим від Лесі — вже студентом ветеринарії, а вона — гімназисткою. Отож і штрикав її своєю польською... Але кожного дня він також ходив коло її вікон — коли йшов до їдальні обідати (разом з гуртожитком вона знаходилася там само, де й зараз гуртожиток ветеринарної академії — на розі Зеленої). Якби навіть Леся уникла його погляду в його вікні, то він би упіймав її погляд у її вікні. Ця історія з вікнами могла б мати радісне продовження, якби не війна і не бідність поетової дочки. Вона росла дитиною обов'язку.

Якби Алька Примус знав один вірш Генрика Збежховського, то він обов'язково прочитав би Лесі...

Дівчино,
 Котра стільки є варта,
 Що світ перед нами вклякає.
 Що ж, що скромна сукенка
 Й черевички подерті —
 Весна завше весна є.
 Як птахи ми живемо
 Миттю свого кохання.
 По дорозі нам квіти не в'януть. [3]*

Алька був блондин, Леся мала його фотографію. Але потім її спалила: "А нащо?!" Алька був багатий (його батькам належала велика молочарня десь під Познанем), тому і знімав разом з товаришем приватне помешкання — у віллі Гердта, також багатого німця.

— А хто там тепер живе?

— Не знаю, — каже пані Леся.

— Тепер на тій вулиці також живуть багаті люди...

— Я вам скажу, й раніше жили такі: директор банку, директор ще чогось..., професор діточих хворіб... Я раз захворіла і тато мене відвіз в лікарню. І якраз той професор там був, подивився на мене і каже: о, я її знаю! І забрав мене до себе. Помучив мене, правда, більше як годину, вийшов до тата і каже: "Niech pan zabiera — ona jutro będzie zdrowa". І точно. Він мені натиснув гланди, і нарив вночі тріснув. Ангіна минула — і зранку я вже попросила хліба, а то не могла нічого їсти. А ми до нього ходили — він мав першу віллу, як тільки до нас повертати, і великий город, допомагали збирати ягоди. Він вже за Польщі був професором. Працював у дитячому інфекційному відділі, і там монахині були... Як мене привезли, відразу переодягли, тато пішов молитися, тоді всюди по лікарнях були каплиці і священик був. А цьоця сиділа, чекала...

Ми вже говоримо про інше, але ще думаємо про віллу Гердта. "Со такого?" — запитав її тоді ще раз цілком серйозно Алька, шукаючи відповіді в дівочих очах: чи пам'ятає вона про вікна. Але вона вже спалила його фотографію. "Він був не для мене", — скаже про Альку.

* Тут і далі переклад автора.

— Пані Лесю, а чи пережили ви у своєму житті таке відчуття, що “оце — моє”?

— Так, було. Один раз я так подумала. Але я помилилася тоді. Той чоловік дуже пив. Він був чи то послом, чи консулом російським в Італії. І повертався назад до Москви. Він знав, хто я є. Він знав мого тата...

До цієї, напевно, найромантичнішої історії свого життя пані Леся більше не поверталася...

— Які ви кольори любили в юності?

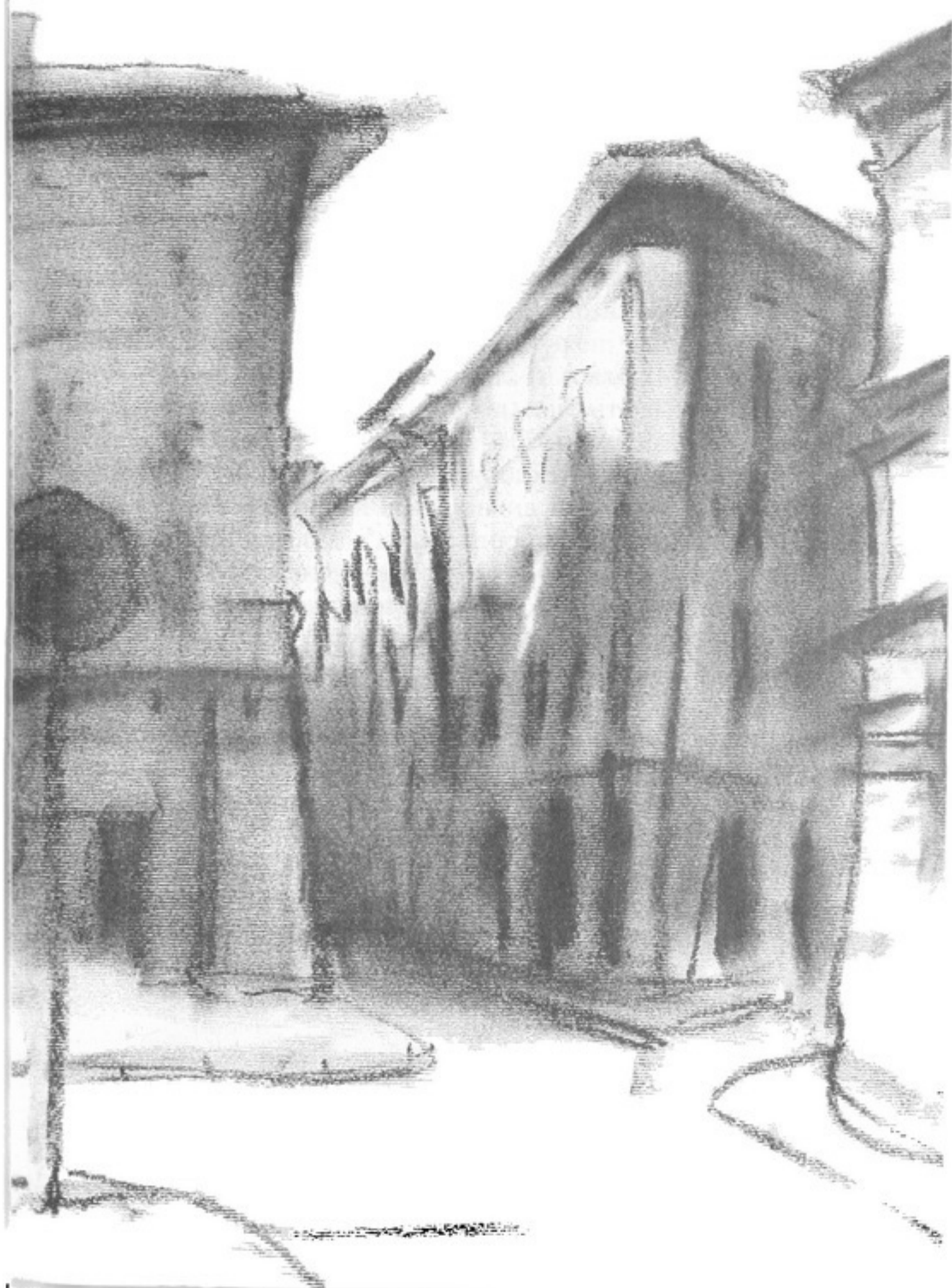
— Голубий (в пані Лесі голубі очі). І моя цюця голубий любила. Ненавиділа жовтий. А я ненавиджу бузковий. Я десь тут маю таку блузку — ні разу не одягала. Я любила ходити на обцасах (як ми їхали на Льва Толстого, то я одягнула босоніжки, що мені прислала сестра. На корку). Пам'ятаю, як перший раз одягнула туфлі на високому обцасі — як здала матуру. Мати Северина купила мені матерію на суконку, я дала пошити, купила собі капелюх і прийшла до неї. А туди, на третій поверх, де жили монахині, вже нас не пускали. Я викликала її, вона вийшла, подивилася... А я — в капелюсі!

1. Рудницький М. Що таке „Молода Муза?” // Чорна Індія „Молодої Музи”. Львів, 1937. С. 10.

2. Горобець Тиберій. Минають дні... // Квіти й бодяче. Львів, 1922. С. 61.

3. Zbierzchowski H. Moja dziewczka // Erotyki. Lwów, 1923. С. 44.

ЖОНГЛЕР

...Якщо пошукати близьких приятелів Чарнецького посеред поляків, то неодмінно знайдемо його найкращого товариша для гарної забави чи задушевної розмови — Генрика Збежховського...

Вони були ровесниками. Народився Генрик Збежховський 1881 року у Львові і був одним з найпопулярніших львів'ян упродовж передвоєнних десятиліть. За ресторанним столиком "Атлясу" творилася величезна кількість його творів, які двічі приносили йому заслужені нагороди: 1928 року — Літературну нагороду міста Львова і 1938 — Золотий Лавровий вінок Польської академії літератури. „Поет, прозаїк, драматург, сатирик, співробітник львівської преси: редактор (у 1920—1926) сатиричного тижневика "Szcutek" [1]. За освітою — правник (закінчив право у Львівському університеті), однак мав довголітню посаду урядника відділу фінансів Львівського магістрату. Був одночасно і насамперед останнім представником молодопольської богеми.

Високий, з продовгуватим погідним обличчям, оздобленим "видатним" носом, з розвіяним волоссям, із зав'язаним під підборіддям романтичним чорним бантом, одягнений в оксамитову куртку, в накинутій на рамена артистичній палерині, у ширококрисому капелюсі... — так описує цього останнього представника львівської молодопольської "циганерії" Вітольд Шолгіна. Коли Геньо заходив до задимленої зали "Атлясу", "ставало ясніше від споглядання його блакитних очей і його усміху, вигляд якого розхмурював уста навіть найбільш понурих пияків"[2].

Жонглер

*Люблю бавитись з римою, як з дівчиною,
Яка для мене своїх пестоців не жаліє.
Мої уста іноді пливуть по її шкірі,
Як теплий вітерець вечірньої години.*

*Та часом жага уразить, як лезо,
Розпалить в крові бажань динаміти,
Й вгризаю зуби в тіла її оксамити.*

*Отож, як захочу, так мені рима співає,
Як покладу на неї свої долоні —
Часом задзвонить, як літня злива,
Часом у шепоті розкоші умліває,
Часом так пахне, як уста дівочи,
То знову кричить у безмірній муці,
Коли її вгризуся до найглибшої суті.*

*Часами для мене стає гротеском.
Як вправний штукар — тримаю у пальцях
Кулю червону, жовту й блакитну,
І ще четверту, що є моєю сльозиною.
І в такт мелодії заколисаних вальсів
Ловлю над головою всі кулі чотири,
Ніби найліпший жонглер у цирку.*

*А як стомлюся і до моєї свідомості
Долетить раптом трупний запах,
Коли молоде тіло побачу виразно
В дошках трунових вивезеної в'язниці,
Рима вірною собакою кладеться на лапи,
Міць моїх м'язів пильним оком вивчає
Та епітафію на мій гріб складає. [3]*

Отже, Збежховський був жонглером, людиною азарту. (Зрештою, як і Степан Чарнецький. Обидва поставили на карту здоров'я, себто життя). Легенди про п'ятики, які влаштовував Геньо в "Атлясі", докотилися до наших днів. Так уже влаштована людська пам'ять...

Широка амплітуда коливання, від "червоної кулі" — і до "сльозини" у творчості Генрика Збежховського — це розмаїття жанрів і настроїв: від легкої іронії — до сатири, гротеску і, нарешті — до тонкого ліризму. Непрочитаний теперішнім поколінням львів'ян, він все-таки залишився жити десь у кутиках міської пам'яті — насамперед як автор шлягерів, хоч насправді тих шлягерів вже ніхто не пам'ятає (це не стосується прихильників його ліричної по-

езії, яких він має, як і кожен талановитий і популярний свого часу поет, і яких є, мабуть, достатньо насамперед серед поляків)...

*Na Wysokim zamku
Siedzi ulan z mamką
I tak sobie romansuje...*

Недавно одна моя знайома, поважна літня пані, відгукнулася на ім'я Збежховського цією романтичною пісенькою. Але почувши, що я хочу використати це до книжки, засумнівалася: може, то й не він, а хтось з безіменних авторів міського фольклору...

Мабуть, сам автор не знав усіх своїх віршів на щодень, інколи, на "День добрий" (які потім часто ставали пісеньками). Правда, їх пам'ятали його заздрісники...

Один із сучасників поета, польський письменник Міхал Борвіч, описав, як у 1939 приймали Генрика Збежховського до профспілки письменників, що, очевидно, передувала створенню Львівської організації Спілки письменників України (Степан Чарнецький належав у 1940 до профспілки працівників вищої школи та наукових установ, очевидно, у зв'язку з тим, що працював у науковій бібліотеці: номер його членського квитка 473688 [4]).

Такі прийоми, які відбувалися тоді у всіх, без винятку, радянських установах, при величезній аудиторії усіх бажаючих, перетворювалися у своєрідні ігри — цікаві для публіки і небезпечні для кандидатів. У кулуарах їх називали ще "покаяльним сексом", бо люди змушені були привселюдно каятися. Такі допити були небезпечними навіть для політично незаангажованих, бо й тут на арену могли виступити заздрісники...

Як згадує М. Борвіч, їхньої уваги сподобився і Генрик Збежховський, "автор запаморочливої кількості віршів легкої лірики, які публікувалися впродовж кількох десятиріч не тільки у збірках, але водночас і насамперед в численних газетах, як типові "jetki"-одnodнівки* на "День добрий". Один з колег якось сказав мені розчулено, що — скільки

* Газети-одnodнівки (за назвою комах, які живуть один день).

разів не розмовляв з ним — думав не про зміст тих його віршів (які були зрештою для того, щоби їх відразу після прочитання забути!), але про самого себе, бо ще дитиною бачив довге прізвище Збежховського в часописах" [5]..

Отже, коли головуючий закінчив читати автобіографію кандидата, публіка була переконана, що "номер" пройде без жодного опору і дискусії. Та просить голосу якийсь заздрісник — і читає вірша Збежховського проти більшовиків... з двадцятих років. Потім — хвалебного вірша на честь когось з польських відомих особистостей, здається, з нагоди іменин... Як же тут бути з тією його аполітичністю?

Аудиторія, що складалася з літераторів, зауважує М. Борвіч, розуміла, що в повені інших однодівок того ж автора, винятково інтимного змісту, інкриміновані віршики (яких вже ніхто зрештою не пам'ятає) можуть свідчити радше про все інше, ніж про політичні зацікавлення кандидата.

З "Пісеньок кабаретових"

Горобчики

*Хлопець і юна дівчина
 Пішли до лісової альтанки,
 Накрила їх листям ліщина,
 Юнак біля ніг коханки.
 І хоч не мала обручки,
 Білі цілував їй ручки,
 Голову клав на коліна,
 І шепотів: моя мила!
 Поїли їх запахи рожі,
 Тож не боронилась довше;
 Сонце вдягало їх золотом,
 А потім, чи знаєте, що потім?*

Приспів:

Вліз котик на плотик і моргає... [6]

Хто писав музику до шлягерів Збежховського? Очевидно, інколи це робив відомий львівський композитор легкої музики Збігнєв Ліпчинський (якого В. Шолгіна називає серед приятелів Генрика). Але насамперед сам поет (про що

свідчать хоча б його "Piosenki kabaretowe", видані разом з музичними нотами без зазначення композитора). Як часто в "Атлясі", написавши чергового чудового вірша "на коліні", він сідав за "атлясовий" фортеп'яно, щоби відразу при власному акомпонементі явити товариству свою нову пісеньку. Був композитором і добрим музикою. Недаремно серед інших карикатурних портретів знаменитих завсідників, що прикрашали стіни "Атляса", Збежховського зображено за музичним інструментом. Це — один із портретів, які колись вразили молоду Лесю Чарнецьку. Тут був і портрет її тата...

Степана Чарнецького також називають серед авторів популярних шлягерів (теж розкиданих по різних часописах, у тому числі й польських, і, на жаль, забутих). Як згадує його донька, він сам складав музику до своїх пісень. Потім розшукував Станіслава Людкевича, який засідав в котрійсь із львівських ресторацій, наспівував йому свою мелодію, а Людкевич підправляв її і стилізував.

Зрештою, обидва — і Чарнецький, і Збежховський — були завзятими театралами і меломанами. Пані Леся згадує, яке пожвавлення панувало в їхньому домі, коли до Львова приїжджав знаменитий співак Ян Кепура, який, зазвичай, відвідував "Атляс"...

Часом у літні погожі дні приятелі зустрічалися у затишній домівці Збежховських на Пісковій... Ця вулиця у мальовничому куточку Львова була прихистком митців і артистів. Тут, починаючи з 1912 року (у будинках під номерами 15 і 15а), працювала Вільна академія мистецтв — досить високого рівня мистецька школа. З художників-українців тут викладали Іван Труш і Олекса Новаківський (до того часу, поки не заснував своєї художньої школи на площі св. Юра, яка була під опікою митрополита Андрея Шептицького). Поруч була майстерня головного художника Львівської опери Фелікса Вигживальського, де, очевидно, виконувалися ескізи та макети декорацій театральних постановок [7].

Кілька разів Степан Чарнецький брав з собою на Піскову і дочку... Один із сучасників, дивуючись із зайнятості Збежховського (поет, повістяр, драматург, пісняр і композитор, керівник літературного театрику, журналіст і редак-

тор, учасник багатьох імпрез і незрівнянний ціцероне львівських локалів!), — писав: "Доба у Львові мала тільки двадцять і чотири години. Як при цьому всьому Геньо міг ще виконувати функції ні менше, ні більше, як на правду радника Відділу фінансів, — цього навіть найближчі приятелі не могли зрозуміти. Навіть ті, для яких знаходив час у ролі чарівного господаря на заскленій веранді вілли панства Збежховських на вулиці Пісковій" [8].

"Мені було десь 12–13 років, коли я була запрошена туди з татом на малину". (Як Леся піросла, тато приділяв їй більше уваги, ніж старшій доньці — переживав за неї).

Збежховський мав за дружинну артистку (можливо, вона співала у Львівській опері, бо виконувала циганські ролі і була подібна до циганки). У малої Лесі склалося враження, що пані Збежховська сама утримувала дім на Пісковій і великий город. Але хтось же мусив їй допомагати, бо тут була ще й пасіка.

Інший спогад стосується одного весілля... Лесі було 17 років, коли Збежховський видавав (удруге) свою дочку заміж. Забаву справляли в "Атлясі", "у тій кімнаті". Леся там, звісно, не була, зате бачила вінчання в церкві. Степан Чарнецький був за свідка. Згідно з тодішніми приписами, каже пані Леся, щоб узяти другий шлюб, треба було перейти в іншу віру (інший обряд?). Донька Збежховського перейшла в православ'я, шлюб брали у церкві на вулиці Короленка (тодішній Францішканській). Наречений був такий високий, що Чарнецький не міг тримати корону над його головою, згідно зі звичаєм, тому він одягнув її на нареченого і пустив його зробити три кола навколо престолу самостійно...

А на Степана і Великдень Геньо приходив до свого приятеля на вулицю Красінського — із загадковою секретаркою Франею, яка шокувала малу Лесю своїм сміливим декольте. (У богеміста Чарнецького зростала донька на диво чистою і міцною квіткою. Вона мала за наставницю татову сестру — Олену Чарнецьку, постать якої овіював шляхетний дух далекого священничого дому зі Шманьківців. І сам тато, до якого Леся мала колись стільки діточих жалів, насправді був уважним і люблячим татом. Просто над усе поет цінував свободу).

Обкладинка збірки
Г. Збєжховського "Жонглер"

MERKURY SZ POLSKI
ORDYNARYJNY
Dzieje wżytkiego świata
myślicy dla informacyey
Założony w roku 1844
GAZETA TYGODNIOWA

HENRYK ZBIERZCHOWSKI
poeta i ostatni cygan we Lwowie
Nr. 3 1844 45 gr.

Портрет Збєжховського

Колись популярні
у Львові кав'ярні
"Рома" і "Шкоцька"
розміщувалися
одна навпроти
одної,
прикрашаючи роги
вулиці Фредра.
Сучасний вигляд
з проспекту
Шевченка

Ці дві постаті, два останніх богемісти "молодих муз" — польської й української — трохи вже старомодні, для багатьох були ностальгійним спомином про власну молодість. Бо ж мало хто так мало важив дрібничковими буднями й надокучливими клопотами, як ці жонглери життя. Здається, вони були вищими і понад кричущі катаклізми галицької міжвоєнної дійсності, виставивши проти них, як щит, свою лірично-іронічну ліру.

Кепкуючи, наприклад, із безплідних зусиль східно-малопольських послів на нарадах у Варшаві у справі порозуміння двох сусідських народів, Чарнецький-фейлетоніст "цілком серйозно" пропонує легший шлях її полагождення. І малює перспективи ... Польсько-українського казино або клубу:

"Вистане зареквірувати (*орендувати*) льокаль, умеблювати його, завести гру в карти, доміно, рулетку, шахи і більярд. Конечний є на місці буфет і то добрий. Там може наступити зближення. Там може прийти до ідилії... Людкевич товк би на більярді, а я підспівував би:

*Біда польку спокусила,
Пішла полька за русина..." [9].*

А Збешховський писав:

Національна справа

I

*Ох, де ще чоловік так бавиться у світі,
Як на банкеті?!
То визнать слід.
Бо як собі поп'ю й поїм як слід,
Нові мелодії
Заграє кров.
Майонез з риби,
Гриби- шампінйон,
Чи тій спокусі є у стані
опертись якийсь муж?
Печеня — а потім
Індик з компотом,
А національна справа все росте і росте!*

II

А як шлунок вже не травить,
 Чоловік промовку править.
 Промовку аж гей!
 Так і є, панове: Польща не загубла!
 Як апетит
 Такий добрий має.

Овочі й сири,
 Вино і лікери,
 Чи тій спокусі є у стані
 опертись якийсь муж?
 Вино шампанське,
 Сигара гаванська,
 А національна справа все росте і росте.

III

Твоя сусідка буйний бюст розкладає,
 На мужчин чатує,
 Дивлячись у бік.
 На вид її лебединих білих персів
 Стаємо щиріші,
 Мутніє зір.
 Там оком глипну,
 Тут ущипну,
 Чи тій спокусі є у стані
 опертись якийсь муж?
 Якби хоч трішки
 Уздріть панчішки...
 А національна справа все росте і росте... [10]

Дуже популярними були сценки-діалоги, що, очевидно, входили до репертуару літературного театру, як, наприклад, "Маріонетки мирні": три дії веселих пісеньок та актуальних діалогів. Їх героями могли стати особистості кількох поколінь та епох, але звичайно на тлі сучасного для автора Львова. (У випадку з "Маріонетками..." маємо двох авторів під одним псевдонімом: HESTAN — Henryk Zbierzchowski і Stanislaw Wasylewski). Наприклад, ремарка до другої дії: "Вечір. Площа Академічна. Зліва: освітле-

ний вхід до кав'ярні "Рома", справа — до кав'ярні "Шкоцька". Справді, ці дві кав'ярні, кожна з добірною, але "своєю" публікою, розміщені майже навпроти одна одної (на перетині вулиць Фредра та Академічної) творили своєрідний динамічний вузол.

Отже, фрагмент з третьої сцени другої дії...

Каспрович:

*Чорти взяли,
На конгрес мене забрали,
Щоб бавитись балачкою.
Тож маю зрадити "Шкоцьку",
Заклад власний, знайомий,
Та йти до "Роми".
Най заберуть кати!
Який там рух.
Приходять делегати,
Живіт біля живота,
Національні менти*.
Та що це — якийсь дух
Наступив мені на п'яти.
Хто це? Зараз визнаю.
Хто шукає зачіпки?
Що я бачу? Сам пан Адам!
Чи, може, то сон,
Чи маю гарячку?
Вітай! Вітаю, Великий!*

Міцкевич:

*Вітаю, професоре!
Так! То я сам
Власною персоною.
Прогожуюсь містом,
Як вже стемніє.
Коли на Кароля Людвіка**
Не було нікого,
Зійшов я з пам'ятника.*

* Шумовиння.

** Нині проспект Свободи.

І тільки.
 Хочу відпочити хвильку,
 Наслухався вже промов
 При кожній урочистості,
 При кожній параді
 Великих, полум'яних слів:
 Польщо, Вітчизно, Народе!!!
 Про відродження, про згоду,
 Що пробила велика година,
 Про яку віщували духи,
 А потім, а потім вчинки
 Були тих слів запереченням.
 Досить мені вже того гашишу,
 Повітря прагнуть мої вуста,
 Хочу тиші!

Каспрович:

Як то? Колона* порожня?..

Міцкевич:

Петшицький — поет хвацький —
 На хвилю мене замінив,
 На цоколь вступив
 І чекає, коли вернуся з прогулянки.

Каспрович:

Не знайшовся хтось гідніший?

Міцкевич:

Так! Але ніхто не схотів
 Стояти до рана... [11]

Генрик Збешховський стає іншим, коли бере до рук ліричну лютню. Навіть у його так званій „легкій ліриці“ (“коронний” жанр поета) є багато ніжності — поряд з грайливістю та іронією. Є тут інколи сміливі двозначності — все, окрім вульгарної банальності. Але найбільше у Збешховського-лірика — ніжності...

* П'єдестал пам'ятника А. Міцкевичу на одній з центральних площ Львова.

Моя осінь

Коли в осінньому золотому сонці
Рум'яніють дерева,
Укладаю я пакт з осінню.

Десь на невидимому верстаті
В сонній тиші над полями
Пречудові шати тче мені.

То пряжу з бабиного літа,
Намотуючи нитку на шпульку,
Білу пряде мені кошульку.

То знов з місячного срібла
Королівський пояс тче для мене,
Цвяшками зір набиваний.

Прийди, дівчино, до моєї хати —
Я тепер такий багатий...
В чудові тебе вберу шати.

Дівочого тіла пишноту
Від пальчиків аж до шиї
Я в золотисту шаль обвию.

На твої босі білі ніжки
Сандали золоті вкладу,
В твоє волосся зірки вплету.

А за шат пишноту королівську,
Що піднесе блиск вроди,
Тільки однієї хочу нагороди:

Твої перса — два білі котики
Із рожевими пуп'ятками —
Я розбуджу поцілунками. [12]

Щастя

Питаєш мене, що таке щастя,
Дівчино чудна,
Що є щастям чоловіка?

Відповідь трудна.
 Є, як вітер — затисни долоні,
 А він крізь пальці втікає,
 Як політ білого метелика
 Через проміння веселки.
 Як ця хвилька заходу,
 Коли душа людська вклякне,
 Скинувши з себе гріхи,
 Ловлячи посмішки ангелів,
 Почувається у своїй радості
 Крапелькою безконечності,
 А може, ще чимось іншим,
 Тим поглядом невичним,
 В якому через життя незгоди
 Дві душі на себе дивляться,
 Або вогнем, який примиряє
 І спалює два людські серця,
 Що, з'єднані до купи,
 Стають горсткою попелу;
 Чи, врешті, прагненням птахів,
 Що в шелесті срібних крил
 Пливуть пізньою осінню
 До якихось сонячних шляхів.
 А може — тільки видивом,
 Зродженим у сні від гарячки?
 Питаєш мене, що є щастям,
 Чудова дівчино!
 Встань перед дзеркалом,
 Глянь і плесни руками. [13]

"В шелесті срібних крил" плывуть тепер щоосені птахи щастя над поетовою могилою в Криниці, куди його закинула доля воєнного та окупаційного часу. Помер Генрик Гжимата Збежховський у листопаді 1942 року...

А на завершення цього розділу запрошую вас до Вірменського собору. Вулицею Вірменською не могли не ходити наші поети, хоч би поспішаючи до "Атлясу", наприклад, з Міського театру... Тут, над "процесійними" дверима, з лівого боку в соборі є фрески відомого художника-мону-

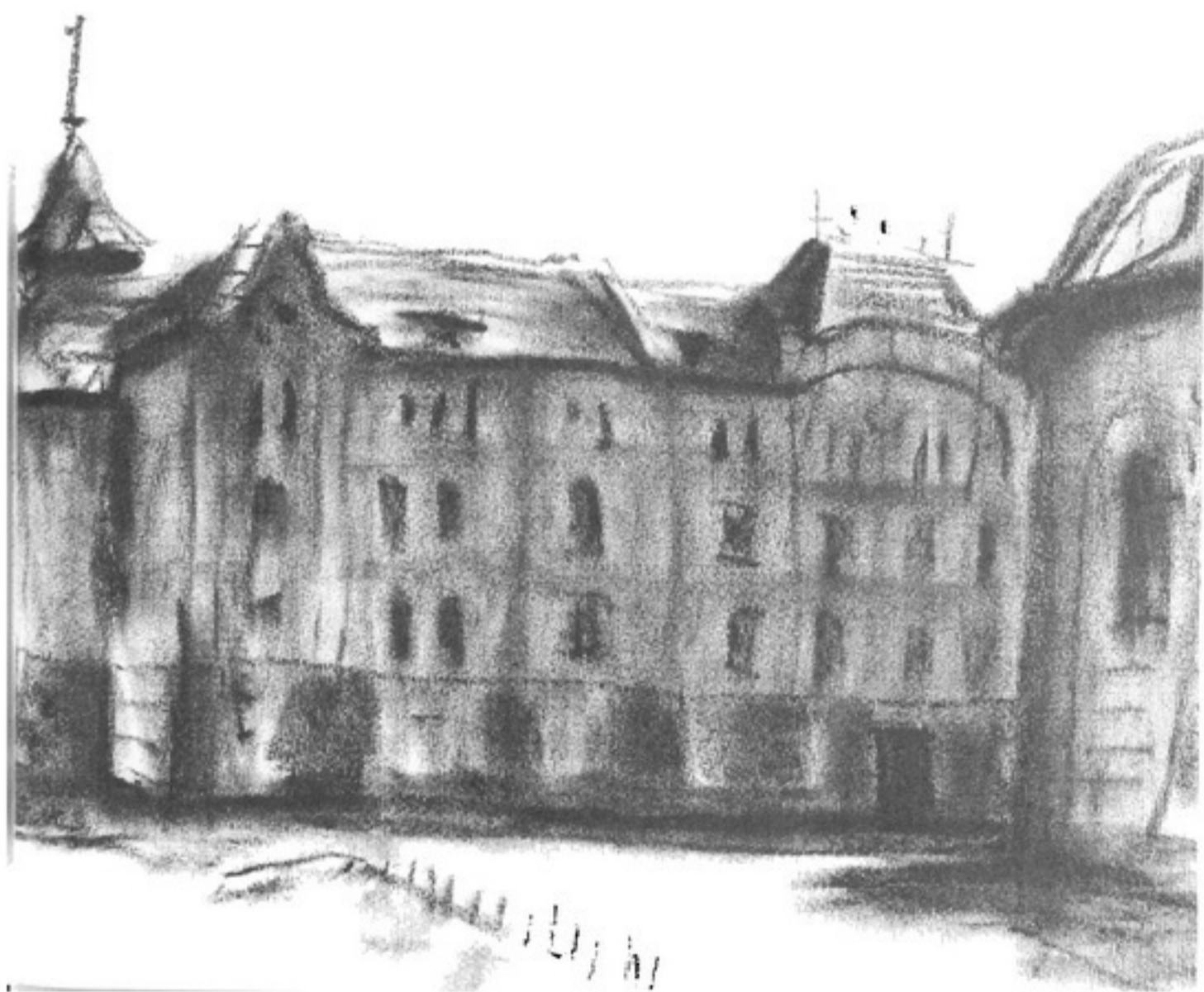
менталіста Яна Генрика Розена — "Смерть св. Катерини Александрійської (святої покровительки філософів і вчених, замученої 307 року фанатичним натовпом в Александрії Єгипетській). ... На тлі зоряного неба молоде тіло замученої християнки несуть два ангели. Їх обличчя сповнені смутку, а лице св. Катерини — спокійне й прекрасне.

"Відомий передвоєнний львівський поет і літературний критик Генрик Збєжховський позичив своє обличчя одному з ангелів у сцені зі св. Катериною" [14].

Цікаво, хто був за другого ангела?

1. Wielka Encyklopedia powszechna. Warszawa, 1969. T. 12. C. 667.
2. Див. Szolgina W. Ostatni bard Lwowa: Tamten Lwow. Wroclaw, 1994. C. 9–17.
3. Zbierzchowski H. Zongler // Rzeczy wesole i smutne. Львів, 1922. C. 5–6.
4. Архів ЛНБ ім. В. Стефаніка НАНУ. Опис №3 документів до 1944 р. С. Чарнецький.
5. Borwicz M. Inzynierowie dusz: Barbara Winklowa. Boy we Lwowie. 1939–1941 // Antologia tekstow o pobycie Tadeusza Zelenskigo (Boya) we Lwowie w opracowaniu Barbary Winklowej. — Oficyna Wydawnicza POKOLENIE, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 1992.
6. Henryk Zbierzchowski. Piosenki kabaretowe: wraz z tekstem muzycznym. Lwow: Karol Juffy. Ksiegarnia. Warszawa: E. Wende i SKA. 1912. C. 33.
7. Крвавич Д. Вільна Академія мистецтв у Львові // Галицька брама, 1997. Лип. С. 7.
8. Szolgina W. Ostatni bard Lwowa: Tamten Lwow. Wroclaw, 1994. C. 12.
9. Горобець Тиберій. Квіти й бодяче... Львів, 1922. C. 87–88.
10. Henryk Zbierzchowski. Piosenki kabaretowe... C. 48–50.
11. HESTAN. Marionetki pokojowe. Scena III. Lwow, 1917. C. 28–29.
12. Zbierzchowski H. Zongler // Rzeczy wesole i smutne. Lwow, 1922. C. 7.
13. Zbierzchowski H. Erotyki. Lwow, 1923. C. 45–46.
14. Smirnow Jurij. Zycie i tworczość Jana Henryka Rosena (okres do 11 wojny światowej) // Biul. Orm. Tow. Kult., 2001/ — 24/25/ C. 24–44.

чари Мельпомени

"Я не пам'ятаю, коли тато писав вірші. Я пам'ятаю тільки, як він писав історію театру і мене заангажував — він бігав по кімнаті зі всякими паперами в руках та диктував мені, а я все писала, писала...", згадує його дочка.

"З поживклих листків, із переказів та спогадів, що погасають, із порозсіваних та порозгублюваних заміток, із рукописних матеріалів та з випадково врятованих і збережених пам'яток — доводиться відтворювати картину того світу"... [1].

Видання 1934 року "Нарису історії українського театру в Галичині" відкривають рядки: "Віддаючи цю книжку до рук читачів, я відчуваю приємний обов'язок згадати добрим словом пам'ять людини, що свого часу піддала мені гадку написати історію українського театру в Галичині, раз у раз заохочувала мене й дала спромогу користуватися джерелами, які для моїх попередників були недоступні. Це був член. кол. Виділу Краєвого й довголітній заслужений голова т-ва "Просвіта" Іван Кивелюк. Його пам'яті присвячую цю свою невелику скромну працю. Степан Чарнецький" [2].

Перший професійний львівський театр, який не випадково називали постійним і мандрівним, столичним, але провінційним, належить до тих чинників, які формували українське обличчя "галицької столиці" та провінції. Створений 1864 року при першому народівському товаристві "Руська бесіда" (тогочасному клубові або касині) галицької інтелігенції, що мало дбати про зближення українців різних станів та їх дозвілля, — театр також був покликаний гуртувати і виховувати. Та як кожен театр у світі, він постав насамперед з екзистенційної людської потреби, в даному випадку галицької публіки, "хліба і видовищ" (і то — свого хліба і своїх видовищ!) та з потреби одиниць лицедіяти, тобто творити свій простір поза звичайним світом. Ця прага досі не втолена, — незважаючи на цілий ряд профе-

сійних установ — що підтверджують нові народження "мандрівних" театрів, тобто без власного приміщення. Таким був на початках відомий "Театр у кошику": блискуча вигадка його ініціатора й режисера Ірини Волицької, яка, може, й несвідомо продемонструвала вірність традиціям львівського мандрівного театру. Цей "статус" має й приватний театр "Небо" — без власної сцени і сталого штату — придуманий теж жінкою — з її потребою любові і самовираження, Марією Верес.

"... Міг я до сеї пори зробити долю, та все через дрібничку не повелось.

Колись у бл. п. Виділі краєвім заповідалося все якнайкраще. Було шляхоцтво, були конексії, було благословенство пок. маршалка Баденього, словом, були плечі, себто все конечне і вистарчаюче в Австрії для кар'єри. Та були й дрібнички для кар'єри. Я любив більше огород Єзуїцький*, як саме бюро; деревляну чи залізно-бетонову конструкцію найдовшого моста дарував би я був все за оден гарний сонет, а рік служби у Виділі краєвім заміняв би я був радо за один день, прожитий на сцені, чи довкола сцени.

І кинув я шляхотський загумінок, підкотив штани й помандрував за підскубаною й підстаркуватою провінціальною Мельпоменою..." [3].

Так вчинив "пан інженер" Чарнецький, перед тим закинувши ще й студії у львівській політехніці.

Він не був першою офірою галицької Мельпомени.

У статті, присвяченій 35-літтю сценічної діяльності свого попередника на посаді режисера театру "Руської бесіди" Йосипа Стадника, С. Чарнецький пише про нього: "Осип Стадник належить до того покоління, що і Юрчак і Рубчакова... 17-літнім хлопчиною покинув шкільну лавку другого курсу учительської семінарії і вступив на сцену українського народного театру товариства "Бесіда"... Було це в Тернополі, року 1893" [4].

А чи не був таким же бранцем Мельпомени і "піонер театрального мистецтва в Галичині" — Омелян Бачинський, перший директор постійного українського театру? Він

* Єзуїтський город — театральний майданчик в Єзуїтському парку (нині парк ім. Івана Франка).

народився 1833 року в селі Жукотині коло Турки в священничій родині... "Родичі, певно, хотіли сина виховати на священника, посилали до школи, старались, що було в їх силі, щоб йому допомогти промостити шлях до спокійного та безжурного життя. Та молодого Омеляна манив інший світ — зачарований світ театральних куліс. Вже 1 січня 1852 р., отже маючи 19 років, вступає до польського театру у Львові (суфлером! — Н.М.) і перебуває в ньому до 1 червня 1857 р. Опісля переїздить за кордон і грає в подільських та польсько-українських театрах в Кам'янці-Подільському, Бердичеві, Одесі, Києві й Житомирі"...[5].

Перший директор (свояк і протеже Ю. Лаврівського, ініціатора створення "Руської бесіди") привіз із собою наддніпрянський репертуар.

Тут були і "Наталка Полтавка" Котляревського та "Москаль-чарівник" Квітки-Основ'яненка (знайомі галичанам ще з перших аматорських вистав 1848–1849 років у Коломиї, Львові та Перемишлі), і "Назар Стодоля" Шевченка, і з десяток "дрібніших" оригінальних творів. З галицьких письменників виставлено тільки одну драму Рудольфа Моха "Опікунство". Та вона в репертуарі не втрималася.

Розчулює така примітка С.Чарнецького про прем'єру "Марусі", якою 29 березня 1864 року розпочався в Народному домі перший театральний сезон: "Маруся" була тридієва мелодрама, основана на повісті Основ'яненка, але змінена дир. Ом. Бачинським за порадою М. Куземського так, що Маруся не вмирає, а видужує та віддається за Василя, бо, мовляв, негарно, щоб на першій святковій виставі вносити такий сум..." [6].

"Царівною вечора" (Марусею) була Теофіля Бачинська, талановита актриса, дружина директора. Чарнецький задля об'єктивності цитує захоплені відгуки польської преси. Успіх перших вистав українського театру очевидний: "Польські провінціальні трупи (наприклад, Лобойка) почали давати українські вистави, і в репертуарі польської столичної сцени входять згодом утраквістичні* двомовні сценічні твори, де деякі особи говорять і співають по-українськи" [7].

* Тут у розумінні — рівноправні.

Так свіжий вітер з-за Збруча ознаменував народження галицького професійного театру. Віддаючи належне його піонерам, автор "Нарису..." підкреслює, що вони, "відділені від дійсності сценічною рампою, були на досвітках 60-х років XIX віку вістунами нашого пробудження і водночас і символом нашої національної єдності з Наддніпрянщиною [8]".

...Степан Чарнецький тримав у своїх руках "касову книгу" — список пожертвувань громадян на заснування театру. "Присилали пересічно по гюльденові, а то й менше...", але сума вийшла дуже поважна. (Так само, як колись на будівництво Народного дому, віддавали свої кошти і поляки, і німці). Автор "Нарису..." наводить слова російського мандрівника Кельсьєва, що саме тоді об'їздив Галичину: "Сільські священики давали гюльдена зі своєї платні; навіть селяни, ті найбільш селяни у світі, складали свої крейцарі на справу, що їй зміст їм, розуміється, і не зовсім був зрозумілий. Та селянин вірить своєму священикові і його синам, бо ж він переконаний у чистоті їх намірів..." [9].

Та однієї жертвовності громади й ентузіастів виявилось замало. Незабаром "Руська бесіда" зазнає впливу москвофілів, і Народний дім (та інші важливі інституції того часу, як от Галицько-Руська Матиця та Ставропігійський інститут) опанують неукраїнські інтереси. Театр, який починався як такий, що "мав чисто український характер", вимушений боронити свій репертуар та сценічну "народну" мову. Крім того, в самому "театральному царстві" почало псуватися". Бачинський не вмів чи не хотів згуртувати навколо себе молодих талантів ... І згодом до боротьби за вплив на театр долучиться й суперництво претендентів на директора.

1873-го року Народний дім відмовляє українському театрові в приміщенні навіть за оплату. Відтоді загострилася проблема стаціонарної сцени, чим завжди переймався Степан Чарнецький (і через 60 літ вона залишиться актуальною). "Польські мандрівні театри мали осідки, що були їх операційними базами, де вони перебували звичайно два рази на рік по три місяці і де мали змогу підготувати репертуар, комплектувати гурт...Тільки шість місяців у році (пересічно) тяглася їх мандрівка, і в цій мандрівці по галицьких містах мали вони завжди для диспозиції (розташуван-

ня) зали польського "Сокола" [10], — зауважує автор "Нарису історії українського театру...", який не забував проводити в цій історії паралелі з розвитком польського театру, що був професійнішим, матеріально та організаційно забезпеченішим.

Згодом Іван Франко з позицій 1905 року достатньо жорстко означить здобутки театру як "наша театральна мізерія" (в однойменній статті, приводом до написання якої послужив уже згадуваний "процес Губчака"). Зокрема він напише: "Театральні історії ніде не належать до приємних, але історія нашого "народного" театру, якби хто написав її, була б історією такої духовної мізерії, якій не легко знайти пару". І далі: "Хіба ж в остатніх часах, за дирекції п. Губчака, не бачили ми вистав, які щодо інсценізації, вивчення ролей, декламації та гри стояли зовсім на тім самім ступні досконалості, як найдавніші руські вистави 60-х років, з тою хіба різницею, що тоді цю невибагливу шапку підіймав на своїх крилах загальний ентузіазм і новина руського слова, а тепер це був сором і свідоцтво нашого застою. Отже, не можна говорити про розвій нашого театру за того півстоліття, а хіба про те, що він мав ліпші і гірші хвилі..." [11].

Здається, що у своїх поглядах на театр Франко і Чарнецький були одностайними. І справді, через 30 років автор "Нарису", спираючись на архівні документи, об'єктивно покаже "ліпші і гірші хвилі" цієї історії. Він віддасть належне театрові, який пропагував українську мову, оцінить готовність "Руської бесіди" запрошувати акторів з Наддніпрянської України та її спроби проводити конкурси місцевих драматургів (перший такий конкурс гаряче привітав Іван Франко, порівнюючи його із подувом свіжого вітру в душній атмосфері тодішньої русько-української літератури).

Проте Чарнецький не дасть загального образу театру як "духовної мізерії". Хоч і покаже періодичний занепад його мистецького рівня, до чого сприялися не так складна і незavidна доля українських інституцій в Галичині, як закулісні інтриги "своїх", неосвіченість, дилетанство директорів і самих акторів та "вбога й анемічна творчість наших драматичних письменників" [12]. І не тому, що Чарнець-

кий був толерантніший чи м'якший від Франка. А тому, що писав свою історію зсередини — як її учасник, театральний референт, режисер, рецензент і просто один з "підданих Мельпомени". Доля навіть дала йому шанс самому пройти (бодай упродовж останнього передвоєнного року) дорогами мандрівного театру.

"Спакувавши манатки, пустилися ми в дорогу на схід", — цією фразою можна було б починати розповідь про кожну мандрівку подорожнього театру, міняючи тільки "сторони світу". Цього разу мова йде про повернення театральної дружини з Кракова, який "сильно втопив усю дружину". По дорозі... " То був січень 1914 року. "Маланку" обходили ми в Новім Санчі, де після нормальної вистави відбувся веселий вечір, на якому зібралася нечисленна громадка новосянчинських українців на чолі з Василем Яворським. В Санчі виступив на сцені тодішній урядник Лемківського Банку, а давній довголітній член дружини українського театру "Бесіди" Андрій Шеремета ".

Попід Середуший Бескид через Горлиці, Коросно (де дали по дві вистави) театр доїхав до Самбора, "відки опісля "доскакували" до Старого Самбора на поодинокі вистави. В Самборі виставив театр уперве Александрова "За Німань їду" та Гордіна ефектовну драму "За синім морем" ("Крайцерівська соната").

Самбір доволі дописав. Та й нова охота вступила в нас. Ми стали викінчувати давніше вже приготовлювану до вистави драму Вас. Пачовського "Сонце Руїни"...

Вистава "Сонце Руїни" була знов театральним празником так для публіки, як і дружини. Всі грали соп атоге. Курбас горів (у ролі Дорошенка — Н.М.). У третій дії в двобою з Василем Коссаком так перейнявся, що я зі страхом глядів на це з-за куліси. Після третьої дії Курбас кинувся мені на шию і спазматично плакав, зовсім не відчуючи, що в часі двобою відірвав собі майже цілу пучку у великім пальці.

Знаменита була Осиповичева в ролі Дорошенкової мами. Ця талановита, рутинувана й нечувано амбітна артистка опанувала пам'ятево свою важку ролю — просто напрочуд. А грала з таким переконанням, з такою силою внутрішнього переживання, що були моменти, які мене, старого

театральника, прошибали морозом. Були вони у першій дії, коли говорила сталевим голосом: "Прилетіли й до мене недобрії вісті, мов чорні орли воду сколотили...". Ще кращою була наприкінці другої дії, коли гляділа крізь вікно на похід серденят, що під звуки "Ой у лузі червона калина" під проводом Дорошенка минали гетьманську палату в Чигирині.

Пречудова і як усе солодка була Рубчакова. Тукальським був придніпрянець Дорошенко...Карликом Лучкою був Юрчак, Марка Проклятого грали Майхер і Білоголовка (напереміну)... [13]

Богдан Козак, маючи у своєму розпорядженні детальний опис спектаклю й аналіз гри акторів під час постановки "Сонця Руїни" в Чорткові*, приходить до висновку, що Чарнецький-режисер дуже точно вловив "художні особливості п'єси, її символічні елементи і зумів їх розкрити через акторський розподіл ролей, зокрема, виконавця головної ролі та інтерпретацію образів Марка Проклятого і карлика Лучки" [14]. Дослідник також відзначає світлову партитуру вистави, що для п'єси з символічними елементами "є важливим художнім компонентом розкриття сценічної дії, її настрою й атмосфери".

Ця, одна з небагатьох відомих нам оцінок режисерської роботи С.Чарнецького, деякою мірою компенсує брак таких характеристик власне в його "Нарисі". Один з перших рецензентів "Нарису українського театру в Галичині", Лука Граничка (*псевдонім літературного критика й дослідника Луки Луцєва*) писав: "Театр — це автор, актор і режисер. Ми знаємо, що режисерська праця пропадає зараз зі спущеною завісою, з неї мало що переходить до історії. А проте ми бажали би, щоб автор в історії трохи більше місця призначив був для режисерії. Може, щось про те писали тогочасні часописні рецензії — та ж автор, як ніхто другий, зібрав величезний історичний матеріал. В праці Чарнецького найбільше місця присвячено українському акторові, тому добровільному рабові нашого театрального мистецтва; яскраво зобразовано також ре-

* Йдеться про звіт Івана Туркенича Артистичній раді товариства "Руська бесіда" про гастролі театру в Чорткові 1914 р.

пертуар, але майже нічого не сказано про режисерські осяги" [15]. Та повернемося до гастрольного передвоєнного року в житті руського (як його ще називали) театру. Після Самбора був ще Дрогобич... Неможливо оминути Стрий, де 23 березня 1914 року відсвятковано 50-літні роковини засновин українського театру святочною виставою "Сонце Руїни". Перед виставою виголосив Лесь Курбас "прольог укладу С. Чарнецького" [16], де рефреном звучать слова:

*Гей, бачить Вас душа моя й уява,
Як Ви ішли в позлоченій короні,
А понад Вами йшла й шуміла слава,
І розплилась по наших небосклоні —
Нар'дини української сцени!*

Автор віддає належне одній із найважливіших місій тодішнього театру:

*...Несли своє ми рідне слово
У всі закутини забуті,
Апостолами і рабами
Були для тебе, рідна мово!*

У Стрию виставлено вперше Винниченкову драму "Чорна пантера й білий ведмідь". Згодом, вже у Станіславові, її дивився Ярослав Весоловський і написав з цього приводу в "Ділі": "Саме впровадження цієї інтересної та місцями незвичайно сильної в драматичні ефекти модерної п'єси до репертуару нашого театру та її дбайливе виведення на сцені треба почислити в заслугу режисерії Ст. Чарнецького. Загалом беручи, виведено п'єсу на вдоволене і найбільш вибагливого глядача... На перший плян вибилася між виконавцями Рубчакова, яка, відтворюючи "Чорну Пантеру", була, особливо в другій дії, знаменита. Видержаним вповні її партнером був "Білий Медвідь" у старанно продуманній інтерпретації п. Курбаса..." [17].

Згадки про Леся Курбаса як про талановитого актора в нарисі С. Чарнецького постійні, але небагатослівні. А от спогади з цього періоду, що спочатку друкувалися в газеті "Новий час" (у листопаді — грудні 1933 року) — дещо

ширші і колоритніші. Знаходимо тут, наприклад, такий цікавий епізод (який пізніше з нарису "вилетів") ...

"Рава-Руська врилася всій дружині й мені в пам'ять одною сумною подією. Лесь Курбас, якого я по змозі старався все брати до себе на мешкання, давав мені майже безпереривно своїми серцевими (сердечними — Н.М.) клопотами привід до непокою. Вже в Сокалі пробив себе був ножем, у Рава-Руській стрілив до себе з револьвера. На щастя, лиш легко себе зранив...

Я мешкав у готелі недалеко залізничного двірця.

Був вечір вільний від вистави. В каварні, де я сидів у товаристві кількох знайомих, принесли мені вістку, що до моєї кімнати привезли раненого Курбаса. Я забрав з каварні військового лікаря й за хвилину були ми в кімнаті. — Картина була така. На моєму ліжку лежав Лесь, над ним ломила руки Надя Іскра, довкола стояло кілька членів дружини. Лікар заосмотрив рану, впевнив мене тихо, що це був чисто "театральний" стріл, і нема ніякої небезпеки.

Не забуду одного моменту, що поневолі мав у собі дещо гумористичного.

Пригадую собі, як львівські денники хотіли прибрати легендою смерть пок. намісника гр. Потоцького. Якийсь "Век Нови" чи інший його побратим писав, що покійник перед смертю сказав: "Повідоміть цісаря, що вмираю як його вірний слуга".

Очевидно, не було в цьому ні слова правди.

Коли ми стояли коло Курбаса вже заосмотреного (він мене не бачив), сказав до Іскри: Надю, перепроси вуйка (цебто мене) — за зміну репертуару"... [18].

(Автор "Нарису" лаконічніший від автора спогадів: "В Раві-Руській виконав самовбивчий замах Лесь Курбас, якого відвезено до Львова, відки вернувся до гурту аж у Кракові" [19].

У Тернопільському краєзнавчому музеї експозиції Степана Чарнецького і Леся Курбаса знаходяться поруч. Обидві досить скромні: ці імена довго замовчувалися. Тут є, наприклад, три книжки С.Чарнецького (дві з них — перші видання), подаровані дочкою поета у 1969-му, та М. Рудницького "Письменники зблизька" (1964 року видання)... Леся Курбаса на Тернопільщині також мають за "свого". І не

тільки як керівника окремої трупи, яка давала у 1915–1916 роках вистави, що так і називалися "Тернопільські театральні вечори". Довший час вважалось, що він народився у Старому Скалаті — в домі свого діда, парохіяльного священика (там, де 1909 року помер батько Леся — талановитий актор і режисер, що прибрав собі псевдонім Степан Янович і про якого дуже тепло пише С. Чарнецький). Але власне тому, що Лесь був дитиною акторів, то народився не вдома, а "в дорозі" — під час гастролей театру "Руської бесіди" на Львівщині... Але відомий музей Леся Курбаса таки на його батьківщині — у Старому Скалаті Підволочиського району на Тернопільщині.

До створення експозицій Тернопільського музею спричинилася багатолітній охоронець його фондів Ганна Володимирівна Швець. Це вона їздила до пані Лесі Чарнецької до Львова, щоб "випросити" в неї перше видання "Нарису історії українського театру в Галичині", і пані Леся віддала — а вона мала єдиний примірник. (З тим жовтим листочком, "актом прийому-здачі" 1969 року, я розшукала Ганну Володимирівну, на тій самій посаді, і вона мені дуже допомогла)... У 70-х їздила Ганна Володимирівна до Харкова (з благословення тодішнього директора музею Б.Б.Ельгардта), зустрічалася з Валентиною Чистяковою, яка зберегла особисту бібліотеку Леся Курбаса. Ця талановита актриса "починалася" з Молодого театру Курбаса в Києві, який навесні 1919 року влився в театр імені Шевченка. Саме на його сцені 1920 року Валентина Чистякова грала у знаменитих "Гайдамаках" за поемою Т. Шевченка, де "Курбас уперше запровадив новий, невідомий усьому ансамблю метод умовно-образних сценічних вирішень" [20]. Пішла за Курбасом і в Київський драматичний театр (Кийдрамте), і в "Березіль"... (Коли Харківський драматичний театр під час Другої світової війни евакуювали в Казахстан — Чистякова змушена була залишити бібліотеку в Харкові. "Хтось" зберігав її в сараї, поруч з вугільним складом. Частина фундаментальних книг продали... Те, що залишилося, актриса берегла).

"Як вона мене зустріла? — намагається згадати Ганна Володимирівна. — Вона жила сама, з нянею. Я прийшла до неї, знаменитої актриси, з квітами. А вона: "Яке у вас кра-

сиве пальто!" — у мене було тоді таке світле пальто... Зразу стало якось невимушено. Показала мені добротний старий килим (Глинянської фабрики) на стіні у вітальні — з величезним сонцем посередині — "то Лесів"... Підвела до невеликої шафки: ось його книги, я рада їх передати вашому музеєві, на батьківщину Леся... — Я почала шукати в Харкові людей, щоб мені допомогли, своїх земляків ... Тими книгами, десь 500 примірників, наповнили ми чотири ящики з-під сірників. На вокзалі не приймають: треба оббити ящики залізом. Оббили, здали в багаж... І я з Харковом попрощалася".

Пізніше Харківський інститут культури почав шукати ту бібліотеку... Його представники працювали у музейних фондах Тернополя і Старого Скалата.

У фонді "З бібліотеки Леся Курбаса" є книжки з його автографом або ж факсиміле. Серед них мою увагу привернула "Галицька та буковинська поезія ХХ віку", харківське видання 1930 року, придбана Курбасом вже, очевидно, в Харкові задля дорогих його серцю імен: є тут поезії Степана Чарнецького та інших молодомузівців. Ще одна книжка з автографом Курбаса "Український театральний музей" Петра Руліна (Київ, 1927). Роздумуючи про завдання такого музею, театрознавець зокрема пише: "Ставлячи перед собою певне завдання — репродукції театального видовища в цілій сукупності всіх його елементів, — повинні ми намагатися з'ясувати, як виглядали та звучали всі чинники вистави та як сприймала її тогочасна публіка, задля якої театр існував і від якої він живився" [21].

Публіка в "Нарисі" Чарнецького присутня красномовно. Автор спостеріг її не тільки як зацікавлений історик та учасник театру, але також як письменник, який добре розумів, що "якість і кількість" публіки на виставах українського театру свідчить і про стан національної самосвідомості, і про пошанування українського мистецтва "чужинцями". Театральна публіка тут асоціюється з інтелігенцією. Тільки один раз він зауважує селянську публіку — в Калуші...

За архівними даними також можна судити про успіх вистав, тобто про її величність публіку. Наприклад, про театральний сезон 29 січня — 13 березня 1865 року в

Перемишлі: "Перемишляни ходили до театру дуже пильно. На 20 вистав у Перемишлі продано, як підрахував Ковальський, 1436 крісел і 3165 інших місць; доходу бруто було 2291 г, 25 кр. З огляду на незвичайний успіх, дали одну виставу ("Назар Стодоля") на користь театральної дружини, другу ("Безумна" й "Мужики-аристократи") на користь бідних учнів Перемишля, хоч директор не забув стягнути з вистав половину чистого доходу собі... Публіки в театрі все було повно. Ходили духовні достойники, світська інтелігенція, довколішне духовенство, шкільна молодь, селянство, поляки й німці" [22].

"Живі" спостереження 1913–1914 років:

"...Львівське знеохочене громадянство відвідувало театр дуже слабо. Крім інших причин, викликала це непривітна, брудна зала "Ят Харузім" (на вул. Бернштайна)* з невисокою тимчасовою сценою, що скрипіла за кожним кроком актора, старосвітське примітивне технічне обладнання і старі, зношені, обдерті декорації.

Виділ "Бесіди" дав єдиний можливий у цьому становищі наказ — "звивати шатра" та їхати на провінцію".

"В Городку не було успіхів, не було й сподівань на краще майбутнє. Мале бідне містечко, така сама зала, української інтелігенції обмаль, убоге купецтво, байдуже до театру, околиця теж не давала збору.

Після двох тижнів театр переїхав до Кам'янки-Струмилової, де грав у залі новозбудованого (за планами інж. Черника) Народного дому. Зала, правда, невеличка, але гарна, чистенька. Українське громадянство, хоч невелике й небагате, але добре організоване, свідоме, патріотичне, давало надію, що вже й при малому впливі чужих (цебто поляків і євреїв) забезпечить існування театру. Та "вшех-поляки" проголосили, організували й дуже послідовно провели бойкот театру. А втім, це явище не було нове".

З Кам'янки переїхав театр до Радехова, де дві неділі грав у доволі пристойній залі Народного дому. Відношення радехів'ян, а ще більше околиці, до гостини театру було дуже прихильне і щире. Правда, в Радехові було українсь-

* Будинок товариства Ят Харузім — донедавна Палац культури ВО "Електрон" на вул. Шолом-Алейхема.

Автограф Леся Курбаса

Пам'ятник Катерині Рубчаківській в Чорткові

*Колишній Народний дім на Клепарові
(нині вулиця Варшавська у Львові)*

кої інтелігенції мало, але ж ходили до театру жиди, а в погідні дні дописувала околиця, головню священство...

З Радехова театр переїхав до Сокаля, що не бачив театру довші роки. Причина була в відсутності відповідної зали. Українці мали невеличку залу зі сценою, але вона ледве задовольняла аматорів... Та в Сокалі, незважаючи на заборону, вдалося найняти залу "Сокола" на понад два тижні. Місто мало доволі невігідне сполучення зі Львовом, люди стужилися за театром. Театр навідувала радо й чужа добірна публіка.

В Самборі почували ми себе краще: мали вражіння, що вернули з чужини. Самбірська публіка була дуже сердечна й запальна. Театр любила пристрасно й вміла здобутися на справедливу оцінку.

Стрий зі всіх міст мав найбільше української інтелігенції. Виявилось це на ювілейному вечорі, де я її всю бачив.

В нашій мандрівці робили ми ще "котячі скоки" з поодинокими виставами і так з Белза до Угнева із "Запорожцем за Дунаєм", з Дрогобича до Борислава — з "Нещасним коханням" і "Оповіданнями Гофмана" та до Калуша з трьома виставами, на яких я вперше бачив в театрі маси доохресних (довколішніх. — Н.М.) селян" [23].

Галицька театральна публіка залежала таким чином і від приміщення. А що вже говорити про артистів! Про театральну дружину...

Театральна дружина

"Пішли зі мною в життя спогади про вас, пішли такі дужі та протяжні, як голос зажуреної трембіти, як шум чорногірської смереки..."

Від весни 1913 року, майже до самого вибуху світової війни прожив я з вами й серед вас у театральному шатрі українського столичного (але мандрівного!) театру в Галичині, цього українського театру, якого доля ще й сьогодні така схожа з циганськими шатрами безщасних дітей Шоми...

Вічна мандрівка, безупинне скитання по містах і містечках Галичини. Ніде довшого пристановища, ні постою.

В 1913 році тих кілька міст, що мали свої салі — такі салі, що ними розпоряджалися українці (точніше, українські установи), були всюди заняті на кіна... (приблизно на десять вечорів у рік мають вони відступити салю на вистави українського театру)... Кіно грало майже до години, в которій мала починатися вистава...

А всі інші міста й містечка!

Треба було виходити ноги, ... щоби дістати неукраїнську салю на виставу українського театру. А де цих труднощів не було, там виринала нова перешкода у формі незабутнього спомину про неоплачений за салю довг одного з попередніх директорів чи підприємців.

В таких умовах працює український театр на галицькій землі вже 70 років!" [24].

З точки зору Степана Чарнецького, брак сталої сцени був суттєвою проблемою тодішнього театру (цю тезу він буде обстоювати чи не у всіх своїх статтях на цю тему). Така позиція Чарнецького зумовлена не тільки його професійними інтересами, але й великим співчуттям до праці акторів. Як згадує Йосиф Стадник: "Просторе підсіння, звідки два дні тому вивели коні чи іншу худобу, стодолу, де ще недавно стояло збіжжя та паша, якийсь більший гамазей чи пожарну стражницю зміняла вмiла рука театрального машинiста на захист української Мельпомени"(До речі, Стадник особливо патетичний у своїх спогадах: "Тодішня театральна дружина, куди більша числом, краща якістю від найкращих наших труп теперішньої доби, несла високо свій мистецький прапор") [25]..

Цього літа я шукала таку стодолу, вірніше спомин про неї, на мальовничій чортківській вуличці, яка вузькою гадючкою пнеться вгору від річки Серет. Вуличка колись називалася Калічівкою (тепер Івана Пулюя). Тут, за переказами, виступали колись артисти "Руської бесіди". Степан Чарнецький нічого не напише про свої виступи в Чорткові 1914-го, які відбувалися за якихось 10 кілометрів від його рідних Шманьківців, бо тоді його уяву заповнила війна...

Зусилля галицької громади, яка ще раз було піднялася, щоби збудувати український театр у Львові, теж розбили-

ся об цю страшну реальність. Правда, фірмою талановитого архітектора й будівничого Івана Левинського було спроектовано у 1900–1914 роках з десяток споруд під Народні доми, для "Просвіти" та інші, які можна було використати як зали засідань, концертні та театральні майданчики. Серед них — будинок акціонерного страхового товариства "Дністер", музичний інститут ім. М. Лисенка.

Показовим у цьому відношенні був будинок "Просвіти" на Клепарові, зведений методом "народної будови" 1911 року, так званий дім І. Вертипороха. Його дехто вважає першим стаціонарним українським театром у Львові. В його архітектурі добре видно "руку" (чи око?) І. Левинського: провідна строга романська тема в поєднанні з народною гуцульською формою. Зрештою, цим будинком на теперішній вулиці Варшавській і зараз можна помилуватися. ("Відомо, що в оформленні театральної зали був задіяний О. Лушпинський, провідний митець фірми І. Левинського") [26].

Проект театру "Руська Бесіда" у Львові (1904–1909), якому також притаманні пошуки фірмою І. Левинського українського національного стилю, залишився незреалізованим. Його було визнано кращим — у суперництві з проектом знаменитої віденської фірми Гельмера і Фельнера. Були зібрані гроші (чи не головним меценатом виступав сам І. Левинський), здобуто дозвіл на місце — на теперішній площі Шашкевича. Довго там лежав камінь із написом про те, що тут буде театр...

Мрія про театр не сповнилася, але вона актуальна й досі. Бо хіба Львову не потрібен ще один театр? В природі людини закладено грати і з часом ця потреба, якщо вона яскраво виражена, мусить бути задоволена. Чи не заради цього ідуть жерці Мельпомени на муки?..

* * *

Степан Чарнецький "призбирував" в пам'яті і в серці театральні історії все життя. У збірці "Квіти й бодяче" знаходимо такий щемкий спогад про Садовського.

У вірній службі

Ходить по Львові задуманий, сумний, огірчений, пригноблений. Іноді робить на мене вражіння старого орла, що волочить по землі свої надломані крила. І не диво. Мав же ж він довгі роки гордовитого лету до хмар, над хмарами до зір — до сонця! Має він за собою невтомний, жертвенний труд цілого життя, присвяченого українському мистецтву, змарганого на дошках української сцени.

Микола Садовський! Кому в Україні чуже се ім'я? Хто в Україні не знає, що було змістом життя цієї людини?

Бо мав він у життю лиш одну коханку, якої ніколи не зрадив, якій все був собачо вірний, якій віддав молоді літа, вік своєї мужеської сили, словом, все життя, всі нерви, всі думки і мрії, всю кров і пребагату душу.

Якраз минає сорок літ сценічної діяльності Садовського. Сорок літ праці, що перейшла на очах придніпрянських і галицьких українців! А плодами її: сотки сценічних креацій, виведення на сцену цілого ряду драматичних творів старшого і новішого письменства, виховання цілого покоління молодших акторів і взагалі поставлення діла українського театру на тій висоті, на якій воно стояло в Києві останні роки перед війною... Коли грядущим поколінням передамо спомин про великого драматичного артиста, то на сторінках історії нашої мистецької культури знайдеться, певно, окрема глава про діяльність Садовського як організатора, керманіча і режисера української сцени.

Від ряду місяців Садовський проживає у Львові — без діла... Дивно мені і соромно за нас і за наші відносини. Людина на силах, що могла би віддати неоціненні прислуги нашому театральному ділу, не знаходить місця для своєї праці. Невже справді у нас щасливі відносини і стан, що нам легко обійтися без використання для нашої сцени побуту Садовського в Галичині?

Чи потрібна на се відповідь? Чи є у кого сумніви, що справа нашої сцени і театральної мистецької культури стоїть під цю пору дуже лихо і нема поки що сподівання ні виглядів, щоби діло пішло на кращий шлях. Старше покоління наших акторів перевелось і звелось, нового не

відросло ніщо і ніщо не підрастає. Нема просто руки, щоби виховала нову генерацію, щоби її вивчила найконечнійшої для актора азбуки. Се все, що у нас робиться, се блукання напотемки. Се дилетантизм, се зусилля, се, може, добра воля, найкращі інтенції, що, як відомо, в мистецтві ніколи не вистачають за діло. Чимало корисного міг би тут зробити Микола Садовський. Чому його до сеї пори не втягнуто і не заставлено до сеї роботи? Не питайте його, а питайте сих всіх "меценатів", в чийх руках лежить доля українського театру в Галичині.."

До болю знайома постать? Справді, здається, що дух Чарнецького зовсім недавно прилітав до Львова й зустрів на Академічній ще одного нашого "старого орла, що волочить по землі свої надломані крила". Ще вчора можна було "заставити до роботи" його золотий досвід, а нині він уже й сам не схоче...

У звіті правління товариства "Руська бесіда" про діяльність українського народного театру у Львові з 1 листопада 1905 по 30 квітня 1906 рр. зокрема зазначено: " В часі, справозданям тим обнятім, справував дирекцію театру п. Микола Садовський, славнозвістний артист український, котрого Виділ "Бесіди" спровадив був єще в маю 1905. За часів директури Садовського сцена нашого театру станула на вишині, якої ще доси не було, бо не тільки впровадив він нові, у нас єще не знані штуки, не тільки сам вивчав він молодших артистів, як грати повинні, і розбудив у них замилованє до штуки, але надто приєднав він до дружини одну з найславніших артисток театрів українських п. Заньковецьку, яка, почавши від Станіславова, виступала у всіх містах побуту нашої дружини"... [27].

Безперечно, Чарнецький був знайомий з цим документом, як і з багатьма іншими, що спонукало його згадати відому істину: "Спадає завіса — і актора нема!".

Можливо, й тому він відчув обов'язок увіковічнити самовідданих жерців Мельпомени, кинувши жмуток спогадів і любові.

Про Марію Заньковецьку (Адасовську) він так напише: "Про Заньковецьку не доведеться багато писати. Це була артистка на велику міру, її слава гомоніла не лише на всю

Україну, а й далеко поза її межами. Захоплювався нею такий критик, як Суворін, ставлячи її нарівні з Сарою Бернар. Виступаючи на дошках галицького театру, Заньковецька виправдала цілком увесь гомін своєї слави. Хто бачив її на сцені, той не забуде її ніколи. Чи як Харитина ("Наймичка"), чи як Софія ("Безталанна"), чи в "Батьковій казці", чи циганці Азі, чи у "Глитаї", чи як Лія в "Жидах", — вона творила високомистецькі постаті, повні правди, сили і краси" [28].

Важко не погодитись із твердженням Ніни Бічуї про те, що "Нарис історії українського театру в Галичині" — найголовніша й найважливіша праця, що її залишив нам Степан Чарнецький [29]. Нелегко не заперечити Карманському, який писав про Чарнецького: "А проте ледве чи знайдеться інший українець у Львові, який би так, як він, вникнув в цілу останню добу нашого культурного, політичного і громадського життя. Він знав нас усіх — навіть таких, яких ми не замічували між нами. Міг би так, як ніхто, намалювати "смейну хроніку" — наших "Люборацьких"*.

Та він її не змалює, бо до фундаментальної праці він не здатний" [30]. Тут Карманський вочевидь зризигнував "Нарис історії українського театру в Галичині". Бо власне "Нарис..." дає ключ до творчого потенціалу Чарнецького. Він мав "режисерське око" і чуле серце. І, можливо, бачив трохи більше від своїх товаришів.

На думку Богдана Козака, "Нарис..." і досі служить театрознавцям і студентам підставовою книгою для вивчення історії театру. У ньому закладений величезний фактологічний матеріал, окреслено духовну ситуацію...

Мистецтвознавець О. Боньковська, дослідниця пізнішого періоду галицького театру — товариства "Українська Бесіда", пише: "За діяльністю театру спостерігав такий професіонал, як С. Чарнецький, який показав себе не тільки об'єктивним критиком, а й інтелектуальним істориком українського театру, збагачуючи свої рецензії невідомим цікавим матеріалом" [31]. Цю характеристику можна, без

* "Люборацькі" — роман Анатолія Свидницького (1834—1871), вперше опублікований І. Франком у журналі "Зоря" в 1885 р.

сумніву, прикласти і до попередньої праці Чарнецького, пов'язаної з діяльністю театру "Руської Бесіди".

До оцінок "Нарису" С. Чарнецького варто додати ще одну: це документ великої любові до театрального братства. Він має, окрім історичного, ще й великий "людський" матеріал і гуманістичний заряд. Десятки імен! І сумне "Подзвінне" — квіти пам'яті на могили... Цю історію Чарнецький буде писати все життя.

"Часом переглядаю старий записник і наводжу на пам'ять імена цих людей, таких колись мені близьких і дорогих — хоч як нервозних, химерних, необчислимих (непередбачуваних. — Н.М.), а з породи, правила й обов'язку, — невдячних.

*.....
Маю їх всіх живо в пам'яті .*

І вічно залюбленого Леся Курбаса, і вічно заклопотаного фінансово Даньчака, й Михайла Коссака, що взявши найменший зачет, пропадав на днину, й Юрчака, що з вудкою довгі години просиджував над Бугом, і Гречанівського, що ночі просиджував над розписуванням ролей, і старого Нижанківського, посивілого від журби, що "штани щораз то гірші, а пиво щораз то смачніше", й Олексу Ремеза, що вже в 1913 році був скристалізованим комуністом, що хотів не лиш театр, "Бесіду" й мене, але всю Галичину, а то й Австрію повернути на віру Леніна...

Багато з моїх товаришів праці перенеслося вже в кращий світ. Микола Вільшанський (прозваний "Отеллом") спочиває аж у Києві, знаменита Кушнірева загубилася серед яблуневих садів України, про Іскру нема вже довго ніякої чутки, Лесь Курбас пропав у большевицьких нетрях, Кліма Коханенкова померла в Одесі, Михайло Коссак є "лектором музики в Кам'янець-Подільському університеті", Бучма, Кохан, Лопатинський та Гірняк працюють на сценах большевицьких. Петрович, Юрчак, Майхер, Осиповичева й Василь Коссак померли на рідній галицькій землі — могила незабутньої Катерини Рубчакової виросла на зазбручанському Поділлі. Вимерла й більшість членів оркестри. Білоголовка й Горак загинули на війні.

Бо ж тих добрих людей я любив' [32].

Із спогаду про Андрія Стечинського, талановитого актора і досвідченого режисера:

"Була це дитина галицького села. Народився в Хреневі (повіт Кам'янка-Струмилова) 16 грудня 1849 року. Закінчивши народну школу, вчився у Львівській українській гімназії. Дуже вродливий, поставний учень VI класу, втік 1866 р. зі школи до театру. Одного дня старий батько Мужик (таке було їх справжнє прізвище) приїхав до Львова відвідати сина, та на велике своє здивування не застав його на квартирі, а довідався, що його Андрій поїхав з театром.

Зажурився старий. Довідавшись, що театр у Тернополі, повернувся до Хренева, запряг коні та пустився в дорогу... Проїхав 18 миль, відшукав свого блудного сина і забрав його до школи... Андрій покорився волі батька, взявся до книжки і ... з сьомого класу знову втік до театру... Стечинський залишився на українській сцені й розлучився з нею після тридцятирічної служби в Золочеві, коли на пробі "Хата за селом" звалився на сцені ... на удар серця" [33].

Багато акторів пройшло через сходинки галицької сцени. Серед найвідоміших з них, таких як — І. Біберовичева, І. Рубчак, К. Рубчакова, Г. Юрчакова, Й. Стадник, А. Курбас, А. Бучма, М. Крушельницький, І. Грановецький, Т. Гембітський, М. Заньковецька, М. Садовський, П. Барвінський, В. Плошевський, С. Янович, — дослідники називають і Степана Чарнецького [34].

Проте часом здається, що автор "Нарису" забуває, що сам належить до спокушених театром, — так він дивується самовідданості інших, так уміє віддати належне їхньому талантові і праці, поцінувати неоцінене, поспівчувати.

Одна з його пізніших статей, де викладено ряд жіночих образків — артисток, починається такими роздумами:

"Над роботою вчительки переходимо мовчки, про жертву черниці не гадуємо ніколи. Про успіхи артистки пишемо і говоримо. Та Боже мій милий! Які ще недавні часи, коли українська акторка, сходячи після вистави зі сцени,

почувала себе немов поза скобками громадського й товариського життя!" [35]...

Справді, що спонукує цих тендітних метеликів (і мотилів!) летіти на жорстокий вогонь рампи? Однозначної відповіді на це запитання, здається, не зміг дати й Чарнецький — історик театру. То, може, Чарнецький-поет був ближче до істини?

Із циклу С. Чарнецького "З життя і сцени" прочитаємо "на завісу" хоч би оце...

*"Pagliazzo"**

*Чому уста твої тремтять нервозно,
Чому скажений жаль глядить з-за вій?
Гей, хто б в життя так все приймав серйозно...
Ridi Pagliazzo!.. Смійся, смійся, смій!...*

*Навіщо біль в глухім топити стоні?
Усе в життя судьба несе сліпа;
Вбери дзвінки і сплесни у долоні,
La gente paga. Бачиш: жде товпа...*

*А Недду другий стане пригортати,
Другий їй буде партнером на хвилю —
Та вір, що грають одну з кращих дій...*

*Гей, вперве ось прийшлося тобі пізнати
Життя без злуд — а ти падеши в безсиллю,
Спектакль зриваєш... Бідний... смійся, смій [36]...*

* Вірш навіяний оперою італійського композитора Руджеро Леонковалло (1858 — 1919) "Паяци". (Правильно мовою оригіналу "Pagliaccio").

1. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 9.
2. Там само. С. 1.
3. Чарнецький С. Квіти й бодяче: Нариси й замітки з дороги життя. Львів, 1922. С. 63
4. Чарнецький С. Осип Стадник: У 35-літні роковини сценічної діяльності // Назустріч, 1934. Ч. 4.
5. Чарнецький С. Памяті першого піонера театрального мистецтва в Галичині // Новий час, 1933. Ч. 256. 17 лист.
6. Степан Чарнецький. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 28.
7. Там само. С. 30–31.
8. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 1.
9. Там само. С. 18.
10. Там само. С. 232.
11. Франко І. Твори: У 50 т. К., 1982. Т. 35. С. 363.
12. Степан Чарнецький. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 233.
13. Чарнецький С. Моя мандрівка з Мельпоменою // Новий час, 1933. Ч. 279. 16 груд.
14. Козак Б. До історії постановки драми "Сонце Руїни" Василя Пачовського // Василь Пачовський у контексті історії та культури України. Ужгород, 2001. С. 115.
15. Граничка Л. Степан Чарнецький: Нарис історії українського театру в Галичині // Вістник, 1934. Т. 4. Кн. 12. С. 928–930.
16. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 149.
17. Цитую за: Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 151.
18. Чарнецький С. Моя мандрівка з Мельпоменою // Новий час, 1933. Ч. 277. 14 груд.
19. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 147.
20. Тельнюк С. Богиня з театру Курбаса // Україна, 1990. Ч. 12. С. 17.
21. Рудін П. Український театральний музей: Завдання й перспективи. Київ, 1927. С. 4–5.
22. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 36–37.
23. Див.: Там само. С. 140–151.
24. Чарнецький С. Моя мандрівка з Мельпоменою // Новий час, 1933. Ч. 272. 8 груд.

25. *Стадник Й.* Наш театр 40 літ тому // Назустріч, 1935. Ч. 2. 15 січ.
26. *Нога О.* Іван Левинський і театральне будівництво Львова кінця ХІХ—початку ХХ століть // Річ, 2001. Ч. 2. С. 30.
27. Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник документів і матеріалів. К. 1986. С. 164.
28. *Чарнецький С.* Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 131–132.
29. *Бічуя Н.* Степан Чарнецький // Митці Львівщини. Календар ювілейних і пам'ятних дат на 2001 рік. Львів, 2001. С. 27–30.
30. *Карманський П.* Українська богема. Львів, 1936. С. 74.
31. *Боньковська О.* Львівський театр товариства "Українська Бесіда". 1915–1924. Львів, 2003. С. 88.
32. *Чарнецький С.* Моя мандрівка з Мельпоменою: Спогади // Новий час, 1933. Ч. 272. 8 груд.
33. *Чарнецький С.* Нарис історії українського театру в Галичині. Львів, 1934. С. 185.
34. Див.: *Проскураков В., Ямаш Ю.* Львівські театри: Час і архітектура. Львів, 1997. С. 58.
35. *Чарнецький С.* Наші театральні артистки // Назустріч, 1935. Ч. 12.
36. *Чарнецький С.* В годину задуми. Львів, 1917. С. 33.

мати Северина

Як тільки перший сонячний промінь добирався до вузької й глибокої вулички Гродзіцьких, Леся вже була приготована. Навшпиньки проходила повз кімнату, де спав її тато, і пташкою випурхувала з дому. Тоненька дівоча по-стать зупинялася лиш на мить біля ніші з фігуркою Божої Матері. (Ця фігурка нині знову прикрашає будинок під номером 3 на теперішній вулиці Друкарській, відомий ще з XVII ст. як "кам'яниця під Богородицею"). Про що вона молилася? Просила послати здоров'я своєму батькові? Степан Чарнецький надто цього потребував... Чи, може, його дочка дякувала Матінці Божій за те, що вона чудесним способом врятувала їхні життя? Ще Леся Чарнецька молилася за свою добру опікунку в гімназії — матір Северину.

Леся приходила в гімназію Сестер Василіянок на Длугоша (тепер вулиця Кирила і Мефодія) першою — не було ще й піввосьмої ранку...

— Коли йшла до школи, ще нікого не було на вулицях — мені першій відчиняла монахиня, сестра Мирослава. Я відразу відкривала всі вікна. Тепленько! Парове опалення. А ще — дуже чисто, підлога — жовта, як яйце.

— А чого ви так рано приходили?

— Я любила так. Пам'ятаю, як вже матуру здавала, то в годині шостій йшла — тоді ще безпечно було — на Високий Замок. Бо тато не любив, щоби вдома вчилася, — я все вголос вчила. Мав свої гримаси! Денервувало його... Я йшла на Високий Замок — повз пожежне управління, тоді коло нього була стоянка автобусів, і далі вузькою вуличкою вгору. Переходила біля монастиря Кармеліток, потім коло того гроту, куди нас колись мама водила... Там вчилась, потім спускалася вниз і йшла до школи. Так було гарно!..

Поети не люблять, коли хтось порушує їх тишу. Навіть якщо це рідна дитина..

Слухаючи пані Лесю, згадую, як сама ходила ранками на Високий Замок — готувалася до вступних іспитів в уні-

*Кам'яниця "під Богородицею"
на теперішній львівській
вулиці Друкарській, 3*

верситет. На початку 70-х все ще було безпечно... Хто зна, можливо, я йшла тою самою стежкою, що й гімназистка Леся Чарнецька? Я жила тоді в однієї з маминих тіток — Катерини (цьоці Каськи), примхливої старої панни, якій заважала самою своєю присутністю, на вулиці Данила Галицького, 6. Буяла пізня весна, та ранки ще були прохолодні і, переходячи через скверик біля Лялькового театру, я намагалась вступати у теплі сонячні кола. Кинувши поглядом праворуч, можна було побачити вулицю Друкар-

ську, якою я інколи ходила на Галицький ринок — спочатку коло "дому з грифонами" (під номером 11), а потім — повз будинок з порожньою нішею на рівні другого поверху. Часом під нею, просто на бруківці коло самої стіни, лежали квіти — хтось приносив їх на згадку про Маріїну статую. У Львові багато було будинків з порожніми овальними нішами, де колись стояли фігурки святих — чи не кожна поважна кам'яниця мала свого патрона, але найчастіше то була скульптурка Богородиці — захисниці і покровительки. Ці ніші почали заповнюватися десь після 1990-го. Причому на стіні Друкарської спочатку появився дерев'яний престіл, на який люди до цього часу кладуть квіти...

Я (певно, так само, як колись Леся Чарнецька) дряпалася на гору і, поки знаходила заповітну місцинку за кущами, яку мені показала сусідська дівчина, зігрівалася. Спокій тут могла порушити хіба що зелена трав'яна жабка, що спивала росу із широкого лопуха. Пташиний спів був найприроднішим тлом для ранкових занять. Я декламувала улюблених поетів і власні вірші й відчувала небувалий приплив любові до світу. Звичайно, що тоді ще не позбулася доброї

шкільної звички — читати вголос. З часом ми втрачаємо її і замикаємо голос на дні душі: замикаємося в собі. З часом мова пані Лесі стала лаконічною, вона радше константує факти (оголює суть?), ніж розповідає про свої відчуття. Але я переконана, що поетова дочка на Високім Замку так само розкошувала. Адже не могли не озиватися в її крові гінкі темпераменти батька й матері, які тільки згодом життя притлумило.

Тієї весни Леся здавала матуру і, певно, виходила з дому раніше від двірнички... Дівчина спускалася зі своєї вершини разом з першим трамваем, який дуже повільно видряпувався на гору і не менш обережно повертався крутою вуличкою Св. Войцеха (нині Максима Кривоноса) вниз, до Губернаторських валів. То була "дванадцятка". Я ще застала цей іграшковий одновагонний трамвайчик, який нічим не загрожував ні Волоській церкві, ні іншим архітектурним пам'яткам (аж дивно, що під час "великого ремонту" вулиці Руської у 2003 році не забрали трамвайну лінію з-під стін древньої Успенської церкви!). По його дорозі місто остаточно прокидалося, а обличчя юної гімназистки ставало заклопотано-зосередженим. Вона загадувала собі безліч справ на цілий день, окрім екзаменів. Це була дівчина, яка сама тримала дім. Лесі не хотілося думати, що буде далі. Гімназія, як і дитинство на вулиці Красінського, відходила до світлих споминів...

"Тато спочатку хотів мене до польської гімназії записати, сказав, що там буде легше... А там як "заспівали"! Я здала екзамен — вчителька (Ольга Філіпі) 20 злотих взяла, а ще ж треба було за вписове 20 і за навчання 20 — разом то 60 злотих! Тато мене взяв за руку: йдемо далі. Пішли до нашої гімназії, а там Василь Щурат був директором. (Письменник. Господи! Він на Личакові лежить). Такий високий. Дуже добре до мене ставився. Як мені щось треба було... Пам'ятаю, як ми діставали в медінституті поміч за маму — по 10 чи по 20 злотих і мені треба було довідку, я заходила до нього: моментально дав"...

Доктор філософії, літературний критик, поет і перекладач Василь Щурат був одним із засновників Українського Таємного Університету у Львові, його професором і першим ректором... Історія цього університету — зворушлива

і повчальна — належить до тих прикмет, які колись склали для Львова славу духовного П'ємонту українців. Боротьба за окремий Український університет, розпочавшись ще 1898 року на парламентському рівні, перетривала війну і вже в умовах жорстокого спротиву офіційної польської влади (була навіть пролита кров — українського студента Адама Коцка) завершилася створенням приватного нелегального Університету у 1921 році. Гроші для цього прислала Робітнича громада Нью-Йорка заходами Григорія Цеглинського. Одночасно в цілому краї відбулася студентська акція по збору коштів, в якій взяло участь майже все українське громадянство. (Як колись на будівництво Народного дому у Львові. Як на "Український город" для "Сокола-батька". Як пізніше львівська громада здобула гроші і місце на будову театру, чому перешкодила тільки війна... Ці факти тепер просто вражають). Найкращі львівські науковці протягом чотирьох років навчали студентів у пивницях і на конспіративних квартирах. Університет видав друком багато цінних наукових праць і випустив перших докторантів. Тільки жорстокі репресії з боку влади змусили цю унікальну навчальну й наукову інституцію (кажуть, що у світі їй не було аналогів) припинити своє існування у 1925 році.

Перший ректор УТУ був серед тих, хто у 1921 році не присягнув на вірність польській державі. Професора Щурата позбавлено учительської державної посади. Після закриття УТУ він повністю присвятив себе вихованню учениць в гімназії Сестер Василіянок та забезпеченню її життєдіяльності у непростих тогочасних умовах. (Був директором у 1921–1934, тобто від років, коли українство, зважаючи на поразку 1918 року, сконсолідувалося національно, особливо в культурно-освітній царині, і до часу, коли тодішня польська адміністрація з новою силою зневажила усі ці здобутки). Особа директора Щурата, поета й ученого, який користувався великою прихильністю молоді, була особливо прикметною для цього унікального навчального закладу, де одержали знання, національне й релігійне виховання понад 1000 українських дівчат. (Засадничою була настанова ідейного натхненника і мецената гімназії Митрополита Андрея Шептицького, що тільки освічені матері можуть виховати здорову націю). Популяр-

ними були лекції Щурата з української літератури, які переростали рівень середньої школи, так звані літературознавчі сходи́ни із рефератами та дискусіями. Деякі з його учениць стали згодом письменницями та дослідницями літератури (назовімо хоча б Оксану Керч (справжнє ім'я Ярослава Гаращак), Ірину Шкварок, Олену Вергановську-Кос, Уляну Старосольську, Ірину Винницьку-Пеленську-Пасіку; випускницями гімназії були Софія Парфанович, Леся Храплива).

Василь Щурат був для Степана Чарнецького не чужою людиною. Вони були поетами одної доби. Ось в якому контексті називає його ім'я Флоріан Неуважний, один із дослідників Б.-І. Антонича... Мовляв, Антонич "... мусив долати консерватизм української поетичної традиції в Галичині, над якою тяжіли постромантизм або постмодернізм, згадаймо хоча б Богдана Лепкого, Петра Карманського, Василя Щурата" [1]. Схоже висловлювався і відомий літературознавець з діаспори Іван Мірчук... Таким чином історики літератури прочитали Василя Щурата в одному ряду з молодомузівцями, тим самим розширивши "молодомузівський простір". Зрештою, наші поети були просто приятелями, що належали до одного покоління. І Степан Чарнецький вручив свою дочку під опіку побратима.

"Він тата прийняв дуже гарно, мені сказав сісти, — від приємного спогаду пані Леся усміхається, — і мати Северина була. Тато каже: я хотів до польської, а тепер вирішив, що краще тут... Мати Северина каже: певно, що тут! А екзамени вона там здала? А тато: здала. — Слухайте, на слово вірили! — То тут не буде здавати. Ми так її приймаємо. — І ніякого вписового. Нічого!"

Так в Лесиному житті з'явилася мати Северина...

— Вона носила чорну оксамитову стрічку і на ній — хрест. Це означало вищу освіту. — Мати Северина Парилле, сама абсолювентка (випускниця) гімназії Сестер Василіянок (першого, 1914 року, випуску), закінчила філософські студії україністики та історії у Львівському університеті.

— Вона дуже цікаво викладала історію — всесвітню, бо українська тоді була заборонена, — продовжує пані Леся. — Була така повна, висока. Северина Парилле — вихрещена жидівка.

Ця жінка, яка вибрала собі "українську долю", народилася 1884 року в селі Настасові тодішньої Тернопільської округи. Разом з братами прийняла християнську віру, а згодом вступила в монастир. Настільки полюбила і відчула душу народу, серед якого зросла, що змогла прислужитися йому в унікальний спосіб. На сторінках преси 30-х років, зокрема часопису "Нова хата", що його видавав мистецький кооператив "Народне мистецтво", можна побачити світлини народної ноші, кераміки, писанок та інших зразків матеріальної культури і символів духовного буття нашого народу — експонати музею, який створила мати Северина. Вона сама виготовляла комплекти одягу і вдягала їх на манекени. Час від часу влаштовувала виставки в аудиторії гімназії чи в провінційних музеях. А 1932-го мати Северина їздила з музейними експонатами в США, де у Нью-Йорку, Вашингтоні та інших місцях осідку українських емігрантів показувала виставки та читала лекції про народне мистецтво. Була по суті своєї народним мистецтвознавцем і спричинилася до створення двох великих музейних збірок.

"У Філядельфії і в Вашингтоні я оглядала музеї, — писала Северина Парилле 1933 року в газеті "Діло". — Тут заступлений цілий світ, і в мене блиснула думка, як добре було б заснувати тут музей українського народного мистецтва. Тоді пізнав би світ, що на таке мистецтво може спромогтися лише нарід із високою культурою... Я постановила впливати на учениць нашої гімназії, щоб вони вчилися зберігати кожний кусник із ділянки народного мистецтва, щоб у майбутньому створити один репрезентативний музей у нас, а другий у широкому світі" [2]. За спогадами д-ра Василя Лева (одного з вчителів гімназії), під час своєї подорожі до Америки мати Северина залишила багато зразків народного одягу єпископові Кир Константинові Богачевському, що заснував музей у Стемфордї [3] (ці експонати збережені в музеї української католицької Дієцезії в Стемфордї і в Українському Музеї в Нью-Йорку, заснованому Союзом Українок Америки). Другу збірку (себто першу) можемо оглядати вдома... Коли в Галичині постала нова влада у 1939-му, мати Северина передала цілу колекцію вишивок і зразків народної ноші до музею НТШ у Львові. А вже звідти вона перемандрувала до Львівського музею етнографії і народного промислу АН України.

— Кожного року мати Северина кудись їздила зі своїм музеєм української вишивки і народних строїв, — продовжує згадувати пані Леся. — Вона збирала колекцію ціле життя, учениці привозили їй різні вишивки і вона їх відшивала. З тою збіркою їздила. І з кожної поїздки мені подарунок везла. Що-небудь практичне, бо вона бачила, як ми живем.

— А ви пам'ятаєте хоч один з тих подарунків?

— Пам'ятаю. Вона мені купила шивьот — то дуже дорогий матеріал (тоді були модні "мундурки": шкільна форма). Дала його шити — при гімназії була фахова школа.. Поки я вчилася, Мати особливо мною опікувалася. Часом ми зберемося з дівчатами — між собою говоримо. Якраз мав бути час танців — такий карнавал тривав від Нового року, календарного, — до посту. Кожна школа давала забаву. В нас не було великої зали, то ми йшли в мужеську школу на Пекарській. Я пам'ятаю, питають мене дівчата: ти йдеш на забавку? Ні, я не йду. Чому? Кажу: не маю вечірньої торбинки (насправді я не мала тоді набагато важливіших речей!). Як про це дізналася мати Северина — досі не знаю! Але викликала мене, гроші дає — на, купи собі, що тобі треба. Я ніколи нічого не просила — мати Северина сама знала, хто чого найбільше потребує... Вона вже старша була і хворіла. І тут же, як москалі другий раз прийшли, померла. Може, через місяць. То вона тих всіх страхів уникла..

Мати Северина, яка "правила школою, вчителями і нами", ще жила, коли директор школи Павленко (гімназія втратила свій статус), що прийшов разом з новою владою, власноручно розбив статую Марії, що стояла в кінці коридора в партері гімназії... Тоді ж мати Северина, разом із посестрами — м. Богданною і м. Макриною, переодягнулися у світський одяг. Це їх не врятувало. Незабаром попрощалися із своїм помешканням на третьому поверсі і з великим садом, де мати Северина любила пройтися після уроків, з вервицею в руках, — монахині мусили переселитися до матірнього монастиря..

"Великий монастирський сад виходив аж до теперішньої вулиці Івана Франка (в тому місці вона називалася Зибликевича). Це все належало нам: теперішня середня школа № 4 — то була гімназія, поруч фахова школа — на одному подвір'ю. І прекрасний горіховий сад!.."

Про той сад написала у своїх спогадах письменниця Софія Парфанович:

"Була це наче з отих книжок зачарована, заборонена країна. Одна дірка в паркані, один виламаний кілок і, коли тебе не помічали, ти могла пропасти в саду. Нам він видавався страшенно великим, і стежки в тій його частині, що прилягала до монастирського саду на Зибликевича, не кожному були знані. А там цвіли осінні квіти, червоніли на гілках яблука, грушки падали на смарагд травника і великі горіхові дерева час від часу скидали тобі ласкаво горіх. О, вилізти на дерево й зірвати сливку! Але швидко, щоб не надійшла яка сестра і не зловила на лихому вчинку. А потім сховати ту сливку у кишеню чи в рукав, сливку, зірвану з дерева, що пахне осінню й смакує медом. Одна-єдина, але який скарб, який чар!" [4].

Чомусь не уявляю собі серед таких щасливих збиточниць (пустунок) не по літах серйозну й заклопотану Лесю Чарнецьку!.. Чи, може, вона збирала горіхи ранками, бо приходила до гімназії першою. І коли була вітряна ніч, алеї в горіховому саду були всіяні маленькими "дерев'яними сонечками", що викочувалися з розпуклої засохлої шкірки. Принаймні, треба було два горіхи, щоб поласувати. Дівчатка не носили ножики, якими хлопці розколюють плоди... Треба було затиснути горіхи дуже міцно в кулаці, щоби їх роздусити один об одного і добратися до гіркуватого зернята. Чи, може, Леся носила горіхи додому, щоб поділитися з татом? Забуваю про це запитатися!.. Я живу неподалік однієї горіхової вулички і, поки бігала ранками, доти дерева струшували мені горіхи під ноги. Хто рано встає — тому Бог дає...

Отже, восени 1939 року більшовицька влада прогнала Сестер Василіянок з їх власних будинків. Під час "других совітів", у зв'язку з ліквідацією Української Католицької Церкви, їх заарештовано та заслано на страждання і смерть, в тому числі старих, заслужених працівниць. У школі-десятирічці, що заступила гімназію, залишили лишень "фіртянку" сестру Мирославу, що колись відчиняла фіртку і двері гімназії для "ранньої пташки" Лесі Чарнецької, — прибиральницею на старості літ... Мати Северина Парилле ЧСВВ (Чину Святого Василія Великого) дожила віку у Струсові (недалеко від

свого рідного села) у родині Кардинала Йосифа Сліпого. Померла в кінці 1941, щасливо уникнувши ще одного фатуму... У списках учениць восьмих матуральних (випускних) класів гімназії знаходимо і Парилле Софію, вчительку торговельної школи в Станіславові, із лаконічною приміткою: "загинула у жидівським гетто". Ким вона доводилася матері Северині?

"Мати Северина часто викликала тата, давала йому роботу. Тато писав лібретто для Америки, і я їх відносила... Вона дуже поважала тата. Коли робила виставку — спочатку в нас, в школі, то тато приїжджав з фотокореспондентом"...

У повідомленні про відкриття етнографічної виставки у жіночій гімназії СС Василіянок 27 травня 1934 року газета "Назустріч" зокрема писала: "Ця шкільна збірка має на меті зберегти якнайбільше зразків українського народного мистецтва. Збирали її три роки: нині цей шкільний музей має вже найбагатший збір повних народних одягів із різних околиць Галичини, Буковини, Волині, Полісся та окремих предметів ноші... В останні роки звернено особливу увагу на придбання предметів обрядового мистецтва. Вислідом того є поки що збірка 26 весільних вінців... — одинока збірка в Галичині... Основною методикою в організації збірки є систематика у збиранні предметів... Щасливу думку на почин до такої збірки дала професор Северина Парилле ЧСВВ" [5].

Мати Северина співчувала Степанові Чарнецькому (вони були майже ровесниками, зі схожими вподобаннями та мистецькими замилюваннями) і, мабуть, намагалася йому допомогти — так, як вона це уміла: конкретно і ненав'язливо...

Поет мусив давати собі раду з двома доньками. Як і всі галичани, він теж потерпів од жорстокої економічної кризи 30-х років, під час якої скоротилися кошти на видання книжок та часописів й гостро постало питання про виплату гонорарів. Приміром, у вибачливому листі Богданові Лепкому до Кракова дирекція львівської "Просвіти" писала: "Одна з найбільших труднощів, котру сьогодні гостро відчуває "Просвіта", це страхітлива фінансова криза... Зрозуміло, що ми дуже хворобливо сприймаємо свою неспроможність у виконанні зобов'язань перед тими людьми, котрі віддають нам свою працю" [6].

Для Степана Чарнецького колись широкий і повноводий потік гонорарів поволі перетворився у скупенький стру-

мочок... Правда, він мав постійну роботу в магістраті — пресовим секретарем, де, очевидно, було більш-менш належно оцінено його знання польської мови й польських реалій. Точно невідомо, з якого часу він почав там працювати. П. Медведик подає, що ще у 20-х роках. Сам Чарнецький у відомій вже анкеті 1940 року написав, що з 1920-го. Його дочка стверджує, що батько почав працювати у магістраті за кілька років до війни... На роботу в Ратушу йому, можливо, допоміг влаштуватися Генрик Збежховський, який сам працював там — на посаді радника Каси Скарбової. Сучасники жартували, що та праця була дуже вигідною для поета — мав вдосталь безплатного паперу, чорнило та пера для написання своїх віршів. А що Збежховський був завше невиспаний, бо ж проводив ночі в ресторанах, а найбільше в "Атлясі", а зранку ще мусив бути редактором "Газети поранної", то досипав все на "другій" роботі, поклавши голову на робочий стіл. Чи так само поблажливо ставилося начальство до українця Чарнецького, невідомо. Та праця урядовця забирала у нього досить часу, якого йому завжди не вистачало. Зрештою, він не позбувся своїх богемних звичок і мусив віддати належне товариству і кав'ярням.

...Та час не щадив нікого. Забігаючи наперед, скажу, що 1937 рік принесе Чарнецьким біду... Лесі тоді довелося перервати навчання. Це був рік, коли вона мала здавати матуру. Одначе не судилося... Одного зимового вечора Чарнецькі "зачадили". Тільки восени дівчина змогла повернутися в гімназію.

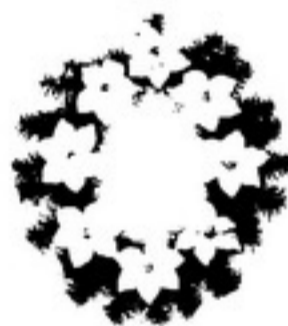
Тоді директором був отець-крилошанин Василь Лициняк. Ще одна світла постать, — духівника і педагога, громадського і церковного діяча, який найбільше працював з тою частиною української молоді, що перебувала в польських гімназіях та польському середовищі і була майже зовсім спольщена. Саме о. Лициняку, зважаючи на його авторитет, доручив Митрополит Андрей Шептицький керівництво українською гімназією, коли у 1933-му польська влада відібрала їй право прилюдності, що загрожувало ліквідацією гімназії. Відомий був о. Василь Лициняк і своєю філантропічною діяльністю, зокрема як засновник "Захисту ім. Митрополита Андрея для українських сиріт" та "Краєвого Товариства Опіки над українською молоддю", надто важливого після ліквідації

польською владою молодіжного "Пласту"... Дивно, отже, що саме новий директор був проти того, щоби Леся Чарнецька продовжила навчання в гімназії безкоштовно.

— Він зажадав, щоби тато платив за навчання. (Бо я безкоштовно ходила). Та мати Северина своє зробила... І я повторила курс — ще раз у восьмий клас пішла.

Гімназія ставала спомином...

То була справжня українська школа, з блискучою плеядою учителів, під духовною і матеріальною опікою Митрополита Андрея Шептицького. Учениці постійно відчували присутність цієї великої людини. Ще при здоров'ю, Митрополит був частим гостем у львівських освітніх закладах. Леся Чарнецька довго пам'ятала себе маленькою дівчинкою, ученицею початкової школи, яка читає вірша на сцені шкільного театру. Митрополит сидить в першому ряду, поруч з ним — тато. Потім тато бере її за руку і підводить до Архієпископа. І митрополит Андрей садить її на своє спаралізоване коліно (його інвалідний візочок, очевидно, стояв поруч). І ще живий був у Львові спомин про великий день — 1917 року, коли Митрополит Кир Андрей Шептицький повернувся із заслання з царської Росії. На львівському дворці (головному вокзалі) парами його зустрічали гімназисти — вся площа була вкрита молоддю. І здалеку побачили всі його високу маєстатичну постать (ще не було видно, що Митрополит стратив здоров'я у суздальській

*Меморіальна таблиця
О. Дашкевич
на будинку колишньої
гімназії Сестер Василянок
у Львові (нині СШ № 4
на вул. Кирила і Мефодія)*

монастирській тюрмі)... Згодом стало доброю традицією серед юнацтва ходити за благословенням у митрополичі палати на Святоюрську гору. Одного дня туди пішли дві сестрички Чарнецькі під опікою священника-духівника вчительської семінарії, де навчалася старша — Ксенія. (Пані Леся, на жаль, не пам'ятає його імені). Вони були записані на аудієнцію на точно призначений час. "Нас провели до зали, де всі стіни були густо завішені картинами, одна коло одної. Якусь хвилю ми розглядали їх. І тут відкрилися двері і до нас підїхав на візочку Митрополит Андрей. Красивий!.."

Гімназія розбудила в юної Чарнецької інтелект, відшліфувала її шляхетну вдачу, виробила горду поставу (і то не так завдяки руханці, як — взоруванню на улюблену Степанівну — Дашкевичеву). Та з усіх чеснот ця шляхетна дівчина могла вдосконалювати лишень свої роботящі руки і добре серце. Гімназія розтривожила в її грудях жагу повноцінного творчого життя, але життя тої жаги не втолило...

— Насамперед вчили нас монахині... Олена Дашкевичева. Доктор Лев — українську мову. Микола Матвіїв-Мельник, поет. Священик Лициняк. Латину викладав Василь Стецюк (на еміграції — професор класичних мов Українського вільного університету. — Н.М.). Він був дуже строгий, і ми всі його трохи боялися. Я любила латину. Але найбільше я любила хімію, яку викладала... Не можу згадати!

— Ви з того часу німецьку мову знаєте?

— Трошки ще знаю... Коли їздила до сестри в Німеччину, то її син сказав: вам би ще з місяць тут побути і ви б дуже добре говорили по-німецьки. На жаль, забувається. А в гімназії я вчила німецьку, латину, польську, українську. Більше уваги зверталось на мови, ніж на математику, бо я вчилася на гуманітарному відділі.

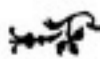
Живий спогад про Олену Степанівну-Дашкевич: "Ми здалеку чули, як вона йшла до нас на урок: таким чітким військовим кроком. Волосся мала гладко зачесане — на прямий проділ, чоло відкрите"... Чи не від неї перейняла зачіску пані Леся? Все життя — з високим відкритим чолом (як — з відкритим забралом?). Про Дашкевичеву, Олену Степанівну — легендарну хорунжу усусусів, а тоді — вчительку історії та географії згадують чи не всі колишні її учениці — авторки "Пропам'ятної Книги Гімназії Сестер

Василіянок у Львові". І що цікаво — про зачіску також. Із спогаду письменниці Оксани Керч: "Ми зараз запримітили, що в нашої вчительки прекрасне чоло, довкола якого з рівним проділом по середині хвилювало русяве волосся... З тієї пори ми почали чесати волосся гладенько від чола всі, всі..." [7].

Пані Леся не знала про цю книжку, яка готувалася на матеріалах ювілейної зустрічі колишніх учениць гімназії з нагоди 50-річчя першої матури (1914–1964) — у вересні 1964 року на "Союзівці"*, як і про сам з'їзд... (Вона тоді вела у перший клас свого єдиного сина і працювала ... вулканізатором, успадкувавши цю чоловічу роботу від покійного чоловіка, як і його прізвище — Кучма. Очевидно, що цілком випала з поля зору своїх посестер по гімназії). Як пишуть упорядники книги: "Всі ті, що відгукнулися (крім тих, що *поза залізною заслоною*), прислали або привезли з собою на з'їзд деякі відомості чи то про себе й товаришок, чи спогади і світлини". Учасниками з'їзду стали переважно мешканки обох Америк (насамперед Нью-Йорка), Західної Європи і навіть далекої Австралії, тобто вільного світу. Леся Чарнецька теж свого часу мала можливість вирватися поза залізну заслону (як це зробила її старша сестра), але в неї на руках був хворий батько... Однак вона знайшла себе у списках Пропам'ятної книги, так само, як і на світлинах, яких немає в її сімейному альбомі. На одній із них Леся Чарнецька — серед учениць першого класу гуманістичного типу — IV-го класу 1932/1933 років. Струнка й світловолоса (її видно на повний зріст), не маленька й не надто худенька. Правду кажучи, трохи руйнується той образ, що я собі намалювала (підказаний образом теперішнім). На іншій світлині Леся — вже учениця восьмого (випускного) класу 1937 року. У класі з професором Антоніною Струтинською**. Леся сидить у четвертому ряду — так чітко й впевнено, немовби на першому плані. Ми вже знаємо, що матуру вона здала лишень наступного року...

* Українська відпочинкова оселя (селище) біля Нью-Йорку.

** Антоніна Струтинська — полоністка й україністка; відома також як журналістка, співробітниця журналу "Нові дні". Була репресована. Померла у Львові 1978 р.

Але чому немає світлини Лесі Чарнецької на випускному табло 1938-го? Каже, що в тата не було на це п'ять злотих. Потім він дав ті гроші, і зробили ще одне табло — з Лесиною фотографією, та воно десь загубилося.

(Я досі зберігаю групове фото зі свого сільського дитсадочка. Серед 20 дітей я — єдина заплакана і єдина без вишитої сорочки. Наша хата була через дорогу, але мій тато, який сидів вдома і в хмарах цигаркового диму писав вірші, не захотів відірватися від цього заняття, щоби дати мені вишиванку. Він навіть не повірив, що приїхав фотограф (аж з райцентру — з Підволочиська!), а щоби перейти через дорогу і пересвідчитися, — про це я навіть не мріяла. Не пам'ятаю, коли я змогла це йому простити).

Ще раз повернуся до спогадів колишніх гімназисток. Серед них, як і серед їхніх учителів, стільки яскравих імен! Знаходжу тут імена дітей і батьків — поважних представників нації, знайомих на слух. Здається, тільки еміграція врятувала це покоління, яке у висліді дало нам неперерваність нашої історії й культури. Серед тих, що не змогли розкрити свій творчий потенціал тут, на батьківщині, знаходжу і Катерину Зарицьку — Сороку, яка своє життя поклала на вівтар самостійності України. Десятки інших знайомих прізвищ з незнайомими ініціалами — все це, можливо, бабусі чи матері наших відомих сучасників. Є тут місце і для молодомузівців. У 1906 — 1910 роках в гімназії Василянок викладав українську мову Петро Карманський. У 1916–1918 роках української мови і співу вчив гімназисток Станіслав Людкевич... А на початку 20-х тут училася донька Сидора Твердохліба... Із спогадів Оксани Керч:

"Програна війна і окупація поляками Галичини внесли в українську школу не лише обов'язкове навчання ненависної нам польської мови, але й багато інших неприємностей. До таких невеселих шкільних сенсацій належав бойкот нашої товаришки, доньки Сидора Твердохліба, який, як до нас донеслося, "схрунів". Тільки згодом, вже після того, як ми зняли цей бойкот з гарної, до речі, товаришки, я довідалася, що він, будучи поетом, перекладав на польську мову українських поетів" [8].

Авторка цих спогадів немовби дивується, як могли запідозрити у чомусь негідному поета, який перекладав своїх

побратимів, тим самим простуючи шлях нашій мові і літературі у світ. До честі істориків літератури, Сидору Твердохлібу віддано належне і як учаснику "Молодої Музи", і як перекладачу. "Завдяки трьом збіркам Яцківа, що вийшли польською мовою в його перекладах, письменник цей став не менш відомий польським читачам того часу, ніж українським. І. Франко написав розгорнуту статтю з приводу Твердохлібового перекладу його вірша "Каменярі", де назвав його перекладачем, який добре володіє польською мовою, має широку духовну культуру і вироблений естетичний смак", — зазначає Микола Ільницький [9]. Сидір Твердохліб переклав на німецьку мову поему Т. Шевченка "Гайдамаки". Також перекладав на польську твори своїх колег-молодомузівців. Правда, П.Карманський у своїх спогадах стверджує, що Твердохліба не любили — ні "вдячний" Франко, ні "вдячний" Чарнецький. Задля додаткової характеристики інших варто процитувати ці спогади: "Ніяк не можу вгадати, чого ми його так не любили. Не любив його навіть такий Яцків, що завжди був ласий на трабантів і улесливих; не любив його навіть молоденький його свояк М. Рудницький. Старий Франко, а ще більше Гриць Щипавка (Осип Шпитко), дослівно, ненавиділи його. Найбільше гострив на ньому язик Чарнецький... А все-таки він невтомно реклямував нас серед поляків. А знав їх чимало; всюди пропхався" [10].

Світлина С. Твердохліба, вміщена, поруч з іншими, в антології "Розсипані перли. Поети "Молодої музи". Тут усі молоді, усі гарні. Тільки С. Твердохліб, на відміну від побратимів, не зістариться. Йому було 36. У 1922 році його було вбито під час виборів до Польського сейму.

Напевно, Леся Чарнецька не хотіла згадувати про цю історію...

— А чи ви усвідомлювали, коли вчилися в школі, що ви — донька поета, такої особистості непересічної? Чи ви нічим не виділялися серед інших?

— Ні, абсолютно.

І ось матура — позаду. Попереду — важка праця, про яку її бідне серденько вже здогадується. Але ще сьогодні дівчина тішиться першими мештами на високих каблуках і першим капелюшком. І сукнею, пошитою з тканини, що її

подарувала мати Северина. До неї, на третій поверх гімназії, де жили монахині, прийшла випускниця Леся Чарнецька.

— А там, на третьому поверсі, вже нас не пускали (то була клявзура). Я викликала її, мати Северина вийшла, подивилася... а я — в капелюсі! Поговорила зі мною і попросила: приноси мені газету. Ніби вона не могла сама купити, могла купити! — хотіла, щоби я ходила. І я кожного дня носила газету. Вже після того, як закінчила навчання, перед самою війною. Кожного ранку, о 8-й годині, як тільки нам приносили газету, тато її читав і віддавав мені — потім йшов в кав'ярню: другий раз читав. То була газета "Діло", він писав фейлетони до неї. Важливо було, щоби я її принесла. Мати навіть не говорила зі мною, бо на дверях була сестра Мирослава, яка брала газету. А я йшла назад.

Леся Чарнецька ще довго носила "Діло" для матері Северини — певно, та не хотіла губити з поля зору свою улюбленицю.

— Я тоді вже в "Маслосоюзі" працювала. Вчитися далі не могла. Пішла на курси машинопису. І з того часу тільки й робила, що старалась за роботу. А в "Маслосоюзі" я була молодшим продавцем: як новеньку мене скрізь посилали... Мати Северина приходила до мене з гімназії і плакала наді мною. Вона бажала мені іншої долі.

1. *Неуважний Ф.* Закоханий в життя поганин // Весни розспіваної князь. Л., 1989. С. 194.

2. Цитую за: Пропам'ятна книга Гімназії сестер василіянок у Львові. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Нью-Йорк, 1980. С. 78.

3. Там само. С. 79.

4. Там само. С. 269.

5. Назустріч, 1934. Ч. 12.

6. Нарис історії "Просвіти". Львів; Краків; Париж. С. 54.

7. Пропам'ятна книга Гімназії сестер василіянок у Львові. С. 278.

8. Там само. С. 277.

9. Розсипані перли: Поети "молодої музи". К., 1991. С. 682.

10. *Карманський П.* Українська богема. Львів, 1996. С. 80.

на карих конях

"Тато все ходив в одному костюмі (як я була гімназисткою) — чорному, у білу смужку. Але мені здається, що ніхто тоді з його приятелів не мав більше, ніж один костюм..."

Чи костюм у смужку був для Чарнецького таким самим "богемним" атрибутом, як чорна пелерина для його польського приятеля? Чи була це ще молодомузівська звичка? Як згадує М. Рудницький, Василь Пачовський, приміром, діставши завдаток на збірку, "зараз торгував новий "шлюсрок", в якому за тих давніх добрих часів можна було ходити цілий рік до каварні і цілий карнавал на балі" [1]. А Карманський — про Чарнецького: "Всі дивуються, як він живе і чим живе. Та ніхто не чув ніколи, щоб він жалувався на важкі умовини існування. Для нього, бачиться, фінансова проблема не існує... Є в що одягнутися — добре, нема — обійдеться..."[2].

Здається, поет перепросився в ті часи зі своєю молодістю задля якогось глибокого почуття, чи лишень — спомину про нього...

*Загорять ще на мить дві зорі золоті
І погаснуть на подільськiм вигоні...*

Втім, варто навести цього вірша повністю, і не тільки тому, що він свідчить про ліричний, абсолютно поетичний (!) стан душі тодішнього Чарнецького. Вірш цей симптоматичний і для часопису, де він появився — і то в його першому номері...

Минулому!

*Не винуй ти мене, втопи все в забутті,
Ти для мене такий спомин, як пестоці мами,
Ти одна знала, що переніс я в житті,
Хоч життя — це був бій з вітряками.*

Не лякайся. Прийду. Зимні руки складу
 На кохане чоло твоє горде,
 Тобі скажу весь біль,
 королівський мій біль,
 Як тверді вагнерівські акорди.

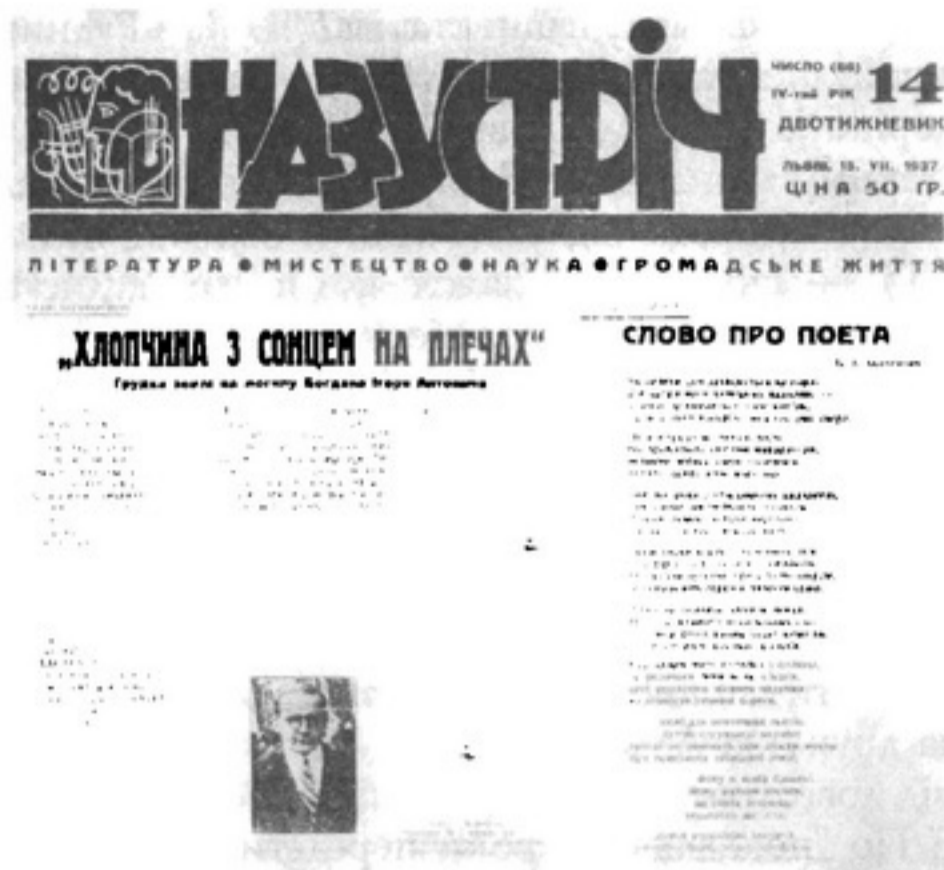
Тобі скажу весь жаль і неприспане горе,
 Яке знають громом вбиті тополі.
 І всі мої думки, як розбурхане море
 Й зимний вітер на засніженім полі...

А над хмарами Бог у своїй доброті
 Зніме білі над нами долоні,
 Загорять ще на мить дві зорі золоті
 І погаснуть на подільським вигоні [3]...

Оці слова "...королівський мій біль, як тверді вагнерівські акорди" вражають. Здається, що задля них і написано вірша (тобто з них вірш почався). Вони багато, здається мені, говорять про шляхетність і глибину почувань їх автора. А подвійна метафора — подвійної сили, ніби й не властива Чарнецькому (хіба що — за настроєвою тональністю). Звісна річ, тут можна погодитися з Б. Рубчаком, який писав про те, що поет не втримує ритму своїх строф... Але ж читальники поезії самі розставляють наголоси і, зрештою, тут сила почуття служить організуючим началом.

Першого січня 1934 року вийшло перше число двотижневика "Назустріч", редагованого Михайлом Рудницьким, з яскравим літературно-мистецьким обличчям. З "Планів", підписаних головним редактором, можна було виснувати, що на світ появився часопис, який ігнорує політичні пристрасті доби: "Безпартійний журнал? Схотять проскочити туди безпартійні та графомани. З програмово-боевими журналами не краще: там гомінкі гасла заступають талант: кожна будочка з прапором називається барикадою... Пляни? Смійтеся, як ми самі хотіли би сміятись" [4]. З цим часописом, редагованим давнім молодомузівцем, пов'язана плідна творча сторінка Степана Чарнецького.

"Назустріч" зухвало відкривалася кількома перекладами з Бодлера на першій сторінці (поруч з фотоілюстраці-

Фрагмент першої сторінки часопису "Назустріч"

єю скульптурної групи Архипенка "Кінець"), немовби демонструючи вірність ідеалам галицьких модерністів початку століття. Поезія "Знищення" починалася словами:

*"Невпинно демон злий кружляє біля мене;
Повітря він стряса невидимим крилом;
Вдихнувши, чую я, як спалює легені
Й бажання наповня безмежністю і злом".*

Що це — повернення до давніх культів чи просто щедрість палітри? Дальше ознайомлення з новим двотижневиком свідчить на користь другого припущення (напрошується на гадку журнал "Світ" 1906 — от би туди такого редактора!) Отже, поруч з Бодлером — поезія Петра Карманського "Зустрічі" (*Так, як звичайно, стиск руки // Притаєнні зітхання...*). Через пару чисел в обов'язковій редакційній рубриці "Літературна хроніка" знаходимо, зокрема, повідомлення про нові книжки Метерлінка. Наступного, 1935 року, часопис не змінив, а тільки увиразнив своє обличчя.

Прикметна в цьому плані стаття Михайла Рудницького "Відкривник несамовитих тремтінь", присвячена "учителеві" модерністів світу Едгарові По. "Чому ж читали ми колись з таким захопленням Едгара По? Молодість залюбки кокетує зі смертю, не відчуваючи ні її близьки, ні неминучості..." [5] — щемливо зауважує Рудницький, дистанюючись (все ж таки!) від тої молодості.

(Мене вразила трагічна біографія Едгара Аллана По (1809–1849), що чимось нагадує долю Степана Чарнецького. По жив самітником (рано осиротів і рано овдовів). "Це перший прокля́н для робітників пера в Америці", переконаний Рудницький. "Мав ірландську кров і батьків — палких акторів..." По переконував, що смерть коханої жінки є найпоетичнішою темою. Чи знаємо її ім'я? Вірджінія, юна дружина Аллана (вийшла заміж 13-літньою), померла від довготривалої хвороби у 1847, і По захворів. Але чи не її По "поховав" два роки перед тим — під прибраним ім'ям Ленори? У знаменитому "Круці" ("Вороні").

*"Ясно так запам'яталось: те в похмурім грудні
сталось.*

*По підллозі тіней слалась миготлива каламуть.
Марно я тоді в суворій книзі прагнув збутись горя,
Щоб по втраченій Ленорі сум розвіяти, забуть.
Нині так ясну Ленору янголи на небі звуть —
Тут її ім'я не чуть."*

А ще По був редактором "Літературного вісника Півдня" і популярним оглядачем. "Згубна схильність до алкоголю посприяла його передчасній смерті" [6]. Скільки іноді спільного в біографіях "нервових" поетів! З цього приводу Петро Сорока (перенесімося у 2002 рік!) зауважує: "Талант — страшна, вибухова, некерована сила. А ми хочемо, щоб обдарована людина вела такий спосіб життя, як усі, й була рівною у ставленні до інших. — Поети спиваються частіше від інших тому, що їх лабільна нервова система не витримує грубих переобтяжень буднів, — каже В. Базилевський" [7].

"Часопис "Назустріч", підкреслює М.Ільницький, згуртував цілу групу талановитих поетів, критиків і літературо-

знавців. Крім М. Рудницького, в ньому виступали Б.-І. Антонич, В. Сімович, М. Возняк, П. Зайцев, В. Дорошенко, С. Чарнецький" [8].

Степан Чарнецький привітав "нового поета" в особі Святослава Гординського. Це зразок рецензії, радше відгуку (на книжку С.Гординського "Барви і лінії"), де автор, замість власних оцінок і глибокомудрих сентенцій (як це звикло буває), широко цитує поезію, в якій "є музика Бодлера і Варлена":

*Ніч. Підняв я коміра пальто,
Дош хлюпоче в подертій кальоші,
Каштановий пожовклий листок
На асфальті пригадує осінь!..
Вперті думи налазять воодно,
І нахабні уривки з поетів,
Мов забуті в кишенях давно
Трамваєві пом'яті білети;
З-поза темних дощевих заслон,
Мов на сцену таємної драми,
Хтось виходить, хтось кличе: Allons!
І ховається тихо до брами...*

На жаль, тут нема змоги, услід за Чарнецьким, зацітувати ширше гарну настроєву поезію С. Гординського, який "надиханий іншим кращим воздухом, вслуханий у мовчанку паризьких вечорів і задуму надсенських берегів". Ця поезія спонукає Чарнецького глянути на її автора в контексті тодішньої літературної ситуації, як він її розумів. "Виїмково говорили дещо правди професори, пише він, що наше гарне письменство покінчилося з вибухом першої світової війни, а правдива поезія в році 1914 вмерла. Часом являлися її пробіски й відгомони. Купчинський, Маланюк, Бабій написали по кілька гарних поезій — а поза цим плила вода і появлялися в поті чола вимучені, не раз навіть різьблені проби, зусилля, що подекуди мали на собі й сліди культури вірша... Чотири-аркушева скромна збірка поезій молодого автора (оформлена самим автором) є радісною датою в історії нашого письменства" [9].

Степан Чарнецький як літературознавець (чи як літературний критик) ніколи не розкрився на повну силу, та й, зрештою, не намагався (висловився більше як театрознавець). Але він мав великий практичний досвід редактора кількох часописів (співчуття викликають його непоодинокі згадки, як ото він змушений був читати купи рукописів молодих поетів, особливо з ознакою "геніальності"). Чарнецький володів ще й талантом прозірливості, умів правильно підмічати тенденції і явища (найбільше цей талант і його спостережливе "режисерське око" розкрилися в іронічних новелях-фейлетонах). Знаходимо у нього, приміром, таке глибоке спостереження, яке згодом на новому "еволюційному витку" підтвердить Антонич, який 1935 року писав про своє відчуття природи і "поворот до первісної невинності", коли поезії "записуються" на світанку, у напівсні [10]. Хіба не про це говорив Чарнецький у своєму "маніфесті" "Прийдуть поети"? Згадаймо. Він писав про ті сокровенні хвилини гострого відчуття природи і Бога, в які тільки й може зродитися справжня поезія.

На сторінках "Назустрічі" Чарнецький традиційно виступає як автор, що пише про театр. Поява окремою книжкою його "Нарису історії українського театру в Галичині" не означала, що він вичерпав цю тему. Як професійний критик, Чарнецький обсервує розвиток театрального мистецтва взагалі, акцентуючи на новаціях. Наприклад, нову інсценізацію "Ой не ходи Грицю..." М. Старицького (в постановці театру "Заграва") він розглядає в світлі "новітньої реформації" — "інвазії малярів" (театральних художників). "Ця інвазія малярів явище корисне й оправдане. Сама сцена кличе їх до себе. Жест, рух і силует актора, себто пластичні моменти лишають сильніше вражіння, як його голос, тим більше як текст його ролі". "Мистці-малярі стали справді малювати світлом на сцені так само, як малюють фарбами на картинах...". Отже, на думку критика, театр прямує до того, щоби "наново, як за давніх добрих часів, над уявою глядачів панувала дія — рух і барва, а не виключно говорене слово".

Щоби зробити лишень "кілька завваг" щодо режисерського вирішення ролі Гриця, Чарнецький нагадує історію

драматичних інтепретацій давньої народної пісні про Гриця та еволюцію цього персонажа. Виявляється, найкращими Грицями були: Янович, Лопатинський, Григорович, Петрович, Лесь Курбас, В. Коссак... Принаймні два покоління акторів (Янович — і його син Лесь Курбас) творили цей образ на сцені українського галицького театру. (Така інформація, яку міг показати тільки досвідчений історик театру, цікава й нашим сучасникам). "На роль Гриця треба мати багаті умови. Це ж від природи багато вивінуваний сільський Дон Жуан, український Туріду, за яким пропадали в селі.

Адже коли:

*Поховали Гриця близько границі,
Плакали за Грицем всі молодіці
І дівки також руки ломали
Чорнобривую всі проклинали".*

Та незважаючи на таку характеристику, Гриць — "не пустий вітрогон, а юнак, що кохає, тужить і ломиться з болю, особливо, коли його душа роздвоюється ... між Марусею й Галиною"... Критик робить висновок: "Актор, що відтворював постать Грицька, не створив такого типу". Насправді, ця критика стосується насамперед режисера [11].. (Чи не співзвучний образ Гриця у розумінні Чарнецького з героєм Ліни Костенко в "Марусі Чурай"?)

У книзі В. Ревуцького "В орбіті світового театру" знаходимо таку оцінку цієї рецензії: "Найкращу і найрозумнішу рецензію на цю постанову помістив в літературному журналі "Назустріч" Степан Чарнецький, історик галицького Театру" [12].

Ще одне безсумнівне амплуа Чарнецького — жанр спогаду, елегійних "пожовклих листків". І кожен раз письменник намагається освіжити пам'ять про когось, несправедливо забутого — чи це випуклі портрети акторок театру "Руської бесіди", яких він недостатньо уважно згадав у "Нарисі...", чи сільветка композитора Дениса Січинського, який "жив у безпросвітній нужді і минувся так тихо, як чимало інших, що жили мистецтвом і обманювали себе, що можна у нас теж і жити з мистецтва" [13]. Здається,

що Чарнецький відчуває якийсь особистий обов'язок перед ними. Він — вдячний нащадок попередніх поколінь, що згоряли на жертovníках мистецтва. Дуже багато людей могли б сказати йому: "Дякую за пам'ять". Цікаво, що автора важко запідозрити у сентиментальності: вроджена іронія, мабуть, завжди врівноважувала всі його писання, де так багато співчуття і милосердя. Його спогади додають до загального тону тижневика лиш трохи ностальгії. Так само, як і ще відчутний тут подих молодомузівців.

Бо вже "ярмаркує" Богдан-Ігор Антонич:

*Мій брат — кравець хлоп'ячих мрій,
Зішив з землею небо.
Горять хустки у крамарів,
Немов стобарвний гребінь.
Співають теслі, бубни б'ють.
Розкрию таємницю —
Червоне сонце продають
На ярмарку в Горлицях [14].*

"Назустріч" уявляється мені як жест Михайла Рудницького — естета, критика і літературознавця, який вирішив явити галицькому люду новий справді творчий часопис, відкритий для мистецьких пошуків. Але він дожить пам'яттю про "Молоду музу" і гордиться своєю приналежністю до неї. (Саме в "Назустрічі" появляться його спогади про молодомузівців, які згодом ляжуть в основу передмови до "Чорної Індії..." — як рефлексія на появу книжки Петра Карманського "Українська богема"). Ця пам'ять, це намагання "воскресити" міф про свободу поета, митця, який творили молодомузівці, наймолодшого з них — служить йому і побратимам захистом перед молодими... Бо якраз в цей час Антонич написав у статті до польських "Сигналів", що поети "Молодої Музи" сказали все, що мали сказати, ще в останнє десятиліття перед війною і тепер "майже цілком вичерпалися. Більшість із них ще живі, але вони або зовсім замовкли, або щонайменше полишили лірику" [15]. Оце "ще живі" звучить доволі жорстоко щодо старших колег, пе-

реважно 50-літніх. Антонич з безцеремонністю молодості "списав" їх.

Насправді, як зазначає М.Ільницький, Антонич у своїй статті "Поезія по цей бік барикад", в якій він представляв польському читачеві тогочасну західноукраїнську поезію, прагнув дати об'єктивну картину її розвитку, виділити в ній найбільш цінне і талановите. "Вихідний принцип критика був естетичний, за законами мистецтва, і виходячи з нього, Антонич високо оцінює, наприклад, талант письменника комуністичних переконань Степана Тудора" [16]. Що ж, закони мистецтва суворі, але справедливі і сентиментам не підлягають.

Антоничева стаття знаменна і в тому сенсі, що вона була чи не першою такого типу у польській пресі (вперше для польського читача пропонувалася розвідка про українську сучасну літературу українського, та ще й якого компетентного автора). Про передумови її появи розповідає сам часопис "Назустріч". Зокрема, у замітці "Промовчана Україна": "Під цим наголовком помістило передостаннє (2) число польського львівського місячника "Сигнали" — статейку, виїмкову як на польські відносини. "Сигнали" гуртують біля себе наймолодших львівських польських письменників з легким суспільницьким нахилом... "Сигнали" обіцяють увести в себе постійну українську хроніку та присвятити культурі одно із своїх чергових чисел" [17].

І таке число з'явилося ("Sygnaly". 1934. Ч. 4; 5). Поруч зі статтею Антонича тут були поміщені твори Василя Стефаника, Марка Черемшини, Петра Карманського, Степана Чарнецького, Михайла Рудницького, Павла Тичини... Його підготували співробітники "Сигналів" — Кароль Курилюк та Тадеуш Голлендер.

Ще однією подією з цього ряду були твори українських поетів в перекладі польською мовою в ефірі львівського радіо. Серед них прозвучали поезії М. Рильського, С. Чарнецького, Р. Купчинського, С. Гординського, О. Бабія. "Назустріч" у замітці "Наші поети в польському радіо" [18] тепло відгукнулася про цю ініціативу двох молодих львівських поетів А.Баумгартена і В.Кунстмана та оцінила якість їх перекладу. Натомість один із опонентів

двотижневика (це міг бути донцовський "Вісник") іронічно писав про односторонній добір авторів. Мовляв, "ні один поет з "Вісника", "Дажбога" чи "Дзвонів" (тодішні популярні часописи. — Н.М.) не вдоволюється ласки шановних перекладачів".

Таке жваве зацікавлення молодих польських журналістів та літераторів українською літературою свідчило, мабуть, про налагодження цивілізованіших українсько-польських стосунків та про усвідомлення їх важливості новими поколіннями поляків. І хто зна, якби не Друга світова війна, де дві тоталітарні держави часто провокували нові міжнаціональні конфлікти, — "сусідська доля" наших народів була би інакшою...

Антонич, який списав був давніх молодомузівців, в тому числі і головного редактора, просто цвів на сторінках "Назустрічі". Чи не свідчить це не так про толерантність головного редактора, як про його здатність оцінити з'яву молодого, всуціль оригінального таланту, керуючись отими самими мистецькими критеріями, що ними керувався й Антонич, який констатував у тій же статті, що пора молодомузівців здавалася такою далекою, що сучасній літературній молоді "ближче навіть середньовічне "Слово о полку Ігоревім", аніж їх смутки, муки та космічна туга" [19]. Молоде покоління тут — очевидно, сам Антонич, або ж, наприклад, група "Дванадцять" (1935–1939), яку організував поет і журналіст Анатоль Курдидик. Про неї схвально відгукувалися Антонич і Святослав Гординський. Сюди входили поети і прозаїки Богдан Нижанківський, Іван Керницький, Іван Чернява, Василь Ткачук, Ярослав Курдидик та ін. Як відзначає Микола Ільницький, своїм богемно-каварняним способом спілкування "Дванадцятка" трохи нагадувала "Молоду Музу" [20]. ...

Насправді Антонич не міг не вирости з усього попереднього, у тому числі й "Молодої Музи", хоч би і був її геніальним запереченням!

Святослав Гординський писав: "Антонич поет сучасний. Та водночас треба знайти його духовних родичів. Тут саме, гадаю, Антонич відбивається дещо від загального річища сучасної нашої молоді поезії деякими своїми рисами, що були властиві передусім "Молодій Музі". Роль цієї групи в

*Степан Чарнецький (зліва) з приятелями
в Стрийському парку. 1936 рік*

нашій літературі відома. Вона мала вплив навіть на Тичину. Але її світогляд був наскрізь песимістичний, — його можна б окреслити як ляк перед життям. Не скрізь, не у всіх творах, але саме найкращі твори "молодомузців" були органічно зрослі з тим почуттям. Ось чому ця поезія сучасній молодій генерації така чужа й далека: вона просто психічно не спроможна її сприймати і проти неї обороняється. Те, що при читанні Антонича нагадує "Молоду Музу", це, хоч далеко не дефензивне, але все ж і не надто переконливо агресивне. Поет у відношенні до нього знаходиться у стані "здивування" [20].

Останні зустрічі "давнього молодомузівця" С. Чарнецького з "поганином" Б.-І. Антоничем, що відбувалися на сторінках двотижневика "Назустріч", не були безплідними для обох. Перший разом зі своїми побратимами послужив вдячним матеріалом для відточення Антоничевого критичного пера. А другий устиг ще дихнути живим подихом на натхнення молодомузівця. У тому ж першому

числі двотижневика опубліковано вірш Степана Чарнецького "В дорогу", де його вороні коні перекликаються із чалими Антонича (з "Пісні про вічну молодість", що відкриває збірку 1931-го "Привітання життя").

В дорогу!

*Впрягайте карі коні,
Готовий я в дорогу:
Жаль кину поза себе,
Забуду за тривогу,*

*Доволі вже розмови
З бездушною юрбою.
Перед предвічним хочу
Я стати газдою.*

*Поїдемо над хмари.
Гей, коні мої, коні,
Ніколи ви у мене
Не були на припоні.*

*Поїдемо між зорі
Ще досвіта, сьогодні,
І спинемось тихенько,
Де двір стоїть Господній.*

*Газда старенький вийде,
Хитне нам головою
Та скаже завертати
На земне поле бою.*

*Завернем за наказом
Гей, коні мої, коні,
Ні я, ні ви ніколи
Не були на припоні.*

*І вернемось, як сонце
Розкине ранком сіти,
А у вікні до сонця
Всміхнуться мої діти.*

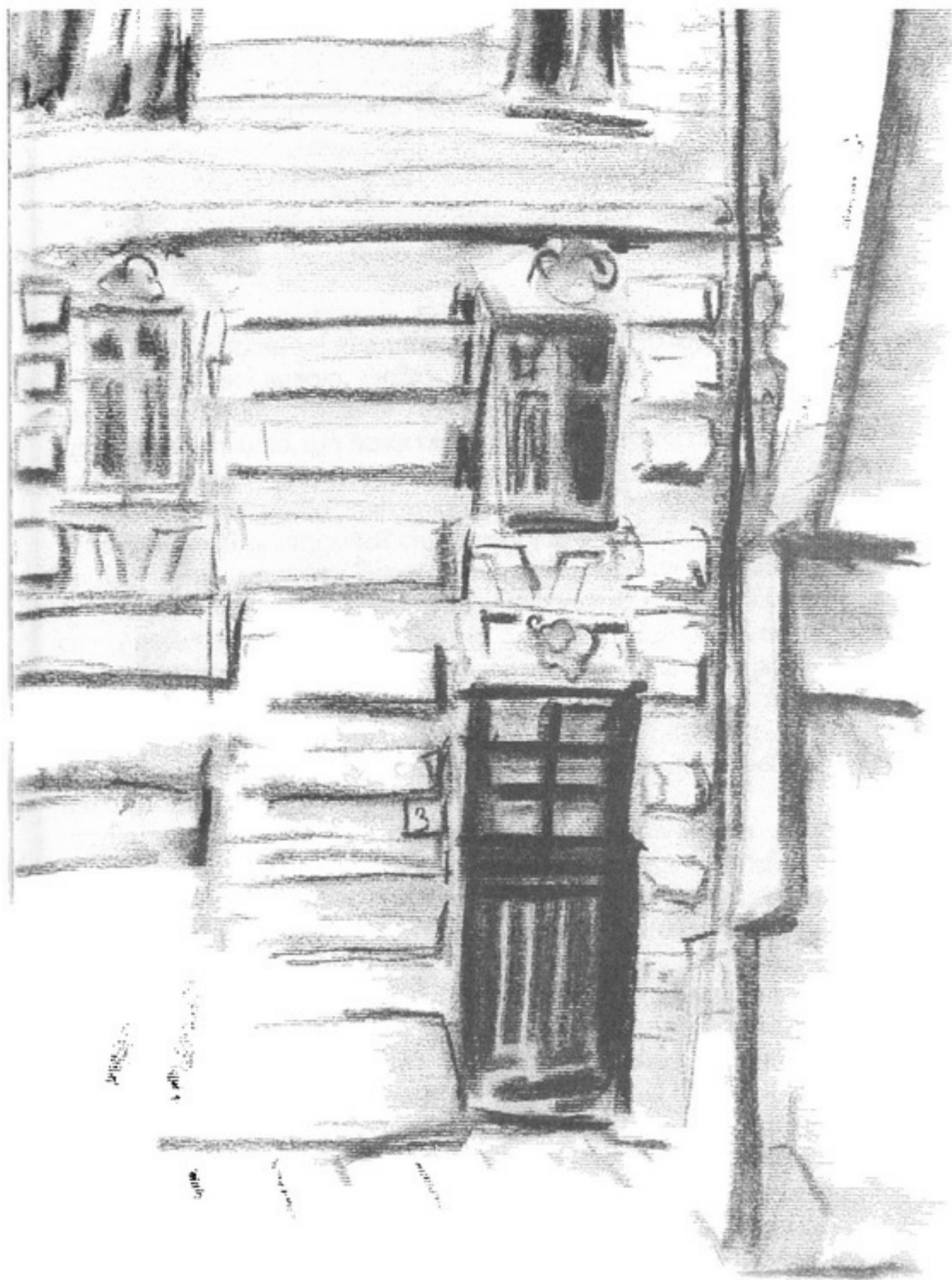
У такому гарному творчому настрої чи не востаннє можна "зафіксувати" Степана Чарнецького, бо його особиста — творча й життєва — епопея почала невблаганно наближається до свого завершення. Знаємо навіть точний час початку цього процесу: лютий 1937, коли чад на вулиці Гродзіцьких остаточно підірвав його здоров'я. (На Великій Україні цей рік зібрав тисячі й тисячі жертв. І серед них — письменницькі голови. А у Львові помер Антонич).

* * *

*Музико, грай! Ту пісню із Поділля,
Що на колиску линула мою...
Я нині п'ю, гей! п'ю до божевілля!
Музико, грай, бо я — востаннє п'ю...
(“Стрілецький біль”)*

1. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом" // Назустріч, 1937. Ч. 6.
2. Карманський П. Українська богема., 1996. Львів. С. 74.
3. Чарнецький С. Минулому // Назустріч. 1934. 1 січ.
4. Там само.
5. Рудницький М. Відкривник несамовитих тремтінь // Назустріч. 1935. Ч. 4.
6. Полюх В. Едгар По // Едгар По. Крук. Ельдорадо. Дзвони. Золотий жук... Львів, 2000. С. 9.
7. Сорока П. Найкраще помирати в понеділок. Тернопіль, 2002. С. 16.
8. Ільницький М. Драма без катарсису. Львів, 1999. С. 27.
9. Чарнецький С. Новий поет // Назустріч. 1934.
10. Антонич Б.-І. Як розуміти поезію // Назустріч. 1935. Ч. 15.
11. Чарнецький С. Чи можна ще щось зробити з Гриця? // Назустріч. 1935. Ч. 1.
12. Ревуцький В. В орбіті світового театру. Київ; Харків; Нью-Йорк, 1955. С. 155.
13. Чарнецький С. З пожовклих листків // Назустріч. 1936. Ч. 24.
14. Антонич Б.-І. Мій брат — кравець. // Назустріч, 1935. Ч. 4.

15. *Антонич Б.-І.* Поезія по цей бік барикад // Дзвін. 1990. Ч. 5. С. 114.
16. *Ільницький М.* Невідомий Антонич // Дзвін. 1990. Ч. 5. С. 116.
17. "Промовчана Україна" // Назустріч. 1934. Ч. 3.
18. Наші поети в польському радіо // Назустріч. 1934. Ч. 11.
19. *Антонич Б.-І.* Поезія по цей бік барикад. // Дзвін. 1990. Ч. 5. С. 114.
20. *Ільницький М.* Драма без катарсису. Львів, 1999. С. 29.
21. *Гординський С.* Чотири реторди лірики // Назустріч. 1935. Ч. 2.

**“Чорна Індія”
на Гродзіцьких**

"Чорна Індія" — полинівка кольору смоли, що пилася в парі з чорною кавою, — то, кажуть, винахід Яцкова. До цього трунку він привчав молодих. А сам "доказував нам експериментально, що нема більш божеського питва, як звичайна горілка "каменярка" за три грейцарі, яку найкраще закусити огірком або "цвіклою із хріном"" [1]. Але Михайло Яцків, міцний селянський син, певно, мав могутнє здоров'я, бо й прожив, дякувати Богові, понад 80 літ. Чого не скажеш про Степана Чарнецького. Фанек (як ласкаво називала мама свого наймолодшого сина) був не такий міцний, хоч і високий та статурний. Але й він, забувши давно чудовий аромат далматинських вин, надавав перевагу "каменярці", що незабаром стане його єдиним ліком...

Нещастя завше невчасне. І, як правило, випадкове. Випадок на Гродзіцьких доказує це.

Чарнецькі зачали 6 лютого 1937 року. На Ксенії — то іменини старшої дочки (а народилася вона на Святий вечір). Це був рік, коли Леся мала здавати матуру... Жили вони тоді на Гродзіцьких втрьох: Степан Чарнецький, його старша сестра Олена і Леся.

"Була субота, я накрутила повну голову папільотів і лягла спати. Цьоця каже: ти йди спи, а я п'єц припильную. Старенькі вони були. І вона закрила п'єц, коли ще був вогонь, бо палили вугіллям, а воно довго тліє... То щастя, що нам тоді з "Маслосоюзу" приносили молоко і ставили під двері. Вранці сусіди побачили, що ніхто того молока не забирає, і заглянули в замкову щілину. Тільки й побачили татову палицю. Бо тато коли прийшов, поклав свою палицю на стіл — він стояв якраз навпроти дверей. І сусіди відразу шум підняли, вибили двері: нас троє лежало і кітка. Сестри тоді не було, вона жила окремо. То якраз було перед днем Ксенії, я збиралася йти на танці..."

Їх привезли в лікарню (теперішнього медінституту) непритомних. Поруч з Лесею поклали Олену Чарнецьку,

цьоцю Нюню, як її називали діти. Вона зривалася — не хотіла помирати, не хотіла залишати брата з дитиною без опіки. Леся прийшла до тяти аж на другий ранок.

— І рано, десь о шостій годині, бачу, заходить такий маленький священик і питає: Чарнецка тут? А я вже прокинулася і кажу: тут-тут. Священик каже: я від вашого тата, я його хотів сповідати, але він мені сказав, що поки я вас не знайду, він сповідатися не буде.

— Тато вас любив і переживав за вас...

— Ну, аякже... Він, як тільки нас привезли, зривався з ліжка — хотів встати, щоби мене шукати — і впав відразу. Він вже був немолодий. (Степанові Чарнецькому було тоді 56 років — Н.М.).

Сповідником у лікарні був отець Кишакевич — він приносив вмираючим останні Тайни. Був невисокий, щуплий і, напевно, дуже добрий, адже допомагав людям перебиратися на Той світ. (На жаль, пані Леся не знала його імені).

— І він тата висповідав. Тато, слава Богу, вийшов з лікарні, але вже з підірваним здоров'ям. І від тої пори став накульгувати... Він тоді працював у магістраті. А цьоця померла...

— А кицька? — не зовсім доречно запиталася я.

— На третій день я прийшла — кицька вже бігає, як скажена, бо нема що їсти.

Леся повернулася в осиротілу домівку. Тато ще місяців три лежав у лікарні. Дівчина щодня ходила туди, носила йому їсти.

"А потім то вже треба було тата нагодувати, і випрати йому, і прибрати в хаті, і до школи піти — і трошки тяжко було. Правда, він не дав мені варити їсти... Ми харчувалися з ресторану одного німця. Його дочка також матуру здавала, і він давав нам обіди... Я приносила такі більотчики, тато платив гроші... та вони мені так багато давали! — що ми двоє їли, і ще на вечерю залишалось. (Я додому приносила в таких спеціальних кастрюльках). Я любила солодке, тато любив зупу. Я не їла зупи, бо фігура псується. Тато з'їдав половину другого (там було дві котлети великі, гарнір якийсь), а вже солодке не їв...То все коштувало 1 злотий 10 грошів. Навпроти входу в міськраду, в подвір'ї, був той ресторан. А за господаря був німець — Бізанц. Він виїхав, як німці прийшли. І звідти писав, що йому там дуже погано...

Зліва направо: Володимир Бирчак, Михайло Якуців, Неоніла та Василь Пачовські, Іван Косинін, Микола Струтинський (фото з родинного альбому Бориса Пачовського)

В. БИРЧАК, П. КАРЖАНСЬКИЙ, В. ЛУКІНИЙ,
В. ПАЧОВСЬКИЙ, С. ТЕРЛОУКІЙ, І. ХОТКЕВИЧ,
С. ЧАРНЕЦЬКИЙ, С. ШПІТКО, М. ШІКІЙ.

ЧОРНА ІНДІЯ „МОЛОДОЇ МУЗИ“

НОВЕЛИ

З передмовою М. Рудницького

Л Ъ В І В

1 9 3 7

Видатня „Львів“, т. 11

Титули книги "Чорна Індія "Молодої Музи"

1937 рік! У різні відтінки трагічного прибрала його українська історія... А Михайло Рудницький у Львові видає збірку новел "Чорна Індія "Молодої Музи" — "на спомин членам "Молодої Музи"..."

"Товариство письменників і журналістів у Львові (його тоді очолював Роман Купчинський. — Н.М.) пригадало цього року прилюдним літературним вечором щось наче їх ювілей — 30-ліття їх першого спільного виступу. В неофіційній частині вечора, коли молодомузівці сиділи — як за давніх часів за спільною Tafelgunde (застільною розмовою) — виринула думка — видати збірник і гонорар призначити на підмогу одному з товаришів, для якого доля була вийнятоково жорстокою. Це й головна ціль цієї книжки" [2].

Чи не зі Степаном Чарнецьким обійшлася доля найжорстокіше? На лету скинувши його з вороних коней... Все-таки це був лет, а якщо навіть тільки його ілюзія, то дуже сильна. Молодечий запал "Назустрічі" (молодіжного часопису!) і "провокативний" Антонич мали що розбудити в душі Чарнецького. Спокусливо було навіть помріяти: він міг продовжитися як поет. Два його останні вірші на рівні передчуття (бо ось-ось мала ожити метафора білого шпиталю)... А це — прикмета справжньої поезії. І тут річ, як мені здається, не в художній вправності, а радше — у мистецькій вірності собі. Адже, на відміну від Карманського чи Пачовського, які були насамперед професійними поетами, тобто писали поетичні твори (Пачовський, наприклад, драматичні поеми), з коротшими чи довшими перервами, майже все життя, — Чарнецький таким не був. Він писав вірші, поки був молодим, і це найприродніший стан для поезії. Правда, Роман Качурівський, який підготував добірку віршів Чарнецького до газети "Літературний Львів", що друкувалися у часописах вже після виходу його останньої збірки, вважає, що поет готувався видати ще одну збірку. Але чи не було це радше принагідно? Чарнецький був професійним журналістом, театрознавцем, "фейлетоністом" (хоча часто це були іронічні новелі — жанр, відомий в літературі, але в українській журналістиці у вигляді новелі-фейлетона — чи не вперше введений Чарнецьким). Ось де він був професіоналом, тобто вдосконалювався постійно.

Поезія як одкровення навідується до нас нечасто. Тут в

принципі неможливо бути професіоналом. Інша річ, коли твоя душа готова до цього акту. Я вперто називаю Чарнецького поетом на сторінках книги його життя, бо він був таким, на моє переконання, у своєму світосприйманні. Зовнішньо це виявлялося у його безпечності, абсолютній довірі до мінливої долі. Як відомо, він був найбільш послідовний з музиків у богемному трибі життя. З іншого боку, Чарнецький віддав стільки сердечного тепла героям своїх споминів-нарисів цілком безкорисно (бо вони вже не могли подякувати йому за пам'ять) — цілком романтичний жест, на який здатний поет. Аж тепер мені відкрилося, що в українській свідомості слова "поет" і "романтик" сприймаються як синоніми...

Кілька "романтиків" (у такому сенсі) зібралися у березні 1937 року на свій "пів-ювілянт"...

У статті "Молода Муза пів-ювілянт", опублікованій 15 березня 1937 в часописі "Назустріч", Михайло Рудницький писав:

"Равт*", який заповіло "Т-во письменників і журналістів" у Львові після вечора "Молодої Музи", був без сумніву додатком до того вечора, але Молодомузці мусили почувати себе додатком і до вечора і до равту. Виглядало так, якби це молодше покоління письменників перемішане з журналістами (на 10 журналістів один письменник!) не знало, як перемішати літературу із товариською забавою. Що було простішого, як улаштувати традиційний баль із складаним буфетом, коломийкою і джезбендом? Ні, — вони причіпають до равту гарнір із старої гвардії, що й досі називається "Молодою Музою" [3]...

Хто ж сидів за спільною Tafelgunde? На жаль, Рудницький не називає "ювілянтів" поіменно. Чи принаймні були там усі автори "ювілейної" збірки новел — "більше підходящої лектури для читача, аніж антологія" (поезії). Роздумуючи про широке коло "всіх тих, що підримували з "Молодою Музою" зв'язки з симпатії до її починів" (зараховуючи сюди і Михайла Коцюбинського, і Ольгу Кобилянську, чиї твори друкував "Світ"), Рудницький зауважує: "Були

* Вечірка.

ще й інші прихильники, чи помічники "Молодої Музи", але випадкові або духово мало з ними споріднені. Та й тих, що трималися разом і після 30 років не перестали вважати себе за приятелів — досить на один виступ" [4].

Цю заувагу не можна сприймати буквально.

Збірку відкриває (згідно з алфавітом) В. Бірчак, далі йдуть: П. Карманський, Б. Лепкий, В. Пачовський, С. Твердохліб, Г. Хоткевич, С. Чарнецький, О. Шпитко, М. Яцків...

Знаємо, що не було вже серед приятелів Сидора Твердохліба, який загинув ще 1922 року... Щодо Хоткевича, який короткий час жив серед молодомузівців, коли як політичний емігрант перебував в Галичині ще на початку століття, то 1937-й був для нього роком репресій на Великій Україні... Про долю "першого богеміста на галицькому ґрунті" Осипа Шпитка нічого не знав навіть Карманський, який зустрічався з ним в Бразилії: "Чи дідусь, руїна колишнього Шпитка, ще в живих, — не знаємо. Є чутка, що він вже закінчив своє авантюрне життя і його старечі ноги вже не збивають бездоріжних і жахливих своїми пущами безкраїв Південної Америки, серед яких він, напевно, почувався як риба у воді" [5].

Власне, портрети тодішніх молодомузівців, які дає нам П. Карманський в "Українській богемі" (вона вийшла рік перед тим, у 1936), містять деяку інформацію про їх еволюцію. Правда, не завжди справедливу. Так Володимир Бірчак, який, мовляв, "письменником ніколи не був, хоч і написав історичні повісті. Був надто практичний і дрібничковий...", зараз, на переконання Карманського, "спокійно доживає свого віку, сидючи певно на скелі свого "home", а ми, будівничі — на льоді... The rest is silence..."* (І тільки з примітки В. Пачовського (редактора "Української богемі") до цієї досить скромної сільветки, дізнаємося, що Бірчак працював на той час редактором "Українського слова" в Ужгороді) [6]. Чи був запрошений, чи приїхав?..

Чи прийшов на ту ювілейну зустріч єдиний "справжній модерніст" Михайло Яцків, який вже друге десятиліття мовчки переживав бойкот української галицької преси й громадянства (за те, що свого часу редагував журнал "Рідний край", який де-факто визнавав легітимність польської

* Решта — мовчанка.

окупаційної влади)? "Що діється в його душі сьогодні, ми не знаємо. Сьогодні він зробився для нас справжнім Сфінксом, і змоги розкусити себе не дасть нікому" [7]... Пізніша плодovitість Яцківа, яку радянська критика візьме за свою заслугу, викликана отим змушеним мовчанням...

Чи приїхав з Кракова Богдан Лепкий? "Сьогодні Б. Лепкий відійшов від нас і йде своєю дорогою. Та взагалі всі ми живемо сьогодні кожен як може" [8]... .

Давно вже не підтримував зв'язків з товариством Остап Луцький, остаточно вибравши шлях, далекий від літератури.

Степан Чарнецький, "найбільш консеквентний галицький богеміст", лежав у шпиталі...

Виглядає, що "стару гвардію" представило за тим спільним ювілейним столом зовсім мало "гвардійців".

Очевидно, що прийшов на свято Василь Пачовський, який вже кілька років мешкав у Львові і працював над історичною поемою... "Дивлюся на маску давнього Пачовського, дивлюся, як він відняв собі усе, що творило його наскрізь оригінальну й цікаву істоту, як він втолочив себе в закамарки тихого терпіння, бо гордість не дозволяє йому показувати людям своїх полонаних крил. І відчуваю респект перед його силою" [9].

Приїхав на "равт" і сам Петро Карманський, який, повернувшись із заморських мандрів на початку тридцятих, вчителював у Дрогобичі. Для нього то був час писання спогадів ("Українська богема" — лиш одна з цього ряду). А про нього самого написав у "Назустрічі" Володимир Бірчак, "відплативши", таким чином, за більш ніж скромну оцінку власної особи... "Такі вдачі, як Петра Карманського, подібні до кукли шовківця, зверху обмотані тканиною, а всередині інші". Із цього спогаду дізнаємося, наприклад, що Карманський писав вірші тільки у хвилини депресії. "Попадав у пригноблення, коли хто легковажив його сум, його "печаль". — Петю, завжди римуєш жаль і печаль, дай раз новий рим — наприклад, "рискаль"... — радив я їй тоді на мене сипалися громи: ти профан, дурень, ідіот!" [10].

Чи був хтось на равті із близьких до гурту "Молодої Музи" митців? Знаходимо у спогадах Карманського таке невеселе спостереження: "Сьогодні Людкевич так, як Труш у малярстві, і ми, "молодомузці", в поезії, по оцінці "спе-

ців" не актуальний, тобто замало сензаційний або скажімо евфемістично: немодний. Але ж і він не може освоїтися з нашою сучасною музичною продукцією...

У цій справі можна сказати хіба те, що сказав А. Слонімські ("Moje walki nad Vzdurą") про письменників. А саме: "Письменник є в нас власником акцій, які падають або йдуть вгору на мистецькій біржі не завдяки своїй вартості, а за почином представників Інституту Сліпих, що витягають з лотерейного кола все інші числа" [11].

Чи запросили на ювілейну зустріч Івана Косиніна, "мистця життя", музику, мандрівника і маляра (дуже цікавого графіка, який оформляв книжку В.Пачовського). Знаємо зі спогадів Карманського, що він тоді жив у Львові: "Дальша історія Косиніна вже відома. Він ходить по Львові і жебрає. Скрипкою не може заробляти, бо скрипку заступили машиною, як графік, він уже не модний..." [12]. Цікаво, що земляки віддали належне цьому талановитому митцеві аж ... 1999 року. Львівський мистецтвознавець Олесь Нога присвятив йому монографію "Іоан Косинін — пророк анти-сюрреалізму", щедро проілюструвавши її містичною графікою цього художника з "молодомузівського простору". (До речі, Олесь вважає Косиніна ще й письменником — він натрапив в архіві на його рукописи. От загадка для істориків "Молодої Музи"!)

Та повернуся ще на хвилю до тої застільної зустрічі на людях, на яку так нарікав Михайло Рудницький: "Публика не знала, чи купувати білети на салю, де щось "страшить" літературою, чи аж на равт, де письменники приватно можуть бути цікавіші, ніж на естраді. Може, організатори такого мезаліянсу хотіли переконатися, що скоріше постарілося — твори тих нинішніх ніби-то ювілятів чи вони самі?" [14].

До речі, про Михайла Рудницького, наймолодшого з молодомузівців, П.Карманський пише досить ущипливо у своїх спогадах: "сьогодні між ним і ветеранами "Молодої Музи" існує глибока прірва, дарма що сам він, мабуть, тужить за часами "молодомузівців" [15]... Цілком можливо, що пів-ювілят був найбільше потрібний саме Рудницькому...

Упорядники збірника "Чорної Індії..." (можливо, це був тільки Михайло Рудницький), певно, відчували брак прозо-

вих текстів, характерних для власне періоду "Молодої Музи"... Тому й помістили тут і твір Степана Чарнецького, хоч Рудницький у передмові зазначає про автора, що той "прийшов до прози насилу як фейлетоніст у часописі; він ніколи і не брався за новелю, так само, як Луцький, що у часах "Молодої Музи" волів виправляти чужі рукописи, а згодом орудувати живим словом" [16]. Як видно, чудові новелі-фейлетони Чарнецького до уваги не беруться. Правда, "Мій перший авторський гонорар", представлений у "Чорній Індії...", до таких речей не належить. Насамперед, через свій достатньо великий обсяг і розповідну та дуже дотепну манеру (скоріше гумористичну, ніж іронічну).

Автор згадує ті давні, ще передвоєнні часи, коли він був "уже друкований письменник", що містив свої перші твори в "Молодій Україні", "Руслані", "Буковині" і "Зеркалі", ба навіть у тодішньому так важко доступному для молодого автора "Літературно-науковому Вістнику". Побивав мене плодючий Василь Пачовський, що мав незвичайну легкість писати і римувати. А я, що вийшов з польського осередка, кінчив народню і середню польську школу, де навіть греко-католицьку релігію треба було відповідати по-польськи, мусив зводити важкі бої з мовою — складнею, наголосами і правописом...

(Якось вони з Гнатом Хоткевичем були запрошені до одного маленького містечка "на відчити" (лекції), бажано на якісь веселі теми. "Я приготував якийсь маленький відчит про "Сальоме на сцені", себто про драми Уайльда, Зудермана та Каспровича. Хоткевич якусь гумореску". Насправді вони потрапили на місцевий фестин...)

Про ніякий відчит не було й думки, бо вся саля гуділа та ревіла.

Одна з поважних пань, бачучи, що нам ніяково, хотіла рятувати ситуацію і звернулася до мене зі щирою пропозицією:

— Може би так, панове, замість читати, що-небудь заспівали?

Спершу мені кров ударила до голови, а за хвилину облив мене холодний піт.

Я — ліричний поет зі Львова приїхав до Порцелян пописуватися співом?

Та Хоткевич підхопив цю пропозицію... "..." [17].

Правда, фестин, затаївши подих, слухав тільки його "пробоеву" пісню про Солоху:

Казала Солоха : прийди, прийди.

Казала небога: щось дам, щось дам...

Більше нічого не схотіли слухати... А коли розпочалася фантова лотерея, то "ліричний поет зі Львова" виграв живе поросля. Одержали вони його з Хоткевичем по пошті — перед самим Різдом. Пані посадникова з Порцелян вислала його так, як і обіцяла, — у вигляді ковбаси, шинки та сальцесону. Це був авторський гонорар за участь у фестивалі...

Отже, це гумореска. Якщо моє припущення вірне, то вона потрапила до "новелей" не стільки через брак текстів, як заради самого автора. Раз, що друзі хотіли підтримати його не тільки "гонорарно", але й морально. І два, сама "Чорна Індія..." почалася з ... чаду на вулиці Гродзіцьких.

"Розкуйовджений модернізм" у збірці новелей представлений творами Пачовського ("Жертва мистецтва"), Шпикта ("Вирід") та "Боротьба з головою" Яцківа (який один "умів єднати реалізм із символізмом, ненавидів тих крапок над "і", що переходили у занадто ясні закінчення; він єдиний робив справжні конструктивні експерименти" [18]).

"Жертва мистецтва" В. Пачовського — то та сама "Жертва штуки", з першого молодомузівського видання 1906 року, де на звороті обкладинки в кінці книжки було поміщено відому заяву молодомузівців із вірою в те, що "наш гурт остане нерозбитий!" [19].

Єдиний, хто пішов з "нерозбитого" гурту свідомо і добровільно, був Остап Луцький, що у часах "Молодої Музи" був за її теоретика і маніфестатора. "І хто з тих, що сьогодні знають О.Луцького як голову "Ревізійного Союзу", спеца від фінансових і купецьких справ, посла до сойму, а врешті сенатора, догадався б, що він був поетом-ліриком, мрійником і богемістом, не гіршим якого Пачовського чи Чарнецького?" — запитував року 1936 Петро Карманський [20].

Ніхто з молодомузівців не міг цілковито відійти від політичних проблем суспільства...

"Врешті ця лицарська реакція до екзистенціональної ситуації свого народу знищила і групи, і навіть окремі таланти, — пише Б.Рубчак. — Жест Луцького — жест раптового і цілковитого переходу від літератури до чисто громадської діяльності, що в дечому нагадує жест Рембо, це був, мабуть-таки, єдиний відповідальний вибір і щодо громадянства, і щодо літератури. Бо, на жаль, інші поети того часу понесли свою розщепленість між естетикою і політикою глибоко в двадцяте сторіччя, аж до сорокових років, даючи щораз вбогіші, поверховніші твори..." [21].

Читаючи історію "Молодої Музи", яку написали її власні літописці, мимоволі відкидаєш жорстокий присуд Рубчака. Адже ці поети не тільки писали, але й жили, і мали за душею щось таке, що змушує нас усміхнутися в душі від самого співзвуччя "молода му-у-за"... Тут маємо цікаву ситуацію... Як тільки поезія стає об'єктом історії літератури, вона вмирає. Але якщо поети стають об'єктами такої уваги, вони оживають...

На такій ліричній ноті і варто було б закінчити цю історію, але, на жаль, попереду ще справді невдячні щодо поетів і поезії 40-роки...

А поки що блискучий літературний критик і один з молодомузівців Михайло Рудницький намагається зріло, з позицій 1937 року, оцінити суть цього руху.

"Молодомузці не хотіли бути реформаторами життя ні його провідниками. Вони розуміли, що нема кращої життєвої мети для письменника, нема кращої для нього професії та заняття, як бути — письменником. Саме так ідеальний погляд на свою працю заважив на тому, що більшість із них утікала як довго могла від усяких посад і корисних становищ, щоб жити "небесними птахами". За любов індивідуальної свободи не один мусив заплатити дуже дорого — цілою життєвою кар'єрою".

"Сум і радість — цього не розуміють наші програмові "динамісти" — не такими колірами в літературі, як чорне і біле, щоб на їх підставі можна ділити письменників на янголів і чортів" [22].

Не було серед них янголів. Сміливі, бризкали талантом замолоду. І вся "Молода муза" — це стан їх душі, їх поезії — "замолоду". Не витримав дехто з них останнього випробу-

вання — через якихось пару літ розпочнеться історія ще однієї окупаційної влади — особливо підступної, яка буде спокушати наших героїв і "карієрами", і правом на життя. Не нам судити.

-
1. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 11
 2. Там само. С. 5.
 3. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. 15 берез. Ч. 6.
 4. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 6.
 5. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 39.
 6. Там само. С. 69–70.
 7. Там само. С. 68.
 8. Там само. С. 55.
 9. Там само. С. 62.
 10. Бірчак В. Петро Карманський — історик "Молодої Музи" // Назустріч. 1936. Ч. 7.
 11. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 97.
 12. Там само. С. 108.
 13. Нога О. Іоан Косинін — пророк анти-сюрреалізму. Львів, 1999. 288 с.
 14. Рудницький М. "Молода Муза" пів-ювілятом // Назустріч. 1937. 15 берез.
 15. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 90.
 16. Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 14.
 17. Чарнецький С. Мій перший авторський гонорар // Чорна Індія "Молодої Музи". Львів, 1937. С. 143–150.
 18. Там само. С. 14.
 19. Пачовський В. Жертва штуки // Молода муза. Львів, 1906. 46 с.
 20. Карманський П. Українська богема. Львів, 1996. С. 56.
 21. Рубчак Б. Пробний лет (Тло для книги) // Розсипані перли. К., 1991. С. 39.
 22. Рудницький М. "Молода муза" пів-ювілятом // "Назустріч". 1937. 15 берез. Ч. 6.

**“не закричить нас
гайвороне...”**

У червні 1939 року Леся Чарнецька вперше в житті пофарбувала волосся і стала майже блондинкою — перед тим, як вибухнула війна. За німців — другий раз, і невдовзі москалі бомбили Львів. Більше вона не ризикувала, бо все казала, що як помалююся, то знову буде війна...

— Тато був вражений, коли побачив "других москалів" у 1939. (Чому других? Бо він пам'ятав російських офіцерів з Першої світової війни) — Такі прийшли дрібонькі, росту не було в них, азіати — очі вузенькі, лиця вилицюваті, а до того ще й — обмотки на ногах і штрипці з тих шинель висіли. Тато каже: Боже мій, що з них стало?! Ми жили тоді на Гродзичьких, недалеко від Ратуші, і вони коло нас ходили. Їхні командири часом заходили в Ратушу, і, знаєте, були курйозні випадки... Там кожен начальник мав свій кабінет і окрему кімнату, де був гардероб. Як тільки ті командири поговорили і пішли, начальник іде за пальтом — а пальта нема.

Чарнецький, який працював пресовим секретарем у львівському магістраті, недовго був свідком цієї безпардонності — у грудні 1939 його звільнили. Так само, як і Лесю (яка працювала тут кілька місяців) та інших. Нова влада наводила нові порядки. Треба було про щось думати, як казала його дочка.

Праця в магістраті не приносила Чарнецькому великого задоволення, але й не обтяжувала. Він зумів пристосувати її до свого стибу життя, викроюючи вдосталь часу для інших своїх потреб. Звик працювати "в Ринку", де розміщувалися редакції львівських часописів, поруч був "Атлас": буквально сусідня із його власним помешканням кам'яниця — на Ринку, 45. Налагодив непогані стосунки із президентом міста — Станіславом Островським, як виявилось, останнім...

Чи ж хтось про це думав — скажімо, ще рік перед тим? Коли пан президент виголошував промову на урочис-

тому відкритті новозбудованої верхньої частини вулиці Городоцької, яка сполучила місто з лєтовищем в Скнилові та стала початком виїзного шляху до "Ц.П.Р" — Центрального промислового району. Ще рік тому бачилися у Львові польські перспективи!

... У своєму слові др. Островський представив зусилля міста у справі розбудови львівських артерій і комунікацій... Проблема якісних доріг для Львова залишається актуальною й досі. Наприклад, ми так і не спромоглися на об'їзну дорогу навколо середмістя, щоби звільнити від транспорту центр, про що мріяв останній президент довоєнного Львова. Тому, думаю, варто прислухатися до його промови (писаної, очевидно, його прес-секретарем, інженером-шляховиком і мостобудівничим за освітою, С. Чарнецьким).

Отож пан президент нагадав, що Львів у часах "przedrozbiogowuch" (до розподілу Польщі 1772 року) хоч і переживав культурний та архітектурний занепад, "однак мав продуману і доцільно розгалужену мережу доріг, центральним виїзним пунктом якої був Ринок — звідси вели дороги на схід і на захід Речі Посполитої. Та в часи "zaborcze" (окупаційні. — Н.М.) усі ділянки були занедбані через втрату провідної думки в розбудові міста та його ліній комунікацій. Незважаючи на збільшення руху, ця галузь виглядала дуже занедбаною. Тільки після здобуття незалежності міські уряди приступили до її відбудови, темпи якої розгорнулися в останні кілька років, спричиняючись не тільки до зменшення безробіття, а й цільової програми значного зближення периферії міста і приміських околиць. Міжміський рух через пов'язання доріг, а також добрими окружними артеріями має забезпечити добирання з центру за місто з уникненням переїзду через середмістя. Програма розумного міського урядування обняла не тільки будівництво і відновлення всіх вулиць — навіть меншого значення, але й вулиць винятково житлових. Поступова реалізація ще далека від виконання через фінансові і технічні труднощі, але місто тішиться тим доробком, сповненим за останні роки. Це: тривале тверде покриття доріг на вул. Личаківській, Стрийській, Янівській, Зиблікевича, Любінській, Кульпарківській і щойно посвяченої т.зв. горішньої Грудецької. Підвищення якості твердого покриття вимагало

значних зусиль і праці інженерів, робітників. Завдяки допомозі уряду та завдяки розумінню міського уряду дорожніх потреб міста, змогло місто за останні 4 роки видати 14,5 мільйона (злотих) на ремонт доріг і встановлення твердого покриття доріг понад 30 км. (Збільшуючи тим самим кількість доріг з тривалою експлуатацією).

Новий відтинок Гродецької довжиною 3 км має для міста і громади велике значення, на його будівництві склалися спільні зусилля Міністерства комунікацій воєводства, Фондації Праці та громади Львова. Надто початок дороги, виїздної до Центрального Округу Промислового, якого Львів повинен бути столицею" [1].

Ширина проїзду нової дороги становила 9 метрів, а уся її поверхня, упродовж трьох кілометрів, тобто 27.000 кв.м, виконана з малих базальтових бруківок на бетонній основі.

За іронією долі, нова "стратегічна" вулиця зі знаменитою львівською бруківкою прислужилася дуже скоро новітнім завойовникам Галичини, а також стала дорогою порятунку для багатьох утікачів, бо вела на Городок, а це був шлях на Захід. У липні 1944 року, коли фронт підсувався близько в напрямі Львова і перед загрозою радянської окупації, "других совітів", багато установ уже евакуювалося, нею скористався й Остап Тарнавський. Тоді молодий журналіст, який п'ять воєнних років провів у Львові, протягом яких тут змінилися дві окупаційні влади, — він спілкувався з багатьма відомими літераторами і залишив нам прецікаву книжку спогадів, без якої повно уявити собі цей період неможливо. Ось що він, зокрема, записав:

"... Ми виїхали за місто на Городецький шлях. Дорога була завалена військовими транспортами, що йшли безперервно, всі машини, великі вантажні машини, покриті зеленими брезентами, — на Захід, на Захід у поспіху... Наші дві урядові машини пропускали без затримки, завважуючи спеціальну вивіску на фронтівому вікні. Було дивно: їде дві автомашини: в одній — німецький урядовець, який майже все життя прожив на сході, займаючи пост атташе в німецькій амбасаді в Москві, і потім пост пресшефа у Львові, і ось він везе двох українських журналістів, які примушені покинути свою рідну землю. Теж і шофер в

другій автомашині — не німець, він, здається, російський втікач, а тепер їде в Краків, бо туди вислав свою рідню перед наступом червоних. Ми ночували в Ряшеві, вже на польській території; рідна земля поза нами — а далі Краків, Відень і далі на Захід" [2].

Трагічно склалася тоді доля останнього президента довоєнного Львова др. Станіслава Островського. Він не встиг скористатися рятівною Городоцькою. Нові окупанти Галичини, "совети", заарештували його у вересні 1939 та вивезли зі Львова у протилежному напрямку — на схід, куди вела дорога до Сибіру і таборів ГУЛАГу. Лише у 1942 році йому вдалося разом з армією Андерса прорватися на Захід.

Коли в 1939 Чарнецькі покинули працю в магістраті, перспектива безробіття, на щастя, їм не загрожувала. Вони завжди працювали (тут обоє дуже подібні, хоча поетові приписували приступи лінощів). Правда, власне тоді Леся цілий місяць чекала на бажану для себе роботу...

"І то була моя найбільша перерва: з грудня 1939 по 21 січня 1940... Я мусила думати не тільки про харчі, а й про опалення. Пічки — на вугілля, але ж вугілля не було, бо — війна. І я влаштувалася на завод музичних інструментів "Фортепіано" (на вулиці Супінського (теперішня — М. Коцюбинського) — касиром, і мені дозволяли брати відходи на розпал. У мене був такий великий портфель, а дощечки — рівненькі, я їх поскладаю — і вже маю обід зварити. Кожного дня треба було мати такий портфель на обід. Але то було все сухе, легеньке"...

Чарнецький у лютому 1940, за допомогою недавно організованого Оргкомітету письменників м. Львова влаштувався бібліотекарем рукописного відділу бібліотеки АН УРСР. Очевидно, що в бібліотеці він з'являвся не щодня. ("Після того, як ми зачаділи, батько часто нездужав і все більше лежав: вдома або в лікарні. Як було йому легше, ходив на роботу. І писав статті до газети"... З 1940 року тут на посаді бібліотекаря почав працювати Михайло Яцків. Давні молодомузовці мали зайву нагоду поспілкуватися. Напевно їхні розмови не стосувалися літератури — радше політики. Зрештою, якраз в той час спостерігається своєрідне злиття цих понять, у чому старі галицькі письменники незабаром переконалися...

Організаційний комітет письменників, який був створений у жовтні 1939 року, згодом мав перерости у Львівську організацію Спілки. Його завданням було зареєструвати всіх письменників, які опинилися на цей час у Львові. Першим головою Оргкомітету був Петро Панч, який користувався довір'ям в колег. Галичанам імпонувало те, що в палаці графів Бельських, на вулиці Коперника, 42, який став Літературним клубом, панувала українська мова, український дух. Хоча спочатку тут (офіційно Клуб носив назву Оргкомітету Львівської організації Спілки радянських письменників України) найбільше було поляків і євреїв (це відбивало насамперед тодішню демографічну ситуацію в місті). Крім того, українці усе ще не могли повірити (і, як виявилось, — слушно) у довготривалість нової влади. Але, з іншого боку, перші представники цієї влади були українцями або ж україномовними, приїжджі письменники — часто знайомими і давно шанованими за їхніми творами... І виглядало так, що справді відбувається таке жадане об'єднання з материковою великою Україною...

У вересні 1940 року відбувся черговий прийом до львівської організації Спілки українських радянських письменників. Остап Тарнавський у своїх спогадах детально описує, як приймали Михайла Рудницького (був присутній сам Олександр Корнійчук — голова Спілки). Процедура ця нагадувала партійні збори, коли будь-хто з "товаришів" міг "завалити" неофіта каверзним запитанням стосовно його творчої чи політичної біографії. Рудницький з трудом пройшов її. Прийом в Спілку почав розвіювати сподівання на "творчу свободу" галицьких письменників.

Чи не першим ударом по цих ілюзіях стала доля видатного учасника "Молодої Музи" Остапа Луцького, якого заарештували на самих початках: він загинув у 1941 в Котласі. Втім Луцький (автор програмної статті молодомузівців, що викликала на себе нищівну критику Івана Франка) був репресований не за літературну творчість, від якої він вже давно відійшов. Луцький був послом і навіть сенатором польського сейму...

Усі колишні молодомузівці еволюціонували, доба їх гасел і естетики давно минула.

Ось як про це пише Микола Ільницький. "Непристосованими до вимог "нової естетики" були письменники старшого покоління поетів, з яких у Львові опинилося кілька пред-

ставників літературного угруповання початку століття "Молодої Музи" — Петро Карманський, Василь Пачовський, Михайло Яцків та Степан Чарнецький. Колишні адепти "чистої краси" згодом пройшли складну еволюцію — П. Карманський писав і сатиричні, і патріотичні, й пейзажно-екзотичні вірші (переважно про Бразилію), В. Пачовський від "розсипаних перлів" молодості перейшов до національно-патріотичних драм і кілька десятиліть працював над монументальним історіософським "містичним епосом" "Золоті ворота", а С. Чарнецький, автор стрілецького гімну "Ой у лузі червона калина...", майже перестав писати. Ще раніше замовк М. Яцків." [3].

Ритми наступних років були не для хворого і вже немолодого поета — через Львів пройшло принаймні дві хвили утікачів: зі сходу й заходу, гнаних вітрами Другої світової війни. Серед них було багато відомих літераторів, відбувалися зустрічі, творилися нові осередки, відкривалися й закривалися нові газети... Місцеві письменники побачили і полюбили Тодося Осьмачку, Аркадія Любченка; в ранзі офіційних представників української радянської літератури до Львова приїжджало багато київських письменників, з яких найменш заангажованим виявився Володимир Сосюра ... (Аналіз усієї різноманітності літературного життя Львова в роки радянської й німецької окупації можна знайти в монографії Миколи Ільницького "Драма без катарсису" (Львів, 1999), котра в свою чергу відсилає читача до спогадів Остапа Тарнавського "Літературний Львів. 1939–1944" та збірника матеріалів "Західня Україна під большевиками" (Нью-Йорк, 1958) за редакцією Мілени Рунницької)..

На цьому етапі історії літературного Львова "контекст" Чарнецького — "давнього молодомузівця" вже не прочитується: він радше став окремою ізольованою фігурою. Тому важко навіть окреслити коло, в якому, послуговуючись сучасним й нелітературним терміном, "крутився" об'єкт нашої уваги. Для Степана Чарнецького це коло почало звужуватися до болю (фізичного й морального). Його щоденною потребою стала не літературна творчість, яка, мов наркотик, тримає людину на дусі у найгірших обставинах, а — задоволення голоду й спраги тіла...

Можливо, десь у 40-му він відважився продати свій архів (а його донька продавала свої коштовності, успадковані від

тітки Олени). Мабуть, це означало "здати в архів" самого себе! Але Чарнецький все сильніше відчував обов'язок перед дитиною, яка відчайдушно давала раду їхнім злидням.

— Отже, ваш батько віддав увесь архів якомусь чоловікові. Ви не згадали його?

— Цей чоловік приходив тоді, коли мене не було вдома. І коли платив, то замість 200 рублів, як обіцяв, дав 400. Забрав всі ті папери, які тато мав, записки про театр, вірші. Такий був великий альбом, там перші вірші, списані татовим почерком, на чисто, бо правок я там не бачила.. Я його попросила: тату — то мені на пам'ять. "Добре, я тобі його дам". І продав! Там були мої улюблені вірші. Я пам'ятаю початок одного вірша, який тато не читав, а співав:

*Шуміли верби в поповій дебрині,
Шумів за ними березовий ліс —
На доли мряки напливали сині,
Сонце лягало на верхи беріз...*

*Шуміли верби в поповій дебрині,
Скрипів в болоті довгий, хлопський віз,
Погонич коні припинив в долині,
А вітер з дебри шум на поле ніс...*

В основу цього вірша "На хлопському возі" (надрукованого у другій збірці С.Чарнецького "В годині задуми") лягла "правдива" історія, як стверджує пані Леся, яку батько почув від одного візника на Станіславщині. "Тато молодим часто їздив в гості — від однієї сестри до другої, одна з них жила в селі Цуцилові коло Станіславова"... Ймовірно, це була похмура легенда про трагічну долю дякової дочки-красуні, яка загинула через свою пристрасну вдачу — чи від руки зрадженого хлопця, чи, може, — й рідного батька, який не міг простити їй недоброї слави...

Пані Леся прочитала мені ще одного вірша із проданого альбому — у тій редакції, в якій він був надрукований у тій же збірці. Вірш "Виє буря коло хати..." починався такими словами:

*Виє буря коло хати,
Кришу рве буйну;
Гей післала стара мати
Сина на війну...*

— В якому році, все-таки, батько міг продати архів? Але він то продав заради грошей?

— Так.

— Хто ж то міг бути?

— Не знаю, той чоловік міг виїхати, до Америки, певно. Або ж — до Києва.

— То, може, він щось опублікував. Не було ніяких публікацій?

— Я не слідкувала. Знаю, що там були рукописи. Деякі з тих віршів надруковані у "Вибраному", що Ящук уладував у 1959. Але не всі.

Зараз важко уточнити, коли саме Степан Чарнецький продав свій архів. Наприклад, до чи після його прийому до Спілки письменників. Відповідь на це запитання, можливо, прояснила б коло зацікавлених і спроможних купити його архів.

Отже, ми підійшли впритул до факту "членства" Чарнецького в новій літературній організації. Значить, вистачило його власного авторитету і підтримки приятелів. Адже знаємо, як нелегко було вступити туди Михайлові Рудницькому, якому, зокрема, закидали співробітництво з "буржуазною" газетою "Діло". Те ж могли закинути й Чарнецькому. Зрештою, як пише у своїх спогадах Остап Тарнавський: "Із старшого покоління письменників залишились у Львові і почали співдіяти в рамках нової письменницької організації колишні молодомузівці, як Петро Карманський, Василь Пачовський, Михайло Яцків; до Спілки був прийнятий Степан Чарнецький*, хоч у Клубі я його не зустрічав" [4]. (Отже, всі. Стару гвардію вирішили, очевидно, якось використати, принаймні, тримати перед очима).

Так само не можна було застати в Клубі найближчого приятеля Степана Чарнецького. Як зазначає Остап Тарнавський, "Відомий перед війною польський сатирик Генрик Збежховський, який створив цілу львівську школу легкої сатиричної літератури, у великій мірі львівським говором, не шукав зв'язків із новим літературним середовищем" [5]. Хоч полонія у Львові була представлена дуже яскраво (на-

* Як вказує бібліографічний довідник "Письменники радянської України" (1970 р. видання) — його було прийнято у 1939 році.

самперед — в особі Тадеуша Бой-Желенського, поета і літературного критика, "а перш за все, людини великого інтелекту, який залишив свій слід у новітній польській літературі, зв'язаній з діяльністю "Молодої Польщі" [6]). Її поповнили утікачі з заходу, переважно польські письменники єврейського походження, які рятувалися від фашистів.

Спілка не могла створити Чарнецькому товариства — він не міг ходити до Клубу, аби бути присутнім на секціях, обговорювати твори чи їздити з виступами перед робітничими, селянськими та учнівськими аудиторіями, аби пропагувати "естетику нової Батьківщини" (за висловом П. Панча). Щоденне відвідування літературного Клубу було настільки обов'язковим, що Чарнецькому, мабуть, доводилося приносити довідки від лікаря про стан здоров'я. За таку несвободу письменникам "платили". "Членство у Спілці, — пише О. Тарнавський — вирішувало те, що письменник може жити з літератури. Журнали і газети друкували тільки членів Спілки, видати ж книжку без апробати Спілки було неможливо. А друкуватись — значить, отримувати гонорари, здобувати гроші на прожиток" [7]. Наскільки міг скористатися цим правом Чарнецький, зараз сказати важко.

* * *

Долю Чарнецьких можна прослідкувати за їхніми львівськими адресами. Спочатку пані Леся назвала чотири: Руська, Красінського, Гродзіцьких і Краківська. ("Але найбільше то — Красінського: до 16 літ я там прожила, о, то багато значить!"). Потім згадала ще одну, перехідну: "Якийсь час, перед тим, як переїхати на Гродзіцьких, ми жили на вулиці Короленка, 8 (колишня Францісканська). То було дуже темне помешкання, на ніч закривали вхід, бо там жив якийсь багач, якби яка біда — то ми були закриті".

— Ви поступово сходили до скромнішого житла і до біднішого життя... Чи не відчували якогось контрасту, не переживали?

— Ні, абсолютно. Правда, мені завжди було трохи жаль за вулицею Красінського. І татові там було добре. Часом навіть магазин йому відкривали, коли, наприклад, на свята був закритий магазин — а він забувся щось купити. Всі його поважали: і поляки, і німці...

...Німці, які прийшли в 1941-му, дуже відрізнялися від їхніх колишніх поважних сусідів. Насамперед, вони швидко розвіяли українські ілюзії... Свідчення про ту епоху знаходимо, зокрема, в книзі Лариси Крушельницької "Рубали ліс...":

"... Ми саме стояли на розі Коперника, коли з будинку пошти скинули на брук величезний портрет Сталіна. Мов шалені, люди з люттю кинулися його топтати. Чи хтось думав тоді, що за кілька років він повернеться на те саме місце? До Львова увійшли перші загони ОУН; на площі Юра відбулося віче: Львів замайорів синьо-жовтими знаменами. 30-го червня Ярослав Стецько проголосив Акт відновлення української держави, а під проводом Костя Левицького створено Українську Національну Раду... Вже на другий день, поруч з синьо-жовтими, з'явилися знову червоні прапори — на цей раз — з чорними свастиками, а за кілька тижнів зникли майже усі синьо-жовті; почалися арешти бандерівців, розстріляли понад 20 осіб з групи "П'ясецького". Майже кожного дня надходили сумні відомості про репресії: когось зі знайомих взяли, когось побили. Врешті про якісь права для України взагалі не було мови — нас приєднали до Генерального губернаторства"...

"Люди голодували. Найтяжче було весною 1942 року" [8].

Але власне на період німецької окупації припадає досить активне життя культурно-мистецького Львова з виразним національним обличчям, звичайно, що у дозволеніх рамках. Так 7 липня 1941 року у Львові був заснований Літературно-мистецький клуб, який об'єднав п'ять творчих спілок. Головою Спілки українських письменників було обрано колишнього молодомузівця Василя Пачовського. Чи запрошував він до Спілки хворого Чарнецького? Навряд. Зрештою, незабаром це виявилось неактуальним для обидвох. Василь Пачовський помер від лютої простуди у квітні 1942-го, а його побратим ще змагався за життя.

"Як зачалася війна, тато сам просився до лікарні — їсти не було дуже що. І він лежав у лікарні Шептицького. Коли я приходила в той час, як татові давали їсти, то і мені монахині несли порцію. Вони знали, що біда..."

*Леся Чарнецька в жалобі
за татом. 1944*

Степан Чарнецький. 1943

*Будинок на Краківській, 14,
де прожив останні роки
поет*

*Могила С. Чарнецького
на Личаківському цвинтарі.
Біля неї працівник музею
"Личаківський цвинтар"
Р. Фіголь*

Спочатку він ще трохи підпрацьовував... Люди самі приносили роботу. Петро Франко просив, щоби він щось написав про його батька... Я носила йому татову роботу*. Потім помер один артист, то тато писав про нього некролог в газету. Пізніше я з роботи несла маленьку портативну машинку — то була машинка Шкрумеляка — тато диктував, а я друкувала. Ми працювали разом з Юрієм Шкрумеляком. Він був начальником "комісійного", себто продуктового магазину для своїх штатних працівників, що входив до Окружного союзу кооператив. Шкрумеляк жив у Лисиничах. Я його добре знала. То був веселий і добрий чоловік, гуцул і поет. На той час він був більше відомий як дитячий письменник"...

("Віршики на всі свята й урочистості року постачає Юрій Шкрумеляк" — написав про славного колись стрілецького поета і пісняря Б.-І. Антонич у 1934 [9]).

Цим приробіткам й контактам настав кінець, коли на брамі будинку на Гродзіцьких з'явилася картка, що в домі тиф. Черевним тифом захворів Степан Чарнецький... ("То епідемія була за німців. Тоді тата взяли в інфекційну лікарню, зразу коло міського моргу. Я приходила, приносила йому їсти — він хотів, бідний, але я не мала сама, що могла, то несла")...

Степан Чарнецький, як і його батько, міг померти від тифу. Але він ще не допив своєї чаші...

Невдовзі нова біда: Чарнецькі одержали повідомлення чи, радше, наказ звільнити помешкання.

— Я в той час працювала в Окружному союзі кооператив. Мене порекомендував туди наш сусід, адвокат Шевчук, з яким я десь два місяці працювала в Українській управі сільського району (а пізніше ця управа увійшла до складу того союзу). Там був добрий директор — інженер Богдан Білінський. Дуже симпатичний, мене цинив. Я працювала друкаркою. Мені стало легше, одержувала продуктивний пайок — і на себе, і на тата. Коли нас обікрали, директор дав мені для тата на черевики, для тата на убрання. І як нас виселяли німці з Гродзіцьких, я місяць не ходила на роботу:

* То був спогад про постановку "Украденого щастя" (див. Додатки).

шукала помешкання. Приходжу через місяць, а пан Білінський каже: Ну, коли ти вже вийдеш на роботу? — Якби так зараз питали! А я кажу: транспорт дайте. Щоб перевезти речі.

— І що ви знайшли? То вже, певно, найбільш ваша квартира була?

— Була-була. Правда, велика дуже. Але користі з того ніякої — всі кімнати прохідні, туалет далеко на балконі — жидівська стара хата на вулиці Краківській, 14. Мені один знайомий знайшов. А що тоді можна було знайти? Лишень отакі опустілі від жидів помешкання, бо їх, нещасних, тоді переселяли в гетто чи нищили...

— А близько вам було ходити на роботу?

— Я трамваєм їздила. Остання адреса кооперації Білінського — на Хотинській, навпроти костьолу Єлизавети, на Привокзальній. Їздила трамваєм — догори по Городецькій — рано на дев'яту. Я вам скажу, роботи тоді було повно, хто хотів працювати, той працював. — Психологія людини, яка завжди працювала. — Взагалі, в магазинах появились товари. Але були сортовані. "Нур фір дойче"* — і для нас: гірші і дешевші. Та ми в себе, в Союзі кооператив, мали магазин і там додавали нам два великі буханці хліба, інші продукти. Мені стало набагато легше.

"Але тато вже зовсім був немічний. А потім ще й захворів на запалення легенів, був тяжкий час: з продуктами сутужно. Збежховський помер вже за німців, тато мені сказав. Німці забрали йому той прекрасний город на Пісковій, тепер на тому місці стоять три будинки. Тато тоді дуже пригнічений був".

Важко навіть уявити собі, які муки терпів цей великий життєлюб і гурман. Веремія життя проходила повз нього і без нього. І старий мудрий редактор не встигав навіть подумки давати оцінку подіям. Але поет смутної іронії, що ще тлів у ньому, намагався сприймати як належне мінливий час, нині не ласкавий до нього. Хто знає, чи мудрість полегшує, а чи загострює наші муки?

Що відчував поет, переходячи подумки через своє життя, як почерез пустелю, — адже нічого не взяв із собою... Чи може доля на його прикрім ложі уявлялася квітучим

* Тільки для німців.

садом, до якого нема вороття? Поки був молодим і здоровим, то усе співав смутних пісень. Але аж тепер є причина для смутку! Він став безсилий, кволий, хоч здавалося варто напружити волю, і він гостро відчує розум, талант і досвід — се ж нікуди не дівається, Господи! Тільки ж тяжко напружуватись. Його велике тіло боліло. Краще провалитися в сон, як у яму, й прокинутися від обережного дотику дочки: тату, їсти будеш? Чарнецький піднімав важкі повіки і мовчки дивився на доню: як вона змарніла! Часом він жалів її, часом відчував перед нею пекучий сором за свою безпорадність. А часом щось зло бурмотів — краще б вона не приводила його до тями. Про такі хвилини пані Леся каже: тато був прикрий, бо був хворий. Оце і вся її скарга.

Він помітив, що почав згадувати дружину — молоду і далеку, іншою її не знав. Здалося, що то вона раз війнула на вікні фіранками, адже вітру не було... Колись давно щось подібне він уже переживав. Аж дивно, що вірші пишуться наперед...

Соната b-moll

(3 мотивів Шопена)

*Граї мені, граї! Ти знаєш, як настане
Смерк, і в кімнаті розснуються тіні,
Коли бліда зізда у вікна гляне —
І хорим світлом стелиться на стіни, —*

*Якась мара скрадається з-за печі,
Блідий опир скриваєсь за фіранку.
А ніч в вікно такі шепоче речі
Сумні, як спомин про давню коханку...*

*Граї мені, граї! Я знаю за водами,
Там є земля, сповита в вічну глушу,
Де лиш тополі сонно мріють мрію.*

*В місячну ніч з тремтячими зіздами
Везе човно втомлену, бідну душу —
Граї мені, граї! — я може ошалію...*

(Чи не навіяний цей мотив відомою поезією Едгара По "Крук"?)

*Нетерпляче ждав я ранку. Вітер колихав фіранку,
Серце ранив жах казковий, жах, якого не збагнуть...)*

З тривогою думав про старшу дочку, Сясю, яка недавно поїхала до Німеччини. Може, то і на краще, бо тут нічого доброго їй не чекає. А він уже — не захисник. А Леся... Леся дасть собі раду. У кращі дні Чарнецький пригадував свої давні тексти, намагаючись особливо не напружувати пам'ять. Деякі йому подобалися. Усміхався гірко й іронічно. Колись він написав з приводу 50-річчя Стефаніка одну коротеньку новелю ... ледве пригадав кілька фраз... Вона так і називалася: "Піввіку на пустині".

* * *

"Дня 28 цвітня с.р. покінчив 50 літ життя наш талановитий письменник Василь Стефанік. Снятинські товариства пошанували сю річницю; вислали йому письмо з підписами членів усіх виділів повітових товариств.

* * *

І я кидаю на спомин сих кілька слів.

Підемо далі через пустиню, мій старий добрий друже. Не закричить нас гайворонє, не зломить нас вража сила — ні чужих, ні своїх. Підемо своєю дорогою, попри камінні хрести, підемо з нашими снами, що губляться в життєвій дорозі — як в'янучі кленові листки..." [10].

Василь Стефанік пішов з життя у 1936-му. Йому було тоді 65... Чарнецький жадібно курих дещеві "Махоркові", немовби не знав кращих. Кращих Леся вже не приносила. Часом і "Махоркових" не було, тоді він натоптував люльку сухим хлібом... Бували дні, що він не міг собі дозволити навіть зайвої чарки. Хіба що сусідка пані Марися кликала його до себе й пригощала. Через ті візити двічі сталася біда. Раз він затопив квартиру, бо не перевінив кран, як виходив до сусідки. А раз спричинився до пожежі, залишивши тліючий недопалок. Це недодавало гумору його дочці. Але найбільше вона страждала від бомбування. Пережила його двічі, а страх був постійний.

— То тато мене змусив закурити. Бо я дуже плакала, як бомби летіли. Всі тікали, як бомбували, а тато — не зійде з четвертого поверху. Отак: тато сказав, я й закурила.

— Він вважав, що це вас заспокоює?

— Так, але якраз це мене не заспокоювало. Та, знаєте, самотність сприяє курінню... Тата не було — вічно по лікарнях. Шкрумеляк давав добрий пайок і папіроси. І я татові занесу трошки в лікарню — а решта залишається мені. І так потрошки-потрошки...

— Як бомбували німці, то батько залишався сам в квартирі — не хотів йти в підвал?

— На четвертому поверсі! Він ще був такий, що міг зійти. Але казав: як мене має вбити, то тут вб'є. А мене відправляв. І ви знаєте, як було? Тата ліжко стояло отак — в кутку, я заходила рано, після бомбування, — осколки лежали навколо ліжка...

А раз прибігаю з роботи (я завжди спішила додому в тривозі), а тато такий блідий...

"Тату, що сталося?". А він: "Ти знаєш, німці привезли якихось професорів польських, і моїх знайомих в тім числі — і на моїх очах!..." — І не може говорити... Навпроти нашого будинку був пустир за парканом — з нашого вікна добре видно. І напередодні десь німця вбили, певно, офіцера. На другий день привозять на машинах осіб двадцять, закладників. Десятеро вивели — постріляли, скинули на машину. Других десятеро вивели, і знов постріляли. І він, бідний, все бачив. Він це страшно пережив.

— Тато називав вам хоч одне прізвище?

— Я не пам'ятаю...

В одному з номерів польського журналу "Semper fidelis" є згадка Еміля Гліба про те, що йому розповідала сусідка, яка була свідком такої акції влітку 1943 року. На тому самому місці, про яке говорить пані Леся, до війни школярі продавали книжки — перед книгарнею Бодєка. Сюди привозили закладників з кляпами в роті і розстрілювали...

Такою була політика нацистів у всій Європі: у багатьох містах на місці тодішніх трагедій встановлені меморіальні таблиці чи пам'ятні знаки. В Україні більшість таких місць забуті.

У своїх спогадах Остап Тарнавський пише, що "... в перших днях німецької окупації... гітлерівська влада вибрала кільканадцять польських інтелектуалів-науковців, як закладників, між ними і Боя-Желенського, і всіх їх розстріляла 4 липня 1941 року" [11].

— Я вам поясню, де ми жили: Краківська, 14. На розі Краківської і Вірменської (недалеко втекли від Гродзіцьких!) — там тепер школа перукарів. Вікна виходили на Вірменську — тоді там був паркан, за яким німці розстрілювали... Зараз — скверик. Вікна — з самого рогу підряд — четвертий поверх. Там же було бомбосховище, на Краківській..

А з панею Марисею ми мешкали на одному поверсі — двері в двері. До татової смерті вона була коло нас. То була інтелігентна полька, колишня банківська працівниця. В неї стояло фортепіано, правда, тато не міг на ньому грати, казав, що то старий грат. Якщо щось їй треба, коли я вже в ідальні працювала, я принесу, покличу — пані Марисю!.. Вона з родиною потребувала. Була гарною жінкою, татовою симпатією. І перед смертю ще заходив до неї... А того дня я принесла обід: тато спить. Кажу до сусідки: розігрієте їдження. І пішла на роботу, але так мені неспокійно! Прибігла раніше додому: він непритомний, каже сусідка. А він вже вмирав. Добре, що я ще на лікаря мала..

Як прийшла другий раз, у 1944-му, радянська влада — я якось заходжу додому, а тут такий здоровий чоловік виходить з кімнати, другий — трохи менший. І тато за ними. Каже до мене: познайомся, то пан Козланюк і пан Галан. Познайомилися. Виявилось: вони принесли татові 1000 рублів допомоги. Я не знаю, що то сталося, що тато витягнув 500 рублів і віддав мені, а решту собі сховав. Де він їх витратив, не знаю. Факт, що я ще на лікаря мала 300 рублів. Потім ще довго, поки був Козланюк головою Спілки, мені кожен місяць присилали 20 рублів. Вже я була вдовою.."

"... Як батько помер, першим прийшов Михайло Яцків. Пару годин по смерті... І як він так скоро довідався? Прийшов, помолився коло тата. А я мусила бігти, багато ще різних клопотів треба було залагодити.

Насамперед побігла в бібліотеку, де тато працював, і там мені сказали: йдіть за старою адресою Спілки письменників і там повідомте: на Коперника, 42. (Незабаром, Спілка, що в 1944-му була небагаточисельна, перебралася в менше приміщення, де знаходиться дотепер: на вулицю С. Крушельницької, 18. — Н.М.).

Пішов зі мною ще сусід, який був при тому, як лікар пускав татові кров — я не могла там стояти... "Я піду з

вами". Прийшли ми туди. Вийшов Козланюк, вийшов Галан — я заплакана. Вони мені поспівчували й сказали прийти на другий день, бо без рішення Спілки не можуть нічого зробити. Правда, все зробили...

— А ви йшли, щоби допомогли організувати похорон?

— Так. Я не мала за що похоронити. В мене залишилося три рублі, бо лікар забрав 300 — за те, що пустив кров. Приватний лікар, поляк. Батько вмирав вдома. Я викликала лікаря з поліклініки. А потім мені порадили: візьми приватного, я пішла до нього. Він, правда, зараз прийшов... Через пару годин тато помер. Діагноз — склероз. Я маю свідоцтво про смерть.

— І батько при пам'яті помирав?

— Ні, без пам'яті... Ми сиділи з панею Марисею вдвох біля нього, я задрімала. Пані Марися мене збудила: Ойтець умера! Я схилилася над ним і почула передсмертний хрип.

— А коли він вам сказав, що менше вас любив і просив прощення за це?

— Я не пам'ятаю точно, але вже ми були двоє...

— І просив не боятися, бо він обов'язково вам дасть знати, чи є життя на тамтому світі... І дав вам знати?

— Це понад його сили.

— А про що ви говорили з ним?

— Про що ми могли говорити? Він вже був такий кволий. Взагалі не любив про себе багато говорити, от часом щось вхопиш від нього... Ми тата... я пам'ятаю, як підростали вже, просили, щоби женився. Не хотів. Казав нам: "Рідної мами не знайду, а чужа вам не потрібна".

— Ви ж так само вчинили, як і він, коли вам чоловік помер... (А собі думаю: таки кохав свою нещасну дружину Степан Чарнецький!)

— Тато з нами був до кінця. Зі мною був. — Парадоксальність цієї фрази вразила мене. Бо хто ж з ким був? За "Королем Ліром" — тільки одна дочка.

— Сестри не було коло нього?

— Ні, вона вже була в Німеччині.

— А у вас навіть такої думки не було — поїхати?..

— Та яка думка? Боже мій! Мені пропонували, коли окружний союз виїжджав, їхати з ними. Але я кажу, що ж — я візьму... і тато мені по дорозі помре. Директор тоді зро-

зумів і каже: ні, лишайся. То було в кінці війни... А сестру німець вивіз до своєї родини. Вона дуже красива була, моя сестра, подібна до мами. Там вийшла заміж. Сестра поїхала, коли батько вже був хворий... Вона вважала, що то мій обов'язок його доглянути. Поїхала в лютому, а тато в жовтні помер... Жила осібно, тільки в останні місяці чи кілька тижнів прийшла до нас... Трохи допомогла мені. Як тато вже хворий був — я підійшла до неї і кажу, ти ж також дочка. Я вже не маю чим його годувати — після черевного тифу і запалення легенів треба було харчування відповідне. — Треба мені допомогти. Я приходила до неї в ресторан, "гаштете", як німці казали, де вона торгувала, — недалеко нинішньої Академії мистецтв. І раз в тиждень діставала літру зупи — та, правда, чудна! — і пару шматків хліба. Я з тим їхала додому: татові везла. І була задоволена, що хоч так...

Але вертаємось до Спілки письменників, на вулицю Коперника, 42, куди зранку 2 жовтня 1944 року поспішала Леся Чарнецька. Тут її уже чекали...

"І вони дали мені гроші на похорон. А Галан питає:

— А священик буде на похороні?

— Аж два. (Бо один з родини — отець Лончина, він у церкві св. Миколая правив. Правда, я його не знала. Тато казав, що то він наш родич, і вони контактували. Потім його вивезли до Сибіру... Я прибігла до нього, як тато помер. Перший він порадив мені йти в Спілку письменників... Та то був такий час, ще війна. Він каже: "Скажіть, коли похорон?". Я на похорон не мала... А другий — отець Костельник, наш парафіяльний священик з церкви Преображення на Краківській. А Костельник ні слова не сказав. Хоча, я йому сказала, що грошей не маю...).

— То ви знали Костельника?! (Ще одна прикметна постать нашої історії!). Як ви сприйняли звістку, що його вбили?

— Я тільки чула про це від знайомих. Казали, що син його вбив. Я не вірю, щоби син підняв руку... Костельникову жінку я знала, приходила до мене в майстерню вулканізації боти ремонтувати. Старенька вже була"...

("Найпомітніший український католицький письменник священик Гавриїл Костельник перебуває поза групою

поетів католицької орієнтації "Логос", об'єднаних навколо журналу "Поступ", який з 1930 року перестав виходити. — Н.М.). На жаль, нечисленні вірші є слабшою частиною його творчості, натомість далеко помітніших результатів Г.Костельник досяг у галузі драми, філософської прози та критики" — писав Богдан-Ігор Антонич [12]. Це той Костельник, який належав до найосвіченіших галичан-патріотів свого часу, і який став жертвою свого несподіваного "навернення" до православ'я, яке принесла з собою нова влада і яка, ця влада, призвела до його загибелі, а можливо, знищила безпосередньо. Подібна доля чекала і на Ярослава Галана..

— А священик буде? — ще раз запитав Галан осиротілу доньку поета.

— Аж два.

— То ми не будемо на похороні, — сказав Галан. (Бідний Галан! "Атеїстична" влада все одно не пощадить навіть його імені, не тільки життя).

— Ми тільки вінок пришлемо.

— Ну, присилайте... — Видали мені вранці ті гроші, а вже щоби викопати могилу — треба було заплатити. Отже я поховала тата на третій день — батько помер першого жовтня, третього хоронила..

(Отже, в усій літературі про Степана Чарнецького, принаймні доступній мені, помилково вказується інша дата смерті поета: 2 жовтня 1944 року).

"А був від Спілки письменників тільки один — Григорій Стеценко з Харкова. (Правда, пані Леся спочатку була переконана, що його звали Іваном. — Н.М.) Він промовляв над татовою могилою. Але дуже боявся. Він сам мені казав: я боюся, що мене можуть нині-завтра забрати. І таки він пропав. (Переїхав до Львова, як німці йшли, багато людей тоді переїхало сюди — і влаштувався десь, в якоїсь жінки жив..) "

Очевидно, це той Григорій Стеценко, про якого Остап Тарнавський пише, що був він для галичан загадковим серед приїжджих письменників, які після вересня 1939 шукали праці у Львові — як "на терені новоздобутої території". Мовляв, львів'яни йому трохи не довіряли через те, що він залишився згодом під німецькою окупацією, шукаючи

зв'язків з українськими письменницькими організаціями та пресою (і навіть на одному з конкурсів Українського видавництва отримав літературну нагороду). "Що з ним сталося — невідомо; його прізвища не знаходимо в ніяких письменницьких довідниках, ні в друку" [13]. М.Ільницький називає Г.Стеценка серед "утікачів зі Східної України". Цікаво, що Стеценко озвався аж у 1985-му і то на сторінках львівського журналу "Жовтень" — анонімно, але впізнано...

Отже саме Григорій Стеценко з Харкова виголосив промову над прахом Степана Чарнецького.

Де були його побратими?

Михайло Яцків, сивий, невеличкий, схилений, скромний бібліотечний працівник. (Його ще чекає письменницька праця і поважний вік). До каплиці коло міського моргу — тоді звідти хоронили — прийшов Михайло Рудницький — елегантний пан з посивілою гривною волоссю (видатний критик і літературознавець, який не забув своєї "молодомузівської" юності). Через три роки, у 1947-му, його виключать зі Спілки письменників за націоналізм, але він ще спроможеться на "кар'єру". Так само виключать зі Спілки Петра Карманського... "Не пам'ятаю, чи то був Петро Карманський. Не було Шкрумеляка — він, здається, сидів тоді... День був страшний — дощ зі снігом. І так ми перенесли тата на Личаківський цвинтар — то недалеко..."

"Одного дощового жовтневого дня 1944 року, невдовзі після визволення Львова військами Радянської Армії, — написав до редакції "Літературної газети" Володимир Беляєв, — група письменників міста проводжала в останню путь відомого поета і мистецтвознавця Степана Чарнецького. Над розкритою могилою товариші покійного говорили про велике значення літературної спадщини письменника, про те, що його здоров'я остаточно підірвали три роки фашистської окупації, проведені в умовах страшних злиднів і переслідувань.

У некролозі пам'яті письменника, опублікованому 4 жовтня 1944 року на сторінках газети "Вільна Україна", було зазначено:

"Покійний поет відомий українській громадськості талановитими збірками віршів "В годині сумерку", "В годи-

ні задуми", "Сумні ідем" та книжками лірично-сатиричних нарисів (під псевдонімом Тиберій Горобець) "Дикий виноград" і "Квіти й бодяче". Його "Нарис з історії українського театру в Галичині" є цінним придбанням української культури. Степан Чарнецький почав друкувати свої твори в "ЛНВ" за редакцією Івана Франка, який дав їм хорошу оцінку".

Під цією оцінкою творчості Степана Чарнецького стоять підписи авторитетних знавців творчості письменника — А. Волощака, Я. Галана, П. Козланюка, П. Карманського, Я. Кондри, Д. Лукіяновича, М. Рудницького, А. Хижняка і М. Яцківа...

Тим більше дивно, що за 11 років, які минули з дня смерті письменника, жодне українське видавництво нічого не зробило, щоби вивчити творчість Степана Чарнецького, відібрати все краще, написане ним й опублікувати вибрані твори для широкого читача..." [14].

Не могли всі прийти. Богдан Лепкий помер 21 липня 1941 року в Кракові, також опинившись наприкінці життя без засобів до існування. Не було вже Василя Пачовського... Петро Карманський, який працював на той час директором Меморіального музею Івана Франка у Львові, міг бути, а міг і не бути... Генрик Збежховський був вже похоронений в Криниці... Свіжконасипана могила Чарнецького, здавалося, означала кінець епохи, де письменники ще могли говорити своїми голосами, незалежно від жанру...

"А могила на Личаківському цвинтарі — це, по суті, мамина могила".

Дочка їх поєднала!

"Він був симпатичний, мій тато. Дуже гарний був. Так, всі діти в моєї бабці були гарні. Бабця (мати Степана Чарнецького — Н.М.) була похована на Личакові. Та за війну не стало могили. Яюсь прийшла, після війни, то там вже інші були поховані. На маминій могилі також хреста не було. Все зруйноване. І я тоді знайшла гроші, щоб все відновити. Як тато помер, то я їх разом положила — в ту саму могилу. За гроші, що мені тоді Спілка письменників дала, — і я їм (батькам) віддала.....

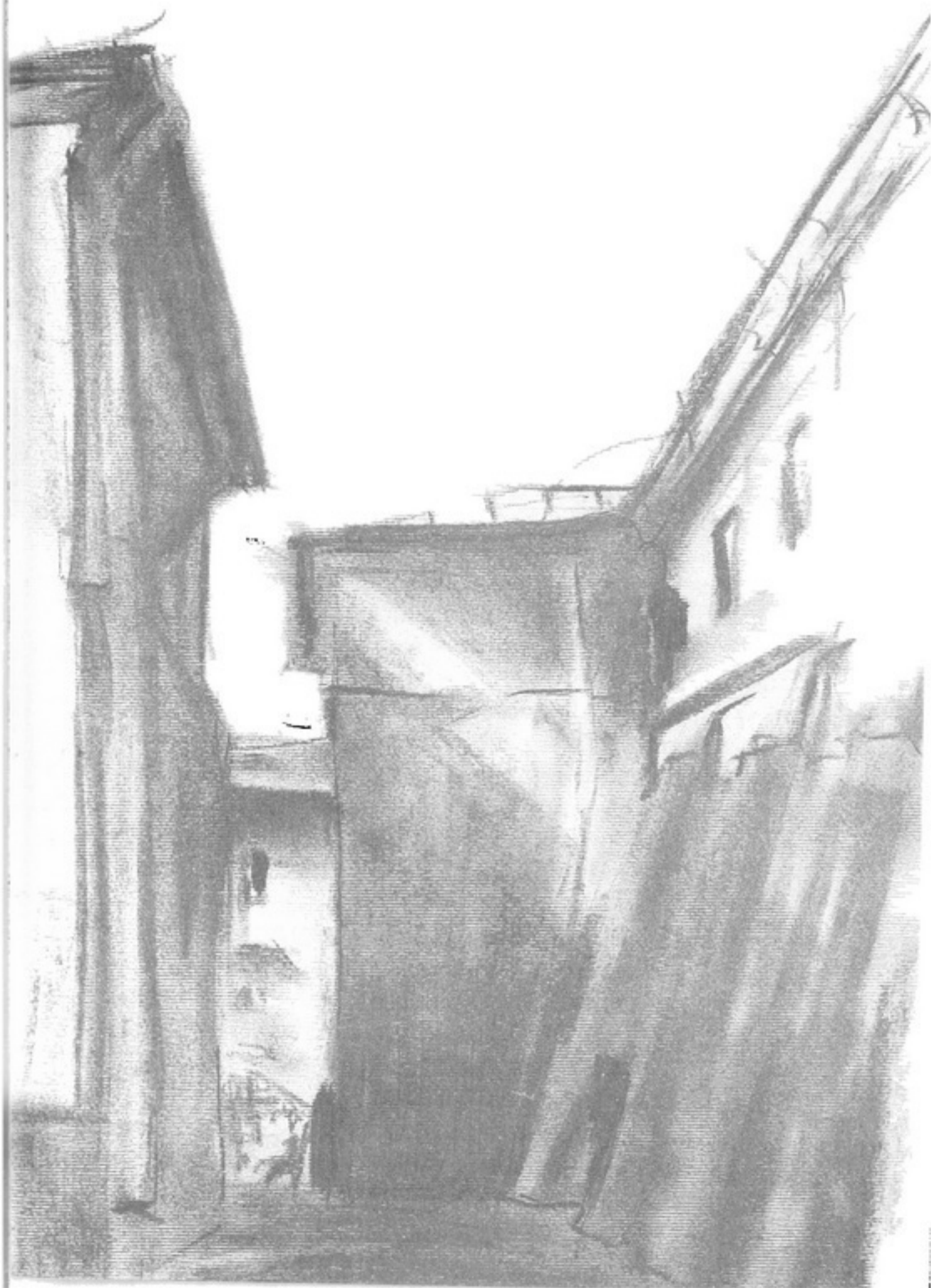
Могилу Степана Чарнецького я шукала за "адресою" бл.п. єпископа Миколи Чарнецького, мученика і чудотворця

(уже після смерті). Його прах було урочисто перенесено з Личакова до церкви св. Йосафата на вулиці Замарстинівській у Львові. Відтоді здвиг паломників перемістився туди. Але ще збереглося позначення цього поховання (недалеко від могили Степана Чарнецького) на схемі-карті біля входу на Личаківське кладовище... Одного разу до мене зателефонував один чоловік, він назвався паном Нудом, родичем Чарнецького, і сказав, що досліджує його родовід: уже дійшов до якогось там коліна. Я дуже втішилася: мовляв, все, що він вважає за потрібне, можна дати до книжки, яку я пишу — з обов'язковим посиланням на пана, звичайно. Пан розсердився: нічого я вам не дам! — Прикро, кажу, бо якраз про родовід Чарнецького найменше відомо. Якщо можна досліджувати його поезію, його спадщину про театр — бо є ж твори! — то... — Що ви таке говорите?! — пан обірвав мене на півслові і поклав слухавку. Потім він ще телефонував синові пані Лесі — Юрію, щоб обурено заявити: "та письменниця пише про якогось артиста і поета!"... Мені все стало ясно: пан Нуд уявив себе родичем святого. "Але ж він оперував прізвищами — то справді якийсь далекий наш родич. Здається, я здогадуюся, хто то може бути...", задумалася пані Леся.. Хто зна, можливо, таємничий пан Нуд і на вірній дорозі: і справді є щось, що пов'язує ці дві родини? Чарнецьких є багато, в Україні і в Польщі (у львівській політехніці вчилася, окрім Степана, ще з п'ятнадцятеро Чарнецьких, правда, судячи з імен, поляків). Вони ще покличуть своїх дослідників.

Насправді до могили С. Чарнецького на 19-му полі існує коротший шлях — повз відомий гробівець митрополитів, єпископів та отців каноніків УГКЦ на полі № 6. Як пояснив мені працівник наукового відділу музею "Личаківський цвинтар", бібліограф-некрополіст Роман Фіголь, пам'ятник на могилі Степана Чарнецького занесено до списку тих, що вимагають негайної реставрації і не мають опіки родичів. До такого реєстру увійшли і десятки інших забутих могил відомих діячів культури і мистецтва, наприклад артистки театру "Руської Бесіди" Осиповичевої... На жаль, реєстр ще не означає ремонт, а лишень чергу на нього...

1. Нова вулиця у Львові. Початок дороги виїздної до Ц.П.Р. / *Kurier Polski*. 1938. 13 лист. С. 10.
2. *Тарнавський О.* Літературний Львів. 1939–1944: Споми-ни. Львів, 1995. С. 131.
3. *Ільницький М.* Драма без катарсису. Львів, 1999. С. 52.
4. *Тарнавський О.* Назв. праця. С. 33.
5. Там само. С. 36.
6. Там само.
7. Там само. С. 29.
8. *Круцельницька Л.* Рубали ліс: Спогади галичанки. Львів, 2001. С. 156–158.
9. *Антонич Б.-І.* Поезія по цей бік барикади // *Дзвін*. 1990. Ч. 5. С. 114.
10. *Тиберій Горобець.* Квіти й бодяче... Львів, 1922. С. 47.
11. *Тарнавський О.* Назв. праця. С. 36.
12. *Антонич Б.-І.* Поезія по цей бік барикад // *Дзвін*. 1990. Ч. 5. С. 115.
13. *Тарнавський О.* Назв. праця. С. 35.
14. *Беляєв В.* Чому забутий письменник Степан Чарнецький?: Лист до редакції // *Літературна газета*. 1955. Ч. 50.

ВІДНАЙДЕННЯ РОДИЧІВ

"Усі діти в моєї бабці були дуже вродливі. Одна дочка — Леонця називалася — мала бути дуже красива. Вісімнадцять років їй сповнилося, як померла. Бабця рвала волосся собі на голові"...

Коли Леся осиротіла, поруч не було жодної рідної душі. "Коло мене немає жодної живої душі", думала вона. А її батько був тринадцятою, наймолодшою, дитиною у своєї мами! І куди вони всі поділися — її тітки і дядьки?

— Кого ви ще знаєте з батькових братів і сестер?

— Я тільки знала, що його брат Йосиф потрапив в російський полон під час Першої світової війни. І він в Росії залишився, бо прислав фотографію — з солдатами, значить, невільником був. І тато шукав його. Але поляки таку зробили обстановку коло консульату Радянського Союзу у Львові, що як тато йшов туди, то його фотографували. А потім попередили: перестань ходити. І він перестав. Я кажу: остання фотографія Йосифа — з неволі. Дуже симпатичний був. Він розлучився з жінкою, бо вона не хотіла народжувати (щоб не зіпсувати фігури!)... І ще один старший брат Іван — також офіцер австрійської армії, улан. Він загинув від свого коня. Майже так, як віщий Олег... Кінь, якого він дуже любив, захворів на туберкульоз. Іван до останнього доглядав його і сам заразився... помер від туберкульозу. Іван ще був неодружений, бо цьоця Олена нам розповідала, що за його труною шла його наречена в траурі...

Рослі обидва. А потому уже дівчата пішли. Цьоця Геня — найстарша сестра (в неї була одна дочка, Іванна, яка потім мала трьох синів і доньку). Цьоця Нюня (Олена), яка нас виховувала, не мала дітей. Цьоця Маня — жила у Львові, була замужем за адвокатом, який трагічно загинув (дітей не мала), і Леонця, що померла молодою... І ще троє хлопців малими повмирали, бо я вже в Шманьківцях побачила — на дідовому гробі стоїть двосторонній

хрест, на якому з одного боку виписане його ім'я — отця Миколи, пароха греко-католицької церкви, який помер 1882-го, а з другого — трьох його синів: 1883 рік. То була епідемія тифу... Я навіть не знала їх: Михайло, Володимир і Станіслав. Отже, десятеро разом з татом. Ще трьох не можу дорахуватися. Напевно, зовсім маленькими помирали. Бо казала цьоця, що як тільки бабця народить — і дитина вмирає. Аж потім до їхнього двору прийшла циганка і сказала: як буде вас бідний просити милостині — дайте йому цибулі: перестануть немовлята помирати. І справді.

... Цигани на Поділлі завжди були своїми, що жили десь недалеко, за горбком. Ніхто не бачив на них ні пилу доріг, ні втоми віків. Недалеко від Шманьківців навіть є село Цигани. Певно, тодішні діти думали, що усі цигани живуть в Циганах. Може, то мама розкаже потім малому Фаникові (Стефцьові, Стефаникові) про тих циган, що їх він ніколи не бачив, але завжди впізнавав. Бо й Чарнецькі трохи були "циганами", а найбільше Степан: зі своєю циганерією, мандрівним театром, потім з дочками — по всьому Львову. А починалося все із первісної мандрівки з мамою-вдовою на селянському возі...

Хата за селом

*Ідуть цигани... Гамір дивних слів
Ген-ген далеко чути,
Понурий вигляд тих дітей степів,
Їх пісні не збагнути.
Цигани йдуть... Табор шатро розбив
Далеко серед поля,
З грудей циганських тужний спів поплив,
Спів дикий, як їх доля!
Туга якась вас волоче світами
З блідим пятном скитальства на чолі!
Не спинять вас в дорозі бурі, громи...
Моя душа циганська із шатрами
Тими зрослась. Здаєсь, на край землі
За вами йшла б, — безщасні діти Шоми!
(Із збірки "Сумні ідем")*

Родина Куцм: Леся і Йосиф з сином Юрієм

Могила батька та трьох братів поета в Шманьківцях

Ірена Бачинська-Чабан

— А зараз ще є хтось з Чарнецьких у Шманьківцях?

— Нікого-нікого. Після смерті отця Миколи його вдова Владислава виїхала з дітьми до Станіславова, де жив її старший син Іван. А коли він помер, аж тоді моя бабуся перебралася з іншими дітьми до Львова. А можливо, вона вже приїхала до дочки Гені, яка вийшла тут заміж за отця Михайла Ганкевича, бо поселилася поруч з нею — в будинку на початку Личаківської.

— Але чому у передмові до книги Степана Чарнецького "Вибране" написано, що ваш батько народився в сім'ї селянина? Адже ви знали її автора — покійного Павла Ящука. І він, напевно, показував вам той текст...

— Так треба було. Інакше книжка не вийшла б... — Ось вам істина!

"Вибране" Степана Чарнецького з'явилося друком 1959 року у Львівському книжково-журнальному видавництві. У тій передмові, яка на кілька десятиліть виявилася найдоступнішою для всіх, хто писав чи бодай згадував про молодомузівця С. Чарнецького, є принаймні три помилки (очевидно, П.Ящуківі також важко було обійтися без архіву С. Чарнецького): про походження поета, про дату його смерті та про обставини і час смерті його дружини. Тут повністю відсутній станіславівський період біографії, де минуло його дитинство і навчання в початковій і середній школі (ось чому пізніше деякі автори переносять нашого героя — "селянського сина" зі Шманьківців на Тернопільщині відразу до львівської гімназії... Звідки б тоді узялися його тонкі пейзажні малюнки і згадки про "рідне село"? Адже Шманьківці Стефанко разом з мамою покинув дуже рано. (Власне, те село коло теперішнього Івано-Франківська треба ще знайти, і я сподіваюся, що мені це вдасться).

Насправді, треба віддати належне Павлові Ящуківі, який упорядкував й видав "Вибране" 1959 року. (Рік цей вимагав, наприклад, такого заключного акорду передмови — про останні години Степана Чарнецького: "...Єдиною розрадою в його останні дні було те, що Львів знову став радянським" [1]). У подібному ключі написана і передмова Ярослава Мельничука до "Вибраного" Михайла Яцківа, що побачило світ у тому ж видавництві на два роки раніше.

Тут, зокрема, вміщено трилогію "В лабетах" — відредаговану повість "Танець тіней", яка ще 1917 року була дуже популярною і якою аж тепер письменник "завдав українському буржуазно-націоналістичному таборові приголомшуючого удару". Автор передмови вкладає в уста 84-річного письменника такі слова: "Бажаю своєю літературною працею служити будівництву комуністичного суспільства" [2]... Подібні заяви нічого не вартували, лишень служили перепусткою до друку. (На жаль, деякі дослідники роблять хибні висновки із таких передмов: мовляв, вони свідчать про небезкорисну прихильність радянської критики до письменника).

Я знала Павла Йосиповича Ящука і любила його — як і всі студенти факультету журналістики Львівського університету, що вчилися за його "деканства". Це був надзвичайно добрий, лагідний, беззбройний перед дівочими сльозами декан. Варто було потрапити на його очі заплаканої студентці, як він підходив і запитував, що сталося. Відтак залагоджував проблему: влаштовував залік, відміняв чиєсь покарання, відпускав страждущу душу до мамі... Мені не вдалося вступити до університету з першого разу, але декан заспокоїв мене. Сам підійшов до мене і порадив куди влаштуватися на роботу (на початку 70-х легше було вступати до вузу із дворічним т.зв. трудовим стажем). Досі пам'ятаю ці адреси районних газет: в Яворові, де редактором була Ніна Адамчук, і в Сколе, де редактором був Василь Верес. Я поїхала за першою... І ще радив декан Ящук невдахам-абітурієнтам: не признаватися наступного року в приймальній комісії до віршування. "Вважається, що з поетів виходять погані журналісти", сказав цей захисник поетів і журналістів. Був він невисокого росту, повнуватий, завжди стомлений і хворобливий з виду, говорив тихим голосом. Ми нічого не знали про його дослідницьку діяльність. Очевидно, Павло Йосипович належав до тих скромних трудівників, які непомітно роблять все від них залежне задля добра загалу. Звістка про його смерть тихим смутком наздогнала багатьох з нас [3]..

Але повернемося до доньки поета, яка носила жалобу за батьком в кінці 1944-го.

Сестричка, її люба сестричка, яка з дитинства діймала Лесю дрібними прикростями, була тепер далеко. Леся затужила за нею і дала собі слово, що обов'язково знайде Ксенію, розповість, як тата хоронили, і вони обидві поплачуть разом.

(Ця мрія сповниться через 33 роки).

Вона думала про сестру з ніжністю. Смішно, що колись ображалася на неї! Просто вони з Сясею — цілком інші характерами... Як тато приносив тістечка чи виноград, то все: "Лесю, поділи!". Леся брала і ділила на чотири частини (бо ще ж няні). Тато знав, що вже як Леся поділить — то буде рівно всім! Він їй довіряв. А якби Сяся ділила, то вже би рівно не було, собі би більше взяла. Ну і що? Зате, яка вона красуня, як мама. Бідна їхня мама...

Лишень у 1966 Леся одержала відповідь з Москви на свій повторний запит: "Сообщаем, что по сведениям Международного комитета Красного Креста Ваша сестра Райнш, уроженная Чарнецкая Ксения, проживает по адресу: Байройт, Бавария..." Але тоді ще не відхилилася "залізна заслона"...

"Я їздила до сестри, коли мені було 59 років, а їй 60. Ні, це не був візит задля ювілею, на такі дати я не могла спеціально втрапити: тоді було дуже трудно з документами. Я півроку чекала на візу. Другий раз вже легше було: і дорогу знала, і трохи дешевше. Хоч все одно коштувало: понад 400 рублів тільки за паспорт. Я заробляла на бритвах (ремонтувала бритви в майстерні на вулиці Тургенєва) і пенсію вже мала, але могла поїхати від сили на 10 днів. Як перший раз приїхала — сестра лежала в лікарні, після інсульту. Ми з її сином відвідували її. Потім десь на третій-четвертий день сестру виписали... Племінник привіз повно бананів, поклав на стіл, а я їх не їм. "Ти їж!". А я кажу: "Я їх не люблю". Вони мені купували апельсини, ківі — мені апельсини більше подобалися. Мій племінник дуже гарний, до сестри подібний. А звати його — Олександр Маріо... Красиве ім'я. І так ми з сестрою тепер передзвонюємося. Не знаю, чи ще раз побачимося..."

У своєму сирітстві Леся знаходила ще якусь розраду на роботі, в жіночому гамірному товаристві — працювала

тепер в їдальні на початку Личаківської, зовсім недалеко від того дому, де колись жив її тато. Не любила повертатися додому. То була її щоденна мука: переходити змученою повз будинки на Руській і Друкарській (так тепер називалася Гродзіцьких), які були немов декораціями з вистави, що давно закінчилася. Пам'ятати про те, що вдома нікого немає.

Леся не любила ні свого дому, ні вулиці. Краківська була межевою: за нею починався непривабливий квартал, завжди бідний і брудний, колишне гетто. Вона боялася виходити на продірявлений дерев'яний балкон (із спільними вигодами), де через шпари між дошками можна було угледіти на дні подвір'я щурів... Як кожна жінка, вона панічно боялася їх, навіть здалеку. Брама, правда, була освітлена (на відміну від багатьох теперішніх!), але їй завжди було страшно туди заходити.

"Коли мій тато помер, я взяла до себе 18-річну жінку — сибірячку. Як вона відкрила плащ — то я вжахнулася: під плащем була гола. Все розпродала чи виміняла на харчі. Я тоді працювала кухарем і взяла її до себе на роботу. Та одного разу завідувача видала нам червиве м'ясо для виготовлення котлет. Моя сибірячка схопила те м'ясо і побігла з ним в райком партії. Скандал! Завідувача звільнила її з роботи. Вона жила в мене щось чотири роки — то був важкий час. Її не хотіли приписати, то вона сама підробила печатку в паспорті, але потрапила за це в міліцію. Я її вирятувала звідти: ходила просити до начальника КГБ, я його знала: він обідав у нашій їдальні. Він допоміг їй виробити другий паспорт. То був страшний на вид, але доброї натури чоловік. Казав: "Я колись був злодієм і знав дві дороги: одну добру і одну злу. І я пішов по тій добрій". Не мені судити, скільки добра, а скільки зла вчинив цей чоловік при такій посаді. Але моїй приятельці допоміг. Вона жила в мене, поки не вийшла заміж. Її звали Антоніна, зараз вона живе у Львові..

Знову Леся Чарнецька залишилася самота самотою. І знову влада, на цей раз радянська, виселила її з помешкання. Понад 50 метрів квадратних житлової площі — забагато для молодій самотньої жінки. Але ж нічого не дали взамін...

— Невже вам нічого не запропонували?

— "Пропонував" прокурор: мовляв, подружися зі мною, то я тобі дам квартиру. Такий був страшний! З віспою на лиці...

Їй було тоді за двадцять. Напевно, була такою ж, як і тепер: лагідною й усміхненою, некатегоричною і, на перший погляд, беззахисною. Про ту силу духу, яка давала їй змогу проходити через життя з ясным усміхненим лицем, відразу і не втямиш. А ще ж здатна, напевно, від тата, на стриману іронічну оцінку, яку вона дає часом людям і подіям.

— І я пішла жити до однієї знайомої. Залишила на Краківській все, зрештою, багато того не було. І так жила по квартирах, аж поки не купила собі підвальну кімнату. (Знайшлися люди, які знали, як це робити. Бо тоді було дуже важко з житлом: понаїхало багато "визволителів"). На самій тій вулиці, Лібкнехта (тепер Лукіяновича. — Н.М.), де моя мама вбилася — другий дім.

— Значить, давали собі раду?

— Так, мені вже було легше, я влаштувалася офіціанткою в ресторан "Москва"... Туди заходили Козланюк, Галан: для них був спеціальний столик. Я їх не обслуговувала, бо вони мали свого персонального офіціанта. Але завжди віталися зі мною. Часто приходили цілою компанією осіб з десять — зі Спілки письменників.

— А взагалі Спілка цікавилися вами після смерті батька?

— Я до них пару раз пішла — мені щось треба було...

— Допомогали вам?

— При Козланюку — так. Вони мене записали в Літфонд і кожен місяць прислали 20 рублів. Пам'ятаю, я малому купила плащ за 20 рублів... Скільки був головою Козланюк, то я одержувала ті гроші. Я не відразу звернулася за допомогою. Здається, тоді, як вже був малий, а чоловіка я поховала.

Забігаючи наперед, скажу, що саме тут, у ресторані, Леся Чарнецька познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком. Йосиф Кучма, який перебрався до Львова з Янова* (де, кажуть, багато Кучм), був статечним, уважним ще мо-

* Янів (тепер Івано-Франкове) — містечко недалеко Львова.

лодим вдівцем. Недавно він одержав з роботи квартиру на вулиці Гастелло (теперішній Павла Римлянина) і мріяв привести туди собі дружину. Завідуючий майстернею вулканізації, він міг собі дозволити пригостити симпатичну офіціантку келишком доброго вина. Та не знав, що вона, не відмовляючись з чемності, несла ту чарку своїм колегам. Леся Чарнецька взагалі не вживала алкоголю, та він про це дізнався лишень на заручинах...

Замкнене коло її самоти-самотини якраз розірвалося. Але мова не про знайомство з Кучмою, яке станеться пізніше. А про зустріч — тоді надто важливу для неї ... Якось повертаючись з району, куди їздила на закупи, Леся побачила з вікна машини ... отця Івана Бачинського, а з ним — маленьку дівчинку. Леся так розхвилювалася, що не здогадалася попросити водія зупинитися. Боже, отець Бачинський живий і на волі! Перелякана тим, що священників засилають в Сибір, казали, що отця Лончину спіткала така доля, — дівчина не сміла й думати, щоби шукати ще одного родича-священника...

— Я побачила отця Бачинського та маленьку Ірцю у вікні. То був чоловік Іванни (дочки найстаршої татової сестри Гені). Та й думаю: нікого в мене більше нема, і я відразу написала їм листа. Мене запросили на Святий вечір до Стрия — там він був священником. І я приїхала, мене так прийняли гарно...

Будиночок на стрийській вулиці, затінений крислатими лапами голих дерев, вже блимав приязною свічкою, лиш одне, певно, кухонне, вікно світилося яскравіше. Очевидно, йшли останні приготування. На порозі її зустрів величезний сенбернар і відразу почав лащитися. Леся любила і не боялася собак. Потім вона потрапила в обійми повної поважної дами, що несла з собою запахи свіжовипечених тістечок. То була її двоюрідна сестра Іванна. Очі — на мокрому місці. "То ти сама поховала батька! Бідна дитино!" — вона була ровесницею її тата. Та за мить дорікнула: "І як ти могла? Дочка Степана Чарнецького — і піти на таку роботу, офіціанткою до ресторації?! То не місце для панни!". Очевидно, Іванна була під впливом цього факту з тих пір, як одержала Лесино лист. Але мусила якось з тим миритися.

Колись Степан Чарнецький, завсідник львівських кнайп, любив погукувати (і то не в одному вірші): "Вина, вина, дівчино, червоного, як кров!"... Але ще в першій своїй збірці ("В годині сумерку", 1908), яка означила його як "модерніста", знаходимо цілком реалістичну картинку:

В кав'ярні

*Минають дні, минають ночі,
 Ти за буфетом все сама;
 В утому вбрали твої очі
 Сліди недоспаної ночі,
 Жалоба в них тремтить німа...*

*Скажи, маленька, чи ніколи
 В тебе не будиться душа
 І чи заплакати не хоче,
 Що марно йдуть і дні, і ночі, —
 Ти за буфетом все сама?..*

...Леся переходила з покою в покій, розглядаючи старожитності стрийського особняка. Тут було багато картин... Одна особливо заінтригувала. Ніби біблейський сюжет, але на релігійну картину не схоже... Молода жінка годує грудю в тюремній камері старого виснаженого чоловіка. "То дочка годує свого батька, рятуючи його від голодної смерті" — тихо підійшов отець Бачинський. Леся була вражена. Оглянулася в пошуках стільця... "Тобі зле? — Я недавно жовтухою перехворіла". Незабаром отець Бачинський поставив перед нею велику срібну чашу: "Дивись в ту чашу і молись". Леся молилася за тата.

Тоді вона пізнала і полюбила малу непосиду Ірцю, онучку Бачинських. (Лесі вона доводилась чи не двоюрідною онукою?). Доля цієї дівчинки від самого народження — незвичайна. Поважних літ їмость була їй бабусею і матір'ю водночас...

— Тобто пані Ірена не мала мами?...

— Виходить, що не мала. Вона була полькою, і власне родина змусила її розлучитися з чоловіком-українцем. Боже,

які то були долі! І так Ірця нічого не знала за маму: чи вона далі в Стрию жила, чи кудись виїхала... Моя мама також нас кинула і пішла. Я навіть на її похороні не плакала, бо ж мало її знала. Але вона була з нами хоч трохи. (Десь ми мали по чотири роки).

(Я думаю про цю віковічну ворожнечу між поляками та українцями. Коли вона почалася? Може, причини закладені в ментальності, в національних характерах: польський гонор та українська поступливість? Невже діалог не можливий? А якщо кожна сторона намагатиметься пошанувати і зрозуміти іншу? Бо ж і через шлюбне ліжко міг пролягти незборимий кордон)...

Батько пані Ірени, один з трьох синів отця Івана Бачинського — Роман Бачинський воював у дивізії "Галичина" і вписав свою сторінку до українських змагань першої половини ХХ століття. Але це вже інша історія, про яку може розповісти його донька — Ірена Бачинська-Чабан, нині головний редактор журналу Союзу українок Америки "Наше життя"...

А тоді, чи не вперше в житті прислухаючись до містечкової тиші за вікном, Леся Чарнецька дивувалася химерам долі. У неї раптом з'явилася онучка, нехай і двоюрідна. На все життя вона стане для Іри улюбленою тетою Лесею... Вони обидві не зазнали вдосталь материнської ласки, за матерів їм були цьоця (для Лесі) і бабуня (для Іри). Таке виховання, зазвичай, кладе свою печать на характери. Загострена потреба бути любленою і любити, коли вже нема поруч любої (або ж суворої — кому вже як пощастить!) опікунки, старанно ховається від чужого ока, і — позірна стриманість та справдешня самотійність... У стрийській оселі витали образи людей, які жили колись давно. Здається, що тут пам'ять не переривалася, не перевозилася з місця на місце по чужих оселях і не губилася по дорозі. Старі речі, як старі люди — надійні сховки наших споминів. А ними був переповнений стрийський дім, де до історій Бачинських надійно долучилися історії Чарнецьких. Лесі на мить здалося, що вона потрапила чи до музею матері Северини в гімназії Сестер Василіянок, чи — разом з сестрою — чекає на аудієнцію Митрополита Андрея Шептицького в одній із Митрополичих палат,

де всі стіни всуціль завішені образами та картинами. Так само, як речі, тут збереглися сімейні перекази, що стали уже легендами. Насамперед, про далекі і таємничі Шманьківці, звідкіль усі вони були родом, хоч і не всі там були. Про циганок у тих краях, які ворожать жінкам і дівчатам щиру правду, бо ж усе справджується... Чомусь цьоця Олена не все розповіла Лесі. Наприклад, легенду про себе. Зате Іра знала її змалечку...

Легенда про тету Олену...

"Микола Чарнецький — священик зі Шманьківців мав 13 дітей. Найстарша Геня — моя прабабуся, Степан — наймолодший. Виїхали зі Шманьківців, коли йому було більше року (а не відразу після смерті батька, як говорять). Друга сестра — Олена Янковська (тільки не знаю, котрого це чоловіка прізвище — першого чи другого). Тоді дівчата зі священничих сімей, часто без приданого, виходили заміж за того, хто брав. Докладне* виховання, але приданого не мала. І тета Олена виїшла заміж за багатого дідича, вдівця, який мав вже дорослих дочку та сина. Він був дуже освічений, і навіть якийсь час був послом десь закордоном. Мав маєток — там собі з молодого дружиною жив. Їдуть раз до Львова (а може, й до Тернополя, бо то ближче було, та й кажуть, що власне Поділлям ходили в той час цигани, що людям правду говорили) — продавати продукти. Вона їде з фірманом — приїжджає на базар і там зустрічає циганку: "Фі, така красна, а маєш таку чорну долю!". Олені 18 років, простягає руку циганці, і та починає ворожити: "Ти виїшла заміж за чоловіка, який годиться тобі батьком бути, він тебе дуже любить, але має дітей старших від тебе. А у вашому маєтку є закопані чари. Ці чари є закопані в одному з рогів котроїсь будівлі. Якщо ви їх знайдете — вони не справдяться. Якщо ви їх не знайдете — весь маєток пропаде, майже весь. Твій чоловік помре, ти навіть не будеш знати, коли і як, і поховать його без тебе. Ти будеш мати великий судовий

* Добре, ґрунтовне.

процес, далі будеш жити дуже скромно і помреш не своєю смертю...

— Боже, як страшно!..

Вона приїжджає додому... Тепер, напевно, цього ніхто не робив би, а тоді цей чоловік, який її так любить, наймає робітників, вони підкопують роги в усіх будинках і шукають чари. Ясна річ, вони нічого не знайшли. Прожили ще два роки — вогонь! Невідомо звідки страшна пожежа, все горить — навіть тварини гинуть — коні, корови — слуги не знають, де ключі, страшенна метушня. Приїхали пожежники, робиться все для того, щоби той вогонь припинити. Вогонь вже догоряє... Дідич найняв робітників, щоби розсували будівлі, бо все тліє... І тут в розі дровітні — знаходять глечик керамічний, зверху глиною заліплений. Цілий глечик має просвердлені дірочки, а всередині кістяк кажана. Ясна річ, що це не є випадковість. Та чи не запізно вони це знайшли? — Пожежа? Але всі живі-здорові. Десь третина маєтку пропадає, але дідич відбудовується. Та й має ще якісь інші прибутки.

Минає якийсь час — епідемія тифу. Хворіють обидвоє тифом — і тета, і її чоловік. Він має 60 років, він помирає. А вона має гарячку 40 градусів — вона не знає, що він помер, не знає, що його поховали. Сповнилася друга частина ворожби.

Тоді тих двоє його дітей — в них заповіту немає — розпочинають судовий процес і дістають те все, що залишилося. А тета Олена — лише пенсію, біжутерію, одяг — з цілого великого маєтку. Вона ще раз вийшла заміж, теж за вдівця. Дітей не мала, вдівець скоро помирає. І вона сама жила у Львові до тих часів, поки Степан Чарнецький став самотній. Він не міг собі дати ради з двома дочками. Тож попросив сестру, щоби вона прийшла... І вона була ідеальна: мама, опікунка. У 1937 році тета, вже старенька була, закрила заскоро заслінку в грубці, а палили тоді вугіллям, і заснула. Тоді вони всі почаділи, а тета померла. Сповнилася третя правда.

— Тета Леся була найближчою мені особою після бабусі і дідуся, єдина, хто з дитячих років запам'ятався —

завжди була поруч, — розповідає пані Ірена. — І так виходить, що її син Юрій — мій вуйко, а я його хрещена мати... Коли я виходила заміж в Стрию, тета Леся привезла мені шлюбні обручки. Золоті вироби були тоді страшенним дефіцитом, і я була дуже вдячна їй за такий подарунок...

— Так, тоді не було золота, то мій чоловік десь знайшов. Правда, Ірі не подобалися ті обручки, потім вона переробила їх собі так, як хотіла, — пригадує пані Леся. — Я тоді дістала якусь частину гонорару — за книжку (Степан Чарнецький. "Вибране". — Н.М) від видавництва. Тому я мала на весільний подарунок... Та в мене іншої родини не було. Іра — одна. Є ще більше онуків отця Івана та Іванни Бачинських, проте я з ними не зблизилася.

У 1955 році Леся Чарнецька вийшла заміж і стала Кучмою. Та їй не судилося довгого сімейного щастя. Через три роки її чоловік помер, залишивши у спадок маленького сина та ще свою дуже чоловічу професію. Так пані Леся стала вулканізатором. На теперішній вулиці К.Левицького можна ще побачити будівлю із старої червоної цегли, де півстоліття тому городяни займали чергу, щоби відремонтувати модні тоді, та й практичні на львівську погоду, боти і калоші. А ще тут робили чуні для рибалок і "залатували" автомобільні камери... Важко уявити в такій майстерні поетову дочку, яка на все життя зберегла щось до розчулення тендітне в тоненькій невисокій постаті.

"Там були троє чоловіків і я четверта. Я спеціально стояла на камерах. Треба було зачищати, замазувати, заліплювати і під прес класти. Мені було дуже тяжко, то мене хлопці виручали: самі клали під прес. А я все заготовлювала, заготовлювала...Треба було наробитися. Зарплата була приблизно 120 рублів. А одного разу, як я звернулася у вищу організацію — калькуляцію треба було зробити на нову продукцію — то там мені один каже: "Рабочий должен в потє чела зарабатывать 100 рублей". А я йому: "А чого то він має "в поті чола"?! А ви скільки заробляєте?" Він відразу замовк. І взагалі, де б я не працювала, я мала добру марку — і на вулканізації, і на ремонті бритв (то

вже остання моя робота) — завжди на Дошці пошани була. А мусила дивитись, де заробіток.

— Тобто ви жили реальним життям... Ви самі за себе відповідали..

— А як же? Дитина.

Леся Чарнецька ніколи не забувала своєї самотності. Після смерті чоловіка вона заповнила своє невелике помешкання на Павла Римлянина квартирантами. Здається, що усі янівські Кучми і всі з роду Чарнецьких (хоч небагато тих було, один тільки Юрій Стемпурський — студент медицини), хто вчився у Львові, — всі жили в пані Лесі. "Всі потребували квартири — потребували мене".

— А не було вам зтяжко, що хтось чужий цілий час в хаті?

— Ні, абсолютно. Вони до мене приїжджали кожен рік. Переважно заочники. Поступили тут в інститут торгово-економічний і на сесію приїжджали. То вони ключі з собою брали! Часом я приходжу до хати, дивлюся — чемодани, то вже здогадуюся, хто то може бути... Найдовше жив у мене племінник Стемпурський. Тоді якраз в хаті найбільше людей було...

Ні, то не було задля прибутку — мої квартиранти. Бо родина є родина. Їй не відмовиш. То була молодь переважно з Янова. Поки не поступить спочатку, а потім поки не закінчить — так усі тут жили.

— А вони вам хоч допомагали?

— Допомагали з сином, в садок завести. А щоб матеріально — то, звичайно, ні. Та що студент може помігти!

... А зараз у помешканні пані Лесі аж бринить від тиші. Треба обережно вставляти в цю тишу слова, щоби вони не розгубилися.

Знову забула її запитати: де ваші карти, пані Лесю, де ваш пасьянс? Єдина ваша розрада...

* * *

Мати!

*Та зоря — Ти! Хоч нас ділили милі,
Шумів між нами океан розлуки,*

В годині яви, в сну томлячій хвилі
Чую на скрані твої добрі руки..
Тому не вернусь втомлений з дороги,
Хоч як об камінь окревавив ноги,
Хоч йдуть зі мною бур весняних втрати,
Хоч доганяють якісь тихі жалі —
І доки будеш Ти мені сіяти,
Я піду далі!..

(“Моїй мамі”)

1. Яцук П. Степан Чарнецький // Степан Чарнецький. Вибране. Львів, 1959. С. 4.

2. Мельничук Я. Михайло Яцків // Михайло Яцків. Вибране. Львів, 1957. С. 38.

3. Див.: Яцук О. Яцук Павло Йосипович // Українська журналістика в іменах. Львів, 1998. Вип. V. С. 355.

“артистичне село”

...Від Чорткова за півгодини на південь можна доїхати до Шманьківчиків. З обов'язковою пересадкою біля "Цукрового заводу" (значить, і тут вирощують цукрові буряки — на Тернопільщині багато таких "зупинок"). Далі можна піти пішки — дорога, що веде через густі зелені зарості, надто приваблює. Але люди відраджують: зараз буде "бусик", і через 10 хвилин ви вже на місці.

І справді, невдовзі мене висадили серед поля, правда, з правого боку траси ще тягнулася густа стіна лісосмуги, а зліва на далекому горбку було видно церкву — точну ознаку, що за нею є десь село. Але це тільки Шманьківчики! А мені потрібні Шманьківці.

Нема кращої дороги в світі, ніж та, що веде теплого літнього ранку від Шманьківчиків до Шманьківців. Дорога білокам'яна, рівненька, як велотрек, весела і вільна, в неділю і бусики тут не ходять, — хоч співай, хоч танцюй. Ніхто не почує і не побачить — дорога ця загубилась у всесвіті, навколо поля без меж і жодного опізнавального знаку.

Церква разом з горбком зникла давно і давно вже б мало бути друге село... Невже має рацію мій сусід Іван Антонюк, уродженець цих-ось країв, який стверджує, що нема на світі Шманьківців, а є тільки Шманьківчики — "відразу за Цукрозаводом". Але нічого, Іване, немає! (Може, й справді історію цього села погризли щурі в архівних сховищах? Мені потрапив в руки такий документ, то була, здається, Книга запису майнових актів жителів села за 1843—1884 роки. Правда, було прогризено лишень перших п'ять сторінок і то в одному місці).

Захотілося зійти з гладенької дороги, сісти на узбіччі і подумати, що ж робити: чи не повернути назад до траси і когось погукати, поспитати іншого шляху. І лишень довір'я до людей, що з ними їхала в бусику і які вказали мені напрям руху, змусило мене йти далі...

Шманьківці виринули несподівано, мов з-під землі. Ще було видно далекий горизонт, а вже біла дорога, здається, спіткнулася об якийсь червоний квадрат. То був дах першої хати з червоної дахівки. Село лежало у величезній долині, під ногами.

Третя хата зліва, на подвір'ї трактор — все сходиться. Тут живе місцевий краєзнавець Мстислав Гуменюк — середнього росту міцний чоловік з широкими долонями жилих рук. Учитель музики — аж не віриться. А трактор — то атрибут нинішнього сільського мешканця, який пробує стати підприємцем. Хода легка, спортивна. "Рухівець". За півдня, каже Мстислав, ми "накрутили" кілометрів з тридцять: і селом і берегами Нічлави, і околицями величезного ставу, на який мисом напливає березовий гай. (І весь час нас супроводжував — підстрибом! — його 12-літній син Ромчик, який додавав до нашої розмови свої коментарі скоромовкою: Шманьківці — Шманьківчики, а у нас ще й Швайчики є!). Пейзаж в долині Нічлави величавий, особливо в час передгроззя. Це Опілля — пограниччя Прикарпаття і Поділля. Колись, вибираючись до міста, коли люди ще не так були прив'язані до залізниць, а пересувалися навпрошки, шманьківчанці завжди мали проблему, куди ж би то податися: до Тернополя чи Станіславова, а чи, може, до Чернівців. Це славне село лежить в центрі трикутника... Небо над Нічлавою потемніло, на берегах різко запахла м'ята — вірна ознака, що зараз почнеться гроза. Але, очевидно, шманьківчанці, знають ще якісь прикмети, бо мої співрозмовники цілком спокійні і зграйка молоді коло ставка не зірвалася з місця і до села не полетіла. Справді, грози не було...

Але головна артерія села — це все та ж біла дорога, яка просто перетворилася на центральну вулицю. Йдемо нею на цвинтар. Повз єдину згадку про давнину — відновлений камінний хрест "В пам'ять надання СВОБОДИ" (1848— 1898), повз церкву і школу і — до високої могили Січових Стрільців. Це — подвійний пам'ятник: і стрільцям, і про той рік, який уможливив вшанування їх пам'яті — 1991.

Мстислав добре знає новітню історію села — він її починав. Але ж новітня історія веде тут свою лічбу тільки

з 1989 року — з утворення місцевого осередку руху, спочатку "горбачовського" — за перебудову. Ці і пізніші роки були гарячими для лідера місцевих рухівців. Він налагодив "шалені зв'язки" з хлопцями з усієї України, не раз їздив до Києва... А тепер до політики охолов. Розчарувався?

Прийшли на цвинтар — вільний, доглянутий. Тут немає великих і дорогих пам'ятників. Правда, могила Миколи Чарнецького та його трьох синів відрізняється від інших. Це дві могили, об'єднані одним двобічним металевим хрестом доброї старої роботи на білому постаменті. Батька як священика поховано головою на схід, а дітей, як усіх смертних, — на захід. Напис на постаменті зі східного боку: о. Николай Чарнецкій парох Шманьковец Вродж. 2 1 1830 Впок 25 5 1882. Напис із західного боку: Ту почивають діти Михайль Володимирь и Станіславъ Чарнецкій РБ 1883. Навколо цієї могили трав'яний зелений простір... "Хто доглядає могилу? — Є одна жінка, якій громада доручила".

Тепер точно знаємо, що Степанові Чарнецькому (який народився в січні 1881) не було ще й півтора року, як помер його батько.

Отець Микола правив Службу Божу в старенькій дерев'яній церкві святих Косми і Дем'яна... У 1895 році навколо неї вимуровано стіни нової церкви, нинішньої [1]. Недалеко від церкви була плебанія — проборство (як казали в Галичині) — садиба місцевого пароха. Звідти ховали отця Миколу, а через деякий час (точно не вдається встановити) овдовіла їмость Владислава Екгардт-Чарнецька з малими дітьми назавжди покидала домівку.

Дзвони дзвонять — попадю з хати гонять...

(Чи то приповідка, чи рядок з пісні). Як тільки священик помирав, попадая мала звільнити місце власне свого тимчасового замешкання для наступного: село не могло довго бути без пастора. Плебанія була тільки прижиттєвою власністю пароха...

Очевидно, що за матір'ю приїхав зі Станіславава її найстарший син Іван. І він, напевно, взяв малого Фаника на руки і поніс до великого "хлопського воза", на якому поск-

ладали хатнє майно. А на те "велике переселення" збіглося дивитися півсела. Чи малий Фаник нервово припадав до грудей старшого брата, чи дивився цікавими оченятами на людей і село? Він їх ніколи більше не побачить! "Хлопський" віз важко виDIRався з долини на гору, перед ним підскакувала по нерівній дорозі бричка (я думаю, що Іван приїхав за мамою бричкою, а воза з візником найняв вже у Шманьківцях)... Так починалася далека дорога у неблизький світ.

(То була та сама дорога, про яку у Шманьківцях нині кажуть: "Якби не Степан Чарнецький — не було би в нас такої гарної білої дороги"...))

До 1990 року про такого поета — ще й земляка у Шманьківцях не чули, навіть учителі місцевої школи. Хіба, може, від тумівців (членів Товариства української мови) з Чортківського педучилища, які навесні 1990 року приїхали, щоби посадити неподалік від церкви перші калинові кущі. Вони розповідали людям, що знали: "У вашому селі народився автор стрілецького гімну "Ой у лузі червона калина..." , "Він син місцевого священика", "Він написав книжку про історію театру "Руська бесіда", а примадонною театру була Катруся Коссак-Рубчакова, родом з Чорткова"... Про Чарнецького-поета вони також ще нічого не знали... Згодом до тумівців (тепер "просвітян") долучилася інспектор районного відділу культури Галина Сушельницька — особа, так би мовити, зацікавлена, бо родом зі Шманьківців. Але ще заскоро було Шманьківцям святкувати свою славу. Першим несміливим кроком була спроба місцевих учителів увести "Червону калину" до репертуару шкільного хору "Забута пісня"...

— Хор було створено 1990 року, — розповів мені директор місцевої школи Петро Ілліч Захарчук. — Ми хотіли відродити ті солоспіви, які у свій час були заборонені. Ініціатором був учитель музики Мстислав Іванович Гуменюк. Звичайно, не могли ми оминати "Червоної калини". Але вища влада не радила нам брати її до репертуару... Пісню довелося відкласти. Спочатку відновили Стрілецьку могилу...

Пісня мусила зачекати. Вона була небезпечнішою для режиму від пам'яті про Січових стрільців.

*Пам'ятник Степану Чарнецькому
в Шманьківцях*

*На місці колишньої плебанії священника Миколи Чарнецького,
батька поета, земляки вирішили посадити калиновий гай.
Шманьківці. 1991 р.*

Але 26 травня 1991 року (за кілька місяців до проголошення Незалежності) у Шманьківцях відкрили пам'ятник Степанові Чарнецькому! Звичайно, не годилося б пропускати цілий період з історії села і району, який засвідчив зусилля місцевих ентузіастів і патріотів та їх однодумців з Тернополя за відновлення історичної пам'яті народу. Бо якраз у такому контексті прочитується повернення імені Степана Чарнецького на батьківщину. Та окреслити ці змагання хронологічно дуже важко, бо відлік часу у Шманьківцях 1990–1991 років пішов не на дні, а на години.

Чортківська районна газета "Ратуша" через 10 років так коротко охарактеризує подію, яка мала для Шманьківців епохальне значення: "Пам'ятник відкрили влітку, відзначаючи 110-річницю земляка. Величаво в присутності людей з трьох областей. Відділ культури організував фестиваль "Червона калина", ведучою на якому була п. Г. Сущельницька" [2]. Перед тим до пошукової й організаційної роботи долучилися професор Роман Гром'як та професор Степан Стельмашук, який розшукав у Львові дочку поета Олександру Чарнецьку-Кучму — пані Лесю. За нею поїхав до Львова Мстислав Гуменюк...

Тернопільський скульптор Іван Мулярчук довершував фігуру: чоловік піднімає гілки калини, що вінком сповили його постать. Дошукуватися тут подібності до протогероя — марна справа, це радше символ людини з калиною. Місцевий художник-різьбяр Степан Андрусевич докінчував кілька декоративних тарілок з профілем Степана Чарнецького. У його розпорядженні було невеличке фото 1943 року — виснажене обличчя, погляд убік — тривожний, розгублений. У різьбленому дерев'яному профілі цього не видно, однак відчувається якась недоречність: поет явно не позував для нащадків. (Зараз дефіцит фотоматеріалів ще гостріший!). Ще один шманьківський художник Богдан Сидор намалював портрет Степана Чарнецького, користуючись іншою фотографією. Тут поет молодий й загадковий. У дерев'яній, майстерно вирізьбленій рамі, цей портрет висить тепер над ліжком пані Лесі.

Аж не віриться, що якихось 15 років тому вона була такою молодою — я дивилася відеозапис фестивалю. Цитата з районної газети: "Від Олександри Чарнецької шануваль-

ники рідної культури довідалися про об'єднання "Молода Муза", у якому як поет, почав діяльність батько, про його життя, зокрема про поневірвання на старші роки, про втрачений архів" [3].

На святі був присутній дослідник "Червоної калини" Федір Погребенник... Стаття несподівано закінчується словами: "Уже, на жаль, покійний Ф.П. Погребенник, доктор філологічних наук, розповів авторці цієї публікації про те, що архів С. Чарнецького знайдено"[4]... Підпис: Надія Процьків, викладач педучилища, голова районного товариства "Просвіта" у 1988–92 рр. Я кинулася до Мстислава: "Мені конче потрібно зустрітися з цією жінкою!" — "Уже, на жаль, покійна," — почула у відповідь.

Під час фестивалю на стадіоні з червоними прапорами вперше замайоріли синьо-жовті... Учасники свята висадили на місці колишньої плебанії, долучившись до акту тумівців 1990 року, 110 кущів червоної калини — на ознаменування 110-ї річниці від дня народження поета.

З тих пір уродини Степана Чарнецького відзначають щороку — в січні. Особливо людними були вони в січні 1991 року. Навіть відеозапис вражає. Що й казати — то вже був час всенародної ейфорії. І Шманьківці заслужено святкували своє власне, віднайдене свято. Стояв тріскучий мороз. В кадрі — вершник тримає голими руками прапор, а кінь дихає парою. "То Юра Захарчук! — коментує відеозапис Мстислав. — Я тільки сказав йому, було б добре, якби ти на своєму коні прибув на свято. І — ще нічого не готово, ще дві години попереду, а тут хтось стукає в моє вікно — дивлюся: Юра — вже на коні, вже — у стрілецькій формі..." Я бачила того Юру. Як ми йшли вулицею, то він заганяв вівці на подвір'я й казав до малого Романа: ну, коли прийдеш за голубом? Очі в малого розгорілися, він уже й би ішов за тим голубом, але боїться, що дядько жартує. Бо вже казав йому приходити: раз — за гускою, а раз — за бараном. Ну, навіщо малому баран? Юра дуже любить тварин, і в нього "є все!", навіть, коник поні був, але необережно вибіг на дорогу і потрапив під машину... В кадрі співають двоє хлопців — двоє "стрільців". Соліст тримає шапку на зігнутому лікті — так треба. А голос! А пісня та — з сусіднього села, без жодної "оброб-

ки". Баяніст передає баяна солістові. "Змерз в пальці" — пояснює Мстислав, — міняються". Це ансамбль "Сірі вовки" — був такий курінь в УПА (пам'ятник його командирю "Бистрому" (Петрові Камчуку) стоїть в Чорткові). Вони і зараз співають.

Тепер я зрозуміла, чому, як ми із Мстиславом зайшли у якесь фотоательє в Чорткові (домовлятися, щоби хтось перефотографував світлину С.Чарнецького зі шкільного стенду), то його там зустріли вигуком: "Привіт, артистичне село!".

— Правда, з кожним роком на те січневе свято все менше приходить людей, — каже Мстислав, який фільмує усі свята. — Наш порив міліє...

"А що тепер не міліє?" — хочеться відповісти йому, але то було б уже зовсім по-бабськи.

Та хочу ще раз повернутися до хроніки фестивалю "Червона калина", вірніше до того, що залишилося поза хронікою.

А поза відеозаписами та газетними рядками — великі хвилі, що їх наробило щойно плановане свято в райкомі КПРС і райвиконкомі — за пару місяців до української Незалежності. Хтось розпустив чутки, що фестиваль мусить бути міжнародним, бо на нього приїдуть гості щонайменше із трьох закордонних держав. Це спонукало районну владу, до, мабуть, останнього в історії свого існування великого здвигу. Було прийнято рішення відремонтувати дорогу, що вела з траси до Шманьківців. Але дорога та, як знаємо, пронизує стрілою все село. За щасливим збігом обставин сільський стадіон, на якому мав відбутися фестиваль, знаходиться з протилежного краю села, біля підніжжя Стрілецької могили. Отож відремонтували ще й центральну сільську вулицю; підрихтували, підмурували і підмалювали все, що треба було підрихтувати, підмурувати і підмалювати вздовж неї. (Так у Львові готуються не раз до приїзду високих гостей). І досі впадає в око чистота і охайність білих стін, якась стрункість звичайних сільських плотів і дротяних загорож... Коли перелетів короткий літній дощ, що ото полякав грозою, якої не було, біла бинда дороги стала ще чистішою... То ж треба — село без болота!

Коли другого дня ми зустрілися із Мстиславом в Чорткові і я зопалу вступила у дощову калюжу, Мстислав застеріг мене: Обережно! Тут тобі не Шманьківці... Жаль тільки, що я не здогадалася записати прізвища тих людей, нехай і представників колишньої, радянської влади, які спромоглися на таке мудре рішення. Адже що може бути важливішим для "тупикового" села, як добра дорога...

Їй Богу, згадуючи те село над Нічлавою, думаю собі: Степан Чарнецький знав де народитися!

І здається, що образ сільської дороги, який зустрічається у його спогадах-новелях — то спогад про білу дорогу у Шманьківцях...

ДОРОГА

Клався сумерк. Туркотів хлопський віз, що ніс мене в гостину в чуже село.

Я прижмурих очі і пригадалася мені дорога, що вела мене колись в зорю моїх діточих днів — у моє рідне село... І не раз, як мені остогидне гамірне місто, як душу розколишуть спомини села, цвітучих садів, зажурених верб над водою — думаю про тебе, тиха сільська дорога, на якій я хлопцям закривавив ноги... Здається мені, що й ти разом з природою минаєш весну, літо, осінь і зиму.

І стаєш іноді в моїй уяві в красі весняного ранку, вслонена тінню дикої груші, як над тобою тремтять жайворонки, а молоде жито шепоче свою утренью.

А потому співають тобі буйні, визолочені лани збіжжя, розколисані як море, як стугони сільських дзвонів. Літній жар полудня бере тебе в пристрастні обійми, а ти заслухана в туркіт хлопських возів, оповита димом куряви, мрієш і вмліваєш...

То знову ввижаєшся мені всміхнена блідим промінням погасаючого сонця, вслонена холодними мраками, зажурена журбою пожовклих беріз, засумована горем вмираючих кленових листків, овіяна важким подихом свіжо зораних скиб, розжалоблена понурими осінніми болотами, стривожена краканням чорного гайвороння і нічним ековитом безхатної собаки, заплакана слізьми розмоклих на дощах придорожніх хрестів. А понад вечір з луга виходить до

тебе осінь у вінку із золотого листя і кривавих ягід рябини...

А часом бачу тебе в білому, сніговому завою, тиху, спокійну, зрівнану з полями, вкрашену недільним смутком... похоронного походу.

І пригадую ще. Там далеко за селом, старий порохнявий хрест похилився над тобою.

Опівночі не минеш його. Вхопить тебе блуд і поведе манівцями. А як заспівають півні, приведе знов під старий спорохнявілий хрест.

Гей, галицька сільська дорого! Стежка моїх диточих походів! Як тужу я за тобою, як жаль мені, що вже ніколи до тебе не верну і не закривавлю своїх ніг на твоєму камінню [5]...

До якого ж села вела поетова дорога? Хто може впізнати його?

До цієї загадки є одна підказка. Гортаючи підшивку "Літературного Львова" [6], я натрапила на такого вірша Степана Чарнецького...

Під звуки коляди

Легендо давніх літ — дитячих, незабутніх,
 Яка ти свіжа все і чарами сповита!
 Живеш на фільмі снів і звуків ледве чутних,
 І в пам'яті лежиш, як мармурова плита...
 Без тебе зимний дощ, осіння жерла мряка
 І зимовий мороз на твої груди клався, -
 Ти все лишалася всміхнена та однака,
 Хоч я в дорозі вже зневірився й подався..
 Різдво! Ялинка! Гей, з Поділля вітер віє,
Нічлава й Серет вже під кригою дрімають.
 Село задумане. Йде вечір. Сутеніє.
 На небі повно зір... Колядники співають...
 Поділля ти моє, застелене снігами,
 Все спогадом шумиш і день, і ніч за мною!
 Хоч зрадив я тебе і мов з обіймів мами
 В чужий подався світ — все тужу за тобою.
 Різдво вколисане грімкою колядою,

26травня
1991 рокуЧОРТКІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТс. ШМАНЬКІВЦІ,
ЧОРТКІВСЬКОГО Р-НУ,
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛ.*„А як був червоний кілець відомий
А як був каліна Україну розквітнув“
Степан ЧАРНЕЦЬКИЙ*

РЕГІОНАЛЬНІ ФЕСТИНИ

ЧЕРВОНА КАЛИНА

з нагоди 110-річчя від дня народження
поета, режисера, громадського діяча Степана ЧАРНЕЦЬКОГО

В ПРОГРАМІ:

*Відкриття виставки „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.
Творчі зустрічі з рідними дітьми. Великий концерт за участю
професіоналів та кращих самодіяльних колективів. «Феєрверк».*

ПОЧАТОМ о 16 ГОДИНІ

Для вивчення програми та інших деталей звернутися до організаторів „ЧЕРВОНА КАЛИНА“ до с. Шманьківці о 14 годинах.

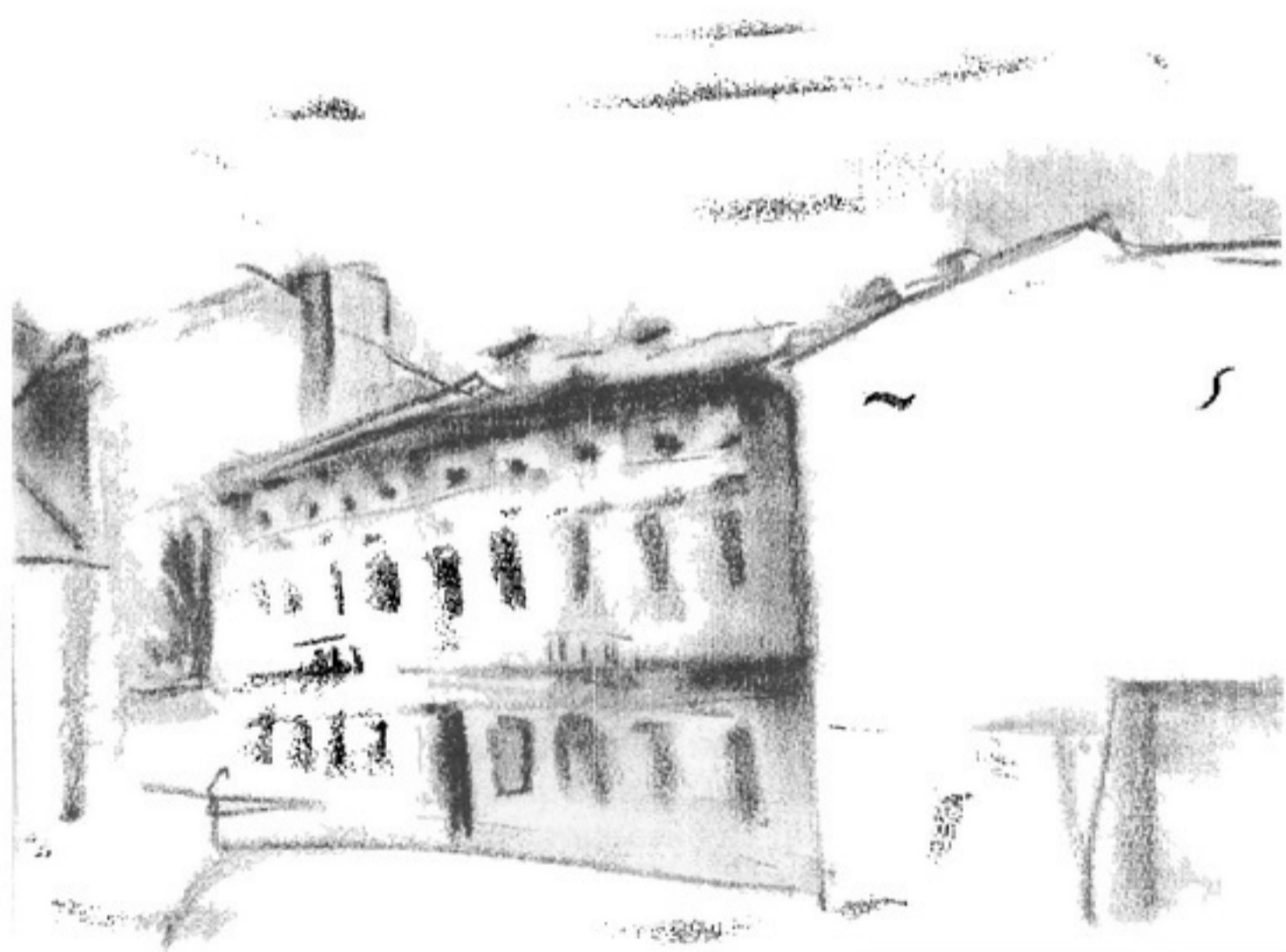
Афіша: святкування ювілею С. Чарнецького
в Шманьківцях

*Що в неї вслухались подільські тихі села! —
Ще нині ти в моїй душі тремтиш дугою,
Для мене ти єдина пісня ще весела.*

*Лунай мені, лунай в душі, вколисуй снами,
Навіюй спомини з літ давніх, незабутніх,
Коли мені весь світ — був добрий усміх мами,
І звуки коляди, далекі, ледве чутні...*

Як вірно про Різдво. Я також пам'ятаю, як село затихало перед Колядою. Немов набиралося сили і голосу, відточувало слух. Як завмирало моє дитяче серце в очікуванні перших дзвіночків під вікнами, і як дзвінко затушував хтось з парубків на другому кінці села "Нова радість стала-а-а!". "Не тямлю", як каже Чарнецький, з якого віку я це запам'ятала... Але я жила у своїх Шельпаках (які вже й не так далеко від Шманьківців) десь до дванадцяти літ. Скільки ж років було малому Степанові, коли він покидав село над Нічлавою? Адже він його запам'ятав. Тільки не кажіть мені, що всі села "на Поділлі" однакові. Адже люди, що вийшли з них — неоднакові...

1. Шематизм греко-католицької Єпархії Станіславської. 1938.
 2. Процьків Н. "Я співець сумних дум" // Ратуша. 2001.
- 21 лют.
3. Там само.
 4. Там само.
 5. Тиберій Горобець. Квіти й бодяче... Львів, 1922. С. 3.
 6. Літературний Львів, 1995. Січ.

Маркіз

Він був незвичайний. Молодий і сильний, але напрочуд граційний, з легкою ходою. Мав, проте, одну ваду: був на диво мовчазний.

— Скажи щось! — благала його пані Леся. — Ну, скажи щось!

У її довгих днях Маркіз став єдиною розрадою. В елегантному чорному "фраці" з білим комірцем та манжетками на здорових лапах, він ступав м'яко і делікатно, щоби не наполохати ту натягнуту часом до краю струну, яка струменіла в середині його господині,

— Аж дивно, щоби сільський кіт був такий ласкавий! — дивувалася пані. — Маркіза привезли з-під Сколе — з тих країв походить невістка пані Лесі, яка зараз у від'їзді.

З появою Маркіза стара жінка знову примирилася з ранками. Вони завжди були однакові. Вона прокидалася вдосвіта від бадьорих протягів у кімнатах: то збирався на роботу її син. Він заварював собі каву, і пані Леся деякий час роздумувала, чи приєднатися їй до нього, а чи випити свою каву пізніше. Але потім схоплювалася з надією, що Юрій цього разу не обмежиться перекускою, а з'їсть гарячий сніданок, а за тим перекинеться з нею кількома словами. Та син поспішав. Пані прислухалася за звичкою, як клацав дверний замок, потім глухо причинялася брама, а за якусь хвилю від неї відкочувалася машина. То син від'їжджав з дому на цілий день. В неї ще за звичкою гостро стискалося серце, але її день вже не був такий порожній. Пані Леся годувала кота, дивуючись, що цей ненажера і далі ігнорує дешеву ковбасу. При цьому вона сиділа за столом, смакуючи каву — то було її єдине горнятко на цілий день, на столі поруч із розкладеним пасьянсом на 54 карти, диміла сигаретка. Із сигаретами вона тепер також обходилася ощадніше: раз, що син забуває їх купувати, два — шкода кота, вихованого на чистому повітрі.

- У нас завжди, відколи себе пам'ятаю, були пси і коти.
 — А чи знаєте Ви, пані Лесю, історію про Моля? Ні? То я Вам прочитаю. Ваш тато написав аж дві історії про кота Моля.

Стрічки де-Моля

Поворотні хвилі

Мій Моля був взірцем скромного, примірного домового кота. Хоч із зарання літ мав він за собою спомин, що ходив на вечірні збитки, та кілька переконуючих аргументів трипачкою вивіяли з його голови пусті дураці і справили його на путь чесного, скромного, морального життя. Моля жив як монах. Від квітня минулого року не ходив на вечерниці, не волочився по досвітках... Його улюбленим заняттям було лежати на вікні, на кріслі біля печі, або на колінах. В цих хвиликах його топазові очі вслоняла імла щастя і він тихо муркотів. Часом глядів через вікно, вдивлявся в чудову будову вежі Волозької церкви і наче роздумував про українське мистецтво... Взагалі Моля зраджував тенденцію до контемпляції та глибокої задуми. Донедавна ще був він ідеалом домовитого кота і в повному розумінню морального.

Гаряча піч, мої коліна, снідання, обід і вечеря були його життєвою розкішшю, були самотнім світом його зворушень, мрій і бажань. З повною байдужістю філософа слухав він нічних співів і криків сусідських котів — чи то серед настроєвого сумерку, чи селєдинової ночі просторого ставропігійського подвір'я. Я мав навіть вражіння, що він здвигав раменами і муркотів: „Кохання?! Пусте! Ідіотизм... Що ж воно може дати?”

Божевільну погоню по дахах, запухле горло від серенад, втому безсонних ночей, глибокі рани від суперницьких пазурів, може, навіть звихнену або й зламану ногу, а то й окривавлений в боротьбі хвіст... І що ж у висліді?

За хвилю минушого щастя — довгі дні чорного переситу...

Я бачив теж не раз, як, як гарна біла кітка підкрадалася обережно під моє вікно, м'явкала любовно і допитливо — а мій Моля з жестом втомленого маркіза обертав до неї голову, глядів на неї з-під вій іронічно — і позіхав.

Та від кількох днів Моля збожеволів. Сідає на середині кімнати, задирає мордочку і страшним, серце розриваючим

голосом співає-вие, немов порвані рефрени циганського романсу „Забудь мене” ... А покінчивши свою пісню, повну безкінечної туги, кидається безщасне котисько на ногу від фотеля і дряпає її або знущається безмилосердно над моїм черевиком.

— Молю! — кричу на нього!

Та мій донедавна смирененький Молю задирає хвостик і — з божевільним виразом очей вибігає на подвір'я і щезає.

Та випадок прояснив мені всю історію.

Смерком одного дня побачив я мого Моля, як сидів в меланхолійній задумі аж коло мого давнього мешкання при вул. Коперника. Сидів і глядів в небо, як любовник з роману Мюссе, якому серце тріскає в невимовній тузі за милою...

В тьмавому світлі ліхтарень майнуло щось біле. Біленька горда кіточка ленивим кроком підходить до нього.

Молю м'явкнув тихенько: М'яв... Моя кохана...

Біленька кітка глянула на нього оком досвідченої аму-рези, присіла з резервою коло брами і байдуже позіхнула.

Молю м'явкнув жалісно: Я тужу за тобою — а ти позіхаєш? Любиш мене?

Горда кіточка зі згідним жестом говорила: „Не знаю, що тобі сказати. Як скажу „так”, буде забагато, як скажу „ні”, буде теж ... забагато. Знаю, що для нікого не зробила би я того, що роблю для тебе...”

— Чи любиш ти мене?! — гвалтував Молю. — Чи розумієш ти, чим ти для мене стала? Чи знаєш, що я для тебе виречуся всього, і хати, і щастя, і снідання, і обіду, і вечери?... Чи любиш ти мене?

Місяць вплив з-поза хмар і срібним блиском освітив цю підбальконову сцену...

— Не знаю, — казала кіточка, — нам треба би тікати за щастям в світ... Тут так зле і темно...

Я глядів на залюблену пару зі щирим зворушенням...

Я пригадав недавній час, коли ми жили при вул. Коперника, коли я приніс додому молодого Моля, коли він ходив на вечірні та й нічні сусідські збитки і коли я його тріпачкою лічив і учив порядку, дисципліни і моральності... Потому я перенісся на іншу вулицю і мій Молю був взірцем морального кота.

А тепер він знов бігає на вул. Коперника...

І я зрозумів, що мій любий, примірний кіт переживає поворотні хвили [1].

— А мій син якось приніс додому щеня, — по хвилі задуми каже пані Леся.

Ось зараз вона винесе із сусідньої кімнати собачий нашийник з медалями — то 9 нагород легендарної Леді, яка здобувала перші місця у змаганнях Львівського клубу кінологів у 70-х роках. Леді, чистокровна вівчарка, була вихованкою і гордістю Юрка. Восьмикласником забрав він з клубу місячне щеня за 30 карбованців. "П'ять ночей не давала нам спати, а виросла, як теля!" ... Змагання на Погулянці. Стадіон на вулиці Вахнянина заповнений народом: вхід безкоштовний. Юрко, студент першого курсу Львівської політехніки, разом з колегами чекає присуду високої комісії. Поруч — пані Леся з банками їжі для Дзюні — Ледзюні... Голос з рупора виривається аж за стадіон... "Победитель смотра-соревнования в экстерьерном ринге — овчарка Лэди!..." "Ти чуєш?! — што-вхали його товариші, — Леді виграла!" — то було таке відчуття, ніби то він сам виграв. "Хлопці, я ставлю!" Вони пили червоне вино, а Леді, як гарно вихована породиста собака, терпеливо чекала на свою порцію уваги господаря. (Інколи мене навіть дратує ота собача відданість, оця приречена залежність від волі людини! Розрахована вона, правда, на шляхетні натури і служить звичайно мірилом нашої людяності, але й — і спокусою). Що відчував Юрко, коли ловив цей відданий погляд? То була його золота власність — медалістка!

Їздив з нею на змагання до Києва і Бреста, Вільнюса і Чернівців... Інколи син із матір'ю згадують свою Леді, вона мала масу індивідуальних прикмет. Леді хропіла! Леді дуже любила солодке. Якось Юра поїхав зустрічати маму в аеропорт, вона поверталася з якогось відрядження, на столі вже чекав величезний торт. Та коли зайшли до помешкання, Леді винувато схилила голову — від торта не було й сліду!

Але це ідилія! — Все рідше мати з сином сідають за кухонний стіл, щоб нагадати собі якісь цікаві моменти з життя, що їх колись єднали. Все важче мені "вирахувати" час і годину, коли Юрій буває вдома, а пані Леся не спить і може посидіти за столом, погомоніти. Ясна річ, їй це даєть-

Леся Чарнецька-Кучма. 2002

ся нелегко: лікар заборонив їй каву і сигарети. Дивні, м'яко кажучи, заборони для людини на 87-му році життя! ...Завжди рухлива, завжди заклопотана, ця жінка, здається, зупинилася у своєму вічному русі якось раптово, без права на інерцію. А це такий же природний стан — як і розгін за молодості. Це закон і право кожного — відчувати: світитися тихою мудрістю, посильно працювати, бути потрібним, усміхатися... Було б тільки кому, Господи, було б тільки кому!

Я знаю, що приречена на бездіяльність, замкнена ра-

зом з своєю самотністю у сумній міській квартирі, пані Леся страждає. І я нічого не можу придумати. Забуваю навіть запитати, куди поділися карти для її улюбленого пасьянсу.

Пригадую одну з наших розмов...

— А чому ви залишались одна? Ви вважали, що тільки один чоловік має бути?

— Ні, не обов'язково... Я ж мала сина. Я боялась за нього. Пам'ятаю, як тут один прийшов — ніби свататися. І я тільки подивилась, як він до сина... — Більше його тут не було.

— Тобто ви боялися, що хтось, хто стане вашим чоловіком, може погано поставитися до сина?

— Кому потрібна чужа дитина? Тим більше, що він такий був пещений в мене. Я сама його розпестила. Адже в два і пів року осиротів... Та й де я мала час для якогось спілкування?! Як вранці йшла — так ввечері приходила. Час відпочинку — неділя. Тоді прибирала, прала, варила...

— Коли я вам учора дзвонила, ви ще постіль прасували?

— Так, я попробувала вчора. Бачу, що можу, і перепрасувала майже все.

Прийшов син Юрій. Він був на вернісажі.

- Ви не змерзли?
- Змерз! Цілий день на дощі.
- Пані Лесю, а тепер, як маєте настрої, покажіть ще мені пасьянс...
- Я маю п'ять, — пані Леся — От я починаю один...
- А ви задумуєте бажання чи просто так?
- Ні, просто так. Я покажу вам простіший — "Наполеон". Червоне і чорне, червоне і чорне. Раз, два, три, чотири, п'ять, шість, сім... —
- Юро, ти вже йдеш?
- Так, мамо, мені ще треба по справах.
- Якого кольору самотність?
- От розкажіть мені про пасьянс. Я вмію на 24 карти розкласти — на бажання. А ви — просто так! Як зійдеться — то добре? Щоб заспокоїтися? Що то для вас означає?
- Заспокоїтися. І змушує трошки думати.
- А давно ви пасьянс розкладаєте?
- У нас дома всі клали пасьянс. І тато. Я від дитинства знала їх багато. А вже потому не мала часу (було дуже багато роботи в життю)... Тепер десь років 5 знову кладу. До 73 років працювала. А там як розрахувалася — то вже пішли пасьянси (усміхається).
- А яка ваша остання робота була?
- Я електробритви ремонтувала (на Тургенєва, 30 — там тепер кафе). У 55 років, як йшла на пенсію, зібралися зі своєю конторою у ресторані. Якийсь молодий хлопчисько запросив мене до танцю і я пішла. Запитує мене, що ми святкуємо, я і кажу, що, мовляв, проводжають мене на пенсію, то він був вражений. Ні, я ніколи не користувалася косметикою. А навіщо?
- Але ви не розчарувалися у тому, що зробили, — адже ви жили тільки задля сина? Коли думаєте зараз, з висоти років...
- Ні. Так треба було.
- Чи можна ще було і своє особисте щастя осягти?
- Я знаю? Як вже раз зробила — то все пропало.
- Але чому?
- А навіщо мені. Я мала сина! — усміхається.
- А чим ви були щасливою?
- Що дитина зі мною. Я без сина ні кроку не робила. Канікули в нього — я брала відпустку, вже в мене на робо-

ті знали — в серпні. І кудись з ним їхала — в Крим, Одесу, Ялту, до Полтави. Він трохи хворів. І я його — на море, на море... І слава Богу! Здоровий. Мені ніхто не допомагав, мусила за рік заробити на ту відпустку.

— Розуміє вас син?

— Я знаю? Думаю, що розуміє... Він музичну школу мав. Виховання дістав добре. Але зараз йому нелегко...

— А ваша внучка?

— Вона приходить. Моя внучка Олеся — копія сина: висока і риси такі... Вона вчиться в лісотехнічному. На золоту медаль школу закінчила. Але Олеся трохи в стороні. От 3 листопада буде в неї День народження, то син обов'язково піде.

...Одного разу в музеї Політехніки на стенді під заголовком на кшталт "Вони в нас вчилися" чи "Наші випускники" юний Юрій Кучма побачив свого діда.. і усміхнувся. Він знав від мами багато веселих історій про свого діда-студента. Наприклад... Іде урок хімії. Котрийсь бідака ніяк не може пригадати, як називається природний газ... "Капустяно-гороховий!" — голосно підказує Чарнецький. А в кабінеті анатомії цей веселий студент вставив в очні ями скелета фосфор, чим на смерть перелякав нічного сторожа. Де він взяв фосфор? Та ж в кабінеті... Мати з сином знають напам'ять довжелезне дивне словечко (я його записала під диктовку, бо запам'ятати неможливо): Альхімінівірілоточерелопенчківічківській. Щоб то значило? "То коли затримували тата заложником — москалі — і питали, як його прізвище. Тато їм сказав: "Альхімінівірілоточерелопенчківічківській", легко повторює чудернацьке слово пані Леся. Видно, що не раз розповідала про це синові.

Знає Юрій і про поважніші дідові вчинки. Колись вони з мамою їхали по старій дорозі до Стрия. Там, де ріка розділяється на два русла, біля села Розвадів, є два мости. "Перший міст залізничний через перше русло. То тато будував. — сказала пані Леся. — І розповідав мені, як він точно все розрахував: навіть скільки кубів землі привезти...". "То була його дипломна робота, — переконана пані Леся"... (Якщо це так, то чому Степан Чарнецький не захистив того диплому? Можливо, пані Леся помиляється, і її батько проектував той міст, коли працював на залізничній дільниці...?)

Було б найкраще закінчити цей сюжет мостом через Дністер — щось легке, красиве і з перспективою. Внук-інженер мав би довершити справу свого діда, — за законами реалізму. Але ж не виходить. Може, тому, що дід не жив за тими законами, а віддавав належне меланхолії? А їй до пари абсолютна самотність. Недавно пані Леся призналася, що боїться, щоби часом Маркіз не пропав ...

Але інколи нам щастить. Пані Леся — у тому ж інтер'єрі, що і два роки тому, коли ми познайомилися. Я принесла нову колоду карт, і вона своїми блідими прекрасними довгими пальцями розкладає пасьянс... Червоне — чорне — червоне... Я провокую її на "легеньку" каву...

— Сидіть, Надю, я сама!... — дрібними повільними кроками йде на кухню: запалює газ, ставить на вогонь важкий чайник, і через хвилюк запарює каву. А потім наливає в тонкі порцелянові горнятка і, усміхнена, подає на стіл. Мені так добре і затишно коло неї. Добре з її спогадами і з цією книжкою. Але пора прощатися! І з вами, дорогі читальники, також.

Запишіть ще собі в альбом поетове :

*Щаслива вам дорога! Непроглядну вслону
Киньте на наше вчора — завтра йдіть стрічати,
Може, вам скрань вбере у золоту корону,
А доля цвітом щастя шлях буде встеляти...*

30 червня 2004

P.S. 15 серпня 2005 року пані Лесі не стало. В останню дорогу доньку поета проводжали, як колись її батьків — з тої самої каплички в кінці вулиці Пекарської. Вона не дочекалася цієї книжки... Але вона прожила дуже шляхетне життя і я рада, що встигла її пізнати. Це гріє мені серце...

1. Тиберій Горобець. Поворотні хвилі // Дикий виноград. Нариси й замітки з дороги життя. Львів; К., 1921. "Новітня бібліотека". Ч. 35. С. 96–98.

ВЖЕ ОСІНЬ...

Із збірки "Сумні ідем"

1.

*На пусте поле сонце кладеться
Лучем безсилим, тихим, блідим:
Над чорні скиби сонно снується
Тяжкий, синявий, запашний дим.*

*Іде по кобах з подувом вітру,
Пливе від ватри (палять пирії);
Злякана птаха плаче в повітря,
Що завернула з шляху в вирії...*

2.

*Тихий сум по полю ходить,
Сині смуги диму водить;
Сів під корчиком тернини,
Задивився в сумерк днини...*

*Задивився на діброву,
Що вела з дощем розмову —
І зітхає сумовито:
Де ти, літо, де ти, літо?..*

3.

*Глибока повінь листя у городі
Плине красками бронзу, ржи і крові,
Блідаве сяйво сонця на заході
Дрожить, як спомин згаслої любові.*

*А добра осінь з сірих хмар — склепінням,
Жовтим завоєм вкрила всі діброви.
І перед змінним щастям і терпінням,
Встелила стежку з бронзу, ржи і крові...*

4.

Ходить осінь, тужить дні і ночі,
 Плаче з вітром в слоту і негоду,
 Блудить в полі, закриває очі,
 Жовті коси рве і мече в воду.

Ходить осінь, в вікна зазирає,
 Б'є об душу спомином і плаче...
 Смерк, негода, дощ на струнах грає..
 А на всохлім дубі ворон краче.

5.

Прийшла до мене осінь в гори,
 Прийшла у срібному завою;
 Вбирала смерекові бори
 Кривавих заходів луною...

На буйні трави в полонині
 Стелилась жовтою іржою —
 І грубі хмари темно-сині
 Вела поволі за собою.

Над берегом ріки ставала,
 Мов серед круч шукала броду —
 І жовкле листя калинове
 Метала раз-у-раз на воду.

6.

Село нудьгує.. дерева рядами
 В глухім каміннім сні
 Понурені дрімають,
 Димові хмари в'ються за хатами..

(А ті бліді осінні дні
 Сумом лягають
 В душу людини)

Незамітно з села краєм дороги
 Бездомний пес біжить
 В широке поле...

(А вітер зжовклий лист мете під ноги
І тихо шелестить:
Гей, де ти доле?
Де щастя години?)

7.

Осіння днина згасла... Смутно...
Сумерк знаходить,
А сонця і не було...

Хтось над водою ледве чутно
Плаче-заводить:
Літо минуло...

На голі стерні місяць сходить,
А дощ з імлою
Пожовкли трави мочить...

В пустому полі вітер ходить
Та й за собою
Тугу волочить...

8.

І рож не стало...
День-у-день сонце палило
Землю... Зів'яло все у городі,
Потому громи прийшли і тучі,
Пооббивали рожі цвітучі,
І рож не стало...

І з чим я зрана
Під твої вікна прийду, кохана?
Горіли спеки і бурі вили,
Цвіти в городі всі поломили.
І рож не стало...

9.

Гей, були рожі, чар — весна,
І вина лились шумно,

Грянула осінь з-поза хмар
І жовкне май... як сумно...

Бурлива молодість пройшла,
Що кров'ю в жилах грала,
Приснився сон, рожевий сон,
Всі злуди доля взяла...

Було кохання. В раменах
Твоїх душа вмлівала,
Минувся май, проснився сон
І туга лиш остала!

10.

Прийшов до мене спомин з добрих днів.
Грала музики, плили чари ночі,
І нісся пристрасний циганський спів,
І уста теплі були, й сині очі..

Прийшов до мене спомин, як кошмар,
І пазурами впився в мої груди,
І шепотів: йде осінь, в'яне яр,
А завтра, — гей, нас завтра вже не буде!

З невисланих листів

III. З дороги

Іду від тебе. Бачиш: осінь плаче
І тихо ржавий лист мете під ноги;
Ще придоріжне гордиться бодячче
І облак синій знявся вздовж дороги..
На зжовклій ниві, що в туман сповита,
Бабине літо ткань пряде майстерну..
Гей! В мені знов збудився волокита,
Іду від тебе — йду — і вже не верну..

По стернях пісня блудить невесела,
А в мені туга кличе: мандрувати
На гори, доли, за міста і села,

У дикі дебри, де не видно хати.
 Гей, мандрувати в світ без пляну й ціли:
 Ніхто ж мене не кликав на прощання,
 Тільки за містом верби зашуміли
 Мельодію сумну, як моє кохання..

Ніщо з собою не беру в дорогу,
 Тільки про тебе спомин, моя доле.
 На мою тугу, втому і знемогу
 Пільгою буде шлях пустий і поле —
 Таке, як море, без меж і без краю,
 І зжовклі бори, і зоряні ночі,
 І сіра птаха, що зблукала з гаю,
 І твої добрі, ясні, тихі очі..

За мною з листя шелестом несеться:
 Ніхто ніде не жде тебе в гостину!
 Іду. Дорога в синню віддаль в'ється..
 Гей, може стріну затишну долину,
 Смерком огонь розложу, заспіваю,
 Задивлюсь в грань, як дужається з тьмою,
 Згадаю літо і тебе згадаю
 І сподівання ці, що — вже за мною...

Згадаю й казку про царя старого,
 Що знав дівчину з ясною косою:
 Та налякався щастя, втік від нього,
 Втік ніччю в світ; казали, згинув в бою..
 А по нім плакав край, друзи і жінка,
 Дівчина теж з жалем його згадала,
 Та, як велить відвічня поведінка,
 Його слідами — з другим мандрувала..
 Іду від тебе. Там мене чекає

Спокійна осінь в золоті і крові,
 Там мені тиху думу заспіває
 В ржаву хустину вбраний верх діброви.
 Там ранки стріну такі, як опалі,
 І довгих, довгих мряк лілові смуги,
 Й горобини усміхнені коралі,
 Й смерки, залиті опарами туги..

Іду. На стрічу добрий вітер лине,
 Лягають тіни. Світ, мов тафля моря,
 А наді мною небо темносине
 І серед хмар одна вечірня зоря.
 Гей, зоре моя, добра, ясна зоре!
 Будь ти одна зі мною серед ночі,
 Хоч я моряк, що без стерна на море
 Виплив й несесться в даль, у світ за очі.

Хоч може кручі ждуть мене зрадливі
 І вир підводний здружить ся зо мною,
 Попливу далі в сонці, в мряці, зливі
 На світа край — лиш ти будь надо мною...
 А згаснеш ти, і тьма залле простори,
 Не задрожу й не зіб'юся з дороги;
 Мені байдуже: доля це чи гори,
 Чи битий шлях, чи дикі перелогі...

Йду й посилаю це письмо з дороги
 Сухе й колюче, як онте бодячке...
 Тут осінь зжовклий лист мете під ноги
 І разом зо мною — за тобою плаче...
 Темніє небо, вкрите бурунами...
 Гей, хто з нас збагне долю прехимерну?
 Шелестить зжовкле листя під ногами,
 Що йду від тебе — і до тебе верну...

Вершинною пейзажною лірикою Степана Чарнецького можна вважати власне його поезії про карпатські вершини, і насамперед — „Говерлу”, яку, зокрема, перекладав (російською) білоруський поет Максим Богданович...

Говерла

Я бачу знов тебе! Он статъ твоя біліє,
 І око знов моє по твоєму блудить склоні;
 Ось бач: вже сонця жар тепло на світ весь сіє,
 Лиш ти одна сумна у сніговій опоні!..

Поглянь довкола лиш: Хомяк вже зеленіє,
Вже Піп-Іван підняв чоло в блідій короні,
Вже долом Прут шумить, вже літній вітер віє —
Лиш ти одна сумна у сніговій опоні!

Горо, моя горо! Тебе я розумію...
Твоя судьба — в снігу красіти та в інею,
Твоя душа в зими обіймах вічно мліє.

Та все сповита сном, і літо над твоєю
Короною теплом ніколи не повіє —
Гей! — яка схожа ти із долею моєю!..

На берегах Нічлави

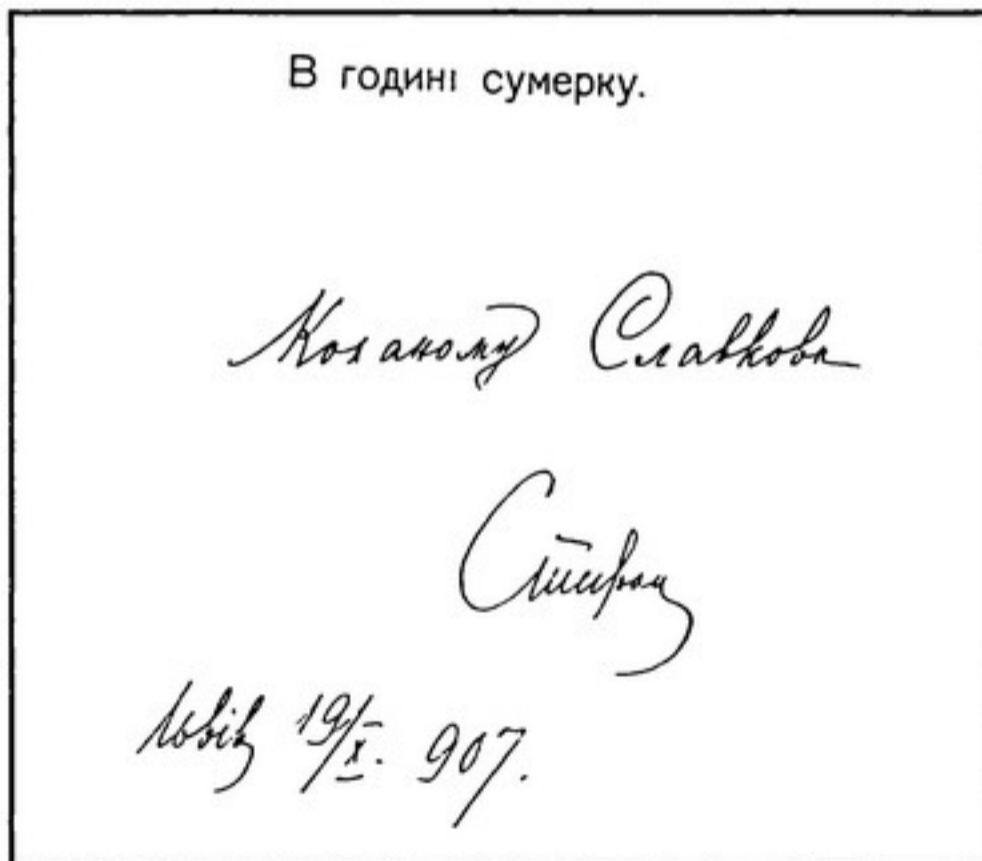
ДОДАТКИ

1. Епіграф С.Чарнецького. Автограф.

Ця посвята на титулі першої збірки С. Чарнецького "В годині сумерку", яка вийшла в світ 1908 року (що і зазначено на обкладинці), свідчить про те, що книжка була віддрукована ще в жовтні 1907. Принаймні якась частина тиражу — можливо, для роздачі друзям автора.

"Коханий Славко" — то, очевидно, Ярослав Весоловський*. У другій збірці С.Чарнецького „В годині задуми" (1917) є вірш "У Марусі..." з повною посвятою йому: "Присвячую коханому Славкови Весоловському..."

* Ярослав Весоловський — галицький журналіст, редактор „Буковини", співробітник "Діла", часопису "Назустріч" та ін. Автор театральних рецензій, зокрема — на постановки Ст. Чарнецького.

Молода Муза

1595

VII.

$$\frac{1}{4-2!}$$

СТЕФАН ЧАРНЕЦЬКИЙ

В ГОДИНІ СУМЕРКУ

13 K

Львів
 НАКЛАДОМ М. ПЕТРИЦЬКОГО
 З „ЗАГАЛЬНОЇ ДРУКАРНІ“ УЛ. АКАДЕМІЧНА В.
 1908.

2. Лист С. Чарнецького — секретаря Комітету для звеличання воєнних подвигів УСС у Львові. Автограф. Першопублікація.

"Проект пам'ятника УСС у Львові"

Під таким заголовком в історичному збірнику УСС "За волю України" [1] поміщено аналогічний лист (тільки — на іншу адресу). Подаю його задля зручності прочитання оригіналу:

Комітет для звеличення воєнних подвигів УСС у Львові — до Боєвої управи у Відні

До Світлої Президії Боєвої Управи у Відні.

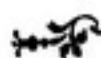
Підписаний Комітет звертається з уклінною просьбою до Світлої Президії про ласкаве підписання долучених петицій до Управи міста Львова і Адміністрації столових дібр гр.кат. Митрополії у Львові в справі здвигнення пам'ятника для Українських Січових Стрільців на середині площі св.Юра. Тому, що в тій справі розходиться о поспіх, тож Світла Президія зволять ласкаво петиції підписати, не чекаючи на засідання Управи, а опісля на засіданню відписи петицій, які тут долучаємо, подати до відома членам.

У Львові 9-го грудня 1915

Комітет для звеличання воєнних подвигів
Українських Січових Стрільців:

*Євгенія Макарушкова, заступниця голови
Степан Чарнецький, писар*

Тут же додається "Петиція Комітету для звеличання воєнних подвигів УСС у Львові до управи міста Львова" від 9 грудня 1915 р. за підписами членів комітету у такому порядку: Іван Труш, Євгенія Макарушкова, о. Т. Лежогубський, Ст. Чарнецький. У Петиції, зокрема, говориться: "По зрілім і розважнім перегляді всіх площ у Львові, узнає підписаний комітет, вибраний для цієї цілі нашою суспільністю, середину площі св. Юра найбільше пригожим місцем для поставлення там згаданого, по можності, якнайбільше величавого пам'ятника, який би на тлі храму св. Юра творив з ним гармонійну, естетичну цілість".

Ч. 2.

У Лобови гал 9. зрyгoв 1915.

До

Совітскої Президиї
Замислові: Кураторові Ряди

+

Вігнн.

Продумавши Комітетом зберігати ся з ухваленною
 Протокою до Совітскої Президиї о ласкано вігнн.
 ласкано допущення постанови до Управы міста
 Лобова і Адміністративні столових діб у Кат.
 Муніципалітї у Лобові в сорати здвигненї Пам'яті,
 мика гал Упр. Сир. Лар. на середній площі
 ств. Тора. Тому ми радимо о тости, котри
 Совітскої Президиї (Голова і Секретар) звалити
 ласкано постанови вігннати, не ласкати на
 заміган Ряди, а отже на застатко вігннати
 постанови, котри іже допущенно, отдавати до
 відомк Рлеван.

Комітетом гал зберігати болжна подвигів

Упр. Сиробних Радіальців:

Ліоніа Макарункола
 заступниця микаОлісина Тарасенко
 мика

І ще один цікавий документ поміщений в збірнику:
"Щоденник І. Боберського про пам'ятник УСС".
(подамо один фрагмент).

Під датою 9-го лютого 1916 Боберський пише:

"Артист Труш поясняє мені справу "Комітету звеличання подвигів УСС". Кружок Ганни Барвінок дав почин до заснування такого Комітету. Головою Комітету є Труш, заступницею пані Макарушкова, секретарем Чарнецький. Труш висказується, що, по запевненню площі під пам'ятник, хоче, щоб хтось інший став головою, бо бажає стати до конкурсу на пам'ятник. Тоді треба Комітет поширити і дібрати голову...

Арт. Труш пропонує, щоб УБУправа замовила в нього образ про Маківку. Інакше ціла війна не лишить в мистецтві ані сліду. Він хоче переїхати в околиці Маківки на червень і липень..."

Отже, автограф С. Чарнецького слід розглядати в контексті даних документів.

Його публікацією я завдячую львівському бібліофілу Анатолію Недільському.

1. За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964. Видання Головної управи Братства українських січових стрільців. Нью-Йорк, 1967. С. 400–401.

3. "Конрад Валленрод" Адама Міцкевича — мало-відомий переклад Степана Чарнецького

Літератори кількох поколінь перекладали українською романтичну поему Адама Міцкевича "Конрад Валленрод"... Починаючи від Тимка Падури*, який 1849 року опублікував у Варшаві своє "nasłidowania" — "Pisn z Baszni". Уривки з поеми перекладали: 1887 року — Леся Українка, 1890 — Михайло Бачинський (під псевдонімом О. Філаретів), 1924 — Олександр Навроцький, 1942 — Михайло Стельмах. Максим Рильський переклав уривок з поеми — "Альпухара", який публікувався двічі — у 1944 і 1952, та повністю всю поему, що побачила світ у 1961. Як бачимо, немає у цьому переліку [1] Степана Чарнецького, який першим повністю переклав і видав поему "Конрад Валленрод" — у 1923...

Скромну невеличку книжечку, яка вийшла 1923 року, "печатано накладом видавничого фонду для вшанування пам'яті Богдана Ігоря Танчаковського, студента прав українського університету у Львові і б. українського жовніра" [2].

"Що має віджити в пісні, повинно згинати в життю" — так, услід за Шіллером, закінчує переднє слово до видання поеми 1830 року Адам Міцкевич. Історія середньовічної Литви, її змагань з хрестоносцями була в далекому минулому і для автора "...Валленрода". Та власне така, віддалена в часі історія, — говорить він у тій же передмові, — становить з того огляду щасливу для поезії царину, що поет, оспівуючий тодішні події, мусить займатися лише самим історичним сюжетом, поглибленням суті і мистецьким виданням, не прикликуючи в підмогу інтересу, пристрасті, або уподобань читачів" [3].

Очевидно, така авторська настанова імпонувала й перекладачеві — поетові-молодомузівцю.

Перекладацький хист та активність Степана Чарнецького засвідчували і сучасники, і пізніші дослідники. Як зазначав В.Лучук, автор антології "Молода Муза", Степан Чарнецький був відомий насамперед як перекладач.

* Україномовний польський поет, який писав українською мовою, але латинкою.

"Конрад Валленрод" у перекладі Степана Чарнецького цікавий для нас і як зразок "давньої галицької мови" (правда, це не дуже прикметно для даного уривка).

Візьму для прикладу сцену із розділу "Прощання". Це епілог трагічного кохання Валленрода (або ж литовця Альфа) і його дружини Альдони, яка стала пустельницею, поки її обранець воював, був "лисом і львом"... Сповнивши свою страшну місію — помсту ненависним тевтонцям, серед яких він стільки літ видавав себе за їх володаря, Альф-Валленрод приходить до стін вежі, щоби вмовити кохану покинути свою добровільну в'язницю і повернутися разом з ним в рідний край. Але Альдона, прозірливіша, як жінка, та усвідомлюючи своє посвячення, розвінчує його ілюзії...

* * *

*"Aldono, przebóg! Ranek nas uprzedzi,
Zbudzą się ludzie i ctraż nas zatrzyma;
Aldono!" – wołał, drżał z niecierpliwości,
Głosu nie stało, błagał ją oczyma
I załamane ręce wzniósł do góry,
Padł na kolana i żebrząc litości,
Objął, całował zimniej wieży mury.*

*"Nie, już po czasie – żekla smutnym głosem,
Ale spokojnym – Bóg mi doda siły,
On mię zasłoni przed ostatnim ciosem.
Kiedym tu weszła, pszysięgłam na progu
Nie zstąpić z wieży, chyba do mogiły.
Walczyłam z sobą; dziś i ty, mój miły,
I ty mi dajesz pomoc przeciw Bogu.
Chcesz wrócić na świat, kogo? – nędzną marę!
Pomyśl, ach, pomyśl, jeżeli szalona
Dam się namówić, rzucę tę pieczarę
I z uniesieniem padnę w twe ramiona,
A ty nie poznasz, ty mię nie powitasz,
Odwrócisz oczy i z trwogą zapytasz:
"Ten straszny upiór jestże to Aldona?"
I będziesz szukał w zagasłej źrenicy
I w twarzy, która... ach! myśl sama razi...
Nie, niechaj nigdy nędza pustelnicy
Pięknej Aldony oblicza nie kazi.*

АДАМ МІЦКЕВИЧ.

КОНРАД ВАЛДЕНРОД

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ
З ЛИТОВСЬКОЇ ПРУСЬКОЇ ДАВНИНИ

ПЕРЕКЛАД

СТ. ЧАРНЕЦЬКИЙ

Л Ї В І В — 1923

*"Ja sama – wyznam – daruj, mój kochany,
 Ilekróć księżyc żywszym światłem błyska,
 Gdy słyszę głos twój, kryję się za ściany,
 Ja cię, mój drogi, nie chcę widzieć z bliska.
 Ty może dzisiaj już nie jesteś taki,
 Jakim bywałeś, pamiętasz, przed laty,
 Gdyś wjechał w zamek z naszymi orszaki;
 Lecz dotąd w moim zachowałeś łonie
 Też same oczy, twarz, postawę, szaty.
 Tak motyl piękny, gdy w bursztyn utonie,
 Na wieki całą zachowuje postać.
 Alfie, nam lepiej takimi pozostać,
 Jakiemi dawniej byliśmy, jakiemi
 Złączym się znówu – ale nie na ziemi..." [4]*

Переклад Степана Чарнецького

* * *

*"Альдоно! Слухай: скоро ранок буде,
 Нас тут побачать і припинять люде.
 Альдоно!" Кликав і тремтів всім тілом,
 Не стало слів, молив її очима,
 Заломані підвів угору руки,
 Впав на коліна і німий — з розпуки,
 Став зимні стіни вежі цілувати.*

*"Дарма, вже пізно! — сумно прошептала,
 Але спокійно. — Бог пошле ще силу,
 Щоби останній удар відвернути.
 Колись клялась я край цього порога
 Зійти з вежі хіба лиш у могилу.
 Боролась я. Сьогодні ти, мій милий,
 Хочеш підмогу дати проти Бога!
 Хочеш марну мару на світ вернути!
 Подумай тільки, як би божевільна
 Згодилась я тюрму свою лишити
 І у обіймах твоїх все забути,
 Ти ж не пізнаєш, ти не привітаєш,
 Відвернеш очі і з жалем спитаєш:*

Ах, цей отир — невже ж це є Альдона?
 І меш шукати в погаслій зіншці
 Давного? Ні, ні! Жах мене збірає!
 Нехай ніколи моє люте горе
 Згадок давних картин не затирає.

Я ж і сама — прости мене, мій милий,
 Як тебе лучі місячні осяють,
 Вчую твій голос, криюся за стіни.
 Я тебе зблизька бачити не смію!
 Ти ж, певно, вже не той став, мій єдиний,
 Якого я в душі своїй лелію,
 Яким ти був, як в замок наш приїхав.
 До нині моя береже уява
 Ті очі, стрій, обличчя і поставу;
 Немов метелик, що в янтар потоне,
 На віки стать у ньому зберігає.
 Альфе, нам краще лишитись такими,
 Які колись були ми і якими
 Стрінємось знов у иншій, кращій світі..."

1. Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті: Матеріали до бібліографії. К., 1991. Т. 4. С. 213–214.

2. Адам Міцкевич. Конрад Валленрод: Історичне оповідання з литовської і пруської давнини. Переклав Ст. Чарнецький. — Львів, 1923.

3. Вступне слово А. Міцкевича / Адам Міцкевич. Конрад Валленрод: Історичне оповідання з литовської і пруської давнини. Переклав Ст. Чарнецький. Львів: З друкарні Ставропігійського Інститута під зарядом А. Яськова. 1923. С. 5–6.

4. Mickiewicz Adam. Konrad Wallenrod. Warszawa: Czytelnik, 1972.

4. Лист Б. Лепкого до С. Чарнецького*. Автограф.
Першопублікація.

Без дати

Дорогий Стефку!

Маю до Тебе два прохання нараз. Одно, щоби ти поблакав з Михайлом Яц[ковим]... Чи не міг би він допомогти нікій Пшенюрській, яка безуспішно старається о практику в школі середній. Це наша, себто моя і Зілінського учениця — дуже спосібна. Шах принявби її, як казав мені, радо, щоб вона мала тільки дозвіл.

Це одно прохання, а друге, щоби ти мені був ласкав прислати переклади наших віршів на польське, що були друковані у львівських часописах. Я собі повідписую і зверну Тобі з подякою. Потрібно до одного видання.

Я в п'ятницю, як буду здоровий, вибіраюсь до Рівного з промовою на Шевч[енківським] святі і поступлю до Львова. Заїду до Нар[одної] гостинниці. Дуже хотівби з тобою побачитися та з Ром[аном] Купч[инським]. Загляну вечером до Молодої Громади, а як Вас там не буде, то до Лювру. На вечері буду в Zivicki (нерозбірливо), тій між Гостинницею і Лювром.

Стискаю Тебе і здоровлю сердечно.

Твій Богдан.

Адреса на конверті: Львів, Ринок, 10 — високоповажному пану Інж[інеру] С.Чарнецькому; дата на поштовому штемпелі — 1 квітня 1935.

Це був час Шевченкового ювілею, і Лепкий, невтомний і красномовний учасник усіх українських свят, їде цього разу до Рівного...

Щодо першого прохання, висловленого в листі, то воно дуже характерне для Богдана Лепкого. Він завжди кимось опікувався та одержував десятки листів з проханням посприяти чи то у виданні чийхось творів, чи у влаштуванні на службу або ж на навчання дітей своїх знайомих.

Іван Зілінський (1879–1952) — визначний мовознавець, професор Празького і Краківського університетів, дійсний член НТШ ім. Шевченка.

* Архів Інституту літератури ім. Шевченка. Ф. 64, № 283, лист; конверт.

Дорогий Стасю!

Маме до тебе два прохання карго. Одно, щоб ти подумав
з Михайлом Бу... Чи не міг би він допомогти твій тіме-
ксторік, яка безуспішно спробувала о практиці в школі
серечній. Це кажи, щоб ти і жіночого учителя - дуже спо-
відка. Шах приїжди ти, як казав мамі, рідко, щоб вона не
вас тільки дозвіл.

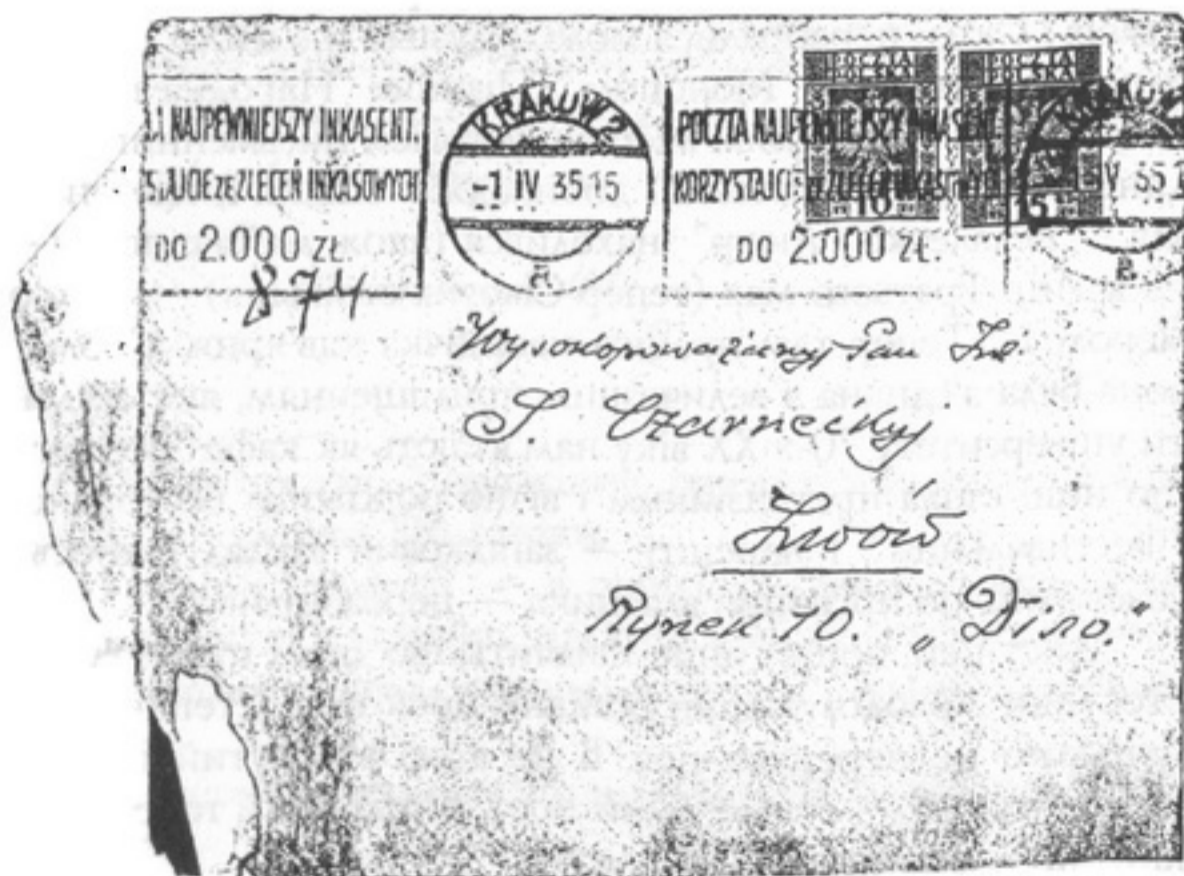
Це одне прохання, а друге, щоб ти мені був ласкав прила-
ти переказати мамі гроші так повільно, щоб були зрукові
з мовбівних касонках. А собі новачку є зварити тебі
з поцького. Потрібно до одного ліжачка.

Є в містечку, як буде зручно, відіграєш до Губою
з прохання на мамі. сват і коштує до Львова.

Зайди до Кар. Зосимичу. Дуже кохав з тебю подумав
та з Гом. Куш. Зайди вогаром до Молодої зростає, як
вас так же буде, то до Львова. На весті буде в Львів, ти
мене зосимичу: Львовом.

Спасибі тебе і здоров'я серцяма

Твій Стасю.

Марія Пшепюрська-Овчаренко (нар. 1909) — мовознавець і педагог наукової школи І.Зілінського; дійсний член НТШ; з 1960 — професор слов'янських мов в американських університетах.

Турбуючись про посаду в школі для своєї протеже, Лепкий заручився згодою Степана Шаха, педагога і діяча "Прогресу", який у 1932–1939 рр. був директором української гімназії в Перемишлі. А необхідний для нього дозвіл міг, виявляється, дати (чи організувати) Михайло Яцків, який працював тоді в Кураторії Львівського шкільного округу.

Щодо другого прохання — "прислати переклади наших віршів на польське" — то його теж міг найкраще виконати саме Степан Чарнецький, сам плідний перекладач, який мав тісні контакти з редакціями польських часописів. На жаль, я не змогла простежити, як використав ці переклади Лепкий.

Нарешті, ще одна цікава інформація — щодо львівських кав'ярень, популярних в середині 30-х серед української інтелігенції. Вже традиційна "Народна гостиниця" (на розі теперішніх вулиць Дорошенка і Костюшка) — з гамірною і демократичною, хоч і достатньо дорогою ресторацією — приваблювала власне приїжджих, бо насамперед була гостинницею (до речі, чи не єдиним українським готелем у Львові). Сюди перебралися молодомузівці ще після 1912, як перестала існувати "Монополь". Пізніше "Народна гостиниця" стала улюбленим місцем зустрічей письменників радянської і пострадянської доби, адже Спілка письменників — недалечко. "Лювр" знаходився також майже поруч — на вулиці Третього мая (тепер Січових стрільців) — під номером 12. Тепер там працює невеличка кав'ярня, а колись вона була з'єднана з величезним приміщенням, яке студенти університету 70-х ХХ віку пам'ятають як кафе "Веселку", що нині стала претензійним і вічно порожнім рестораном "Фестивальний". І нарешті — загадковий заклад якогось ... (очевидно, це прізвище власника — нерозбірливо)...

Лист цей, попри інше, свідчить, що давні приятельські стосунки молодомузівців Богдана Лепкого і Степана Чарнецького не переривалися. В це коло втягнутий і Роман Купчинський — стрілецький поет, а тоді ще й голова Спілки письменників і журналістів.

5. "Прохання за працю" С. Чарнецького*

непана Миколаявича Чарнецького
Львів, вул. Градуських № 3)

В

Управління Бібліотеки Філіалу Академії Наук УРСР

у Львові.

прохання за працю.

Оцим прохаю Управління прийняти мене на умову працю в персонал Бібліотеки.

По своїй професії - я робітник пера (спеціаліст по театрознавству); давнійш заробляв собі на прожиток письменницькою працею; останньо працював у Львівській Міській міській зупинці з огляду на здоровельний стан - що докажуться з муреною повідкою Оргкомітету Письменників міста Львова.

Бібліотечна праця вповні відговідає моїм кваліфікаціям, здатностям та працездатності.

Львів, 9 лютого 1940.

Чарнецький Сіму

"Оцим прохаю Управління прийняти мене на умову працю в персонал Бібліотеки.

По своїй професії — я робітник пера (спеціаліст по театрознавству); давнійш заробляв собі на прожиток письменницькою працею; останньо працював у Львівській Міській

* Написано, очевидно, під диктовку. Це не почерк С. Чарнецького.

раді, звідкіль я звільнився з огляду на здоровельний стан — що доказується залученою посвідкою Оргкомітету Письменників міста Львова.

Бібліотечна праця вповні відповідає моїм кваліфікаціям, замилюванням та працездатності.

Львів, 9 лютого 1940.

Чарнецький Степан".

В особовій справі* С. Чарнецького — бібліотекаря рукописного відділу наукової бібліотеки у Львові (нині — ім. В. Стефаника) є, зокрема, і прохання Організаційного комітету письменників міста Львова від 8 лютого 1940 р. До "Бібліотеки Академії Наук УРСР (на руки тов. дир. Дорошенка)" про прийом на роботу С. Чарнецького. З огляду на незадовільний стан документу, а, відповідно — й копії, подаю тут його передрук.

"Просимо надати посаду в бібліотеці українському письменникові тов. Степану Чарнецькому, зареєстрованому в Оргкомітеті Письменників м. Львова.

Тов. Степан Чарнецький має на утриманні більшу родину.

Наслідком наших заходів звільнено тов. Чарнецького з праці в Міськраді, де праця йому не відповідала з огляду на стан здоров'я.

За голову Оргкомітету:
(Я. Цурковський) підпис

тех. Секретар:
Іван (підпис нерозбірливий)

* Архів ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ. Опис № 3 документів до 1944 р. С. Чарнецький. У зв'язку з тим, що матеріали не описані, нумерація документів здійснена автором.

6. Про виставу "Украдене щастя"

Спогад Степана Чарнецького про Івана Франка, який носила його донька Леся Петрові Франкові, очевидно у 1940 р., коли той був директором Літературно-меморіального музею Івана Франка*, спочатку був опублікований в журналі "Література і мистецтво" (1941, № 3). Пізніше ця стаття-спогад увійшла до збірника "Іван Франко у спогадах сучасників". Вона цікава не тільки тим, що розкриває історію постановки Франкової драми на галицькій сцені, але й додає до характеристики Степана Чарнецького, який, вірний мистецькій правді, вперше поставив "Украдене щастя" без купюр. Також дізнаємося з цього спогаду про те, що і Чарнецький, і ще один молодомузичець — Михайло Яцків були ще й акторами.

Франкову драму було відхилено на першому конкурсі драматичних творів крайового виділу у 1891 через "радикальну тенденцію" головних дійових осіб. "Франко, не змінюючи свого твору, надіслав його на наступний конкурс того ж таки виділу. І знову драму не відзначили нагородою..." Цензура зажадала зробити з жандарма Гурмана сільського листоношу, а жандарма введено як окрему особу в другій дії, де він "робив допит над Миколою Задорожним, арештував його і віддав до тюрми. Очевидно, йшлося про збереження поваги жандарма, на що примусили погодитись автора. Це пішло на шкоду автора і його твору", пише С. Чарнецький. Але подамо ширший фрагмент з цього спогаду...

"Треба сказати, що за панування Австрії в Галичині були дві цензури — книжкова і театральна. Книжкова дозволила випустити у світ "Украдене щастя" у первісному вигляді. Добувши надрукований примірник п'єси, я вирішив з театральним колективом товариства "Бесіда" поставити цей твір так, як написав його Іван Франко, тобто випустити на сцену жандарма Гурмана.

* Див.: Петро Франко у вимірах часу // Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. і наук. ред. М.А. Вальо. С. 63—76.

На це не погоджувались правління "Бесіди" і директори. Пощастило мені здійснити свій намір щойно в театрі львівського "Сокола" (десь в 1907 році). Ухвалено ставити драму в первісному вигляді. Миколу Задорожного готувався грати старий добрий артист Михайло Яцків, Ганну — наддніпрянка Марія Махницька, Михайла Гурмана — Степан Чарнецький. Почали ми робити проби, під час яких був присутній і сам Франко, даючи свої вказівки і зауваження. Автор порадив не співати згармонізовану пісню "Ой, там за горою", додав кілька зауважень до пісні "Ой, там у полі ставочок" та інше.

Вистава в "Соколі" пройшла вдало, австрійський цензор недобачив змін. Львівські глядачі були виставою дуже задоволені, а відомий актор Микола Бенцаль був просто захоплений.

Після вистави "Украдене щастя" у Львові цю п'єсу новлено в 1913 р. у Кам'янці-Струмилівій. Ганну грала Рубчакова, Миколу Задорожного — Василь Рубчак (очевидно: Василь Юрчак. — Н.М.), Настю — Осиповичева" [1].

У своїх спогадах, опублікованих 1933 року в газеті "Новий час", С.Чарнецький вказує, що в тій виставі у Кам'янці-Струмилівій роль Гурмана грав Лесь Курбас, Анну — Рубчакова, Задорожного — Юрчак, Настю — Осиповичева.

"Ледве чи знає молодше покоління, що Франкові казали зі свого героя зробити дві особи... Я постановив виставити Франкові драму такою, якою вона була наділена нагородою на конкурсі Краєвого виділу в 1883 р. ... Не запримітила цього поліція, не дивувалося й кількох жандармів, що були на виставі, а з котрих один позичив на сцену свій новий однострій, ...шаблю й карабін для Лєся Курбаса". Автор зазначає також, що "цей вечір був моєю інавгурацією й іспитом — як режисера" [2].

Про складну сценічну долю франкової драми С. Чарнецький писав і в 1919-му — коли вона була в репертуарі труппи В. Коссака. Як зазначає дослідниця театру "Української бесіди" Олена Боньковська, "Від жовтня 1919 до середини 1920 років за діяльністю труппи В. Коссака пильно

Анто Косто Коттатт? Батте Докимор!

Нефедан одіцці залітти на телу „У народній
характер руської сцени.“ ~ Дроти ласкато
нефеллакути та сарватти, що тфідат до а
ізда драку часу ттсав скоро нефаз і не ваттуча
зстучмь.

Вішат з поважати
Тарасович

Лист С. Чарнецького до І. Франка.
Архів Інституту літератури ім. Т. Шевченка.
Ф. 3, № 430

спостерігав визначний український театрознавець Степан Чарнецький "[3]. Аналізуючи виставу 13 грудня 1919 року на сторінках газети "Вперед", Чарнецький, мабуть, вперше розповів цю історію... "Складна доля сходження цієї п'єси на українську сцену стала основою рецензії С.Чарнецького. Він детально розповідав про її шлях через два конкурси драматичних творів Відділу Крайового (1891–1893), ... про суть її цензурної заборони, внаслідок якої І. Франко змушений був змінити персонаж жандарма Гурмана на поштаря" [4].

До речі, Гурмана "продовжував" грати Михайло Яцків... Український Людовий Театр, створений В. Коссаком, колишнім актором театру "Руської бесіди", 1915 року, коли це товариство вже не могло відновити своєї театральної діяльності. Чоловічий склад нової труппи був дуже нестабільний, оскільки більшість чоловіків були військовозобов'язаними. Як зазначає О. Боньковська: "Рятуючи ситуацію, на українській сцені виступив навіть відомий український

прозаїк-новеліст, молодомузичець Михайло Яцків у ролі Миколи в "Украденому щасті" І. Франка (30 січня 1916 р.) [5]. (Знаємо ж Яцкова як "старого доброго артиста"!)

Ще раз у ролі Гурмана він "зафіксований" дослідницею 18 серпня 1918.

Отже, спогад Степана Чарнецького про сценічну історію Франкової драми "Украдене щастя", який 1940 року Леся Чарнецька віднесла Петрові Франкові, був принаймні у третій редакції...

1. Іван Франко у спогадах сучасників / Упоряд. О.І.Дей і Н.П.Корнієнко. Львів, 1956. С. 450–452.

2. Чарнецький С. Моя мандрівка з Мельпоменою // Новий час, 1933.

3. Боньковська О. Львівський театр товариства "Українська бесіда" 1915–1924. Львів, 2003. С. 75.

4. Там само. С. 79.

5. Там само. С. 39.

7. До нового видання творів...

Як зазначає письменник Роман Качурівський, в колі уваги якого опинилися поетичні й прозові твори Степана Чарнецького, розкидані по сторінках часописів 20–30-х років, вони ще чекають свого дослідника. І насамперед — поезії, створені після 1920 року, тобто після виходу останньої збірки "Сумні ідем". У цей час поет редагував газету "Український вісник", де й надрукував частину своїх оригінальних речей і перекладів під однією спільною назвою "З дороги життя". Під цією назвою надруковано понад п'ятнадцять власних і перекладних поезій С. Чарнецького і в газеті "Громадський голос". Ось чому зустрічаємо часом в літературі назву "З дороги життя" — серед окремих збірок С. Чарнецького (Так само, як і "Нариси й замітки з дороги життя", що є лишень частиною назви збірки новел і фейлетонів "Квіти й бодяче. Нариси й замітки з дороги життя"). Насправді, як висновує Р. Качурівський, так, очевидно, мала б називатися четверта збірка поета. Вірші С. Чарнецького після 1920-го знаходимо і в "Ділі", і в "Новому часі", в "Комарі" і "Веселці", в "Назустріч"...

Отож варто погодитися з дослідником, який стверджує, що "З цих публікацій для нового повнішого видання творів Степана Чарнецького можна з чистою душею запропонувати добрих два десятки віршів, позначених справжнім мистецьким хистом їх автора" [1].

А поки що кілька поезій з цього ряду...

З пісень ночі

1

Гей, мандрівко нічна до самотньої хати!
 Вколо тіні і сум, та глуха самота.
 А в душі, мов ріка, тужні звуки сонати
 Розридались плачем, як осіння сльота...
 Б'ють у берег, шумлять, рвуться, стогнуть і виють,
 З люттю дно желоблять, несуть споминів ринь —
 І нові плеса мук на всіх закрутах риють,
 А над хвилями їх плине хмарою тинь...

Гей, мандрівко моя до самотньої хати!
 Що є краще, як ти і глуха самота,
 Як в душі, мов ріка, пливають звуки сонати
 І ридають плачем, як осіння сльота...

(*"Український вісник"*, 1920, ч. 143)

2

Меркнуть сонні зорі.
 Темна ніч. На морі
 Томиться судно.
 Гей, ще одна миля!
 Даремні зусилля —
 Хтось піде на дно.
 Ловить вітер вісти:
 Хтось пустився плисти
 І згубив стерно.
 Спинити не дасться;
 Хтось поплив до щастя
 І піде на дно...
 Грають хвилі, грають,
 Об човен вдаряють
 І плачуть в одно:
 Хтось когось кривавить,
 Хтось себе неславить
 І піде на дно...
 Хтось стряс цілим домом
 (Був сонцем, був громом!) —
 Тепер все одно..
 Хтось погасив зорі
 На одному морі
 Та й іде на дно...

(*"Український вісник"*, 1921, ч. 151)

За зміну репертуару

Змінилися часи і в цім нема дивниці:
 Змінились люди, світ, звичаї й обичаї, —
 Не йдемо вже з "Грицьком" на вечорниці,
 І "Запорожець" вже обрид нам "за Дунаєм..."
 Новий зродився світ та з іншим апетитом:
 "Розбійники" тепер — юрба ексекторів.

Сердега "Гамлет" вже давно став емеритом,
 Цвіллю від Ромеа і Юлії тхне аморів.
 Новий настав вже світ. Під небом України
 Нові звичаї: спорт, лещата, м'яч, тренінги.
 Із тангом на устах Пилип йде до Ярини,
 "Жидівка-вихрестка" заходить на дансінги.
 "Князь Ярополк" давно вже схилений табетик,
 "Довбуш" клене весь світ із вечора і в ранок.
 Стецько зі "сватання" давно став гомілетик,
 "Діти недолі" все ж несуть ще "Збитий дзбанок"
 І моляться тихцем: "Великий, сильний Боже,
 Дай мир нам, втомленим, а дітям дай здоровля.
 Хай Твоя благодать народові поможе,
 Щоб покінчились вже раз сварка й безголов'я!"
 ("Новий час", 1934, ч. 270)

На виставі "Богемі" Пуччіні

Поете-мрійнику! Йй-богу ти на сцені
 Такий як і в житті сердечно непрворний:
 Дрібничка тебе зрадить — кепський крій кишені,
 Чи плямка, що вмістилась на твоїй англез чорний.
 На твоє королівство все тінь впаде сіра:
 Часом роздертий чобіт, ковнірець невмитий...
 Хоч здалека чарує злострунна ліра,
 Зблизька ти — як на дощці альбатрос убитий.
 Поете-мрійнику! Сто серць підбити можеш:
 Поможуть в тім тобі твоїй зір сумний і гладкі рими,
 Та серця підуть далі... Ти не переможеш
 Судьби. І спомин твоїй не піде вслід за ними...
 Твоя Мімі по хвилі весняного шалу...
 Віцебарона знайде завтра або нині, -
 Всміхнеться гірко до давнього ідеалу,
 Зістанеш: ти і вітер, і облаки сині...
 ("Український вісник", 1921, ч. 15)

1. Качурівський Р. "Шляхтич і козак в одній особі..." До 115-ліття від дня народження Степана Чарнецького // Літературний Львів, 1955. Січ. Ч. 45.

Бажанне*

Прилинь до мене в ніч місячну тиху,
 Як в сні задрімають рож вонні килихи
 Як всне все довкола, лиш вірна подруга
 Безсонної ночі — не всне — моя туга!..

Прилинь, прилинь до мене — моя мила.
 Ніхто тя не побидить — ночі крила
 Ослонять все і свіжий подув вітру
 І синя мрака у вохкім повітру
 Завіє слід, куда ти йшла до мене
 І листє бзів оступить нас зелене
 І тихий гомін твоїх любих слів
 Нічний заглушить соловія сьпів.

Прилинь, як ангел біла — моя мрія
 Повійна, гарна і як сон таємна
 Чарівна, як та слезава лїлія
 Як на ню паде тїнь смереки темна.
 Нахиль над мене ту грудь сніжнобілу
 Що дише волею зелених піль
 Утиши бажань непоборну силу
 І здави біль, той лютий, лютий біль!..

Прийди до мене в ніч бурну і чорну
 Як хмар чорні сплети виднокруг обгорнуть,
 Як вже всне довкола — лиш сум і тривога
 На нічній гостині стануть у порога.

Прийди, прийди до мене моя мила
 Ніхто не побидить — ночі крила
 Ослонять нас і шумний подув вітру
 І шум конарів в збуренім повітру
 Заглушать легіт лету твого до мене
 І мраки ночі вслонять нас студені
 І тихий гомін твоїх любих слів
 Заглушить духів бурі нічний сьпів!...

* Передруковано з автографу: Інститут рукописів НБУ ім. Вернадського НАН України. Фонд № 1. Од. зб. 12531.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Адамчук Ніна 307
 Александрів Володимир 208
 Андрусевич Степан 326
 Андрухович Юрій 161
 Антонич Богдан-Ігор 80, 233, 251,
 252, 254–257, 259, 288, 296
 Антоненко-Давидович 164
 Арістотель 16
 Аркас Микола 153
 Архипенко 249
 Атаманюк Василь 72
- Бабій Олесь 80, 251, 255
 Бабюк Б. (М. Ірчик) 70
 Баб'юк (див. Бабюк А.) 72, 78
 Бадені К. гр. 204
 Базилевський В. 250
 Баландюк Антон 63
 Балея Степан 36
 Балюк Іван 78
 Баран Юзеф 163
 Барвінок Ганна 356
 Барвінський Василь 72
 Барвінський П. 223
 Баумгартен А. 255
 Бачинська Теофіля 205
 Бачинська — Чабан Ірена (див.
 Ірця) 91, 92, 142, 311–314, 316
 Бачинський Іван 111, 206, 311–313,
 316
 Бачинський Михайло (див. О. Філа-
 ретів) 357
 Бачинський Омелян 204–206
 Бачинський Роман 313
 Бенцаль Микола 368
- Беліна-Празмовський Владислав 36
 Беляев Володимир 17, 297
 Бернар Сара 221
 Бирчак Володимир (див. Бірчак)
 17, 18, 25, 27, 39, 268, 269
 Біберовичева І. 223
 Білінський Богдан 288, 289
 Білоголовка 209, 222
 Бічуня Ніна 221
 Боберський І. 356
 Бобинський Василь 72, 78, 80
 Богачевський Костянтин, єп. 234
 Богданович Максим 350
 Бодлер Шарль 16, 24, 248, 249,
 251
 Болецький Вл. 22
 Боньковська Олена 70, 221, 369
 Бой-Желенський Тадеуш 285, 292
 Бойчук Богдан 10, 28
 Борвіч Міхал 189, 190
 Будзиновський Альфред 70
 Бучма А. 222, 223
- Вальо Марія 18
 Варлен 251
 Василевські Станіслав 195
 Вахнянин Н. 72
 Вербицький Михайло 57, 66
 Вергановська — Кос Олена 233
 Верес Василь 307
 Верес Марія 204
 Вериківський М. 72
 Вертипорох І. 218
 Весоловський Ярослав 40, 210, 352
 Вигживальський Фелікс 191

- Винницька-Пеленська — Пасіка
Ірина 233
- Винниченко Володимир 155, 210
- Винничук Юрій 138
- Виспянський Станіслав 67, 150,
152, 157, 158
- Витвицький Василь 63
- Вишневецький Єремія 64
- Вільшанський (див. Вільшанський
Микола) 154, 222
- Вітовський Дмитро 67, 68
- Вітос Вінцентій 103
- Возняк Михайло 251
- Волицька Ірина 204
- Волощак Андрій 298
- Вороний Микола 25
- Гайворонський Михайло 64, 66,
70, 72
- Галан Ярослав 293, 294, 295, 296,
298, 310
- Галлер Юзеф 38
- Ганкевич-Бачинська Іванна (див.
Іванна, Іванка) 111, 142, 311,
316
- Ганкевич Михайло 142, 306
- Гарасимович Єжи 114
- Гвіждж Фелікс 150
- Гейне 19
- Гембітський Тит 223
- Гец Лев 70
- Гірняк Іван 222
- Гірняк Юліян 36
- Гнатюк Володимир 113
- Годлевський 24
- Голинський Михайло 37
- Голлендер Тадеуш 255
- Голубець Микола 19, 39, 70, 72,
78, 154
- Горак Осип (Гірняк Йосип) 222
- Горбач Олекса 71
- Гординський Святослав 80, 251,
255, 256
- Гординський Ярослав 24, 78, 152,
157, 158
- Грабович Григорій 161
- Граничка Лука (Луців Лука) 209
- Грановецький І. (Гриневецький
Іван) 223
- Гречанівський 222
- Гречко Іван 66
- Григорович І. 253
- Грицай Остап 19
- Гром'як Роман 326
- Грушевський Михайло 20, 126
- Грушкевич Ярослав 36
- Губчак Михайло 113, 207
- Гуменюк Мстислав 322, 324, 326–
329
- Гундорова Тамара 16
- Галецькі 104
- Гілевські Станіслав 154
- Годлевські 24
- Гордін Я. 208
- Данилович С. 66
- Данте 157
- Данчак І. (див. Даньчак) 222
- Денікін 36
- Дзіковський В. 78
- Дорошенко, акт. 209
- Дорошенко Володимир 251, 366
- Дорошенко Петро, гетьм. 53, 64
- Дяків, худ. 153
- Едзьо 138, 166
- Екгардт — Чарнецька Владислава
(див. Владислава) 42, 54, 142,
306, 323
- Ельгардт Б.Б. 212
- Євшан Микола (див. Микола Федюш-
ко-Євшан) 21, 156
- Єдліч Йосиф (Капусцінський) 150
- Ефремов Сергій 20

- Ешкілев 161
- Жулавський Юрій 24
- Зайцев П. 251
- Заклинський М. 78
- Заньковецька Марія (див. Адасовська) 220, 223
- Запольська Габріела 152
- Зарицька - Сорока Катерина 242
- Заставський Роман 67, 68
- Захарчук Петро Ілліч 324
- Захарчук Юра 327
- Заячковський Микола 152
- Збежховський Генрик (див. Геньо) 48, 49, 83, 85, 93, 111, 133, 136, 138, 152, 182, 187-195, 197, 199, 200, 238, 284, 289, 298
- Зілінський Іван 362-364
- Зінкевич-Томанек Божена (див. Божена) 164, 165, 167
- Зінкевич Михайло 165
- Зудерман 271
- Ібсен 24, 25
- Іванець М. 70
- Іваницький 61
- Ільницький Микола 18, 19, 24, 27, 39, 80, 124, 243, 250, 255, 256, 281, 282, 297
- Ісаєвич Ярослав 66
- Іскра Надія 211, 222
- Калинець Ігор 29, 70, 161
- Камчук Петро (пс. "Бистрий") 328
- Карманський Петро 14, 17-21, 23, 25, 26, 29, 39, 42, 44, 48, 69, 72, 83, 109, 111, 113, 119, 133, 150, 159, 221, 233, 242, 243, 247, 249, 254, 255, 266, 268, 269, 270, 272, 282, 284, 297, 298
- Каспрович Ян 138, 271
- Качкан Володимир 13
- Качурівський Роман 266, 371
- Кашицький Володимир 91
- Кельсієв Василь, мандр. 206
- Керницький Іван 256
- Керч Оксана (Ярослава Гаращак) 233, 241, 242
- Кєпура Ян 191
- Кивелюк Іван 102, 103, 203
- Кишакевич, от. 264
- Кіляр Войцех 162
- Кічура Мелетій 19
- Кіях 158
- Кобилянська Ольга 17, 155, 157, 267
- Козак Богдан 53, 209, 221
- Козак Северин 38
- Козицький П. 72
- Козланюк Петро 293, 294, 298, 310
- Коковський Франц 19
- Колесса Микола 72
- Колесса Олександр 72
- Колесса Філарет 59
- Кондрацький Денис 38
- Кондря Ярослав 298
- Корнійчук Олександр 281
- Косинин Іван 19, 270
- Коссак Василь 154, 208, 222, 253, 368, 369
- Коссак Іван 63
- Коссак Михайло 59, 63, 222
- Костельник Гавриїл 295, 296
- Костенко Ліна 161, 253
- Котляревський Ів. 205
- Кохан 222
- Коханенкова Клима 222
- Коцко Адам 232
- Коцюбинський Михайло 150, 158, 267
- Кошиць Олександр 58
- Кравченко Уляна 154

- Кречмар 94
 Кривоніс Максим 64
 Крушельницька Лариса 286
 Крушельницький М. 223
 Кудрик Б. 72
 Куземський М. 205
 Кузьмович Р. 78
 Куницький Л. 105
 Кунстман В. 255
 Купчинський Роман 65, 66, 68,
 70, 72, 78, 80, 251, 255, 266,
 362–364
 Курбас Лесь 113, 208, 210–213,
 222, 223, 253, 368
 Курдидик Анатоль 256
 Курдидик Ярослав 256
 Курилас Осип 70
 Курилюк Кароль 255
 Кучабський Василь 77
 Кучма Йосиф 241, 310, 311
 Кучма Юрій (див. Юра, Юрко)
 299, 316, 335, 338–341
 Кушнірева, акт. 154, 222

 Лаврівський Юліан 205
 Лев Василь 234, 240
 Левинський Іван 143, 218
 Левицький Кость 286
 Левицький Модест 72
 Лежогубський Т. 354
 Лем Станіслав 163
 Лепкий Богдан 10, 15, 17, 18, 20,
 24, 25, 29, 44, 65, 67, 72, 119,
 150, 152, 153, 157, 158, 159,
 162, 167, 233, 237, 268, 269,
 298, 362–367
 Лепкий Левко 65, 66, 68, 70, 72,
 78
 Лисько З. 60, 72
 Лициняк Василь, от. 238, 240
 Ліпчинський Збігнєв 190
 Лобойко 205
 Лозинський 104

 Лончина, о. 295, 311
 Лопатинський 222, 253
 Лотоцький А. 70, 78
 Лукіянович (Лук'янович) Денис
 70, 298
 Луцький Остап 17, 18, 24–26, 150,
 269, 271, 272, 273, 281
 Лучук Володимир 19
 Лушпинський О. 218
 Любченко Аркадій 282
 Людкевич Станіслав 18, 72, 191,
 194, 242, 269
 Ляшкевич Петро 26

 Майхер Іван 209, 222
 Макарушкова Євгенія 354, 355,
 356
 Маланюк Євген 251
 Маковей Осип 66, 72
 Масарик 154
 Матвіїв — Мельник Микола 240
 Махнацька Марія 368
 Медведик Петро 112, 238
 Медовніков Олександр 167
 Мельничук Богдан 60–62, 65
 Мельничук Ярослав 306
 Метерлінк Моріс 24, 25, 249
 Микола II 86
 Мілевський Андрій (див. Сидор)
 155
 Мірчук Іван 20, 233
 Міцкевич Адам 19, 24, 196, 197,
 357
 Мойсеєвич Т. 70
 Моклиця Марія 29
 Мох Рудольф 205
 Мрожек Славомір 163
 Мулярчук Іван 326

 Навроцький Олександр 357
 Назарук Осип 70
 Найман 36
 Недільський Анатолій 356

- Неуважний Флоріан 233
 Нижанківський Богдан 256
 Нижанківський Н. 72
 Нижанківський А., актор 222
 Німентовський Юрко 154
 Ніцше 21, 24
 Новаківський Олекса 150, 191
 Новацький Ян 71
 Новіна-Розлуцький Лесь 68, 71, 154
 Новіцький 155
 Нога Олесь 270
 Нуд 299
- Обух Клим (Кирило Трильовський) 72
 Олесь Олександр 25
 Оришин 25
 Оркан Владислав 150, 155
 Оробець В. 70
 Осиповичева Антоніна 208, 222, 299, 368
 Основ'яненко (Квітка-Основ'яненко) 205
 Островський Станіслав 277, 278, 280
 Осьмачка Тодось 282
 Охримович В. 101, 102
- Павленко 235
 Павлик Михайло 101
 Павличко Соломія 21
 Падура Тимко 357
 Панч Петро 281, 285
 Панькевич Юліян 126
 Паращук Михайло 18
 Париле Северина (див. Мати Северина) 184, 229, 233–236, 237, 239, 244, 313
 Париле Софія 237
 Парфанович Софія 233, 236
 Пахаренко Василь 112
 Пачовський Василь 15–18, 25, 27, 39, 44, 53, 59, 64, 65, 67, 72, 119, 152, 208, 247, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 282, 284, 286, 298,
- Петлюра Симон 166
 Петрицький Михайло 18
 Петрович Василь 222, 253
 Петшицький 24
 Плошевський Владислав-Казімір 223
 По Едгар Аллан (див. Едгар По) 250, 290
 Погребенник Володимир 44
 Погребенник Федір 56, 58–61, 64, 68, 70, 327
 Поліщук Ярослав 155, 157, 159, 160, 162
 Поповчак-Чарнецька Ірина (див. Ірина) 86, 139, 140, 141, 143, 144, 146
 Поповчак Іван 145
 Потоцький, гр. 211
 Примус Альфонс (див. Алька) 181–183
 Процьків Надія 327
 Пшепюрська Марія (Овчаренко) 362–364
 Пшибишевський Станіслав 24, 150, 152
- Ревуцький В. 253
 Рембрандт 110
 Рембо 273
 Ремез Олекса 153, 222
 Рильський Максим 255, 357
 Рихвицький 159
 Розен Ян Генрик 200
 Романовський 154
 Ромер Еґеніуш 85
 Ромней 110
 Россовскі Станіслав 104
 Рубчак Богдан 18–20, 22, 24, 25, 273

- Рубчак Іван 223
 Рубчакова Катерина (див. Косса-
 Рубчакова) 153, 204, 209, 210,
 222, 223, 324, 368
 Рудницька Мілена 282
 Рудницький Антін 72
 Рудницький Михайло 14, 17, 18,
 23, 25, 27, 29, 82, 138, 141, 211,
 243, 247, 248, 250, 251, 254,
 255, 266, 267, 270, 271, 273,
 281, 284, 297, 298
 Рулін Петро 213
- Садовський Микола 57, 218–220,
 223
 Салига Тарас 66, 72
 Свенціцький Іларіон 101
 Свидницький А. 221
 Северин Іван 19
 Селезінка В. 60
 Сенкевич Генрик 162
 Сеновський Григор 155
 Сигізмунд І-й 9
 Сидор Богдан 326
 Сімович В. 251
 Сімонек Стефан 16
 Сірецький Роман 153
 Січинський Денис 66, 253
 Сковорода Григорій 162
 Скрентович Осип 36
 Сксинецький Пйотр 163, 165, 166
 Сліпий Йосиф 237
 Слоніські А. 270
 Сорока Петро 250
 Сосенко Модест 135
 Сосюра Володимир 282
 Сріблянський 156
 Стадник Йосип 53, 204, 217, 223
 Старицький Михайло 252
 Старосольська Уляна 233
 Стельмах Михайло 357
 Стельмашук Степан 326
 Стемпурський Юрій 317
- Степанів — Дашкевич Олена (див.
 Степанівна, Дашкевичева) 71,
 240
 Стефаник Василь 25, 86, 150, 155,
 162, 255, 291
 Стефанович Роман 42
 Стеценко Григорій 296, 297
 Стецюк Василь 240
 Стецько Ярослав 286
 Стечинський Андрій (див. Мужик)
 223
 Струтинська Антоніна 241
 Студинський Кирило 102
 Суворін А. 221
 Сушельницька Галина 324, 326
- Танчаковський Богдан-Ігор 357
 Тарнавський Остап 279, 281, 282,
 284, 285, 292, 296
 Твердохліб Сидор 17, 18, 24, 25,
 44, 70, 119, 150, 242, 243, 268
 Тетмаєр — Пшерва Казімеж 150
 Тичина Павло 255, 257
 Ткачук Василь 256
 Токаржевський, ген. 38
 Толкачевський 156
 Толстой Лев 80
 Томанек Кристіан (див. Кристіан)
 Трель Єжи 163
 Трух Грицько (о. Андрій Григорій
 Трух) 60, 62, 63, 66
 Труш Іван 101, 126, 191, 269, 354,
 356
 Тудор Степан 255
 Туркенич Іван 209
- Уайльд Оскар 271
 Угрин-Безгрішний (Венгжин) Ми-
 кола 70
 Українка Леся 25, 155, 157, 357
- Федорців Федь 101, 102
 Феценко-Чопівський Іван 166, 167

- Фіголь Роман 299
 Філіпі Ольга 231
 Філянський О. 25
 Фляйшман, ген. 71
 Франків Любомир 160
 Франко Іван 20, 25–27, 39, 56, 66,
 68, 72, 113, 126, 155, 207, 208,
 243, 281, 298, 367, 368, 370
 Франко Петро 68, 288, 370
 Франко Тарас 68
- Хижняк А. 298
 Хмельницький Богдан 64
 Хомик 25
 Хоткевич Гнат 268, 271, 272
 Храплива Леся 233
- Цегельський Лонгин 102
 Цеглинський Григорій 232
 Цурковський Я. 366
- Чайківський Андрій 102
 Чарнецька-Ганкевич Євгенія (див.
 Геня) 54, 141, 142, 303, 306,
 314
 Чарнецький Іван 48, 303, 306, 323,
 324
 Чарнецький Йосиф 48, 303
 Чарнецька — Райнш Ксенія (див.
 Сяся) 133, 240, 291, 308
 Чарнецька — Кучма Олександра
 (див. Кучма О.С., Леся) 13, 30,
 86, 87, 91, 92, 94 - 98, 111, 112,
 138, 140, 142, 143, 145, 146,
 171–184, 191, 192, 212, 229,
 230, 231, 233, 235, 236, 238–
 244, 263, 264, 277, 283, 285,
 291, 299, 303, 308–313, 315–
 317, 326, 335, 338–342
 Чарнецька Олена (див. Олена Ян-
 ковська, Олена) 83, 97, 111,
 139, 141–144, 192, 263, 264,
 283, 303, 314
- Чарнецький Микола, парох (див.
 о. Николай Чарнецькій) 304,
 306, 314, 323
 Чарнецький Микола, єпископ 298
 Чарнецькі Михайло, Володимир і
 Станіслав (див. Чарнецькі) 304,
 323
 Черемшина Марко 255
 Черник, інж. 214
 Чернява Іван 256
 Чистякова Валентина 212
 Чопик Григорій 27
 Чорновіл Вячеслав 172
 Чубинський Павло 66
 Чупринка Гр. 156
- Шаповал Юрій 101
 Шах Степан 362–364
 Швець Ганна Володимирівна 212
 Шевченко Тарас 70, 150, 157, 162,
 205, 212, 243
 Шевчук Валерій 161, 164
 Шевчук, адв. 288
 Шекспір Вільям 157
 Шептицький Андрей (див. Митро-
 полит) 86, 191, 232, 238, 239,
 240, 314
 Шеремета Андрій 208
 Шимборська Віслава 163
 Шіллер 357
 Шкварок Ірина 233
 Шкраб'юк Петро 63
 Шкрумеляк Юра 72, 78, 80, 288,
 292, 297
 Шолгіна Вітольда 187, 190
 Шопен Фредерік 290
 Шопенгауер 24
 Шпитко Осип (див. Гриць Ци-
 павка) 19, 243, 268, 272
- Щурат Василь 20, 25, 231, 232,
 233
 Щуровський Володимир 72

Юрчак Василь 204, 209, 222, 368
Юрчакова Г. 223

Яворський Василь 208
Якобсон Роман 22
Якубський Б. 44, 119
Янович Степан (Курбас Степан)
212, 223, 253
Ярославенко Т. 72
Яцків Михайло 17, 18, 21, 25, 27,

39, 70, 150, 162, 243, 263, 268,
269, 272, 280, 282, 284, 293,
297, 298, 306, 362 – 364, 368 –
370

Ярич Василь 167
Яшук Павло 284, 306, 307

До іменного покажчика не вклю-
чені прізвища із списків літерату-
ри та з підписів під світлинами.

ЗМІСТ

ПОДЯКА	5
ГОЛОСИ ВІЧНИХ РОМАНТИКІВ	7
"ЇХАВ ПОЛЧОК НЕВЕЛИЧОК ВУЛИЦЕЮ РУСЬКОЮ..."	33
ПОЕТ І ЙОГО ПІСНЯ	51
ШЛЯХИ	75
ЧАС-ХАРАКТЕРНИК	89
"Я ЛИШ МАЛИЙ ФЕЙЛЕТОНІСТ"	99
"КОРОЛІВСЬКИЙ МІЙ БІЛЬ..."	117
IN VINO VERITAS	131
ДО КРАКОВА ПО КАПЕЛЮШОК	147
ВІЛЛЯ ГЕРДА	169
ЖОНГЛЕР	185
ЧАРИ МЕЛЬПОМЕНИ	201
МАТИ СЕВЕРИНА	227
НА КАРИХ КОНЯХ...	245
"ЧОРНА ІНДІЯ" НА ГРОДЗИЦЬКИХ	261
"НЕ ЗАКРИЧИТЬ НАС ГАЙВОРОНЄ..."	275
ВІДНАЙДЕННЯ РОДИЧІВ	301
"АРТИСТИЧНЕ СЕЛО"	319
МАРКІЗ	333
ВЖЕ ОСІНЬ...	343
ДОДАТКИ	352
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	375

Літературно-художнє видання

МОРИКВАС
Надія Мирославівна

Меланхолія
Степана Чарнецького

ЕСЕЙ

Редактор *Мирон Парцей*
Художник *Юрій Мориквас*
Художній редактор *Володимир Печарський*
Технічний редактор *Софія Довба*
Комп'ютерна верстка *Ірина Сімонова*
Коректори *Марія Ломеха,*
Ольга Тростянчин, Божена Павлів

Підп. до друку 30.08.2005. Формат 84x108¹/₃₂. Папір офс.
Офс. друк. Гарн. Lazurski. Умовн. друк. арк. 20,16.
Умовн. фарбовідб. 21,21. Обл.-вид. арк. 17,54.
Свідоцтво держреєстру: серія ДК № 22.
Тираж 2000 прим. Вид. № 53. Зам. № 1065.

Державне спеціалізоване видавництво "Світ"
79008 Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua
e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів
у ВАТ "Видавництво "Закарпаття",
88011 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 42/1
e-mail: vidzak@tn.uz.ua

ВА 666787

10-00

672

“...лиш маю один жаль до світа, що людство не складається з самих *артистів*. Нині в житті верховодять люди без таланту і без душі...”

Степан Чарнецький

Нова книга Надії Мориквас (авторки літературних есеїв, книжкової серії “Українські хроніки” та щоденників іронічної прози) — про правдивого *артиста* Степана Чарнецького, найцирішого богеміста і лірика серед гурту львівської “Молодої Музи”.

Ф.Х.